

అట్లతదియ—కాళూరి వెంకటనరసింగరావుగారు	౮౫౭-౮౫౯
నక్షత్రమాల—మయిలవరపు వీరరాఘవయ్యగారు	౮౬౦-౮౬౩
ధర్మసందేహము—కాళ్లకూరి గోపాలరావుగారు	౮౬౩
రాఘవపాండవీయము—అదిభట్ల తరిణయ్యసిద్ధాంతిగారు	౮౬౪-౮౬౮
రంభ—విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు	౮౬౮-౮౬౯
పినవీరభద్రుని శాకుంతలమునందలి యనుచితపు మార్పులు—బలుసు	౮౭౦-౮౭౬
వేంకటరమణయ్యగారు	౮౭౭-౮౮౦
ప్రస్తావన—జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారు	౮౮౦-౮౮౧
ప్రూకులు—మిన్నికంటి గురునాథశర్మగారు	౮౮౨-౮౯౧
నిష్కంటక నిరాఘాట ఘంటాశథ వినాశనము—వేంకటలక్ష్మీనారాయణులు	౮౯౧-౮౯౨
మంగళూర్ పెషావర్ గ్రాండ్ ట్రంక్ ఎక్స్ప్రెస్—వేలాల సుబ్బారావుగారు	౮౯౩-౯౦౦
నారాజు—పింగళి నాగేంద్రరావుగారు	౯౦౦
గీతములు—బసవరాజు వెంకటప్పారావుగారు	౯౦౧-౯౦౯
అతన్ని గూర్చి—వెంకట నాగభూషణంగారు	౯౧౦-౯౧౭
ముత్యాలు—పూడిపెద్ది వెంకటరమణయ్యగారు	౯౧౮-౯౨౮
నే నిల్లా వుండడానికి కారణం—కాళూరి వేంకటరామారావుగారు	౯౨౯-౯౩౮
పాల్లు—శ్రీరాజు వత్సవాయ వేంకటసిల్వాద్రరాజుగారు	౯౩౮
తా జేసిన తప్పు—కూర్మా వేణుగోపాలస్వామి, శేషుబాయి గోపాలస్వామిగార్లు	౯౩౯-౯౪౩
పాతపాటలు—టి. కామేశ్వరరావుగారు	౯౪౪-౯౪౬
పట్టకధలు—	౯౪౭-౯౪౮
బేరంగజేబు: రాజప్రతినిధి—మొసలికంటి సంజీవరావుగారు	౯౪౯-౯౫౫
మెఱుపులు—సాధకుడు	౯౫౫-౯౫౬
హిందూ దేశచరిత్రస్థితి—చావలి వెంకటహనుమంతరావుగారు	౯౫౭-౯౬౩
అపరిచితవ్యక్తి—అయ్యగారి సత్యనారాయణమూర్తిగారు	౯౬౩-౯౬౪

ఆతగదాదర్శమునకు సమీపముననున్న శిలాలిపి—శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ

హరిశ్చందన జగద్దేవు రాజా బహద్దూరుగారు	౯౬౫-౯౬౮
మేలుకొలుపు—హరితకృతము	౯౬౮
వినోదశిల్పము—బీరువా—కొ. నరసింహాచారిగారు	౯౭౯-౯౮౨
గీతి— శ్రీ శ్రీనివాసరావుగారు	౯౮౨
పునర్విమర్శనము—మాక్తి సుధార్థన విమృశమునకుఁ బ్రశస్తితము— కూడా విశ్వనాథశాస్త్రిగారు	౯౮౩-౯౮౪
ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి—ప్రతివాది భయంకరం రంగాచార్యులుగారు	౯౮౫-౯౮౮
సాదామిని—పురిపండా అప్పలస్వామిగారు	౯౮౮
భారతీయ మహిళామండలి	౯౮౯-౯౯౩
ఆంధ్రభ్యదయము	౯౯౪-౯౯౫

కలగూరగంప—క్రొత్తరాట్నము; గా|| యస్. బి. తందిగారు; పర్ జార్జి ప్లాసీగారు; వి. ఎస్. తమ్మగారు; డా|| కియూగారు; ప్రాచీనకాలపు మారణి విధానములు; శ్రావణ చెళ్లగోళ; బ్రిటిషువారి పెద్దవిమానము, ఆర్ ౧౧౧; గ్రంథప్రచురణము; చకోన్; యుద్ధవిరామదినము; కీ|| శీ|| జార్జిస్ క్లెమెంకోగారు; కీ|| శీ|| టి. పి. ఓ. కొన్నకొగారు; విశాఖపట్టణం హార్బరు; నృసిమారెడ్డి ప్రేమరత్నము; వింతకవ; రెండేండ్ల బిడ్డ యిరుగుట; ౫౩వేండ్లు బైరులో నుండినవాడు; నేను సిగరెట్లు త్రాగు వైఖరి

విమర్శనము	౯౯౯-౧౦౦౨
సాధిప్రాయవిశేషములు	౧౦౦౩-౧౦౦౪

చిత్రములు

త్రివర్ణచిత్రములు—గొల్లపిల్ల; చెమ్మచెక్క; ఝాన్సీలక్ష్మీబాయి.

సాధారణచిత్రములు—శ్రావణచెళ్లగోళ చిత్రములు ౨; ప్రకృతిచిత్రములు ౨; ఆకస్మిక చాఢ్చాయాచిత్రములు ౧౧; లక్ష్మి; జీర్ణవిద్యానగరచిత్రములు ౩; హంపీ శిథిలములలోని దేవాలయపు ద్వారాలంకారము; కూర్మదేవాలయమునందలి స్తంభము; ఇతర చిత్రములును.

గొల్లపిల్ల (ఉత్తరహిందూస్థానము)

చిత్రకారిణి: శ్రీ బామర సత్తువాడగారు, రాజమండ్రి.

九、

தார்பார்

1034,

3661,

3671, 3673, 3674, 3688, 3689, 3692, 3693, 3697, 3702, 3703, 3707, 3720,
 3732, 3734, 3739, 3747, 3748, 3751, 3755, 3758, 3759, 3764, 3768, 3772,
 3773, 3774, 3782, 3783, 3787, 3790, 3792, 3795, 3798, 3799, 3807, 3813,
 3815, 3818, 3823, 3826, 3829, 3835, 3839, 3840, 3845, 3852, 3855, 3859,
 3862, 3863, 3865, 3875, 3877, 3879, 3880, 3882, 3888, 3890, 3891, 3892,
 3895, 3897, 3899, 3902, 3904, 3909, 3922, 3929, 3934, 3940, 3983, 3986,
 4001, 4038, 4056, 4067, 4077, 4113, 4120, 4138, 4155, 4173, 4182, 4184,
 4192, 4290, 4291, 4312, 4331, 4416, 4440, 4453, 4468, 4469, 4471, 4473,
 4482, 4485, 4494, 4499, 4503, 4504, 4508, 4512, 4518, 4526, 4527, 4529,
 4537, 4538, 4539, 4543, 4554, 4558, 4559, 4568, 4570, 4575, 4579, 4583,
 4589, 4591, 4597, 4603, 4610, 4612, 4613, 4628, 4630, 4635, 4648, 4649,
 4654, 4661, 4668, 4669, 4670, 4671, 4681, 4700, 4720, 4723, 4742, 4746,
 4751, 4763, 4794, 4795, 4825, 4829, 4837, 4864, 4869, 4873, 4887, 4888,
 4900, 4932, 4936, 4958, 4967, 4970, 4987, 4992, 4995, 5043, 5064, 5181,
 5196, 5199, 5207, 5219, 5220, 5229, 5233, 5234, 5235, 5239, 5241, 5251,
 5253, 5255, 5256, 5262, 5263, 5264, 5266, 5267, 5268, 5271, 5272, 5276,
 5277, 5278, 5280, 5281, 5283, 5285, 5287, 5288, 5289, 5290, 5291, 5293,
 5295, 5296, 5297, 5298, 5299, 5300, 5301, 5302, 5303, 5305, 5306, 5307,
 5308, 5309, 5311, 5310, 5315, 5316, 5318, 5319, 5322, 5323, 5325, 5327,
 5329, 5331, 5332, 5333, 5335, 5337, 5339, 5341, 5345, 5347, 5350, 5351,
 5352, 5355, 5357, 5359, 5360, 5363, 5364, 5366, 5367, 5369, 5373, 5377,
 5379, 5380, 5381, 5382, 5383, 5385, 5395, 5397, 5398, 5400, 5403, 5405,
 5407, 5408, 5411, 5412, 5413, 5415, 5416, 5418, 5419, 5420, 5421, 5422,
 5423, 5424, 5425, 5426, 5429, 5430, 5432, 5434, 5437, 5438, 5441, 5444,
 5445, 5446, 5448, 5449, 5453, 5459, 5462, 5470, 5479, 5481, 5484, 5487,
 5497, 5531, 5632, 5663, 5667, 5678, 5679, 5680, 5681, 5682, 5683, 5688,
 5689, 5694, 5695, 5696, 5697, 5700, 5701, 5702, 5705, 5706, 5707, 5708,
 5709, 5712, 5714, 5717, 5723, 5732, 5735, 5736, 5753, 5755, 5762, 5770,
 5772, 5786, 5792, 5819.

చెన్న పట్టణము, డిసెంబరు ౧౯౨౯

సంపుటము ౩

శుక్ల సంవత్సరము మార్గశిరమాసము

సంఖ్య ౧౨

అట్ల తదియ

కాళూరి వెంకటనరసింగరావు గారు (కవితాసమితి)

పరువిడి పొమ్ము నంజ! పాలపంబుగ శశ్విమవార్ధి వీచికా
 శిరముల పాటల ప్రభల జెందుచు ఛిందులుత్రొక్క; నాహృదీ
 శ్వరి చరణప్రవాళ విలసన్న వరేఖల బూయులాక్ష నీ
 యగుణిమ కాల దన్ను, తీణ మూగిన తిజ్జలదాంచలమ్ములన్.
 ఇది నాప్రియసి నోమునోచుకొనువేళీ పూర్వదిక్కామిసీ
 మృదుగండస్థల పాండుదీధితి సమున్నేహోజ్జ్వలంబౌ నిశా
 వదనం బెంతయు పావనంబు; భరియింపంజాల వావేగముల్,
 పదిలం బో హృదయంబ! భ్రాంతిల జలింపంబోక ధ్యానింపుమా.

ఇంకను శోభ లీను చుదయింప వదేమి శశాంక! దీక్ష నా
 పంకజగంధి భక్తి విరబా రెడు చూపుల మెల్ల మెల్ల నీ
 పంకకు చల్లుగా బరుప, వత్సలతా మెయినిండ నూత్నపు
 ల్కాంకుర మాలికల్ నిగుడగా నరుదేర, వదేమి జాడ్యమో!

తొలుతటి మూడునిద్దరల తోరపు తీయము లేరికొంచు తొ
 య్యలియును నేను, ఒక్క నెలయైన గతింపగలేదు నేటికి;
 వలపుకపుంగిట గరుగ వల్చి తలిర్చిన యీనికుంజ మా
 కుల చిరునాల్కల బిలుచు కోమలిపై దయ నిక సుధాకరా!

కలుముల సీను నిందు తెలిగన్నులు కాయలు కాచునేమొ, నె
 చ్చెలి సుకుమారి వేచిన శశీ! వలవంతల నేదివేచు నీ
 తొలి విరహంపు కేసెగలతో నినుజూచుట కెట్లు లోర్చునో,
 తలవపు చిత్తమందు గల తత్తర, మేచెద విల్లె క్రొత్తడి.

నాననబోడి చారువదనంపు సిరిక తలయెత్తి చూడ లే,
 కానిలిడాంబుదాంతరమునం దటు తారెడు, నిర్దమించి శా
 లీనత నామె పాదయుగళిక గిరణాళి స్పృశించి గైరిక
 స్నాన మొనర్చు, పద్యచరణమ్ముల నొత్తెద మేది రక్తిమక.

అనునయ శీల, బాల, కరుణార్ద్రమనమ్మున నీ కరావళిక
 చనపున బుజ్జగించి, సరసమ్ముగు పాయసభోజనమ్ము క
 మ్మని నునువేళుల గుడిపి, మాధురుల మరపించు జమ్ము, నీ
 యనుపమ దుగ్ధవార్ధి జనితామృత సారయచి ప్రపూరముల్.

అభ్యంగనము నేసి యారవైచిన సోగకుసుల క్రొన్నిగనిగల్ గునిసియాడ,
 భావనమోహనమైన ముద్దు మొగమ్మున తిలకదీప్తులు కలకలల నీన,
 పన లీను దేశీయవననంపు మాటున నంగసౌష్ఠవము నయ్యాటలాడ,
 భావాలతాపుల పరిమళించు విశాలలోచనమ్ముల రాగవీచు లూగ,

విరహ మింత భక్త్యావేశభర మొకింత అంద మొడలంత నాలుకగ నల్లనల్ల
నీదురాక నిరీక్షించు నెలతమూర్తి నరసి చల్లగ ధన్యుడ వైతి చంద్ర!

అందపు చందమామ! వినుమా మనలో మనమాట, నీవు నీ
కందున నన్ను దాచుకొన గల్గెదవేని, సుధాహ్రదాన, నా
యందు కటాక్షముంచి, తనివారగ మోహనమైన నేటి నా
సుందరి రూప మానుచును చొక్కి రసమ్మయి రాలిపోవుదు.

ఎలగోరింట దళమ్మునై వనములో నే బుట్టియున్నా, వధూ
విల నత్పాదపవిత్ర దేశముల నువ్విష్టారు గోరింట చు
క్కలలో నొక్కతెనై, చలించు నభయం గాలంటు ముంగొంగుగా
లుల పీచోపుల తూగుటుయ్యెలల బొల్తు గాడె భోగమ్ములన్ ?

నీ మిక్కి మహారాజ వయ్యదపు, తస్వీహస్త నేవాంజలి
పావిత్ర్యోజ్జ్వల పట్టధద్రపదపీ ప్రాప్తుండవై ; ప్రాజ్యతే
జోవిఖ్యాతి నెలర్చు నీ శుభయశోజ్యోత్సాహగర్జ దేలి, ప్రే
మావేశంబున వ్రాసికొందు శరదాశాభిత్తుల గీతముల్.

నవధాన్యంబుల ముద్దుదోసింతుల నిండబట్టి, పాలిండ్ల గా
రవ మూఁగ, మహాలక్ష్మీపీఠమున ధారణబోసి ముమ్మారు, “తా
ధపు వారల్, తనవారు, నాథుడును నిత్యం బేలుగా” కంచు మ
క్కువ వాంఛించెడు భారతీయనతి తోగు ప్రేమవారాశిలో.

‘నక్షత్రమాల’ శ్రీయుత దువ్వూరి రామి రెడ్డిగారిచే రచింపబడిన కొన్ని ఖండకావ్యముల (Minor Poems) కూర్పు. ఇందలి ప్రతి కావ్యమును నక్షత్రమువలె సొగసైన కాంతిని వెదజల్లుచుండుటచే రెడ్డిగారి రీకూర్పునకు “నక్షత్రమాల”యని పేర్పెట్టిరి కాబోలు! ఇందు ప్రణయగీతలు, ప్రబోధములు, ఏలపాటలు మున్నగు పలువిధములైన కావ్యములు చేర్చబడియున్నవి. పెక్కు ఖండకావ్యములు కవి యొక్క భావోద్దేశమును, ప్రకృతి సౌందర్యవర్ణనశక్తిని వెల్లడించుచున్నవి వీనిలో కొన్ని టింగూర్చి నాకుం దోచిన యభిప్రాయముల వెలిపుచ్చుచున్నాను.

‘కవిమనోరథము’—

ఇందు కవి, ఈశ్వరుడు తన్ను ప్రకృతిజనితములగు మేఘముగనో, కమలముగనో, మలయాటకాల్యగనో, మంచుబిందువుగనో, నక్షత్రంబుగనో సృజింపనందులకు విచారపడుచు, అట్లు విచారపడుటచే వాటివలె నుండుట కిష్టపడుచున్నాడు. (‘కృష్ణపక్షము’ ఆదియందే తత్సంగకర్త “ఆకులోఆకై”, “జలజలని పాలు సెలపాటలో దేటియై” అడవియందే దాగి పోవుటకు ఇచ్చుచూపి యున్నాడు.)

సాధారణముగ కవులు కొందఱు తమేలదైవము ‘శ్రీమన్నారాయణపాదపద్మయగళి

దానుల’గా సృష్టింపలేదో యనియు, మఱి కొందఱు తమేల సమస్తభోగపరాయణులగా సృజింపలేదోయనియు విచారపడుచుండ, శ్రీ రెడ్డిగారు సర్వసామాన్య వస్తువులుగా మారుటకు ఇష్టము చూపుచున్నారు. ఇయ్యది ఆధునిక ఆంధ్రవాఙ్మయచిహ్నము. ఇట్టి కోరికలకు కారణములుగూడ విశదములే. ఈ సామాన్య వస్తువులయందు తన అనమానవర్ణనశక్తిచే నొక విధమగు అద్భుతసౌందర్యమునుకవిచూపియున్నాడు. కొద్దిపాటి గాలికీకూడ విహారమునల్పుటకు వీలగునట్లుగా జలధరమును అర్చకునిజేసి, సాంధ్యకిమ్మారవర్ణవస్త్రము లొనంగి మనోరంజకమగు గిరితటప్రాంతములవదలిపెట్టి నాడు. ఇట్లే తుహినాంబుకళికను ‘తరుణ సూర్యాంశుమాలికాతరళకాంతి మిళిత’మొనర్చి యున్నాడు. మలయాటకాల్యయందు ప్రకృతిభావముల వెలిపుచ్చు గానమును జూపి యున్నాడు. కమలమందు నూతన వికాసమను మొలకనవ్వు నిమిచ్చియున్నాడు. ఈ ప్రకృతి సౌందర్యము కవిని ఆకర్షించి తన్మయత్వము నొందించుచున్నది.

ఆంగ్లకవిపుంగవులలో శ్రేష్ఠులగు వర్డుస్ వర్థు (Words worth), షెల్లీ (Shelley), కీట్సు (Keats) మున్నగువారి రచనల చదివినచో శ్రీరెడ్డిగారి భావములు నూతనములు గావని

ప్రకృతమహాన కొందఱికి తోచును. ఏలన, వీరును తమఖండకావ్యములయందచ్చటచ్చట సర్వసామాన్య వస్తువులగా మారుట కుత్సాహము వెలిపుచ్చి యున్నారు. కీట్సు 'To Fawny Brown' అను ఖండకావ్యమున నక్షత్రముయొక్క నిశ్చలత్వమునకు మెచ్చి,

"Bright star,—Would I were steadfast as thou art," అని అన్నాడు. శ్రీ రెడ్డిగారికి నక్షత్రముయొక్క నిశ్చలత్వమునకు 'యామి నీవోమమండల ప్రాంగణమున కాంతి వెదచల్లు' స్వభావము నచ్చినది. ఇట్లే కీట్సు 'Happy Insensibility' అను ఖండకావ్యమున మలయాటకాల్వను 'Happy Brook' అని సంబోధించి, తాగూడ అట్లుంట కిచ్చుచూచి యున్నాడు. శ్రీ రెడ్డిగారి నాకర్షించినది మలయాటకాల్వయొక్క 'ప్రకృతిహృద్గతభావంబు బయలుపడుచుగానము'గాని, కీట్సువలె దానికి కష్టములు మఱచిపోవు శక్తియుండుట గాదు. కోరికలు ఒకటైనను, కోరికల కారణములు వేగవై యుండుటచే శ్రీ రెడ్డిగారాంగ్లకవుల అనుసరించువాడు కాడని తేలుచున్నది. ఆంగ్లకవుల రచనల చదివితే యుండవచ్చును కాని యిచ్చోట మార్గము, రచన నవీనము.

‘సంఘ’—

సంధ్యాకాలమును వర్ణించునప్పుడుకొరవ యుద్ధమున

“గూలిన సైనిక భగ్న కాయముల్

పేరిన యుద్ధరంగములలీలఁ జెలంగును పశ్చిమాశయుఁ”

అని ఉపమానముగా జెప్పబడియున్నది. కొరవయుద్ధభూమిని వర్ణించునపుడుసాయంతాలపు పశ్చిమాశవలె నున్నదనిసమంజసముగ నుండునుగాని అది యిచ్చో విపరీతమైనందున (తల్లక్రిందలు) యుక్తియుక్తముగ లేదు. దీనినే శామ్యూల్ జాన్సన్ (Samuel Johnson) "A figure or metaphor drawn from Nature ennobles Art; a figure or metaphor from Art degrades Nature" అని అనినది. కళయందలి ఉపమేయమునకు ప్రకృతినుండి వైకొనిన ఉపమానము వన్నెవెచ్చును గాని ప్రకృతియందలి ఉపమేయమున కుపమానము కళనుండి కైకొన్నచో ప్రకృతిశోభకు వన్నె తఱుగును.

‘కుసుమాశ్రువులు’—

తల్లి తనకుమార్తెయగు కమలను నిదుర నుండి లేపి, తండ్రిగారిపూజ కొఱకు పూలు కోసికొనరాబరపుటయు, కమల అచ్చోటి కరిగి ప్రకృతి సౌందర్యమునకు పారవశ్యము నొంది తన భావములు వెలిపుచ్చుటయు ఇందలి సారాంశము. కడపటిపద్యమున, ‘దైవపూజకు అర్చింపవలసినది ఆత్మకుసుమము గాని ప్రకృతి రామణీయకములగు పుష్పములు గావుగదా’ యని బహుఇంపుగ నీతి యిముడ్చబడినది.

‘కవితాప్రణయిని’—

అను ఖండకావ్యము కవియొక్క కల్పనా శక్తికిని, ఊహకును మంచి ఉదాహరణము. కవి కవితాలతాంగిపై తనకున్న గాఢానురాగమును

వెలిపుచ్చుచు వ్రాసిన పద్యములు మిక్కిలి
ఇంపుగా నున్నవి. ముఖ్యముగా

“సందెమబ్బుల చిటువేరు చాయ తీసి
పండువెన్నెలపవరున బదనుచేసి
తరుణి, నీపట్టుమునుగు నద్దకము వైవ
విఫలయత్నంబులంజల్చి వెట్టి నైతి.

పారిజాతపుష్పంబులు పవనహతిని

మృదుల తృణముల రాలెడు నెడల, నీదు
చరణ విన్యాసకోమలశబ్దమనుచు
నడుగుగుర్తుల బలుమాటు నరయుచుండు.

సాలెగూఢుల ముత్తైంపు సరములటుల
లేతగాలికి నల్ల జలించుమంచు
నీటిబొట్లమాలను గట్టి నీదుమెడను
వైవ తలపోసి యెగతాళిపడితి చెలియ.”

అనునవి ఉత్కృష్టము లైనవి.

కడపట తనయోగ్యతలు (qualifications

“గ్రామవాసిని, యెఱుగను గైతవంబు
ప్రకృతి తల్లిస్తన్యంబున ప్రబలినాడ
బాలముల విహరించుచు ప్రౌఢువుచ్చుచుండు,”
అని కవితాలతాంగికి చెప్పినాడు. ఇట్టికవితను
విన్నపిదప ఆమె ‘బాహువులెత్తిప్రేయసుందన
కవుగింట నొత్తైనన ఆశ్చర్య మేమున్నది.

‘ఎంతమోసము’—

ఇది శ్రీకృష్ణభగవానునిగూర్చి యువతి
బాటసారి చేసిన సంభాషణ

ఉపోద్ఘాతమున కవి చెప్పినట్లు

“చెల్లనీడలు విరివియై చేరె తూర్పు;
సంజకెంజాయ పడమట జక్క నలమె;
బైరుకోతల కేగిన వల్లెపడుచు
లింటి కరుగుచు పాడువా లేలపాట.

.....

గాలితాకున వెన్నులు కదలునపుడు
తిరుగబాటిన పరిచేలు.....”

ఈ దృశ్యము చిత్రకారుని ఒకవిధముగను
(తనవర్ణనమృతన సౌందర్యముచేతను), కావు
వానిని మఱొకవిధముగను (చేనియొక్కపూర్ణ
ఫలితము చేతను) ఆకర్షించును. ఏలన, వారి
హృదయసంస్థారములు (apperceptive masses)
వేఱుగా నున్నవి. అదే దృశ్యమునందు మన
రెడ్డిగారిని ఆకర్షించినది ఆ తిరుగబారిన పరి
చేలు తీయురాగము. సెలయేటిగానము నానం
దించు కవిశిఖామణికి పరిచేలు తీయురాగము
హృదయరంజకముగాక మఱి యేమగును?

‘ద్రాపదీసందేశము’—

రాయబారమునకు వచ్చిన సంజయునకు
ద్రాపది తన అనమ్మతిని వెలుపు పద్య రత్న
ములు. ఇందు స్త్రీలు సాధారణముగ వాడు
సామెతలు ఇంపుగా చేర్చబడియున్నవి. అందు
కొన్ని:

1. “వగచినట్లుండవలయును వానియాలి
త్రాడు తెగవలెనన్న విధాన;
2. “నిరత మొక్కరీతి జనునా మనకాలము;
3. “పిల్లి శాపంబులకు నుట్లు ప్రిదిలిపడునె,”

అద్యంతము ద్రావది లక్షణములు స్పష్టముగా కనుపించు చున్నవి. మహా పత్నివతయగు నారీమణియొక్క మృదుమధురభావతో

“సంజయా! యింకచాలు నీశాంతిమార్గమడవిపడరాని యిడుమల బడితిమయ్య” అని మొదలిడి, కొంతతడవునకు తనపరాభవము స్ఫురణకు రాగ వీరవనిత వలె,

“రిభవానలకీలలు పొందుసుతుల,
హృదయముల రగులింపవే రేపు మాపు” అని చెప్పచు,

“దుర్దాంతప్రక్రియవైరి వీరమభవ
ప్రారంభకౌతూహల
స్వాంతుల్ శాంతులుగారు కాలమెపుడో
వచ్చుంగదాయంచు న
త్యంతాసక్తి బ్రతిక చేసెదరు
కౌర్యాలంబులౌ మత్సరుల్.”

అని భర్తల కుద్రేకము గల్గించుచు నొక్కొక్కరకక్తి సామర్థ్యములు సంజయునకు పర్చించుచు:

“ఉత్తమాటల నేమిప్రయోజనంబు
అవని యొనగుటో, లేకున్న నని నలుపుటో
చెప్పి పంపుడు”
అని సంజయునకు తెల్పి పంపినది.
‘కొండవీడు’లోనికథ రాబట్టినదే (Robert Southey) గారి ‘After Blenheim’ పోలికగా కన్నట్లు చున్నది.

శ్రీరెడ్డిగారి ప్రతిభ వీరియొఖండకావ్యములకంటె ఎక్కువగా ఈ వీనియొక్క ఉపోద్ఘాతమున కనబడుచున్నది.

శ్రీరెడ్డిగారు ఇట్టి కావ్యము లనేకములు వ్రాసి, భాషానేన జేసి, ఘనత కెక్కుదురు గాక యని నా కోర్కె!

ధర్మసందేహము

కాళ్లకూరి గోపాలరావు గారు

పురుగులను జంపి తీసిన పోగు నేసి-పట్టుమడి యని ప్రీతిగాఁ గట్టుకొంద్రు;
శౌచమున కలంకృతి కహింసను ద్యజింతు;-స్వార్థపరతయె ధర్మరహస్య మరయ?
పూజ్యమని గోవు నేప్రాద్దుఁ బొగడుచుందు-దానిని బలాత్కరించి బంధమున నుంచి
దూడ నోరు గొట్టి గ్రహింతు దుగ్ధమెల్ల;-అత్మలాభంబె దాని పూజ్యతకుఁ గలము?
శత్రుసంహార శీల ప్రశస్తి గన్న-హరిహరాదుల నర్చింతు రంతె కాని,
సాధుమూర్తిని బ్రహ్మను సరకుగొనరు-దైవభక్తికారణము తద్భయమె తలఁప?

శ్లో. "పురాణ రామాయణ భారతాది క్షీరాణి సంయోజిత భక్తివత్సైః,
పురాతనై ర్యాదుమహా కవీంద్రైః సా భారతీ కామధూమామహమ్." —కవిరాజ.

స్వేషకావ్యమగు రాఘవపాండవీయమును సంస్కృతమున కవిరాజువ్రచించెను. ఈతఁ డేకాలము వాఁడో తెలియరాదు. కాని

శ్లో. "సుబంధు ర్భూభట్టశ్చ కవిరాజ ఇతిశ్రయః"
అని చెప్పి కొనియొందుటచే భట్టబాణుని తరువాతివాఁడై యుండవలెను. ఈతఁడు కాదంటి కులమునఁ దన కామ దేవుని ఆస్థానపండితుడు. ఈకామదేవుఁడు జయంతీ పురవరప్రభు వని తెలియుచున్నది.

శ్లో. "కేతా భూమే ర్జయంతీపురపురమధన
క్రీపదాంభోజభృంగః"

అని (౧-౨౫) ఉన్నది ఈపురము గాఢదేశమున నుండును. ఈతఁడు ముంజభోజరాజుల తరువాత నుండినట్లు ఈక్రింది శ్లోకములవలన తెలియుచున్నది.

శ్లో. "క్రీవిద్యాశోభినో యస్య
క్రిమంజా దియంతీ భిదా,
ధారాపతి రసా వాసీ
దయం తావత్ ధరాపతిః."
(౧-౧౮.)

సరస్వతీకంఠాభరణమున భోజరాజు శ్లేషమ
అఱువిధముల నేర్పఱచినట్లు ఈతఁడును

శ్లో. "ప్రాయః ప్రకరణై శ్లేష
విశేషగా విశేష్యయోః,
పరిపుత్రైః క్వచి తద్వ
దుపమానోపమేయయోః,
క్వచి ర్భుదైశ్చ వానార్థైః
క్వచి ద్వక్రొత్తిభంగిభిః."

అని ప్రసంగించెను. కావున నీకవిసంధ్రుఁడు ౧౩-వ శతాబ్దమున జీవించియుండును.

రాఘవపాండవీయము ౧౩ పర్వకావ్యము. ప్రతి పర్వాంతము కామదేవాంకితము. ఇట్లే భారతములో లక్ష్మీశబ్దమును, మాఘములో శ్రీశబ్దమును ఆంకితములై యున్నవి. ఈతనికవిత్వము మృదుమధురమై, సులభార్థమనివ్వలెమై యొప్పియున్నది. మధువుపక్షము క్లిష్టపదము లేదు. కదళీపాకము, వైదిర్భీరితి, మలలితిమగు శయ్య ఇందుఁ గానవసను.

హిందువులకు భారతరామాయణములు మిక్కిలి శుభ్రకేస్తము లగు ధర్మగ్రంథములు. అందు రామాయణము వనుకరించి భారతము విరచింపఁబడియెను. తెండును కథావిధానమునందును, పాత్రోచిత్యమునందును, నుగమవ్యయమందు నైక్యము గలవిః దశరథుఁడు పాండురాజు; శ్రీరాముఁడు యుధిష్ఠిరుఁడు; సౌమిత్రి అర్జునుఁడు; భరతశత్రుఘ్నులు వకులముదేవులు; కుంభ కర్ణుఁడు భీముఁడు; రావణుఁడు దుర్యోధనుఁడు; ధనుర్భంగము మత్స్యేయంధ్రచ్చేదనము; వరము జూదము. వనవాసము, యుద్ధము, అభరమభిషేకసనము, శిష్టపరిపాలనము-మొదలగు వివి అన్నియు ఉభయసాధారణములై అలరారియున్నవి. కావున రామాయణభారతార్థములను శ్లేషించుటలో నీకవిరాజునకుఁ గొంతసౌకర్యము లేక పోలేదు. కాని మన ఆంధ్రకవీంద్రమాదామణి పింగళి నూరనాధ్యుని రాఘవపాండవీయము ప్రాధనిర్భర పరిపాక మగుటంతేనీ, అంత సులభగ్రాహ్యము గాక, ఏకాగ్రదృష్టితో పునఃపునః మంతవ్యము కాదని యున్నది. కవిరాజునూరనాధ్యులు సర్వస్వకంఠులు. వారి రచనలు వేర్వేరుగా నున్నను, అచ్చటచ్చట స్వల్పముగా నేకీభవింపక తప్పినది కాదు. స్థూలచుండవీటి వ్యాయమునఁ గొంతఁ జెప్పిన సాహసించినందులకు తుంగి పువ్వుడను.

శ్లో. "స్వాధిష్ఠానాంబుజరజః
 పుంజమంజర మా ర్తయే,
 ఇచ్ఛాదీన జగత్సృష్టి
 కర్మణే బ్రహ్మణే నమః."
 (పర్వ ౧, శ్లో ౧.)

.....

శా. "ఖ్యాతే బ్రహ్మము ప్రాచుర విహ
 పాఠహ్వాయంబు..."
 (ఆత్మా ౧, పద్యము ౧.)

ఇరువురును మొట్టమొదట పరబ్రహ్మమును క్షుతి గావించ నేల!

శ్లో. "వినాశాయ చ దుష్కృతాం
 భర్తృసంపాపహర్తాయ
 సంభవామి యుజే యుగే"

అను భగవద్వాక్యము శరణ్యమై యుండును.

నూరన్న రెండవపద్యమునఁ దేర్పొనిన కృష్ణ
 మేఘమును, కవిరాజు

శ్లో. "శ్రీతత్వలింగితాంగస్య
 విష్ణుకల్పద్రుమస్య హః,
 అవతారమహాకాళా
 పుష్కంతు ఫల మీస్పితమ్."

అని విష్ణుకల్పద్రుమమును దూరింపఁ జేసివాఁడు,

శా. "లోకత్రాణరతిం దదాదిమమహీ
 లోకప్రవేశోత్కలభా
 మక్ష్మప్రప్రళమద్వితీయపమం
 జన్మంజుమంతీరగ
 థ్వాకల్పాచులరామభారతికథా
 సగ్గంబుల నిమిరు వా
 బ్రీకివ్యాములఁ గొల్చెదం దమభయ
 శ్రీమద్రథసంసిద్ధికా."

ఇందు భావతీవేదికి పాదమూపురప్రాయులైన
 వాల్మీకివ్యాములను కవిరాజు

శ్లో. "నిఃశ్రేణ్యో బ్రహ్మలోకస్య
 వాద్దేవ్యాః కర్ణమండలే,
 భర్మద్రుమమహానూలే
 వాల్మీకివ్యాసయోః కృతీ."

అని సరళముగా కర్ణ మండలయాపమునఁ దేర్పొని
 వాఁడు. ఒక్కొక్కటి మూఁడు దరణములలో శబ్దాదంబర
 మును మ్రోగింపఁజేసిన మనమూరన్నను వినుతినప
 ఎలవినదే!

శా. "రెం దర్థంబుల పద్య మొక్కటియు ని
 ర్మింపంగ శక్యంబు గా
 కుండుం; దద్గతి కావ్య మెల్ల ననుజే,
 వోహో యనం జేయదే
 పాండిత్యంబున."

అని సూరన తనప్రాగల్భ్యమును మోచించినట్లు గీర్వాన కపింద్రుఁడును

శ్లో. "పద మేక మపి శ్లిష్టం
 విష్టం ధూయాన్ పరిశ్రమః,
 కథాద్వయైక్యవిరోధః
 కిం ధరాపతితో లభికః."

అని చక్కాణించివాఁడు,

శా. "రాఘవపాండవీయకథ
 రమ్యముగా నొక కావ్యసృష్టి నా
 హా కుటియింపఁగా వశమే ?
 ఆంధ్రకపింద్రుల కైన..."

దీనిలో నున్న కావ్యసృష్టి అమపదమును

శ్లో. "సృష్టిం కవిః సూక్తిమయీం విరవ్యన్"
 అనువిపులాశయమున విశదీకరించివాఁడు.

సీ. "ఆంధ్రభాషాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష
 యొక్కొకచోట వొక్కొక్కచోట
 సువిరళశ్లేష యొక్కొక్కచోట న
 ర్థశ్లేష యొక్కొకతెరిని ముఖ్య

గాంధీర్మిశ్చేషమటనః యోగ్మోక్షకథాః
 సద్భావ్యయము వేత యగుచు నునికి
 శబ్దావ్యయవిభవము..."

ఈశ్వరపంచకమును కవిరాజు

శ్లో. "ప్రాయః ప్రకరణైశ్చేష విశేషవిశేష్యయోః"
 అని ఎత్తికొనివాడు.

ప్ర. "ఈమయ నమోభువిక్రమము
 సద్వివరణంబు ప్రతాపముఁ గురూ
 పము నవికారభావమును
 బ్రాధనశక్తియు నిత్యదానశీ
 లము దగ నొక్కటొక్కటి క
 లంకృతిఁ జేయఁగఁ దార్పి శోభిలుకొ."

ఈ ఆశయమునే కవిరాజు

శ్లో. "క స్త్రోతా కామదేవః సమరవిజయినాం
 శోగ్రణీః కామదేవః
 క స్త్రోగీ కామదేవః సరసకవిసిరాం
 కిం పదం కామదేవః,
 కః సేవ్యః కామదేవః శ్రీతథిరణవిధా
 కః కృతీ కామదేవః
 ప్రశ్నానా మేక మేవప్రతిపదన మహా
 రామప త్నామదేవః."

క. "...తనసాంతుసమాఖ్యజగం
 బువ వెలయంగ..."

శ్లో. "హంతు ర్యశోభి రగిరంజనసర్వలోకః"

సీ. "ధృతిఁ గుంతి మద్రధూపకుల నెయ్యపుకన్య
 కల ననవాలుఁ దూపుల జయించి
 యలరాదు నరనజయశ్రీల వరియించె

జగతిఁ గోపలశేకయమగధులతన
 యలవరించిన యాజ్ఞ లో మెలంగఁ జేసె."

శ్లో. "కరగ్రహతో శోభలశేకయేంద్ర
 భువో గురుశ్రీ ర్విసమత్పుమిత్రః,

ప్రభావలోకః సమరే జితాః
 గోస్తా హిమాచ్రేత్యరతాం ప లేభే."

గీ. "కొంద తొకటిరెండైటులకొలఁది గలిగి
 విడిపిద్దగేశన్యపతులు విడిగి పొయి
 వననియందును యుద్ధవిహారమునకు
 మఱుంగు లేకయ విహరించె మనుజునిభుండు."

శ్లో. "పూర్వోర్విపతికర్మితాభయవతు
 ర్విశ్వావర్ణాం నిజా
 మాజ్ఞాం స్థాపయతా త్రిలోకమలయే
 దోర్మండలం మండిరిష్ట."

చ. "శ్రేమ ముదుగుం దనూజశిరు
 జాబుఁ జలావలక్ష్మ్యభేదన
 క్రమము లెఱుంగ వచ్చు మది
 గావఁ బడుం బరబాధిభీతిశో
 పముల విచేష్టితంబు లిది
 భాషమునం దలపోయ, నన్ని చం
 దములఁ బ్రియంబె యంచు నర
 వాగుండు వేలుకు నుద్యతాత్ముడై."

శ్లో. పరిచయం చలలక్ష్మ్యనిసారనే
 భయయహో శ్చ తిదిగితతోధవస్,
 శ్రేమజయా త్ప్రసజాంప కరో ర్యసా
 తమమతో ఓమరుఁ సదిలై ర్యయా."
 (రఘువంశము-పర్వ ౯, శ్లో. ౪౯.)

ఉ. "హోరీమృగవ్యవస్థగిహి
 తాదరుఁ దాధరణీతలేకుఁ డ
 ధ్వారచిత్రశ్రేమకలికుఁ
 డై కడు మెచ్చె సురాపగాజలా
 సారసమాగమార్గ తెను
 సారససారససారసారసారసో
 దీగణకారణంబు నలి
 భీరసమీరకిశోరవారము."

శ్లో. "ఏవం స లే నామదినం వసేషు
 నిశేచ్యమాలో మృగయావిహారః,

సమీరణోత్సేక ఇ వాపు వామం
సప్రాంగచింతాం నృపతే ర్జనకర."

సీ. "పుష్పమీశుఁ డీరీతిఁ గవఁగి డెందు మృగ
వ్యాపారభేలన మభిలషింపఁ
గానఁగఁ దారు మృగంబులకై విడిఁ
స్త్రీశ్రీని యసమాప్త్యైకకలవఁ
దవరు చొక్కపురాణమునిదంపతులు..."

శ్లో. "న గాఢబుద్ధి సుమహాపకంతే
విశ్రమామం గర్భి రభీకమ,
మత్వా మృగం మార్గణ లక్ష్మ్యసూతం
అవగ్రజవాప మృషిం చకార."

సీ. "ఆత్మబాహుసహగతం వైశయపురు
ప్రాణములు వాయుసక్తుగాఁ బరమశోక
జలేత కేసియించి..."

శ్లో. "శాపం సుతేపాయనిబద్ధమృగ్యం
ప్రేమానుభుతై కుశలోఽపుష్పవాస."

రాజనీతాద్రాపదులను గం శ్లోకములతో కవి
సమముగా వర్ణించెను. అది మిక్కిలి రసవంతములు. ఇది
సక్రొత్తవిపులుఁ దన జయదేవుని స్మరింపఁజేసివది.

శ్లో. "శక్తి స్మృత్రిమయా స్మరస్య జగతో
వారీమయం మండకం

కాంతావా ముపమానకల్పనకలా
కాంతే స్వమలైజనమః,

లక్ష్మీః సంపురిసాగరస్య సరసీ
లావణ్యపుష్కాంధసాం

సా రాజప్రజచక్రిహం తుణ మధూ
దానందపూర్ణానీ."

(సర్గ ౨, శ్లో. ౩.)

శ్లో. "సర్వస్య సవయావసస్య భవనం
భోగస్య భాగ్యం దృశాం

సాభాగ్యం మదచిద్రమస్య జగతి
స్సారం కలం జన్మనా,

సాహితం మహమాయాధస్య పృథ్వయం
రామస్య తత్త్వం రతే

శృంగారస్య రహస్య ముత్పలబ్ధకే
స్త్రీత్విచి దాలోకెత్వమ్."

(ప్రసన్న రాఘవం-అంకము ౨, శ్లో. ౨౬.)

భనుర్భంగము విషయమై జనకుని ప్రతిజ్ఞ ఇది—

శ్లో. "దురావయం భను రివ మిశ్యేరాదృతే
నికౌజసా కలిరసణం విధాయ యః,

ప్రదర్శయే స్మరివది లబ్ధలక్ష్మ్యతాం
జయక్రియా సహ న లభేత కన్యకామ్."

(సర్గ ౨, శ్లో. ౨౭.)

శ్లో. "ఆకర్ణాంతం శ్రీపురమగ్రవో
ద్దండకోదండవర్ణాం

మార్వీ మర్వీలయతిలకః
కోఽపి యః కర్షి తీహ,

తస్యా యాంతీ పరిసరభువం
రాజపుత్రీ భవిత్రీ

మాజప్రొంచీముఖరజ్జువా
శ్రోత్రేషేత్రోగ్నివాయ."

(ప్రసన్న. ౧, శ్లో. ౨౯.)

శ్లో. "సురాసురైః స్వీకృతరత్న రాశి
స్త్రాభావ రత్నాకర ఏవ సింధుః."

(సర్గ ౩, శ్లో. ౩౧.)

శ్లో. "రత్నే ఘ లంఘేఘ బహు వ్యవరైః
రద్యాపి రత్నాకర ఏవ సింధుః."

(చిత్రమాంక దేవపరితము-సర్గ ౧.)

కవిరాజు మారనాదులు అగస్త్యపరమేశ్వరు
లకు సమానముగా శేషించివారు.

శ్లో. "త మగ్రతో పర్వరవిగ్రహం ప్రభుం
కృతేప్రసాదం ప్రణిపత్తి మాళిహా,

న ముఖజన్మాన మహాపృ కంకరా
త్రతో ధనుర్వేదమయం సమాదధే."

సీ. "దివి మోచి యన్న యదని ధర్మకార్యార్థ
మానసింబుగఁ జేసికట్టి ఘనుని

మించి లోకము నాదరించిన విషయాశి
 నావోదేశము గొన్న యర్హులగు

ఇరువురును కూర్చుంటును, దీక్షార్థిని ఒక్క
 రీతిగా శ్లేషగావించిరి.

శ్లో. "తస్మిన్ దురాపే పసతి ప్రకశే
 లభ్యాస్త్రుతాతస్య మనోభవాంధా,
 త సోఽర్హ్యకీపుల్యనిలాపవేష
 క్షుపాచరీ సన్నిధి మాజగామ."

టీ. "అనర్హుని పసరి పవాసంపేనామి
 పానుభవనిరంతరానువృత్తి

వడగక యెంతె పేరాని నుండెడి యుర్య
 శీఘ్రజరి పరిస్థితవన
 కాయసంధ్రమతి....."

ఇట్లే కొందఱుక చచ్చించినను, మిక్కిలి విస్త
 రించువను భీతికి మొది విరమించితిని. కాని కవిరాజ
 మారనాద్యులు భిన్నకాలము వారు, భిన్న దేశములవారు,
 శిన్న కవిత్వసంపద గలవారు. అందు మారనాద్యుని
 కవితాతపస ప్రాథమై, ఇంచుక వారి కేళపాకసమన్విత
 మై, ఉభయభాషాశ్లేషసమ్మిశ్రమై పరిధరించును. కవి
 రాజా కవితాపాకము హృదయంగమమై, పరశమై, పది
 ప్రసాదీక్షమై ఆలరారి యున్నది.

రంభ

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు, యం. ఏ.

(మూట్లాడకుండా పూరుకున్న శుకున్ని రెచ్చగొడదా మనుకుంది)

కొమల మందహాస వినికూహన చారుకపోల, కామినీ
 చామతి, లోకమంతటను నర్వడు, కాని యొకం డపేతవాం
 చామతిఁ దక దలంచుకొన సాగి వృథా అరభూతిలోభియై
 యేమి గడించు, లోక మెలయించిన నేమిఫలంబయా ఋషీ!

దేహ మనంగఁ గోర్కులు జిలించిన గూడు, నిరీహ మక భ్రమ
 తానహములో నెటుంగకయ దాఁగిన రోగముగాఁ దపోబహు
 వ్రీహిభఃజక్రియఁ దిరుగఁబెట్టును. పెట్టునయే నృహాపథుల్
 దోహదముల్ వ్యపేతధృతితోఁ బనిసేయవయా తపస్వికా!

భావము లేల చంపుటకుఁ బాల్వడ దీ ప్రతిచంపువెంట, హ
 త్యావధి చేరుచున్నదిగదా! మఱి మీరలు మానులై యహిం
 సావిధియాత్రులుం గద ప్రశిస్తులు వర్ణి! త్వదీయమా తప
 స్సేవధిలో లయాంతశిఖఁ జిట్టెముగిట్టెడు లోకముల్ మునీ!

హానికలాక! వెన్న నొకమారు త్వదీయుడు తాత తాతతోఁ
బూనినవైరి, గాఢిజని మొగ్గలకన్నులు మొగ్గలల్లె మా
మేనక సిగ్గులోఁ జలికి మీఁగడచూపులు చూడలాడె మీ
పహనుల తెప్పకింది కనుమాయల గోప్యము లేదు మా దేశం.

తను వొకచోట నుండియు సదా గతియుక్తుడ వంతరాన, లో
చనములు మూసియున్ నిఖిలసాక్షివి, పల్కకయున్ సమస్తభా
వ నిలయబుద్ధి వీని యమభావనలో నహజన్వయం ప్రతా
రణ మొనఁగూడి యున్న దదిరా! మునిలోకశిరోమణి ఘృణీ!

ఒకరుఁ డరుంధతీసతి వయోవిభవం బఖలంబు చూడపు
చ్చకయ పతివ్రతాగ్రనరచండిమ గుత్తిగొనెన్, మఱొక్కఁ డో
డకు తెరచాఁపనీడల కడన్ బెడరెన్ చలిగాలివెచ్చఁ దా
వకపితరుల్ మునీ! మొఱుఁగుపట్టినరాతివి నీవు వారిలో.

మనలక యుండు నేమి యొకమారు కదల్చుము లోనియాహ, మే
ల్మనకపు పాముగా మలకలై దుసికింతలు వోవు చూడు మా
నసమును దాటి యాత్మ యనినారట! ఆప్రమ యీమనస్సు నూఁ
గినలన కల్గు నా తెలివికిఁ తలదాటినదా! కృతవ్రతీ!

లొంగనియల్లె నాపలుకులోఁపలి చక్కెరపాలు గ్రుక్కిఁకుల్
ప్రొంగెడువో, బెడంగు కనురెప్పల సంపగిపచ్చిరేకు లా
లింగనముం బొనర్చు నపులే కనుదమ్ములఁ, దేటికూటమిఁ
పొంగిన తేనెలో నొలికిపోయిన యావలపంటునో మునీ!

(తూర్పులో తెల్ల రేకలు లోచివై. ప్రక్కని రావిచెట్టుఆకుల్లో ప్రాతర్మందానిలలు
దూరి కింకిలా నవ్వివై.)

బులును వేంకటరమణయ్య గారు

“నఖలు నఖలు బాగున్న పాత్రోర్విడయచున్నె
మృదునిమ్మగళిరే మ్రుచ్చరాశాదివాసిః
కన్య; బతి! పారిగకానాం జీవితంచాతిలోలం
కన్యనిశితవిభాతే న్నజసారాశ్చరావే.

తత్సాధుకృతసంధానం
ప్రతిసంహార సాయకమ్;
అర్హత్రాణాయ వశ్యస్త్రం
న ప్రహర్తుమవాగపి."

అని ప్రార్థించి రాజు దానిని చంపక విడిచెను. పిదప నామున లమందానందకందళితహృదయాలై

"జన్మ యస్య పునోర్యం తే
యం క్షయాపమిదం తవ,
పుత్రమేవం నుజో శ్రేయం
దక్రవ త్రిన మాప్నుహి."

అని యాశీర్వదించిరి. ఈరీతిగా సుహృదవి రచించినకావంఠలనాటకమున కథానింవిధానము సూర్యబడినది.

ఇంతలోపినవీరభద్రుడో దానినంతయు మఱొక రీతిమాచెను.

రాజామృగమును వెన్నంటినచ్చునట కేమియు మార్పులేదు. కాని యామృగము మారినీతీరముం తేరిన ఓడనే యేలకో రాజానకు దానిపై దయకల్గెను. కాన దానిం జంపక విడిచెను. ఇంతలో మునులువిచ్చి దానిం జేరఁదీయ రాజు తా నాచరించిన పనికి భీతహృదయుడై

"క. నొచ్చెనో వీరలహృదయము
నిచ్చట నామీద నలిగి-యేమని కావం
లిచ్చెదనో గదా! నాలుక
వెచ్చన; మునులకును గినుక-వేగచు వచ్చునో"

అని మిగుల శంకించి తాఁజేసిన తప్పు మన్నింపవారలం ప్రార్థించెను. వారును మన్నించి ".....గను...
.....ఈ యుగ్వరః జక్రవర్తి పదమొందునుపుత్రునిపచ్చరిత్రునిన్"
అని వరం బొసంగిరి.

ఇది పినవీరభద్రుఁ డొనర్చినమార్పు. ఈమార్పంత యుచితమైనదిగాఁ దోచలేదు. రాజు మునులు తన్నేమిట పంతుకోయను భీతినంతగ విహంకనక్కఱలేదు. చూడుడు. రాజు వేలుకై గదా వచ్చెను. తక్కిన మృగములను వేటాడునట్లే లేళ్ళనుగూడ వేటాడుటయం దాతని

తప్పు లేదు. మఱియు నది యాశ్రమమృగమని యాతఁ డెఱుంగఁడు. మఱియు నతఁ డద్రానిని వేటాడెనా? లేదు. ఏలకో దయగల్గి విడిచిపుచ్చెను. రాజు దయగల్గి విడిచినందులకు మునులు సంతసించవలసినది. "అల యిందిరి" అని యే వారములు యంక్షము కాదు. అలయించిన నేమాయె? మఱియు రాజుపనికి సంతసం పని మును లాతని శాశీర్యదించుట యెట్లు బొసఁయను? తమకు వాంఛితార్థమిది యెవపుడు గదా యయాచితాశీస్సులు మునులు ప్రసాదించుట. సుహృదవి యెట్లు సరిపెట్టి 'వాడో' గమనింపుడు. మునులు తోరి వట్లానర్చుట చేరనే యాతఁ డమూల్యాశీస్సులఁ బొందఁగలిగెను.

పినవీరభద్రుని దుష్ట్యంతుని మును లాశీర్వదించ గాదని కామ నాతలఁపు. కాని కాకుంఠలనాటకమునందు విరే నీ సంవిధానము కదైకత్వము కలది కాదని విన్నపము.

(2) మఱియొకటి: తాను వేటాడఁదలంచిన మృగము తన్నుఁ గాదని తన్నెంచుకొనిపోవ, దాని వెను వెంటనంటి ద్విగుణీకృతోత్సాహుడగు మృగయునికీఁ దుట్టకుదను దానిపైఁ గలుగునది కనికరమా? లేక దానిం దప్పకఁ జంపవలయునను పట్టుదలయా?

కావుననే సుహృదవి రెవనాటకమున రాజానకుఁ బట్టుదలయున్నట్లే వర్ణించియున్నాఁడు.

ఒకవేళఁ గనికరము కలిగినను సంతవేగముగ—
తృటిలోఁ గల్గినట్లు వర్ణించు టంతటియుక్తమా?

"గీ. అటు మృగమును బోలేక యలసి నిలిచె;
నానెలపు నాశ్రమాంతిక మగుటఁజేసి
స్థలి కేవలబడెట్టిదో! ధరణిపతికి
హరిణపతిమీద నెంతయుఁ గరుణపుట్టె"

అని వీరభద్రుకవి స్థలి కేవలమాహాత్మ్యమే కారణమట్లు చెప్పినాఁడు. ఇది యంతటిసమంజసముగు సమాధానముగ దోచదు. ఈయెడలఁ గవి కాళిదాసు ననుసరించుకొ యుక్తమౌత్రమము.

(3) అనమాయాప్రియంపదలు "మీరెవ్వరని" రాజు వడిగినపుడు తనపేరుచెప్పినచో వారి వ్యేత్యభయంగవ

కలుగుననియు, నట్లుచెప్పకున్న వనతెల్లలాపదోషము కలుగుననియు నెంచి మధ్యస్థముగ మధ్యాయాచిత్తవదుగు రీతి నాటకదుష్టంతుండు “భవతి! య సారవేగరాక్షా ధర్మాధికారే నియు క్తస్సౌయం రహిషవ రక్షయై ధర్మ రక్షయిదమాయాతః” అని చెప్పెను.

పిన వీరభద్రుని దుష్టంతుండుననో “వారక యసత్వంచనము, వారక హేతువనగ్రను వినంబడె” డని విచారించి యవసూయాదులతో నేమ దుష్టంతుండునని యే చెప్పినై చెను. ఇట్లు నడువుట వారలకు స్వీచ్ఛానికో ధకమట్లు తోచెడిని. కాని వీరభద్రుని ప్రబంధమునఁ బ్రసంగదర్శనమున రాజు తపోవకసత్వకల దరిఁ జాలకాల ముండకపోవుటచే దుష్టంతుండు తన నామము వెడలఁ గ్రక్కుట యనుచితము కాకపోయినను, పిండ్యులుఁ గనివంశమాత్రమున నె యిరువురును లెక్క లేని విరహతాప ములకథవించి చిక్కి శిల్పానశ్చెల్లులగుట ఎంత యుచితమో తెలియకున్నది. కాళిదాసుని నాటకముననో అవకాశ మెక్కుడుగఁ గలదు.

౪. మహాభారతమున శకుంతలయే రసవృత్తాంత మును రాజవశేటింగించినట్లున్నది. అదిరసపరిపోషకము కాదని మహాకవి యన నూయాప్రియంవదలం బ్రవేశపెట్టి వారలచే వృత్తాంతమును గడుంగడు నేర్పుతో రసపరి పోషకరముగఁ బరస్పరానురాగవర్ధకముగఁ జెప్పించెను. పినవీరభద్రుని యన నూయాప్రియం వదలను బ్రవేశపెట్టి యు, వారలచే నీవృత్తాంతమును జెప్పింపక ఋషికుమారునిచే జెప్పించెను. అట్లు చెప్పించుట యుక్తమగునట్లు తోచుటలేదు.

కొందఱు మునికుమారునివలననే శకుంతలావృత్తాంతము తెలియఁబడెను నెంతయు సమంజసమని తలఁప వచ్చును. ఆమెపరిశ్రమాడువారినోటనే చెప్పించుటపొడి గాదని వారు తలంపవచ్చును కాని యసత్వవిషయములు లేని యపు డాడుది చెప్పినమాత్రన నీమిశ్రమము? అన నూయాప్రియంవదల ప్రవేశమేల? శకుంతలా వృత్తాంత మును దెలియఁజేయుటకేకదా? వారు శకుంతలావృత్తాంత మును రాజవశుఁ దెలియఁజేయుచు, నడుమనడుమ నిరు

వురి మనోవికారములను గవిపెట్టుచు, వారి యనురాగ దాగ్ధ్యాపాదకములగు పల్కులఁ బల్కుచు నెంతయు ముపకరించినట్లే నాటకమున నిరూపింపఁబడినది. గ్రుక్క విడుచక శిష్యుఁ డేకదపుపెట్టిన వృత్తాంతము మీఁదిరీతి మవయోగింపనేర్చువా?

ఆవృత్తాంతము నవసూయాప్రియంవదలు చెప్పుటలో నెంతటి పొగడు? ఎంతనేర్పు! ఎంతమాధుర్యము? ఆనందసుందయు నందే యిమిడియున్నది.

మునికుమారుడే చెప్పనిండు. కాని యంతటి యసత్వమా? అంతటిశృంగారమా? విశ్వవిరాగియును నాశ్రమవిద్యార్థి కావిషయాసక్తియేమి? శృంగారమున కును, శాంతమునకు నెంతటి తారతమ్యము కలదు? చూడుడు. మునిశిష్యుండు.

నీ. తేటిమొత్తమునేవుఁ డూటిపుచ్చునోపు
కమనీయనీలాలకములుదూచి
చిరుటామలదాలుఁ జిన్నపుచ్చుగఁజూలు
పాండ్రంపుకెంపువాస్తములఁజూచి
కరికుంభములక్రొవ్వుఁ గావసేయుదునవ్వు
జోరంపువేరిచన్నుదోయిఁజూచి
చంద్రబింబముపెంపు నవకుగావనిపింపు
మొలకనవ్వుల ముద్దు మోముఁజూచి,

గీ. రసములుటైదు బింబాధరంబుఁజూచి
పసిఁడిసాడిరాలు కత్తవైభవముఁజూచి
కప్పులములనేలు పాదపద్మములఁజూచి
మనీకిఁ జిక్కిరిగింకలు గొనె మనంబు.

అని వర్ణించుట తగిన రీతినున్నదా? అతడు చెయవలసిన వర్ణనమా యిది? పినవీరభద్రుఁడని దవసూయాప్రియంవదల ప్రవేశమునకిటు నీమిశ్రమము కల్పించును?

౫. దుష్టంతునికి శకుంతలయందుఁ గల్గొకొమరు నికఁ బట్టాభిషేకమొనర్చు నొడంబడికపైనే శకుంతల దుష్టంతుని వివాహమాడుట కంగీకరించినట్లు మహా భారతమునఁ గలదు. ఔచిత్యమును బాటించుటయం దప్రతిమానదీరిరాజుకుండగు మహాకవి రసనాటకమున మార్చి యావృత్తాంతమునే తీసివేసెను. అననూయాప్రి

యనవలచేసె నను దానిని తెప్పించ నిచ్చునెల లేదు. కాని యాచగను నతి చనుత్కారముగ నవసూయాశ్రియంబున లచే తెప్పించి రాజుచే నంగీకరింపజేసెను. చూడుడు:

అవసూయా—అయ్యో! బహువల్లభా రాజానః
కూయస్తే, యథా నా శ్రియనభీ బంధుజనశోచనీయావ
భవతి తథానిర్వృత్తయ.

రాజా—భద్ర! కిం బహువా?

పరిగ్రహబహుగ్యైః పి ద్వేషత్యిషే కులస్యమే;

సముద్రసహ కార్యే సర్వేరయతరారియమ్.

ఉ. భే—నిర్వృతే స్వ.

దీని వివరముఁ గనుడు. “రాజులకవశోధవ
గ్రము మొదలగు మండునట్లు విందుము. కాన మానెచ్చెరి
విషయమున మేము విచారించుటకు వట్లానర్హు” యని
యనమాయ పల్కినది. శకుంతల పట్టుకుహిషికాక తప్పు
వగ నున్నచో బంధుజనశోచనీయయే యగును గదా?
కానఁ బట్టుకుహిషివోనర్హుయని యామె వేడి కోరిని
తెలిసినది. ఆమె పట్టుకుహిషియే యైనచో నామె కొను
రునికిఁ దక్కు మతెచ్చరికి రాజ్యాధికారము కలదు?
ఎంతటియైతి?

రాజు పల్కిన సమాధానముఁ గనుడు, రాజ్య
రము, శకుంతల తప్పు తక్కినవారు ముఖ్యులకారనియే
చెప్పెను. కాన శకుంతల పట్టుకుహిషియగుటయు నామె
కొమరుఁడు రాజ్యాధిపతియగుటయుఁ దప్పదు.

తాగల్గించుకొన నక్కఱలేకయే యిట్టి చను
త్కారము కనిపించుచున్నను, పినపీఠభద్రుని భారత
మునే యనుసరించుచు శకుంతల చెలిమికత్తెలచే

ఉ. మాతరశాక్షిపైఁ గలుగు

మక్కువ నిక్కువ మయ్యెనేని యో

ధూతలనాభ! యాతెలియఁ

బోడికి నీకును బుట్టుపుత్రుఁ బ

స్థితిగ యావరాజ్యవద

వీకమున నిలుపంగ సత్కృపా

స్వీకృత్యై మనోజ్ఞ మహా

నీయముగా శపథంబు నీడునున్.

అని మోహము యందుకంటెన లేకయే యెట్లు
వేయమని చెప్పించెను. ఒట్టువేసిన వేమాయో? లేకున్న
వేమిపోయో? ఇం దిసుమం లేనియుఁ జనుత్కారము,
వాదిత్యముఁ గలవా? ఇట్టియెడఁ గాలిదాసునే యనుసరిం
చిన నెంత బాగుగనుండెడిది? అతనిని కాదని త్రోసి
పుచ్చుటకు పీఠభద్రుఁ డెట్లుంగీకరించెనో?

౬. రుద్రగుంతుఁడు శకుంతలను గాంధర్వవిధిం బరి
గ్రహమాపిం పిదప నాశ్రమమునకు మరలనచ్చిన కన్య
మని కొమరికచేసిన పనికిఁ గినియక యనుయావదగుని
జీవనండులకు మిక్కిలి సంపదించియుఁ బుత్రవతియై,
పుత్రుఁ డైదాతేడల యాచువాఁడైన పిదపనే యత్ర
వారింటి కలపెననియు, రాజు శకుంతల శివభార్యయే
యని యెఱిగియున్నవ ప్రజలలని భయమున “నిన్ను
నే నెఱుంగ” వని శకుంతలం దిరప్పరించినట్లును, బద
పతి యంతర్వాణి యథార్థమును బలికిన పిదప ప్రజల నంగీ
కరింపఁజేసి రాజామెం బరిగ్రహించినట్లును మహా భార
తమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

యైతి వేత్తయగుఁ గాలిదాసు పెండ్లియైన
పడుచు పుట్టినంతయుండులు భావ్యముకాదని గర్భనతి
యగునపుడే యామెను మగని కడకుఁ బంపించెను.
మఱియుఁ బుత్రవతిని బంపినచో జగన్వర్తి లక్షగ లక్ష
కుండును, దన్ను బోలినవాఁడు నగు కుమారుఁడు శకుం
తలం దాను పెండ్లియాడె ననుటలో సాక్షియగుట సంభ
వించును. అపుడు రాజామెం బరిగ్రహింపక తప్పదు.
అట్లయిన నాకాశవాణి యనుసర మే యుక్తర లేక యుం
డును. అందుననే కాలిదాసు పుత్రవతిని రాజసభ
కెక్కింప లేదు. చక్రవర్తియంతటివాఁడు వివాహమాడి
యు లేదని బొంకుట అనుచుతియని రుక్మావశావచ్చుతాం
తమును గల్పించి, కావప్రభావముననే రాజు శకుంతలను
మఱచెననియు, సంసర్గియకముం జూచిన తిరిగి కావ
ప్రభావము నశించి రాజావకు చెనుకటి సంగతి స్మృతికి
వచ్చి శకుంతలనుబరిగ్రహించెననియు కాలిదాసుఇతివృత్త
మును మార్చెను. ఈ యెడ మహాకవియుక్తిశాలము వర్ణ
నాతీతము.

ఇంక చివరభద్రుని యొనర్చిన మాడ్చుల చిల కింతము. ఈతడు భారతమున నుడివినట్లు పుత్రునియగు శకుంతలనే హస్తీపురికి బంపెను. అది యుక్తముకాద నియు, భగవంతుడు దుష్కంతుని పుత్రుండేయని యతని యాకారాదులను బట్టి ప్రజలు నిశ్చయింపక మావరని యు, నపుడు రాజవృత్తమాదుమ్నాడని తెలిపిపోవు ననియు నీతఁడే నిరూపించియుంటిని.

కాలిదాసు తన నాలుకమున శకుంతలను రాజసభ కెక్కించి రాజు శకుంతలను బాపెఱుంగవని పలుకు నపుడు రాజపురోహితుడు “ఏమో రాజు వివాహ మాడినను గాలాతీతమున ముడియిందెవేమో? లేని యెడ మునులు, నమాయికయగు శకుంతలయు నవృత్తియు లాడనేర్తురా? ఈమె సంప్రద్య గర్భవతి గదా! ఈమెకు గర్భవశోమదుడు చక్రవర్తి లక్షణ లక్షితుడై యున్న చో తప్పక దుష్కంతుఁడే డిమెనుఁ బరిగ్రహించి యుండ వలె, నని యాలోచించి రాజున కీ సంగతి తెలింగిం చెను. కాపాప హతస్మృతి కలవాడయ్యె రాజుండుల కంగీకరించెను. అంతఁకుఁ బురోహితుడు శకుంతలం దన గృహమున నుంచ నెంచెను. కాలిదాసుని యీ కల్పన మును బట్టి మాడ పుత్రుఁడు తప్పక ముఖ్యుఁడు సాక్షి కాగలఁ దనదులలో నందియమలేదు. కానఁ చివరభద్రుడు కాలిదాసు ననుసరింపక భారతమునే యనుసరిం చుట యాచితీయులేము కాఁబోదు.

2. సోమతీర్థమునుండి ముఱి వచ్చిన కాశ్యపుఁడు * అశేరవాక్కులన శకుంతల దుష్కంతులపత్ని యగుట తెలిసికొని శకుంతలం దాని

“దిష్ట్యాఽఘాతాపరిత దృష్టేరపి యజమాన్య పాపక వివాహాతి పతితా. వత్సే! సుశిష్యపరివ్రతా విద్యేన అశోచనీయా సంపూత్రా, అద్యైవ ఋషిరక్షి తాం త్వం భర్తా సకాశం విసర్జయామి.”

అని చెప్పెను. మీఁది వాక్యమున “అద్యైవ” అనిచెప్పు టచే మునిరాక్షేమ శకుంతలను భర్తృ సమీపమునకు బంపనెంచెననుట సుస్పష్టముకాగలదు. కాని “సంగతి

యేమి?” అని మని శకుంతల నడుగ లేదు. అట్లగుటయు నంతటిభాష్యము కానేఱదు.

విన పీఠభద్రుడన్నచో ముని యాశ్రమమునకు ముఱివచ్చి శకుంతలను “యోగ మేనుంబులడిగి కాలక్రమ జ్ఞానోలుండగుట సకలంబును తెలింగియు నెలుంగనివాడ పోలె నమ్మెఱుంగుఁడోడి తెఱుగు తస్మింబున విన నస్మింబుండై

ఉ. ఎన్నఁడులేనికొత్తెది

నీనెడు నీ పదనాంబుజంబు మై

చెన్నును మాన్మ కేళివిల

నీలైదు భావములెన్నియెన్నియువ

మన్నిటిభంగికాక కడు

మోహనలీలల గ్రాలుదున్న నీ

యన్న నిజంబుదాఁచుకొని

యంచినవాసయి నానపెట్టెదన్”

అని బలవంతపఱచినట్లు వర్ణించెను. “చెప్పడున్న వాతో” యని యెట్లు పెట్టుకొనెను. అహ! తండ్రి మాఁతునడుగురీతి యేనా యిది? గాంధర్వవివాహము శాస్త్రసమ్మతమే; కానిండు. కాని శకుంతలయొప్పైనది సాహసము. అమె తుంటవిట్లుని వాడికోలకుఁ బూర్తిగ వశమైపోయినది. ఇనుపకచ్చదాత కట్టుకొను మునిఋచ్చులుమాడఁ బంగ రాణునికి లోకువయగునపుడుఁ బ్రపంచమున నేమియో, ప్రకృతిస్వభావపరిణామము లెట్లుండునో యెఱుంగని యచాయక యతినికి లోనుగాకుండు పెట్టు? తిప్పుచేసిన శకుంతల తాఁ చేసినపనిని తండ్రికలంగింపు పెట్టు? అబల లెట్లెంగింపనెంతురా? శకుంతలనీసినపని తెలింగియుఁ గాశ్యపుండగుటయుఁగన్వృత్తియెఱింగింపుటయునా? పుత్రికావృత్తాంతమును దండ్రి యెఱుంగకున్న పుడును నీ రీతిని నిట్టియెడఁ బ్రశ్న చేయఁడు. ఉపాయాంతరమున నావృత్తాంతముఁ దెలిసికొనును. ఇదటఁ గన్వృఁడోత్రికాల జ్ఞాదు. శకుంతలయెడ వోప మిగుమం లేనియు లేదనియు, నామెనాయ్యముగ నే ప్రవర్తించెననియు నతనికిఁ దెలిసి పోయినది. ఇంక నామె నడుగుట యెందులకు? అడుగుట

* దుష్కంతు నే నామితం లేతో వధానాం భూతయేథువః; అశోకాతనయాంబ్రహ్మక! అగ్నిగర్భం శమీమివ.

జీర్ణ విద్యా నగర చిత్రములు

“ఇది యొక గొప్ప సౌగంధ్య యుండుననియు, ఇది శ్రీ క్రష్ణ దేవరాయలచే నర్పించు పూర్వదిగ్విజయ యాత్ర నుండి వచ్చిన పీఠం శ్రీ. శ. ౧౫౧౩ సంవత్సరప్రాంతమున నిర్మింపఁబడినట్లు ‘పేయస్’ వ్రాసియున్నాఁడు. మహర్షిమఱి యుత్సవముల కిది కేంద్రస్థానమగుటచే నేటికిని దీని నిక్కడి జనులు మహర్షిమఱి దిబ్బయని పిలుతురు. ఇది మిగుల వెత్తుగా నున్నది. పువారులవైభాగము నందలి తాళ్లపై వైనికులు, గుట్టములు, వీమఁ గులు, వేళ్ళకాంతలు వొక్కొక్కతాతీయపైఁ జిత్రింపఁబడినవి. (౧-వ చిత్రము)

* ఈ మహర్షిమఱి దిబ్బయొక్క చక్రీకపార్శ్వమున తాళ్లపైఁ జెక్కఁజేయఁబడిన మిక్కిలి యందముగా నున్నది. మొదటివరుసలో నేమగులవరుస చిత్రింపఁబడినది. ఎవ్వఁతో యిద్దఱు పాశ్చాత్యులు, గడ్డములతో, పెర్నికూ టోపీ లను నరించి కింహాసనమునందుఁ గూర్చున్నట్లు చిత్రింపఁబడిన బొమ్మలకుననుసారము చేయుచున్నట్లు చిత్రింపఁ బడిరి. ఈ చిత్రవిశేషమునుబట్టి విజయనగరరాజుల పథంలో నితరరాజ్యములకుఁ జెందిన రాయబారు లుండిరని మనము గ్రహింపవచ్చును. వేదమునుబట్టి కీరు ‘బొర్పుగీసు’వారని ఛాదరు హీరాసుగారు గుర్తించుచున్నారు. పైఁబెప్పఁబడిన దేనుగులవరుసక్రింద హంసలును, మొవగ్గునుఁ జిత్రింపఁబడినవి. దానికింద వేళ్ళకాంతలు నృత్యము చేయుచున్నట్లు చిత్రింపఁబడిరి.”* (౨-వ చిత్రము)

౩-వ చిత్రమునందు ౧-వ వరుసలో వేళ్ళు, ౨-వ వరుసలో విలుకాండ్రు, ౩-వ వరుసలో గుట్టములవారు (ఈగుట్టములు బొర్పుగీసువారు కానుక తెచ్చినదని ఛాదరు హీరాసుగారు అభిప్రాయపడుచున్నారు.), ౪-వ వరు సలో వీమగులవారు కలవు.

చిత్రము ౧. మహర్షిమఱి దిబ్బ

చిత్రము ౨. - హహర్నవమి దిబ్బకు దక్షిణపార్శ్వమున, రాళ్లపై శిల్పము

చిత్రము ౩. - హజార రామస్వామి దేవాలయము నందలి శిల్పము

యేకాదు - నిర్బంధించుట యెందులకు? చెప్పకున్న వొట్టని యనుటెందులకు? కణ్వునియెడలెట్టి వాడు వృత్తాంత మెట్టిదో యెఱింగియు నామెతోటనే చెప్పింపఁ దలంచుట పరిహాసాస్పదముకాదా? ఆమెతో నాటవి కేమిపరియాచకమా? లెండికూడులు మేలములాడు కొనుట-అందు విరాగియగు మహర్షి యట్టివస్తువు— యుచితమా? ఎఱిగియు బాఁడునునిర్బంధించుట ఎంతైన నంగదా? పివీరభద్రున కీమార్తప్రభూహ యేలతోఁదలేదు? కాలిదా నేమిచేసివాడు? “అమ్మయ్యా? నీ వొన్నెవ్వపరి తెలిసినది. నీవు మహాపవిత్రురాలవు. చాలసంతసమై వది. ఇదిగో! నిన్నిపుడే ఋషులసాహాయ్యమిచ్చి యత్త వారింటికంపుదున్నావని కణ్వునిచేత జెప్పించెను.

౮. పివీరభద్రుఁ డంతటితో నుచకొనెనా? యాదుఁడో: ముని తన్నట్లుడిగిన పిదప నామె

గీ.గడగడపడఁకుచునుశ్రువారి కమ్ముగవరాల గడ్గదకంఠయగుచు కొంతయును మాటుపెట్టక కోమలాంగి మునికి విన్నపమొసరించె మునికి మునికి.

కొంతయును మాటుపెట్టక చెప్పివేసెనట ఆమె; చెప్పింప కయేతప్పనిదో ననసూయాప్రియంపదలచేత నజెప్పించిన బాగుండెడిది. ఆమెచేతనే చెప్పించి వినినచో ముక్తియా హాక్షమా? ఈయొడ పివీరభద్రుఁడొచితి నలుమార్తమును బాటింపలేదని నొక్కిచెప్పవచ్చును.

ఇంతియకాదు. “నదనాంబుజము మున్నెన్నఁడు లేని క్రొత్తనీటి నీనుచున్న”దనియు, “మైదెన్నును నూర్చు లేని విలపిల్లుచున్న”దనియు, “భావములన్నియు మున్నిటి రీతిఁగాక కడుమోహనలీలఁగ్రాలుచున్న”దనియుఁగండ్రి బాఁడును వర్ణించుటెంతటియశభ్యహాసదనము లూహింపఁగలను. ఇక నీవిషయమునింటికితో విరమించును.

౯. దుర్యోధనుని శాపముచలననే దుష్కంఠుఁడు శకుంతలకు మఱచెననియుఁ బోయిన. యుంగరము బాలరి యాయఁగా రాజానను శకుంతలస్మృతిపథమునకువచ్చి చాల నొచ్చుకొని, విచారింపి శుభకు మారీచాశ్రమమున నామెం గనుగొనెననియు మహాకవి తనపాటకమునఁ జెప్పెను.

మ. దుర్యోధనశాపవృత్తాంతప్రయోజన మీఱుకే చెప్పఁబడినది.

పివీరభద్రునియొక్క శాపతాపకరణమును బరిశ్రవించి మహాకవిహాగమునే ‘ప్రోక్షి’ దుర్యోధనశాపవృత్తాంతమునే గర్వించెను. కాని యా వృత్తాంతము ననుకరించుట యందు నొక లోపము చేసెను. శకుంతల మగవనివ యుమై యాలోచించుచు నాహ్యహామమునఁ బడి దుర్యోధుఁ డెట్టికి వచ్చియున్న మగు కణ్వుని లేక పోవుటచేత అరినివృత్తుఁడొకపోవుటచే నాముని ప్రధుఁడై

విచిత్రయ నీ యనునన్య మావసా
రహితవం చేర్చిన మాముపస్థితియి;
స్మరివ్యతి త్వం ప న పోఁగితోఁగి పన్
కథాంప్రమ ర్థై ప్రభువల కృతామిత.

అని శేపించినట్లు శాకుంతలనాటకమునఁ గలదు. కాని పివీరభద్రుని శకుంతలయో

క. ఆనమ్మందైన ముని దు
ర్యోధునిగమగొనియుఁ బ్రాణ వల్లభుడై శం
తాపక్తి.....తా
నే పత్కారమునుజేయ నెఱుంగకయున్నన్.

తాపవి నిర్దయాత్ముఁడై “నిశేకుఁడెవ్వఁడామ్మపతి యీ పతివ్రతామఁగాక” అని యామెను శేపించెను. కాని దుర్యోధుఁడు వచ్చెనని కనుగొనియు శకుంతలయు చేక్షించెనట యుక్తముకాదు. తగుచునువ్యంగ్యుడు లేనగృహమునకు రాఁ జూచి, అతనింజూచి ముగిమంచుచుకొనుట మర్యాదకు లక్షణము కాదు. కావుననే కాలిదాను శకుంతల ముగిని జూడనేలేదని చెప్పినాడు. ఈలోపమున కేమి లెండు. ప్రకృతము ననుసరింపము.

శకుంతల శేపంపఁబడినట్లు చెలిమికత్తలే యెఱుంగుదురు. మనకవు లిరువురు నట్లే చెప్పినారు. కాలిదాను శకుంతల యత్తవారింటి కదుగువపు డెవమాతాప్రియం పదలచే “పపి! ఒకవేళ గాక నీన్న మఱచిపోయిన యెడల నీయుంగరమును జూపు”మని శకుంతలకుఁ జెప్పించెను. దురదృష్టవశమున నామె యుంగరమును దారి

లోనే పొయ్యెను, కావుననే యామె తా నతని భార్య నని దుష్కర్మముచేచే సంకీర్తనలతో బాటు పోయినది.

పివీరభద్రుడున్నచో ఆనమాయా ప్రియంబదలను గూడ శేఖరంబలో పా స్తిపురికిఁ బంపించెను. “శేఖరంబ తన భార్యకా”నని దుష్కర్మంబుఁ దువ్వాయనమిచ్చునపు డన నమాయా ప్రియంబదలు చెల్లముకొట్టిత బాళ్ల వలె మలుకక పలుకక యూరకుండిరి. ఉంగరము నానవా లీయ లేక పోయిరి. వారు కావచ్చుత్రాంతము నప్పునును మఱచి యుండురా? అట్లుమఱచుట వినుషీవృథావము కాదు. వారానవా లీయక “కోపపిపా లేక్ష్యతై యంతరిక్షంబు నకు పా పంబు లెత్తి యొత్తిలి సకలజన్మంబులు వినునట్లు చేపలెలార! ఓ దిక్కలూర! ప్రకటముగఁ జేయుదురుగాక ప్రజలెఱుంగ” అని సమస్తదేవతలను ప్రార్థించిరి. తలపాగ చుట్టలేక తలనకయన్నట్లున్నది పిరి పంగతి. ఉంగరమునూపబాలక యుగమూర్తిను లగు శైలాకో? పిదప సంకీర్తనల యభ్యర్థము పలికినది. అన నమాయా ప్రియంబదలు

ఉ. ఆపలుకు ద్వేష నిర్ముఖు

నాగ్రహవృత్తి శేఖరలొంగులి

హాస్తిమైన యుంగరముఁ

బయ్యన నూడిచి మీద వైచి యో

పాపపురాజ ఎట్టిదియు

చారికచేతికి వచ్చెఁ జెప్పుమా!

అని రాజుతో ననిరి. చేయి కాలిన పిదప నాకు లేల? ఈజ్ఞానము వారలకు లొలుతనే యున్నచో నీచేపు లెత్తి చేపలకు పాక్షిపట్టిలఁ గట్ట నక్కఱలేకుండునే?

నేఁ జెప్పున దేవున, మన పివీరభద్రుడు కాళి దాసు కల్పించినచోప్పున దుర్వాసశ్వాపవృత్తాంతమును గల్పించియు దానికిఁ బగిలెంత ప్రయోజనము చూపలేక పోయెనని; ఈశాపవృత్తాంతమున కాపాపసంహారరూప మగు వంగుళీయకవృత్తాంతము కల్పించకపోయినను నద్వ మేమియును లేదు కావున విరచి యంగుళీయవృత్తాంతము నిద్రప్రయోజన మనవిచ్చు.

౧౦. వ్యాయమనకుఁ గట్టువడినచో శేఖరంబలో ననమాయా ప్రియంబదలను పా స్తిపురికిఁ బంపుట పివీర భద్రుఁడొనర్చిన పెద్దరహస్యంబో నొకటి. శేఖరంబవలెనే నామను చాలలు; పాండవ్యవధులు. కావుననే మహా కవి తననాటకమున “అహా! నమయోరూపం భవతి నాం సౌహార్దమ” అని దుష్కర్మంబుచేచే జెప్పించెను. కావున శేఖరంబ యెట్లుమయాపవధునిఁ బొందినదో వారు నూడ వట్లే యమయాపులఁ బొందగలరు. అట్టివారిని శేఖరంబ యెత్తవారింటికిఁ బంపుట తగునా?

మహాకవి నాటకమున శేఖరంబ భర్తృగృహమున కేగుచు, “తండ్రీ! ఆనమాయా ప్రియంబదలనుగూడ నాతోపంపరా?” అని అడుగఁగా కన్యకుడు “అమ్మయ్యా! విడువడ నీవంటివారే; వారినిగూడ నమయాపవధుల కీయ వలెను లోలి! నారక్కడికివచ్చుట తప్పవూ!” అని చెప్పెను. కానఁ బివీరభద్రుఁడు వారిని పా స్తిపురికిఁ బంపుట తప్ప.

ఇది కాక నూక్ష్మములగు నమచిరపరిణామములు చాలఁ గలవు. దుష్కర్మంబుఁడు తన్ను వీడి నగరమునకుఁ జేరినపుడే విరహావేదన భరింపక రిదేకధ్యానయై దుర్వాసుని లక్ష్మ్యముచేయనంత సితి నుండు శేఖరంబ బాలుఁడై తాతేండ్ల యాడువాఁడగునటుకు నావేదనను పహించె నా? ఆమె విరహావేదన పడుచున్నట్లుగాని, బాధవలనఁ గృంధింపట్లు గాని పివీరభద్రుఁడు చెప్పుకపోయెనే!

శేఖరంబాపుత్రున కాతేండ్లు వచ్చునటుకును గగ్గ ముని యేల యుపేక్షించెను? అందుఁ బ్రయోజన మేమి? ఇట్టిచే కొన్నికొన్ని కలవు. కాని వాని నన్నింటిని నిరూపించుట యంతటి యవసరము కాదు.

పివీరభద్రుని నిందించుట నామరము కాదు. అతఁడు చాలగొప్పకవి. కనన మతిశీలనము, మృదుమధు రము. అతఁడు రచించినది శ్రేష్ఠకావ్య మగుట మహాభారత మునైనను, శాఖంధల నాటకమునైనను ఒక్కదానినే యనుసరించి గ్రంథము రచించియుండిన బాగుగ నుండి యుండెడిది. నాటకమునే యనుసరించుట విక్రీడి యుత్తమమైనది.

రూపకములందు మంగళమునుగోరి ముందుగ నాం దిని జరిగించుట యాచారముగ నున్నది. అట్లా నాందిజరిగిన యనంతరము మాత్రధారునితో మారిమీడు గాని, నటిగాని, శ్రుతుతానుబంధియగు మిశ్రసంలాపము వర్తిపది 'యాముఖి' మనబడును. దీనికే 'ప్రస్తావన'యని నేట్రొక పేరు. ప్రస్తావన మాత్రధారుడు ప్రయోగింపఁ బోవు విషయమును దెలియఁజేయునదియై యుండును. ఈ ప్రస్తావన రూపకములందు కీర్తించుచున్నది.

“విధేర్యైవనకల్యో ముఖతాం ప్రతిపద్యతే;
ప్రధానస్య ప్రబంధస్య తథాప్రస్తావనామతా.”

అని యొకపండితుడు ప్రస్తావనాప్రాశస్త్యము నుద్గడించినాడు. మన సంస్కృతవాద్యియనునందలి ప్రతిరూపకమునందుఁ బ్రస్తావన యున్నది. సాహిత్యచర్యమున విశ్వవాళివిరాజు ప్రస్తావనానిర్వచన మిట్లు చేసినాడు:
“నర్తీ విధూమకోవాచి పారిపార్థిక్యక వీరవా;
మాత్రధారేణ సహితాఃసంలాపం యత్రకుర్యతే.
ఆయుగం తత్తు విక్షేయం నాహ్నుప్రస్తావనానిసా.”

రంగమునఁ బ్రవేశించిన మాత్రధారుడు మారిమీడులతో సంభాషణ మొనర్చుటయు వట్లా మాటలపందడి లోఁ బరిచయదారాధనమునకై తామొనరింపఁదలఁచిన రూపకప్రదర్శనరూపమును ప్రయత్నించును దెలియఁజేసి, యభిమతి టుకువునుగూర్చి గావ మొనరించుటయు వాచారముగ నున్నది. ‘నీ విరూపకమును బ్రవర్తింపవలయు’వని యొక్కొకచో మాత్రధారుడు సామాజికులచే నాజ్ఞాత్తుఁ డగును. ‘నీకభిమతిరూపకమునే ప్రదర్శింపు’ మని యొక్కొకచోట, కొన్ని ప్రస్తావనలందు మాత్రధారుడు రూపకప్రదర్శనచే ప్రార్థికుడయి ప్రయోగం పఁబోవునున్నటులుండును. కొన్ని ప్రస్తావనలందు మాత్రధారుడు తన కభిమతియగు నేదే విరూపకమును

ప్రదర్శింపఁ బోవునటులుండును. అసమయముననే మాత్రధారుడు కవిశ్యరుని వృత్తియును దెలియఁజేయును.

మాత్రధారుడన, నాటకమాత్రమునందను ధరించువాడు రంగప్రసాధనప్రాథమ్యము. ఆరేణి, పాత్ర సజ్జీకరణ మొనరింపవలసిన ప్రధామడును. ఆతఁడు లేకున్న నాయకుడు లేనట్లుండును. మాత్రధారుడు లేకున్నఁ బ్రయోగము జరుగదు. మాత్రధారుడు తన ప్రయత్నించును సామాజికులకుఁ దెలియఁజేసి, తనవారలతోఁగూడి సన్నద్ధుడగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. అది యాతని విధి.

అనంతరము రూపకమును గవియొదితించెనుగఁ జేయుచున్నప్పుడు మాత్రధారుని రంగస్థలమునుండి నిష్క్రమింపఁజేసి, తతత్పత్రో విర వేషధారుల నాయత్తపఱచుటకై యాతనిఁ గార్యవ్యాప్తుకునిఁ జేయుటయు కత్తిరము. ఇట్లున్న యాత్తముగ నుండువని నాతలంపు. అట్లు గాక ప్రధామడగు మాత్రధారుడు రంగధూమిమండి నిష్క్రమింపకయే, తానా రంగస్థలమున భావకులను క్షుమన నిశ్చయించుకొనిన భావమును దెలియఁజేయుటయే వేషధారులఁ బ్రవేశింపఁజేసినట్లు కవులు వర్ణించుట సాంపుగూర్చదు. సంస్కృతిభాషలోఁ బండితకవులు రచించిన కొన్ని రూపకములందు నా యాభావమువకు విభిన్నత కన్పట్టు చున్నది.

అపు డాచిత్తి మాప్రస్తావనలో దూరదూర మున యున్నది. ఎప్పు డెచ్చట కాన్యశీలమును నాయాచితి సన్నిహితము గాకున్నచో, యద్దానిఁ దెలిసికొనుట యుక్తము. సంస్కృతివాద్యయ మనరించు. కావ దిత్తాత్మప్రదర్శనమే యింతవరింపఁ బడును. సంస్కృతి భాషలోఁ గవిరండులందరు నిట్లే యొవర్చిరని నే నన సాహసింపను. విహారాచిత్తియును సంఘటించిన చక్ర్య

* శ్రీవిజయనగరమహారాజ సంస్కృతికళాకాలవిద్యార్థి సమితి వృత్తియసమావేశమునఁ జదువఁబడినది.

వాక్కులు పరిణత ప్రజ్ఞలు వగు కవి తల్ల జాలు లేకపోలేదు. అట్టియొక రచయిత నాటకానియే యున్నది.

సుభటుకవి విరచితమును మాతాంగదమును చాయానాటకమునందలి ప్రస్తావనలలో నిట్లున్నది.

“త్రిభువన పాలదేవస్య పరిమహాజ్ఞయాశ్రయం
ధ విశేషమహా ముపక్రమమాణోఽస్మి.....

...మాతాంగదంనామ చ్ఛాయానాటకమభివేద్యం”

నటీ—అట్లుకాదు! జాత్రం నవనీడం! అని ఈ మాటలలోని భావ మాలోచించునపుడు నటీ మూత్రధారు లింకను రూపకోచిత పాత్ర సజ్జీకరణమునకై ప్రయత్నించుచున్న వాడుగఁ దోచుకొనెను. ఇదిట్లుండ వెంటనే కవి “తారాపతేర్యావరరాజుష్మిన్” మొదలగు వాక్యములను సజ్జీకృతపురుషు లాయావేషముల భరించి నే పద్యమునఁ బలుకుచున్నట్లు చెప్పినాడు. రెరువార మున్న “ప్రాకృతమేవకుశలవై!” అను మూత్రధారుని వాక్య మాచిరినిఁ బోషించుచున్న ట్లగువడుటలేదు. ప్రధానుఁ డును సజ్జీకరింపఁబడిన వాఁడును వగు దాను రంగస్థలము నుండి నిష్క్రమించి యనుకార్యుల సమర్థుల జేయకయ రూపకమును బ్రదర్శించుట కారని జనము తగినచెట్లు కాఁగలిగెను. పాత్రల నాయత్వముచేసియే మూత్రధారుఁడు రంగస్థలమునఁ బ్రవేశించెనా? అట్లయిన నాతని కర్తవ్యతము సన్నిహితయై యుండు “విలాపవతీకిని దలియదా? అట్టివాఁడు “ఉపక్రమమాణోఽస్మి” “అభినేతవ్యం” అనుట సామంజస్యము గూర్చునా?

ప్రస్తుతాభువమున జయదేవకవి యిట్లు రచించినాఁడు. పరిమత్తుచే నభినేయము చూచుటకుఁ బలుకఁబడిన మూత్రధారునకు “తక్కిఁగం పునరవధారణీయం కిం నామధేయం నాటకమితి” అని యను సమయమున నే రూపక మభినేయమో తెలియదు. ప్రధానుఁడగు నాథఁడేకదా పాత్రల నాయత్వము చేయుచున్నవాఁడు. ఆసం త్రము ప్రస్తావనాంతమున “సాధు! భో! కుశలకోర్తింన! సాధు” అను చాట్యాయముని వాక్యమును కవి వినిపింపఁ జేసినాఁడు. మూత్రధారుఁ డంతకుఁ బూర్వ

మెట్లావరింపవలయునో యాలోచింపలేదు. అతనికిఁ దెలియకుండగనే యొకసటుఁడు చాట్యాయము నివేదము నేకరించివాఁడని తెలియఁజేసిన కవి బ్రహ్మ మూత్రధారుఁడు ప్రధానుఁ డనెడి విషయము నాలోచింపలేదా?

శ్రీరామవిజయమును నొకయాధునికవ్యాయోగమున్నది. అది భాగవతల లక్ష్మీనారాయణకాష్ఠి విరచితము. అందును నాచిత్యమును బోషింపఁజాలని వాక్యములున్నవి. “అవహో! సిద్ధం న స్సమీహితం” “కథం?” “అభిమత యాపకలాభేన” అను వాక్యముల నాలోచింపవలెను మూత్రధారున కంతకుఁ కభినేయ మేమో తెలియదని తేలును. అతఁడు విస్తుచిత్త్యమును దెలిసికొనిన తరువాతఁ బాత్రలఁ దత్త వమగునామగ సజ్జీకరింపఁబడిన వాఁడు కదా! అవిషయమును బారిపాఠ్యుఁడు తెలిపికొనియే “నేనానీం కాలిరిలపుః కార్యః, తత్తమామికా పరిగ్రహార్థం త్వర్యతాం నటవర్గః” అనినాఁడు. ఈ మాటచే మూత్రధారుని నటవర్గమునందలి ప్రాధాన్యము మున్నువ్వుమగ నవగరి మగుచున్నది. ఇట్టి మూత్రధారుఁడు రంగస్థలమునుండి నిష్క్రమింపక పూర్వమే నటులు ధూమికాపరిగ్రహము చేసినట్లు కవి చెప్పినాఁడు.

ఈ సంగతి “సాధు! భో! భరతపుత్ర! సాధు! సత్యము క్తం భవతా” అను కిష్కింధారపురవాసుల సలహాపముచే వ్యక్తమగుచున్నది. ఇతఁ నిది యాచితి నెట్లు బోషింపఁగల్గును?

మఱియుఁ గాళిదాస సమకాలికుఁడని కథానకులచెప్పు, అరారాలపురవా ప్రత్యుఁడగు దిక్షానుని కృతి యగు కుందమాలలో నిట్లున్నది. దిక్షా గాచార్యుని మూత్రధారుఁడు కుందమాలా ప్రయోగమునకుఁ బరిమహాజ్ఞప్తుఁడయి యిట్లునినాఁడు: “త ద్యా వదస్య సందర్శస్య ప్రయోగసాచిన్య విధాయినీ హార్యా మాచూయా రంగ ధూమి మవతరామి.” అని ఇంపింపకు మూత్రధారి పాత్ర సజ్జీకరణ ముపర్యవస్థు లేదు. అందుచే సహాయమున చేక్షించి నటని విడిచినాఁడు. ఇది యిట్లుండగనే సేవస్యమున “ఇత ఇతోవతరత్యార్యా” అని లంకేశ్వరుని భవనమున జితకాల మున్నదని లోకపరీవాద భయానులు

దను రాముడు గర్భగర్భియగు పీఠము విడువ లక్ష్యముఁ
డు నవమునకుఁ దీసికొని పోవుచున్నాఁడు. ఇచ్చట
పూర్వపరవాక్యములకు సాంగత్యమేది? దేశాంతరియ
సంత్రాయనగానేర్తి కాలిదాసమహాకవి గూడ తన యభి
జ్ఞానశాస్త్రపలమున నారూఁ యభిప్రాయమునకు వైపరీ
త్యమును జూపియున్నాఁడని నే నన సాహసించినందు
లకు సహృదయులగు మీరు తమింపుఁడు. ప్రస్తావనాంతర్గ
తనిగూఢరత్నమును దెలిపికొనక నే నిట్లుద్యమించిన,
సాహితీవిష్ణులెలగు మీరలే నిర్దేశ్యత్వము నొందవలయును.
మహాకవి తన నాటకమున రచించిన సంవిధానమును
జూడఁడు.

“అద్యఖలు కాలిదాసగ్రథితవస్తువాఽభిజ్ఞాన
శాస్త్రము నానుభవేన నవేననాటకే నోపస్థాతివ్యమస్మా
భిః తత్ప్రతిపాత్ర మాధీయతాం యత్నః.”

అను సంకలనకుఁ బాత్రసజ్జికరణమునఁ బ్రయత్న మొనర్ప
తయే యున్నదని తెలియుచున్నది గదా! తత్ప్రతాప్రొ
చిత ప్రయత్న మొనరించి వేదధారుల రంగభూమి ననత
రింపఁజేయుట యుక్తమని గూడగట్టుచున్నది. ప్రస్తుత
ప్రస్తావనయం దట్లులేదు. మూత్రధారుఁడు రాగప్రబంధ
బుదియొ రంగమునుండి విష్కరింప లేదు. పాత్రసజ్జిక
రణమునకును బ్రయత్నింప లేదు. ఈ పరిస్థితి యిట్లుండ

“తవాస్మి గీతరాగేన హరిణాప్రసథం హృదః;

ఏష రాజేనదువ్యంత స్సారంగేణ తాతిరంహసా.”
అని మూత్రధారుఁడు పలకుచున్నాఁడు. ఈస్థలమున
‘ఏష’ అను పురోవ ర్తినిర్దేశముచే దువ్యంతపాత్రధారి
యగునటఁడు రంగమునకు రానున్నట్లు తెలియుచున్నది.
మూత్రధారుఁడు పాత్రలసజ్జికరింపలేదే? ఈసంవిధాన
మెట్లు జరిగినదో?

రసగ్రహణదబ్బులం! నాభామిభిన్నతగల ప్ర
స్తావనల నిష్ఠుడు చూపిరిని. దౌచితీసహితముగఁ బ్రస్తావ
నల రచించిన కవిసంప్రలున్నారనియే పూర్వము మనవి
చేసిరిని. బహుగ్రంథముల చూడమి నే నావిషయమున
సుదాహరణముల నెక్కుడు చూపలేను. అయినను మచ్చున
కొకటికెందు రమణీయతరూపకముల రచించిన భాస

మహాకవిని మనమందరి మెఱుంగుదుము. ఆతని రూపక
ములందలి ప్రస్తావనలు రత్నములు. భాసకవి ప్రస్తావనా
రచనమునందే కాక కథా సంవిధానాది తదితర విషయ
ములందును ముంగుగఁ జేర్చినవఁడు. తత్కృతి
యగు ప్రతిమానాటకమున సరసతకుఁ గాని, యౌచి
త్యమునకుఁగాని హర్షలోని సారశ్యము నకుఁగాని
లోటు కన్పడదు. మునుందు ఋతుగాన మొన
ర్చుటకు రాఁజొవు పాత్రల నూచించుటకు, రంగ
ముంగళసంపాదనకు భామనిప్రస్తావన పర్యాప్తము. ఆ
ప్రస్తావనలోని రమ్యసంధారరసమును మిమ్ములఁ గ్రోలఁ
జేయుటకు నిద్రల దాని వ్రాయుట యుచితము.

నాన్ద్యస్తమున—
మాత్ర. ఆర్య! ఇతస్తావత్
(ప్రవేశ్య) వదీ. ఆర్య! ఇయచస్మి.
మా. ఆర్య! ఇమమేశరత్నాలక్ మధికృత్య
గీయతాం తావత్.

వదీ. ఆర్య! తథా (గాయతి)
* * * * *

మాత్ర. అస్మిన్నికాతే.
“దరతిపురీసేషమాంసీ
కాకాంకుకవాసీసీసుసంహృష్టా,”

(నేపథ్యే)
ఆర్య! ఆర్య!
(ఆకర్ణ్య)
భవతువిజ్ఞాతం.
“ముదితానరేంద్రభవనే
త్వరితాప్రతిహరత్సవ.”

(నిష్క్రంతా.)
ఈప్రస్తావనయందు లోటు కన్పడుటలేదు.

మూత్రధారుఁ డంకకుఁ బూర్వమే సజ్జికృత
పాత్రుడై ప్రవేశించి సామాజకుల కావిషయమును రమ్య
తరముగ ధ్వనితము చేసినాఁడు. పాత్రప్రవేశమును సరస
ముగఁ జూపినాఁడు.

పరిణతిప్రజ్ఞాడగు భవభూతి మహాకవి యుత్తర రామచరిత్ర ముత్తమమయినది. అందుఁ బ్రస్తావన యంత ప్రశస్తముగనున్న నో చూడుఁడు.

“మాత్రే. అస్త్రీభిరు..... భవభూతిర్నామ.

యంబ్రహ్మణ మియం దేహి వాగ్య శ్యేవాప్యవత్తత; ఉత్తరంరామచరితం తత్ప్రీతితంప్రయోగ్యతే.”

ఈ వాక్యమును బరిశీలించునపుడు మాత్రధారుఁడు తా నొనరించిన ప్రయత్నమును భావుకులకుఁ దెలియుటకై రంగస్థలమునకుఁ బ్రవేశించినట్లు తెలియును. పిమ్మట

మాత్రధారుఁ డాయోధ్యకుఁడై తెలియఁజేయవలసిన విషయమును సరసముగఁ దెలియఁజేసివాఁడు. పాత్రప్రవేశమును రమణీయముగఁ జేసివాఁడు. “ఉత్తరేరామచరితే భవభూతిర్విశిష్యతే” అనులోకోక్తి బయలుదేరుటకు నీరమ్య తీరప్రస్తావనారచనము గూడఁ జూతువయి యుండనోవు.

గ్రంథములందుఁ బరస్పరము వాక్యములు విరోధించుకుండునట్లు రచించుట యాచితీమహాత్మ్యమును. అది తేకున్న వైరస్యభావ మునయించును. నే నీ వ్యాసమున, సారస్యభంజకములగు విషయములు మహాకవుల ప్రస్తావనలందుఁ గన్పడుచున్న వసు భావమును మూచింప సాహసించినందులకు సహృదయులు నన్ను క్షమింతురు గాత.

మూకులు

ఉభయభాషాప్రవీణ, మిన్నికంటి గురునాథశర్మగారు

పండితపండ్ల మొక్కుచును భద్రముగా వసియించుచుండు నీ యండను జేరి కోటరమునందు విహంగము లెన్నియేని, అట్లుండియు నీటివేగమున నుక్కిరిబిక్కిరిగా భ్రమించు నీ గండము సూచించుండెడిని గట్ట! తటస్థములై తరూత్తమా!

మొదట న్నీడ నెలర్చి, యావల సుమంబుల్ గూర్చి, యాపై రుచి ప్రదముల్ పండ్ల నొసంగి, యంతఁ బథికవ్రాతంబు సౌఖ్యంబున న్నెదలంజేయుదు కాని యెవ్వఁ డెఱుంగు న్నీకోటరంబుదు భీ ప్రదహాలాహల కీలికాప్రకరవక్త్రీవ్యాళ వాహ్యభులక.

జననం బేల చతుష్పథంబున? నరే, ఛాయ వ్విడంబింప నేల? నితాంతంబు ఫలింప నేల? ఫలము ల్గన్న వ్విసముండవై తనరం జెల్లునె? కావునంగద తరూత్తంసంబ! శాఖావిపాటనము న్మోటనముక లభించెడిని దుష్ప్రజేసి మూలంబునక .

తీయనికండ్లఁ బ్రతములఁ దేరిననీడఁ బూల నేరికి
సాయము సేసితో మునుపు త్కొనిమ! వా రిపు డేరి? నీవెతం
ద్రోయఁగఁ; బైని నంటు మెయిఁ బ్రోదని గాంచుటఁ దొల్ల కాయముం
బాయును గొడ్డటం తెరడు; ప్రాణుల కీగుణముల్ సెలంగునే?

స్థూలమగు మూల, మధికబంధుర పరస్ప-రానుబద్ధము శాఖాచయమ్ము, మాంస
లమ్ము త్వక్కు, నీ కేమిభయమ్ము? తరువ!-కాంచు ననియె దావానలఘస్మరుండు.

మచ్చిక గంధవాహ సుకుమాగునిచే బిలిపించి చాయకు
వ్వచ్చిన యాచకావళికే బచ్చికరెమ్మల మంచునీరు నం
దిచ్చి సుపాద్య మీప్సిత సమృద్ధిఫలంబుల నిచ్చుమాణ! నిక
గ్రచ్చపాదల్ వదంబులఁ బెనంగొనుటల్ గని యెట్లు లోర్చుటల్.

పురందరుని యంత వాడడిగెఁ బో ననుం దీనుడై
కిరంబులను జూచి దుర్భరముఁ గల్మషోద్వేగముం
బరిగ్రహణ మాచరింప; నని వాగెదే కాని వా
హ్వారే! బదులు గోరవే వరము వాని? పృత్యగ్రణే!

చెప్పెద నొక్కమాటఁ జెవిఁ జేర్పవె, వృక్షమ! వృత్తి మార్పవే!
ఎప్పుడు యాచకావళి కభీష్టపదార్థచయం బవారిగా
గుప్తచుఁ గీర్తికాంత యుపగూహనముం గొనుచుందు గాని నీ
వెప్పుడు స్వప్నమందయిన నెంచక కంటకపాళిఁ గూడఁగఁ.

మానవసేవ సేసెదము మానక మే మనుమాన మూన క
త్తైనను నిర్దయాత్ములయి యక్కట! హింస యొనర్ప సాగి రీ
మానవు లంచు నెంచెదవు మాన! దొసం గది మీదె; మీ కుల
స్థానుఁడు మొండికట్ట చొరసాగనయా! పగవాని గొడ్డలిక.

(అడవి పువ్వులు)

నిష్కంతుక నిరామాట ఘంటాపథ వినాశనము

అను

ఉత్తరరామచరితనాటక రసవిచార ఖండనము

వేంకట లక్ష్మీనారాయణులు

బ్రహ్మశ్రీ కొంపెల్ల సుబ్బారాయశాస్త్రిగారు
శుక్ల పంచమ్యేరామధాన్త్రామాస భారతు
లలో “ఉత్తరరామచరితనాటకరసవిచారము” అను
వ్యాసమును బ్రకటింపిరి. ఈ నాటకమందలి రసము కరుణ
విప్రలంభ శృంగారమని వారిమాటయము. వారివాదము
న కుపప్లవభంగము లగు యుక్తులు కుమారతాతార్యకృతో
త్తర రామచరితవ్యాఖ్యయగు “కల”లోనివని బ్రహ్మశ్రీ
మల్లాది రామమూర్తి శాస్త్రిగారు గడచిన ఆశ్వయుజ
మాసపత్రికలో బ్రకటింపియున్నారు. ఆపత్రికయందే
బ్రహ్మశ్రీ మున్నంగి లక్ష్మీవృసింహ శర్మగారు “బ్రహ్మ
శ్రీ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారు నూత్రప్రాయ
ముగఁ జూపిన విషయములు కొంపెల్ల సుబ్బారాయశా
స్త్రిగారు విస్తరించిరి” అని వ్రాసిరి. నిజమే కావ
చ్చును. అయినను మేము ఉత్తరరామచరితనాటకరస
విచారమును విమర్శించు సందర్భముల శ్రీసుబ్బారాయశా
స్త్రిగారి పేరునే యువాహరింతుము.

శ్రీసుబ్బారాయ శాస్త్రిగారు “కరుణరస ప్రాధా
న్యవారులు తిరువాదమున కుపప్లవభంగముగాఁ జూపు
ప్రమాణములున, యుక్తులను నెవ్వియనిన” అని వ్రాసి,
మొత్తము పదునెనిమిదింఁ జూపి, “ఇట్లు కరుణరసవా
దులు చూపు పదునెనిమిదింటికిం గ్రమముగఁ బ్రత్యుత్త
రము దీక్షింప వ్రాసఁబడుచున్నవి” అని వ్రాసిరి. పదు
నెనిమిది యుక్తులనే కరుణరసవారులు చూపుచున్నారను
వీరివ్రాత కాధారము లేదు. ఇంతకంటె నెక్కువయుక్తు
లున్నపుడు వీరివ్రాత కపయంజవత వాటికైడిని. శ్రీశా
స్త్రిగారు తా మిందు వ్రాసిన పదునెనిమిదింటిని కరుణరస
వారుల యుక్తులని వ్రాయుటకంటె “కరుణరసవారు లీ
యుక్తులఁ జూపింతురేమో” అని వ్రాసి సిద్ధాంతీకరిం
చుట యుచితము. ఇదియే శాస్త్రసిద్ధాంతరీతి.

వీరు కరుణరసవారుల ౧, ౨, ౩, యుక్తులఁ
జెప్పిన సమాధానములు మాకు విప్రతిపన్నములు కావు.

శ్రీశాస్త్రిగారు “రాముఁడు-హా కష్టమే, అతిరీ
ధిత్వకర్యావృత్తింపోఁగి సంతృప్తి.

కైకవాత్సల్య భృతి పోషితాం పితూం
సౌమ్యదా దవృథగా క్రయా మిమాన్,
ధన్యవా పరివదామి మృత్యువే
సౌనికో గృహాకేకుంతికా మివ.”

..... యోగం.
విసంభా దురపి నిపత్త్య జాతనిద్రా
మున్ముచ్చ వియగృహిణీం గృహస్థలక్ష్మీమ్,
అతంకస్ఫురిత కళోరగగృహర్వీం
క్రవ్యాద్యోగ్య బలిమివి దారుణః క్షిపామి.

అని సీతపాదములను శిరంబున నునిచికొని, “అయం పశ్య
మస్తే రామశిరసి పాదపంకజస్పర్శః” అని యెచ్చుచు
న్నాఁడు. దీనివలన రాముఁడు సీతావిషయమునఁ గల
నిరాళిఁ జెంది యిదియే కడసారిగా భావించుచున్నట్లు
స్పష్టమగుచుండఁ, విచ్చుట రాముని హృదయమున శో
కమే కాక శృంగార రసస్థాయిభావమగు రతి యంకురిం
చుట కయిన ననికాశము గలదా” అని కరుణరసవారుల
వాదవయుక్తిం చెలికి, “ఇందు రాముఁడు” “బాల్యము నం
డియు నకృత్రిమ పరిమానురాగముతో నమ్మి నేలించు
చున్న మహాసాధ్వీ నిప్పటివల కుపలాభించుచుండఁ,
యిప్పుడు మిమ పెట్టి ఘోరారణ్యములో నేకాకినిగా
విడిచి హింసించఁదలంచిన మహాపాతకిని. ఇట్టి దారుణ
కార్య మొనరించి నా యైహికమంతయును నిరర్థకము చేసి
కొనుచున్నాఁడను” అని నిర్విణ్ణుఁడై యేమియో
తలంచి విలపించుచు, సీతాపాదములను శిరంబునం గీలించి

యిదియే కడసారియని యేదప్పుచున్నాడు." అని వివరమువ్రాసి, "ఇదియంతయు సీతాపరిత్యాగ పూర్వవృత్తాంతమే కావున నిదియును గరుణాసాధకము కాదు" అని సమాధానము వ్రాసి, "భావనీతామరణ సంభావనయే కరుణసాధికయైనదే" అతవ్యవరణం ప్రతి మునియున్నది కావున పర్యవ్రాజకరుణరసమును సాధింపవచ్చును" అని వ్రాసిరి.

మీఁది కరుణరసవాచకములయొక్క రామునకు రతిసంస్పర్శము లేని శోకమును నిరూపించుచుండగా వాయునాథ భావనీతామరణ సంభావనోపప్తంభకముగాఁ జెప్పిరని ప్రాంతపడి యాయునాథ కరుణరససాధకము గాదని చెప్పిన యాసమాధాన మెంత సమంజసమో రసగ్రహణ భుజింపబడు గోచర మయ్యెడిది. కరుణరసవాచకము రామునకు శోకమును నిరూపించి రామునకు మఱి సీతాసమాగమమునందాస లేమింటేని తత్ప్రయోజ్యమగు రతిలేమినిస్థాయి భావము లేకపావుటచే శృంగార రసము కాక కరుణమే రసమగుచున్నదని నిరూపించిరి, కాని రామునకు సీతామరణ సంభావన యుండెనని కాదు. ఇట్టిదికే నీర సమాధాన మెట్లు పూర్వపక్ష నిరాకారకమో తెలియదు. వాయునాథుఁడని, వాయుకుఁడని వియోగము సాధికమని తెలిసినపుడుగా వాపునస్సమాగమ శయిండుట నిరవధికత్వజ్ఞాన మున్న పుడో, ఆయాశోకశృంగాయనము మగును. రామునకు సీతావియోగ నిరవధికత్వజ్ఞాన ముండెననుటకు "ఆద్యావసితం తీవ్రప్రయోజనం రామస్య; దుఃఖసంవేదనా యైవ రామే చైతన్య మాహితమ్" అను కరుణ రసవాచక ప్రమాణములు ప్రమాణములే యగును. నిరవధికత్వజ్ఞాన ముండెనని తెలుపుటకే కవి "తీవ్రప్రయోజన"మృతి ప్రయోగించినాడు. శోక భారముచే బెల్లడినేయవలెనన్న "ఆద్యావసితం తీవ్రత" మృతియే ప్రయోగించును. అట్లు గాక "తీవ్రప్రయోజన"మృత్యుటచే దన తీవ్రమునకుఁ బ్రయోజనమును జానకీసమాగమము "నేటితో" సమాప్తమనియు, తీవ్రతాంతిమునఁజూచానకీ వియోగమునకు సావధికత్వము లేదనియుఁదెలియఁబడుచున్నది.

"దుఃఖసంవేదనా యైవ" అనునో సేవకారము గూడ నిటువై తీవ్రమునకు దుఃఖసంవేదన మే ప్రయోజనము కాని సీతాసమాగమము కాదని తెలుపుదుఁ దై నిరవధికత్వముచే క్రమ్యుణ చాటుచున్నది. రామునకు సీతావియోగ నిరవధికత్వజ్ఞాన మున్నదగుటకు మున్ముం దెన్నియో ప్రమాణములు చూపింతుము. శ్రీకాష్ఠిగారు మృతి త్వనిశ్చయము లేనియొడఁ గరుణము కాదను వల్లిప్రాయమును మనము దుంచుకొని, ౫, ౬, ౭, ౮ సెంబర్లుగల కరుణరసవాచకములయొక్క విమర్శించునో వాయునాథ మృతిత్వనిశ్చయ సంపాదకములు గావనియు, మృతిత్వ నిశ్చయ మెప్పుడు లేదో యప్పుడు రసము కరుణము గాదనియు సిద్ధాంతీకరించిరి. ౫, ౬, ౭, ౮ సెంబర్లుగల యొక్క మృతిత్వ నిశ్చయసంపాదకములు గావన్న మాట మేము వంగీకరించునదే, కాని మృతిత్వనిశ్చయము లేనప్పుడు కరుణరసము గానేరదను శాస్త్రీగారి యాహు నిరాధారమని మున్ముందు సప్రమాణముగ నిరూపించుచున్నాము. మృతిత్వనిశ్చయము రామునకుఁ గలదనుటకు పప్తంభక మైన కరుణరసవాచక తొమ్మిదవయొక్క పైయుక్తి మృతిత్వనిశ్చయ సంపాదకము గాఁబడని శ్రీకాష్ఠిగారు చెప్పిన సమాధానము మా మనస్సు హేళిగిరి న యొక్క సమాధానముగూడ మే మంగీకరించినదే.

ఇంత పదునొకండువ యొక్క శ్రీకాష్ఠిగారు చెప్పిన సమాధానమును గూర్చి విచారించెను. కరుణరసవాచక "అన్యవీచాయ పుధువా విపర్యయో వర్తతే."

ఉపాయాహం భావా దవిరల వినోదవ్యతికరైర్వియతైర్వీరాణాం జలికజగదత్వమృతరసః; వియోగో ముగ్ధావ్యస్థిలు రిభుమాతాపథి రథూత్కటుమ్రాష్టిం సహ్యో నిరవధి రయం త్వప్రతినిధిః."

ఇత్యాదికముచే రామునకు సీతా ప్రాప్త్యాక లేదని నిరూపించిరి. శ్రీకాష్ఠిగారు "పూర్వవిరహము క్షణకృత మగుటవలన క్షేమంహితమధిగాఁగలది. కావున నపాయములచే దరిఁగాంచితిమి. ఇప్పటి విరహము స్వయంకృత మగుటవలన నిరవధి. అవఁగా నవసానకాల్ప

సంభావన కవకాశములేనిది. కావునఁ బ్రలంఘనక యె
 ట్లూరక సహింపవనుమి ఎంతకష్టము, హా! ప్రియు
 రాలా! పూర్వమున నుపయోగించిన కుశ్రీ సఖ్యావ్యు
 పాయములకు గోచరముగాని యేద్రదేశమందుంటివి" అని
 రాముఁడు విలపించెను అని పై శ్లోకములకు వివరణము
 వ్రాసి, "ఇటు రామునకుఁ బ్రాప్త్యాశలేకపోతేను" అని
 సమాధాన మిచ్చిరి. శ్రీ శాస్త్రిగారు "ఇటురామునకుఁ
 బ్రాప్త్యాశలేకపోతేను" అని వ్రాసి కారణము మాపకపో
 వుటచే నించుకంత జ్ఞానముగల పాకకులైనను నీ రీసమా
 ధానమునందు నీర్లున.....నికదము. తక్కిన యంతులకు
 సరియగు సమాధానములుచెప్పి యీ యుక్తి శ్రీ శాస్త్రి
 గారట్టి సమాధాన మొసంగవలకుట శోచనీయము. పై
 శ్లోకములను వివరించుచు శ్రీ శాస్త్రిగారు "ఇప్పటి వర
 పాము స్వయంకృత మగుటవలన నిరపధి" అని వ్రాసి నిర
 పధి యను పదమునకు సరియగు వర్ణమూర్తిగలుగవని
 "ఆనగా నవసానకాల సంభావన కవకాశములేనిది" అని
 వివరించిరి. పై వ్రాతవలన శ్రీ శాస్త్రిగారుమాడ రాము
 నకుఁ బ్రాప్త్యాశలేకపోవుట సంగీకరించినట్లు గన్పట్టు
 చున్నదే. కాని యాచల "ఇటు రామునకుఁ బ్రాప్త్యాశలే
 లేకపోతేను" అని వ్రాసి శాస్త్రిగారు రామునకుఁ
 బ్రాప్త్యాశలేకలదని సమాధానము చెప్పిరి. అట్లుగుటఁ బై
 రెండు విషయములకుం గల ఒకోధ మపరివర్తము. విర
 పాము నిరపధికముని యంగీకరించినవారు ప్రాప్త్యాశలేదని
 యొప్పుకొనవలయునుగాదా!—

ఇక శాస్త్రిగారు కరుగరసవాదుల పంజెండవ
 యుక్తికి చెప్పిన సమాధానమునుగూర్చి విచారించిము.
 "ఏకోంసః కరుగ ఏవ నిమి త్రభేదా
 ద్విన్నః పృథక్పృథక్ నివ శ్రేయతే వివర్తన్;
 ఆనర్తయద్యద తరంగమయాన్ వికారా
 సంభోయథా సలిలమేవహి తత్త్వమస్తమ్."

అని తమన వచించెను. "భవభూతి యీ నాటకము కరుగ
 రస ప్రధానమని స్వాభిప్రాయమును వసుసా ముఖమున
 బిల్లించెను. నాటకకర్తయే ప్రధానము కరుగరస

మనియు, దక్కినవిదాని వివర్తములనియుఁ తెప్పినాఁడు
 కదా!" అని కరుగరసవాదుల వాదము. శ్రీ శాస్త్రిగారు
 పై శ్లోకమును వివరించుచుఁ గరుగపదమునకుఁ గరుగ
 విప్రలంభమని యర్థముచెప్పి, "భవభూతి యిచ్చుటఁ గరుగ
 పదమును స్వార్థమందుఁ బ్రయోగించి యుండెను. కరు
 గరసమంటే భవభూతి తాత్పర్యమై యిట్లు కరుగపద
 మును ప్రయోగించినయెడ స్వకేబ్బవాచ్యత్వ రూప రస
 దోష మనివార్యమగుటవలన "కవయః కావిదాసాచ్యాః
 భవభూతిగ్రహకవిః" అని పేరుఁగాంచిన యిచ్చుచోకవి
 పై నవభిజ్ఞ తాళవిపాకమన్యాపాతమును చిత్తగింపుఁడు"
 అని వ్రాసిరి. దీనింబట్టి మాడఁగా శ్రీ శాస్త్రిగారికి
 "కరుగః" అను పదమునకుఁ గరుగరసమని యర్థము
 చెప్పినయెడ నీ రసమునకు స్వశోధకకేబ్బవాచ్యత్వ
 దోషము వాటిల్లువనియు, గరుగవిప్రలంభమని యర్థము
 చెప్పునప్పు డాదోషము గలుగవనియు నభిప్రాయ
 మున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. రసమునకు స్వకేబ్బవాచ్యత్వ
 రూపదోషము వాటిల్లుననగా, వ్యంజకములగు విభావా
 దులచే రసము వ్యక్తమగునపు డారసమును స్వశోధక
 కేబ్బముచేఁ జెప్పఁగూడదనుట. ఈ సంగతి సర్వాలంకా
 రిక నిమిత్తము. ప్రస్తుత మీ నాటకమునఁ గరుగమే రస
 మై యయ్యది విభావాదులచే నభివ్యక్త మయినపుడు
 తనోధకపదముచే వారసమును బోధింపఁగూడదు కనుక
 "ఏకోరసః కరుగః" అను నవ్యధు కరుగపదమునకుఁ
 గరుగరసము నర్థము చేయరానికదా కరుగవిప్రలంభ
 వాదులు వాడించుచున్నారు. పైదోషము కరుగపదము
 నకుఁ గరుగవిప్రలంభమను నర్థముచేసినప్పుడు వాటిల్లునో
 వాటిల్ల దో మాత్రము. ఈ నాటకమునఁ గరుగవిప్రలం
 భము రసమని యొప్పుకొన్నను శేత్రద్రవ వ్యంజకములైన
 విభావాదులచే నీ రస మభివ్యక్తమగును. పిదప నీ రస
 మును బోధించు కరుగపదముచేఁ గరుగవిప్రలంభమును
 స్పష్టముగ బోధించుటచే రసమునకు స్వకేబ్బవాచ్యత్వ
 దోషమునిస్థితిమే కనుక నీయుక్తి కరుగరసవాద నిరా
 కాతకముకాదు. పై శ్లోకమునందుఁ గరుగపదమునకుఁ
 గరుగవిప్రలంభమని యర్థముచెప్పుటకే విలు లేదని సుప్ర
 మాణముగ మున్నందు నిరూపించుము. రసమునకు స్వకేబ్బ

వాత్సల్యము కూడదని శ్రీ శాస్త్రిగారు ప్రమాణపురస్కరముగఁ జెప్పి పిమ్మట కరుణారసవాదుల యుక్తి శోక వానిని పెరివిచ్చి సిద్ధాంతీకరించిరి. ఆదంతలకు నమం జనమో విమర్శింతము.

“కొందఱుమరణ నిశ్చయము కలిగియుం
డిననే కరుణారసమగునను నిజముమిచ్చట నవసరములేదు.
మరణనిశ్చయము లేకున్నను గరుణారసము కావచ్చును.
ప్రవాసవిప్రలంభాదులయందు భావిసంప్రయోగ నిశ్చ
యము కలదు. కావున వానియనుము ప్రవాసవిప్రలం
భాది విషయము. భావిసంప్రయోగ నిశ్చయము కలిగి
నది కావుననే మరణనిశ్చయమున్నను జంప్రాపిండునితో
మహాశ్యేత సంభాషించిన వాక్యములయందు విప్రలంభ
మని యంగీకరించుచున్నారు. ప్రకృతమున రామునకు
భావిసంప్రయోగనిశ్చయముగాని, తత్త్వియత్నముగాని
లేనందున మరణ నిశ్చయములేకున్నను గరుణారసమనియే
చెప్పవలెను’ అని వాదించుచున్నారు” అనునది కరుణ
రసవాదుల యుక్తియనిచెప్పి, దానికి శ్రీ శాస్త్రిగారు
“నీతారాముల పరస్పరానురాగ మనన్యసామాన్యము,
అనితరచేవ్యము.....
ఇట్టి లోకోత్తర పరమానురాగమున్నను లోకాప
వాదముఁ దొలగించుకొను నుపాయము స్వాధీనము
గాలేనందునను, శాస్త్రోద్వేషమృత కుట్రాచారప్రేరేప
ముల ననుసరించి లోకరంజనము పుష్కరమగుటవలనను
విధిలేక నీతను నిష్కరణముగా విడువవలసివచ్చును.
అయినను రాముని హృదయమున వాటియున్న రతి నశిం
చుటకు హేతువులేదు.....ఇట్లుండ రాముని హృద
యమున శోకేతరభావము నిలిచియుండుట కవకాశము
లేదనుట యతి సాహసము.” అని సమాధానము చెప్పిరి.
ఈ సమాధానమున శాస్త్రిగారు ధార్మ్యమునే యవలంబిం
చిరి. కరుణారసవాదులు భావిసంప్రయోగ నిశ్చయము
రామునకులేదని వక్కాణింపుచుండ రతి నశించుటకు హే
తువులేదని సమాధానముచెప్పుట యసంగతము - రతి
నశించుటకు భావిసంప్రయోగ నిశ్చయములేకపోవుటయే
హేతువగుచుండఁగా రతి నశించుటకు హేతువులేదనుట
శ్రీ శాస్త్రిగారి యవిమర్శకతను బోధించుచున్నది. రతి

నశించుటకు హేతువు లేదనుటలో రత్యభావమునకుఁ గరు
ణారసవాదులుమాపిన భావిసంప్రయోగ నిశ్చయభావ
యావదుల కారణము లేదని శ్రీ శాస్త్రిగారి యభి
ప్రాయము. ఇప్పుట్లు న శ్రీ శాస్త్రి గారు రతికి
హేతువగు భావిసంప్రయోగనిశ్చయము రామున శో
కితగతున్నదో తెలుపవలసియున్నది. కాని యీ విషయ
మును శ్రీశాస్త్రిగారు చల్లగా జూరబడిచిరి. ప్రమాణ
రహితమయిన రతిసత్యము నిరూపించి శోకము తద్దేవుక
మగుటవలన నాశోకము రత్యంగమగుచున్నదని శాస్త్రి
గారు చెప్పుచు నిట రతికి ప్రాధాన్యముగాని శోకము
నకుఁ ప్రాధాన్యములేదని యుక్తిని వ్రాసిరి.

రామునకుఁ బునస్సమాగ మాశలేమిని రతి నశించిన
దనియు, శోకమే యంగి యగుచున్నదనియుఁ గరుణారస
వాదులుబోధించుచుండ శాస్త్రిగారిది పెడచెవిచెట్టి
తమ పట్టుబీదక, ప్రమాణములుమావక రతి యున్నదని
చెప్పుచు శోకమంగికాదరి చెప్పుట యసమంజసము.

మఱియు శ్రీశాస్త్రిగారు “ఎట్లయినను నిర్వే
దాదిపముశ్చేషమాత్రముచేతనే శోకమునకు స్థాయి
త్వము నంగీకరించువెడఁ బ్రవాసాది విప్రలంభములన్నిటి
యందును శృంగార వ్యవహార ముద్దమించును. కావున
షకలాలంకారిక వచనవిశోధము దుర్వారమగును. శోక
ము రత్యంగమగుట “ప్రవాసాది విప్రలంభములందు చరి
తార్థమగునుగాని యిప్పుటఁ గాదనుటయు యుక్తము
కాదు. ప్రవాసాది విప్రలంభములకును దీనికిని భేదము
నిరూపింప శక్యముగాదు” అని వ్రాసిరి.

నిర్వేదాది సముశ్చేషమాత్రము చేసినే శోకము
నకు స్థాయిత్వములేదనుట నిర్విచారమే; కాని నిర్వేదాది
సముశ్చేషమున్నను పునస్సమాగమాశే యుండుటండేసి
ప్రవాస విప్రలంభాదులందు శోకమునకు స్థాయిత్వము
లేదు. ఈ నాటకమందెన్నవో: నిర్వేదాది సముశ్చేష
మును, పునస్సమాగమాశా భావమును నుండుటండేసి శోక
మునకు స్థాయిత్వము నంగీకరింపక తప్పుదు. అట్లుగుటఁ
ప్రవాసవిప్రలంభాదులకును, నేతన్నాటకరసమునకును భేద
ములేదనిచెప్పినశ్రీశాస్త్రిగారివాదమపొందవచ్చుచున్నది.

మఱియు “నాయికయొక్క చీవననిశ్చయమును, బానియ భావము నను నీరిండింటిని బట్టి చైలక్షణ్యము గలదని చెప్పుటయు నుచితము గాదు. అవిద్యయునునను బానికిని దీనికిని భేదములేదు. అదియునుగాక హిరణ్యప్రతికృతిని సహధర్మచారిణిగాఁ జేయుటచేత నీతాశీవత్వ నిశ్చయమే యిందుఁ జెప్పితరవలయును.” అని శాస్త్రిగారు వ్రాసిరి. మృతత్వనిశ్చయము రామునకు లేదన్నమాట మేయంగీకరించినదే. హిరణ్యప్రతికృతిని సహధర్మచారిణిగాఁ జేయుటచేత రామునికి నీతాశీవత్వ నిశ్చయమే యున్నదని చెప్పిన శ్రీశాస్త్రిగారి వాదము మాత్రమంగీకార్యము కాదు. రామునకు నీతాశీవత్వ నిశ్చయమునే శాస్త్రిగారంగీకరించినచో “క్రవ్యాద్ధిరంగలతికానియతం విలుప్తా” ఇత్యాదులచే రామునకు మృతత్వ సంభావనయే బాని మృతనిశ్చయములేదని చెప్పిన శాస్త్రిగారి పూర్వవివరమునకు వ్యాపాతి వాటిల్లెడిని. మృతత్వ సంభావన యున్నపుడు శీవత్వనిశ్చయమునకును, శీవత్వ నిశ్చయమున్నపుడు మృతత్వ సంభావనకును నసత్వము సర్వజనీనము. కావ మృతత్వసంభావన సంగీకరించిన శీవత్వనిశ్చయము లేదనికాని, శీవత్వనిశ్చయము సంగీకరించినయెడ మృతత్వసంభావన లేదనికాని యంగీకరింపకతప్పదు. మఱియు హిరణ్యప్రతికృతికరణముం బట్టి శీవత్వనిశ్చయము సంగీకరించినచో శాస్త్రిగారికి మృతత్వ సంభావనామాత్ర ప్రమాణములైన “నియతం విలుప్తా” ఇత్యాదులతో శాస్త్రిగారి వాదమునకు విరోధము వాటిల్లెడిని.

కావున రామునకు నీతామృతత్వ నిశ్చయమును లేదు. తత్త్వనిశ్చయమును లేదని చెప్పితరవలయును. మృతత్వనిశ్చయము లేనంతమాత్రముచేతనే ప్రతికృతికరణమునపన్న మగుచుండగా శీవత్వనిశ్చయము లేనిచోఁ బ్రతికృతికరణ మనుపపన్న మనుటలోఁ దమపట్టుదల యనివార్యవాని కాఁబోలు శాస్త్రిగారి యావా.

మఱియు రామునకు నీతాప్రాప్త్యాక కలదనుట కింకాయొక్కని, చెరిపియువ్నారు. “ఇదియును గాక శీవత్వనిశ్చయము లేనియెడఁ బ్రాప్త్యాక గారణాంతరము లేనందున వదిలేకపోగాఁ బ్రాప్త్యాకచేతనే నిర్వ

హింపఁదగిన గర్భసంధికే యుచ్చేదాపత్తి కలుగుటచేత నీనాటకమునకే యాత్మగత్యహంసాల్లరున్నది.” అని.

వైవిధ్యమును శ్రీశాస్త్రిగారు మూలదృష్టితో నాలోచించి వ్రాసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. నాటకమందుండవలసిన గర్భసంధి “ప్రాప్త్యాకచే” నిర్వహింపఁదగిన దగుటవలనఁ గవి యేరివలనైన ప్రాప్తిఁ చెలుపవలెనని యాలంకారికుల యభిప్రాయము. కాని నాయకునకుఁ బ్రాప్త్యాక యున్నపుడే గర్భసంధియునుననికాదు. కావుననే ఋషి దేవతా శ్రేయోవితిరణ రూపముగ దీక్షమును మురళా తమనా వాక్యములచేఁ గవి యశ్యేషించినాఁడు.

శాస్త్రిగారి యొక్క రెంటి సమంజసమో పాతకుల కిప్పుడు తెలియఁగలదు. ఇంతయు వ్రాసి శాస్త్రిగారు “అట్లయినచో నిందలి రసము కరుణయుగా ననుభవగోచరమగునా? శృంగారముగా ననుభవగోచర మగునా? అనిన కరుణావిప్రలంభ శృంగారముగా” నని సదుత్తరము” అని వ్రాసిరి.

కరుణావిప్రలంభమును సాధింపఁగలదని శ్రీశాస్త్రిగానినిఁ బోలువారికి రసము కరుణావిప్రలంభముగా గోచరింపవచ్చును. కాని యసంఖ్యాకులగు కరుణరసవారులకుఁ గరుణరసముగా గోచరించును. ఇట్లుండ శ్రీశాస్త్రిగారు “కరుణావిప్రలంభముగా నని సదుత్తరము” అని వ్రాయుట పొరపాటు. కరుణరసవాదు లసంఖ్యాకులనుటకు “బహు జనసమ్మతమును కరుణరస ప్రాధాన్యము సంగీకరించుట కెంతమాత్రమును వా యంతరాత్మ సమ్మతించుటలేదు” అని వ్రాసిన శాస్త్రిగారే ప్రమాణము.

మఱియు శాస్త్రిగారు

“యత్రైకస్మిన్ విపన్నేఽనోఽన్య మృతకల్పేఽపి తద్గతమ్; నాయకః ప్రలపేత్సేన్మా కరుణోఽపా న్మృతో యథా.

.....

స్త్రీపుంసయో ర్భవే దేవ సాక్షేత్ సుంగమే పునః;

శృంగార వివరప్రాయః కరుణ స్వాస్థ్యే నాస్యథా.”

ఇత్యాదికముచే గాదంబరియందు మహాశ్వేతకును, గుమారసంభవమున రతికిని నివృజనమరణమున్నను ఇంద్రమండ

లాంతగతపురుషవాక్య శ్రవణముచేతను, నాకాళివాటి వాక్యశ్రవణముచేతను భర్తృశీలిత్వ నిశ్చయముగలిగి పున స్సమాగమాళి జనింతుటచే వారి నాశ్రయింగిన రసము కరుణావిప్రలంభ మయ్యెనుని నిరూపించి, “రఘువంశమునం దజప్రలాపమున నిట్టియంధాభేదము లేదు. అజాని కిందు మతిమృతి ప్రత్యక్షమైనదై పునస్సమాగమాళివాడ మంతు రింతుటకు గారణములేనందున నచ్చట శృంగార సంస్పర్శమే లేకుండుటం గేవల కరుణరసముని యాలంకారికు లందఱు పైకకంఠ్యముగా నంగీకరించుచున్నారు” అని వ్రాసిరి.

దీనింబట్టి శ్రీశాస్త్రి గారేమి, సర్వాలంకారికులేమి, రఘువంశమున నజానికే బునస్సమాగమాళి లేనందునఁ గేవలకరుణమే రసమని యంగీకరించిన సంగతి పాతకులకు విశేషము.

ఆపై నొకనో శ్రీశాస్త్రి గారు “మఱియు నలంకార శేఖరాది గ్రంథములయందు

స్వాదేశికతరపంచర్యే దంపత్యోరమరక్తయోః; శృంగారః కరుణాభ్యోరైవ మజన్మేన రలేరేవ.

ఇత్యాదికముచే మృతత్వజ్ఞానమున్నను పశ్చాత్సమాగమము లేకున్ననుగూడఁ కరుణావిప్రలంభ శృంగారత్వ మంగీకరింపఁబడి యున్నది” అని వ్రాసిరి.

దీనింబట్టి మాఁడఁగాఁ గొందఱాలంకారికులు రఘువంశమునం దజవిలాపమునఁగూడ కరుణావిప్రలంభమే రసమని యొప్పినట్లు కన్పట్టుచున్నది. అట్లుంట నజవిలాపమునఁ గరుణమే రసమని యాలంకారికులందఱు పైకకంఠముగా నంగీకరించుచున్నారని శాస్త్రిగారు వ్రాయుట సుప్రమగు తప్పు. ఆలంకారికులలోఁ గొండుజానికిఁ గరుణావిప్రలంభము రసమని చెప్పుచుండఁగా నాలంకారికులందఱికి పైకకంఠ్యమెట్లు నుదిరెనో శ్రీ శాస్త్రిగారే సెలవీయవలసియున్నది.

“సువత్సామ వీరరాఘవప్రముఖులగు వ్యాఖ్యాత లీనాటకము కరుణాసప్రధానమనియే వ్యాఖ్యానములు రచించిరి.” అని చెప్పిన కరుణాసప్రధాన పదుమూడవ

యొక్క సమాధానము చెప్పుచుఁ గరుణాసప్రధానమని వీరరాఘవాదులు జైభొందినవన్నియు యథాగతులు కావనియు, వీరరాఘవుడు భవభూతిభావముం దెలియఁజాలక

“యదప్రోచ్ఛంఖలం కించిత్కీచి నాశేన బద్యతే నిరంకుశతయా తత్తు సమాధేయం మనీషిభిః.”

అని భవభూతియందు దోషాలోపముం గావించివాడు.” అని శాస్త్రిగారు చెప్పినారు.

వీరరాఘవుని యభిప్రాయము భవభూతిపై దోషాలోపము చేయవలెననిగాదు.

“భవభూతేః కవీంద్రస్య క్వ గంభీరో గిరాం భరః; క్వ మన్మతి రతిమాలా సహాయోఽత్ర హయానసః”

ఇత్యాదికముచే భవభూతియందు గొప్ప గౌరవముఁ జూపిరి వీరరాఘవుడు భవభూతిపై దోషాలోపముం గావించువా? మహాకవులు సమర్థులు గావున వారి గ్రంథముల నుద్బంధములన్నను “నిరంకుశః కవయః” అను యొక్క నమసరించి యా యుద్బంధములు సమాధేయములేకాని దూష్యములుగాని వీరరాఘవుని యభిప్రాయము సుప్రమగుమండ, వీరరాఘవుడు భవభూతిపై దోషాలోపముం గావించివాడని శాస్త్రిగారు చెప్పుట యతిసాహసీకృము. పైలోకముచే వ్యాఖ్యాతకు భవభూతియందుఁగల గౌరవాళియమే సుప్రమగునున్న సంగతి సార్వజనికము. వీరు పదునాల్గవ యొక్కకేఁజెప్పిన సమాధానము మాకు విప్రతిపన్నముకాదు. ఇక వీరు కరుణాసప్రధాన పదునైదవయొక్క చెప్పిన సమాధానమును విమర్శింపము. “భవభూతికిం దరువాతివారగు గోవర్ధనాచార్యాది మహాకవులు “భవభూతేష్వంబంధామృషసరభూతేవ భారతీభాతి, ఏతిత్కృతకాదుశ్యే కిమన్యథా లోదితి గ్రావా” ఇత్యాదికమువలనం గరుణాసప్రధానమనియే ప్రశంసించియున్నారు” అని కరుణాసప్రధానములు.

దానికి శ్రీ శాస్త్రిగారు “గోవర్ధనాచార్యాదులు విప్రలంభాంగమున కరుణముచే ప్రశంసించిరికాని శుద్ధకరుణమని వారితలంపు కాదు. “అపి గ్రావాలోదిత్యపిదశతి

వజ్రహృదయమ్". అనునది పూర్వరహస్యవర్ణనము కాని యుత్తర విరహాదకావ్యవముకాదు..... అని సమాధానము చెప్పిరి.

గోవిందవాచాన్యము భవభూతిపాటకమునఁ గరు గము రసమనియు, నీపాటకమునందలి కార్యమునఁబని నంతి "సేవయ్యయైనను బాహావకమానదనియుఁ జెప్పి వాఁడు. కాని యీ పాటకమునందలి పూర్వవిరహాద కావ్యరసముంగని రాయ మాడ బాహావునని వచింపలేదు. అట్టితల్లి "అపి గ్రాహణోద్భవో దశతి వజ్రహృదయమ్" అనునది పూర్వవిరహాదకావ్యరసముకాని యుత్తరవిర హాదకావ్యరసముకాదు" — అని కాశ్మీరీగారు చెప్పిన సమా ధానము, పృష్ఠతొడనము సంకెపతమున కట్టికారణమో యేత్సన్యకమున 'కారుణ్యే' అను పదమునకుఁ గరుణ రసమని యర్థముకాదు." అనుటకట్టి కారణమైనందుని.

"అపి గ్రాహణోద్భవో దశతి" అనునది పూర్వరహస్య వర్ణనమైనను, "ఏతిక్రూరికారుణ్యే" అనునపుడు కరుణరసమర్థముగాఁజెప్పుట కసమంజసత లేదుకదా!

౧, ౧౨, ౧౩, యుక్తలకు వీరుచెప్పిన సమా ధానములు క్రిందవాయఁబడు మా కరుణరసస్థాపకోప వ్యాపమునందు విమర్శింపఁబడును.

"యత్రైకస్మిన్ విపక్షే లక్ష్మ్యే
మృతకల్పే లిద్దతమ్;
నాయకః ప్రలపేత్ క్రిష్ణా
కరుణోఽసౌ స్మృతో యథా".
.....

"స్త్రీపుంసయో ర్భవే కేవ
సాపేక్ష స్సంగమే పునః;
శృంగారవచనప్రాయః
కరుణ స్సాన్యో స నాన్యథా".

అని శృంగారతిలకమునఁ గరుణ విప్రలంభ లక్షణము చెప్పఁబడెను. కరుణ విప్రలంభమున స్త్రీప్రథమలకుఁ బుంసస్సమాగమాశ్చ యుండుననెననియు, 'సేవ' గేవల క రుణమనియు లక్షణకర్తృభిప్రాయము. ప్రస్తుత పాటక

మున రామునకు నీతావిషయక పునస్సమాగమాశ్చ లేమిం జేసి కరుణవిప్రలంభము కాకపోవుట స్పష్టము.

"ఇష్టవాచా దనిష్టాస్తా శోకాత్మా కరుణో మమః;
నిష్వాసో చ్ఛ్వాసమనిత....."

అని దేశయాపక కర్తవ్యము ససంజయుఁడు కరుణరసము నకు లక్షణము చెప్పియున్నాఁడు. అనఁగా నిష్టవాశే యున్నప్పుడు కరుణరసమని చెల్లొకమున కభిప్రాయము. ప్రస్తుతము రామునకుఁ బ్రియావాశేయు గలుగుటచే నిం దలిరసము కరుణరసమనుట నిష్కవాదము. శ్రావీసాలం కారగ్రంథమును దేశయాపకమునకుఁ బ్రామాణ్యములేద నుట సాహసము. అట్లే నవీసాలంకార గ్రంథమున, పౌజవససమృతమును నగు ప్రతాపరుద్రీయమునకును బ్రా మాణ్యము లేదనుటయు సంగతియుకాదు.

ఇక కాశ్మీరీగారు "ఇష్టవాశే" పదమునకు నిష్ట నృతియని యర్థముచెప్పి, నృతియన్న పుడే కరుణరసము, తేనెపూకు కరుణము గావించుకేమో, సమాధానము చెప్పు చున్నాము. వాశేకబ్ధ మదర్శనార్థక 'సశ్చ' హతూత్సన్న మునుటచే వాశేమనఁగా నదర్శనమనియే యర్థముకాని, నృతియనికాదు. మఱియు, శ్రీకాశ్మీరీగారు వాశే బ్ధము నృత్యేర్థకమనినచోఁ, గరుణరసవాదము మాపిన "ఏకస్సంప్రతి వాశేప్రియతమః" అనుదానికి 'ఇందు "వాశేప్రియతమః" అని యందుకుటలన నదియొక పాదక మని కరుణరసవాదులు భ్రాంతి నొందుచున్నారు. వా శేమనఁగా బాడతెలియకుండుట కాని నృతికాదు. "ఏష్టే నృతే ప్రదితే" ఇత్యోదిప్రయోగములం జూ చుండు, అను శ్రీకాశ్మీరీగారి పూర్వోక్తికి వైరుధ్యము వాటిల్లెడిని, తిద్విరోధ పరిహారమునకై "వాశే" పద మున కవిద్యనమర్థమని శ్రీకాశ్మీరీగారు మాడ తప్పక యొప్పుకొనవలసి యున్నది. విష్ణుకొనివప్పుడు ప్రస్తు తము రామునకుఁ ప్రియాఽవిద్యనమును, పునస్సమాగమాశ్చ లేమింజేసి శృంగారరసబాధ నివృత్తయమును నున్నది కనుక కరుణరుని కాశ్మీరీగా రంగీకరింపక తప్పదు. ఇది యు ధయతిస్సాశేయగు రజ్జువు. కరుణరసము పునస్సమాగమా కాఽభావ ప్రయోజ్యమును సంగతి శ్రీకాశ్మీరీగారు మాడ

పలుసార్లుంగీకరించినదే. కావున రామునకుఁ బ్రియఁ పు నస్సమాగమాళి యందుకరతయు లేదనునంగతిని ప్రమా దముగ నిరూపించుచున్నారము. శృతీయాంకమునందలి రాముడు “అన్యవీచాను మధునా విపర్యయో వర్తతే.

“ఉపాయానాం భావా దవిరలవివోదవ్యతికరై ర్విమలైర్విరాణాం జనితజగదత్యమ్భతరసః; వియోగోముగ్ధాత్యై స్పృఖలు రిపుఘాతావధి రభూ త్కృటుస్తాస్త్రింసవశో నిరవధిరయం త్వప్రతివిధిః.”

అని విలపించుచున్నాఁడు. దీనివట్టి పూర్వవిరహము పావధికమనియు, నీవిరహము స్వయంకృతమగుట వలన యావత్తీవభావి యనియు, నట్లుగుట జానకీ పున్దర్యనము వకు లీలు లేదనియు రాముని యభిప్రాయమని విస్తృత మగుచున్నది. వియోగనిరవధికత్యై జ్ఞానమున్న పుడు పున స్సమాగమాళి లేకపోవుట సర్వాంకారిక సమ్మతము కదా.

ప్రస్తుతము రామునకుఁ నిరవధికత్వజ్ఞానమున్నం దునఁ బునస్సమాగమాళి యందుకుట కవకాశములేమి గతి నశించుటచే శృంగారము, రసము గాదని యొప్పుకొనక తప్పదు. అట్లే మేమిదివఱకు చెప్పిన “దుఃఖసంబేదవా యైవ” అనునదియొక రామునకు నీతాపునస్సమాగమాళా భావమునే చాటుచున్నది.

పాశకులారా! రామునకు నీతావియోగ నిరవధి కత్వజ్ఞానము కలదని భవభూతి పలుసార్లు స్పష్టముగఁ జాటినాఁడు.

నిరవధికత్వజ్ఞాన మున్న పుడు పునస్సమాగమాళి కలుగుటకు పీఠండునని యెవ్వరును చెప్పఁజాలరు. పున స్సమాగమాళి రామునకున్నను “దుఃఖవశేషమున నీతావిర హమును నిరవధిగా రాముడు తలందినాఁడు” అని యొకనేరే కరణవిప్రలంభవాదు లనవచ్చున, అది యశ్యా య్యము.

పైశ్లోకముచే దుఃఖవశముచేత నిరవధికత్వమునే రాముడు చెప్పుటలేదు. పూర్వవిరహము పావధి య నియు, నిప్పటివిరహము పునస్సమాగమోపాయము లేకపో

వుటచే నిరవధి అనియుఁ తెప్పి రెంటికని భేదమునుగూడఁ జూపుచున్నాఁడు. రాముఁడొక్కఁడే యాభిరహము నిరవధికమని తలఁచినచో వది దుఃఖవశేషమున భావించిన దని తలఁపవచ్చును. ఇట్లు గాకయునేబట్టివిరహానల విగడధిక మనితలంచునపుడది దుఃఖవశేషమునఁ జలఁచినదగుట యుప మంజన మునుట యెల్లరకును విదితమే.

మఘంకమందలి కుటుండు రాము నేల యేడ్చుచు న్నానని ప్రశ్నించిన లతనివో “అయి వత్స!

“వివా నీతాదేవ్యా క్షిపసహి న దుఃఖం రఘుపతేః ప్రియా వాళీ కృత్స్నం కిల జగదరణ్యంహి భవతి; సచ న్నేహ స్తావా నయ మసి వియోగో నిరవధిః కి మేవం త్వం పృచ్ఛ స్వనధికతెరామాయణ ఇహ.”

అని దుఃఖకారణములఁ దెలిపినాఁడు.

ఇందు “అయమసి వియోగో నిరవధిః” అనుటచేఁ గురువకుఁగూడ నీతారామ వియోగ నిరవధికత్వజ్ఞాన మున్నట్లును, పునస్సమాగమాళిలేనందునఁ గేవల శోక మే రామునకుఁ గలదని తలంచినట్లును విస్తృతమగుచున్నది. మఱియు సప్తమాంకమున పృథివి (విట్టూర్పువిడిచి), “దేవీ! నీతాం ప్రమాయ కథ మాశ్శయిమి.

“సోధర్మరం రాక్షసమధ్యవాసః త్యాగో ద్వితీయస్తు సుదుష్పహోఽస్యా”

అని యిప్పటి నీతాత్యాగమునకును నీతారాముల పూర్వ వియోగమునకును వైలక్షణ్యమును స్పష్టముగ నిరూపిం చెను. యావత్తీవభావియగు నీత్యాగము సుదుష్పహ మనియు చెప్పిం చెను.

ఇక శ్రీ కాశ్మీరగారు పంఢ్రెండవ యుక్తికి సమాధానము చెప్పసందర్భమున “ప్రవాసాది విప్రలంభ ములకును దీక్షిని భేదము నిరూపింప శక్యముగాదు” అని వ్రాసిరి. ప్రవాసవిప్రలంభాదులకును, బ్రహ్మతనాటక రస మునకును భేదములేదని కాశ్మీరగారి యభిప్రాయము. ప్రవాసవిప్రలంభాదికమునకును బ్రహ్మతనాటకమునకును భేదమున్న సంగతి భవభూతి స్పష్టముగ మఘంకమందలి

“చిరం, ధ్యాత్యధ్యాత్యనిహితః నిర్మయపురతః
ప్రవాసే చాక్యాసం నఖలు నకరోతి ప్రియజనః;
జగ జ్జీర్ణారణ్యం భవతి చ కలతే పుష్కరతే
కుమారావారాశౌ తదను హృదయం పచ్యతేషు”
అను శ్లోకముచే నువ్వు క్రిందిచాడు.

“ప్రవాసమునందు ప్రియజనము చిరకాలము
ధ్యానింపఁబడి ధ్యాయకు నోచున్నను. కళత్రము నశించి
నప్పుడన్న నో, ప్రవాసమునందు జోలె పునరాగమన
శంక లేమిం జేసి జగముంతయు కూనఁగఁగఁ గన్నట్లును,
పిదప హృదయము కుమార్గి రాశియందు బక్యమగును”
అని పై శ్లోకమున కభిప్రాయము. మఱియు నిందు రాము
నకుఁ బ్రేమానాశమును, తజ్జన్యమగు శోకాధిక్యమును గవి
నిరూపించినాఁడు. ఇందు భవభూతి “జగ జ్జీర్ణారణ్యం
భవతి చ కలతే పుష్కరతే” అను పాదముచే రామునకు
నీతా పునస్సమాగమాశేదని స్పష్టముగఁ జాటు
చున్నాఁడు.

అట్లగుటఁ బ్రవాసవిప్రలంభ కరుణావిప్రలంభాది
వాదము లీ యొక్క శ్లోకముచేతనే పరాస్తము లగు
చున్నవి.

సహృదయులగు పాశకులారా! యిందలి రసము
కరుణమో, కరుణావిప్రలంభమో బాగుగ గ్రహించితిరా?

ఇట్లెన్నో చాట్ల భవభూతి రామునకు శోకాధి
క్యమును నిరూపించుచుఁ గరుణము రసమని గుప్పి
ముగఁ జాటుచుండ, నేనో కొన్ని యనుపపన్నములగు
యుక్తులఁ జూపి కరుణావిప్రలంభ మే యిందలి రసమని
వాదించు కరుణావిప్రలంభవాదుల వాదము వారి మాగ్ధ్య
మునే బెల్లడి చేయుచున్నది. ఇంక కరుణావిప్రలంభ
వాదులగు కాశ్మీరీగారు “ఏకోరసః కరుణావీచ నిమిత్తి
భేదాత్” అనుచోఁ గరుణ పదమునకు గరుణావిప్రలంభ
మర్థమని నెలదిచ్చియున్నారు.

కరుణాపదమునకుఁ గరుణావిప్రలంభ మర్థముచెప్పుట
గాప్పతప్ప. శ్రీకాశ్మీరీగారు

“లోకాంతరగతే యూని.....

కరుణ స్మ త దోచ్యతే.”

అని యుదాహరించి యర్థము వ్రాసి, “యిందును ‘కరుణ
విప్రలంభః’ అనుటకు ‘కరుణః’ అని భోజమహారాజు
మాడఁ బ్రయోగించినాఁడు. కావునఁ గరుణావిప్రలంభ
మును గరుణమని చెప్పుటయుఁ గలవనుట నిర్వివాదము.”
అనిచెప్పి పై శ్లోకమునఁ గరుణాపదమునకుఁ గరుణావిప్రలంభ
మని యర్థముచెప్పుట తప్పుగాదని స్పష్టీకరించిరి. ఈయూ
హ యసంగతము. సరస్వతీ కంఠాధరగమున భోజరాజు

“వాధిగచ్ఛతి చాభీష్టం విప్రలంభస్తరోచ్యతే;
పూర్వానురాగో మానశ్చ ప్రవాసః కరుణాశ్చయః,
పురుషస్త్రీ ప్రకాండేషు చతుఃకాండిః ప్రకాశతే”

అనిచెప్పి పిదప “లోకాంతరగతే.....కరుణాస్మ తదో
చ్యతే” అని చెప్పుటచేఁ బై విప్రలంభప దానువృత్తిచే
“కరుణః” అనుపదమునకుఁ గరుణావిప్రలంభమనియర్థము
చెప్పఁబడినది. కాని యెల్లెడలఁ గరుణాపదమునకుఁ గరుణ
విప్రలంభ మర్థముగాఁ జెప్పుట తప్పుట నిర్వివాదము.

మఱియు భోజరాజు కరుణావిప్రలంభమునఁ గరుణ
మంగమగుటవలనఁ గరుణ విప్రలంభమందుఁ గరుణాత్మ
కత్వము నాగోపించినాఁడు. కాని “కరుణః” అనుపద
మునకుఁ గరుణావిప్రలంభ మర్థమని చెప్పలేదు. “కరుణః”
అను పదమునకుఁ గరుణాత్మకమని యర్థమనియు, నది యను
వర్తమాన విప్రలంభ పరార్థముతో నన్వయించుటచేఁ
గరుణావిప్రలంభమని యర్థమువచ్చునని భోజరాజు నభి
ప్రాయము. ఇట్లే యితరగ్రంథస్థ కరుణాపదములకును
గరుణావిప్రలంభ మర్థము.

ప్రస్తుతము “కరుణః” అనుపదమునకుఁ గరుణా
త్మకమని యర్థముచెప్పినను విప్రలంభార్థ బోధకముగు
పదములేమింజేసి కరుణావిప్రలంభమను మర్థము బోధ్యము
గాదని నిరాఘాటముగఁ జెప్పఁగలము.

ఇప్రమాణముగ నెట్లు కాశ్మీరీగారి వాదమును శుం
డించి యింతకు మేము సిద్ధాంతీకరించున దేమనఁగా,—

“ఇష్టజనమృతి లేకున్నను దన్నాశేషముండి పునస్స
మాగమాశలేమి నీనాటకమునఁ గరుణమే రసము; కాని
తదవ్యములు గావు.” అని,

కామినియా నూనె

జేనకు జేల కుటుంబములయందు ఉపయోగించబడుచున్నది
ఎందుకు?

కామినియా నూనె

బెంట్రుకలు ఊడిపోవుటను ఆపించువరును.

కామినియా నూనె

తలను చుండులేక నుంచును.

కామినియా నూనె

తలకు చల్లదనమును గలిగించును.

కామినియా నూనె

తలకు సంబంధించిన వ్యాధు లన్నిటిని వదుల్గును. ఉక్కు
మూగా నున్న పుష్టికు చల్లదనమును గలిగించును.

కామినియా నూనె

యందు బెంట్రుకలు పెరుగుట కవసరమైన విత్తువులు, పెద్ద
కుకు కావలసిన అయూర్వృద్ధువులు గలవు.

కామినియా నూనె మనోహరమైనట్టియు ఆహ్లాదకరమైన కువాసనగలది.

కామినియా నూనె శిశోజములకు ప్రాణము, ఇట్టి కుసుకము లుండుటవలన నే వేలకొలిది కుటుంబము
లందు కామినియా నూనె ఎక్కువగా వాడబడుచున్నది.

కామినియా నూనెను ఉపయోగించునట్టివారు గమకాజీ దీనిని "శిశోజములకు ప్రాణ మని" దీని
యందు గల లాభకారియైన కుసుకములను బట్టి తెలుపుచున్నారు.

బుడ్డి 1 కి ధర రు. 1. వి. పి. ఖర్చులు ల. 6. ప్రత్యేకము.

బుడ్లు 3 కి ధర రు. 2-10-0. వి. పి. ఖర్చులు 0-12-0. ప్రత్యేకము.

అత్తరులకు రాజైన

ఓ టో ది ల్ బ హా ర్ (రిజిస్టరు)

హిందూదేశముం దంతలకు దీనికి గల ఎడతెగని ఆర్థిక అమృతమే దీనికి
గల అసాధారణ మైన శ్రేష్ఠత్వమును దుజువుచేయుచున్నది. కొన్ని బొట్లు చేరి
రుమాలుపైన చల్లిన నీలిపువ్వులు, నుల్లెపువ్వులు వాసనలచే మనోహరమైన
నీర కువాసనను గలిగించుచున్నది.

$\frac{1}{2}$ టౌ. బుడ్డి 1 కి రు. 2. $\frac{1}{4}$ టౌ. రు. 1-4-0. 1 టౌ. 0-12-0.

వి. పి. ఖర్చులు అగాలు 6 ప్రత్యేకము.

2 అటాలు తపాలబిళ్ళలు పంపిన కాంటిర్ బుడ్డి పంపబడును.

కామినియా నూనె ఓటోదిల్ బహారు సుప్రసిద్ధమైన స్టూరులన్నిటియందును దొరకును.

ఆంగ్లో ఇండియన్ డ్రగ్స్ అండ్ కెమికల్ కంపెనీ.

తపాలబెట్ట నెం. 2132. బొంబాయి నెం. 2.

క తి య వా రు త్రే డింగు కంపెనీ

జగత్ప్రసిద్ధిగల సర్వజనాదరణీయమైన తలనూనెలు, అత్తరులు
మీరు కోరిన సువాసనలు మీకు లభించగలవు

మనోహరపరిమళము గల తలనూనెలు

కుసుమాల్ హాయిరాయిలు (రిజిస్టరు):—
తలనూనెలలో పాటిలేనిది. పంపన్నలు మెచ్చినది.
వెల సీసా 1 కి రు. 1-0-0

క్వెట్ హోల్ హాయిరాయిలు నెం. 777
(రిజిస్టరు):—ఈ నీపువ్వులవిజృంభణ మిందుగలదు.
కోహిపూవుల కాపక్తి గలవారి కామోద ముపగును.
వెల సీసా 1 కి రు. 0-14-0

కోహిపల్ హాయిరాయిలు నెం. 777
(రిజిస్టరు):—తెంకాయనూనె తలనూనె వుపయోగించునది ప్రతివానికిని తెలియును. కాని ఎట్లు సినము చేసినచో వది ప్రశస్తతమో తెలియును. ఈ 777 నెం. రులో (రిజిస్టరు) చేసిన ఈ తెంకాయనూనె వుద్ధిచేయబడి దుర్వాసవానకలితముగా చేయబడి సాక్ష్యమువాసవానకలితముగా జేయబడినది. అందుచే అందరిచే మెప్పుకొందినది. వెల సీసా 0-14-0

పుష్పమాలతీ హాయిరాయిలు (రిజిస్టరు):—మాలతీ పుష్పసువాసనతో అతిమనోహరమై పూర్వయురంజకమై యొప్పు తలనూనె యిది.
వెల సీసా 1 కి రు. 0-14-0

సువర్ణమాలా హాయిరాయిలు (రిజిస్టరు):—యిది సర్వజనాదరణీయమైన సుకుమార సువాసనగల తలనూనె.
వెల సీసా 1 కి రు. 0-9-0

సర్వజనాదరణీయమైన పుష్పముల అత్తరులు

అట్లో మధుకర్ నెం. 777:—ఈ అత్తరునందుగల సాగనైన పూలవాసనచే మోహితులై అనేకమంది యీ అత్తరును తమ యభిమానపౌరణముగా భావించుచున్నారు. ఒకసారి యుపయోగించినచో సర్వదా వరించి ట్లగును.
వెల ½ డొ. సీసా 1 కి 1-12-0 ½ డొ. సీసా 1 కి 1-0-0

ఓటో కుసుమాల్ (రిజిస్టరు) పరిమళములం విప్రార్థచిత్రిముఖ:—అప్పుడు కోసిన పూవులవాసన యీ అత్తరువందు కలదని పౌరభక్తియు లంఘించును అంగీకరించిరి. పారా ఆర్యులతో చేర్చిన యితర అత్తరులను జూచి విసుగుచెందినవారి మనోభిప్రాయమును తిని ఆ తత్తరు. నిది సుకుమారమైన మామ్యుపౌరభగం పెజలును.
వెల ½ డొ. సీసా రు. 2-0-0 ½ డొ. సీసా రు. 1-0-0

నెం. 777 ఓటో బాస్మిక్, ఓటో హీవా, ఓటో కోహ్, ఓటో లిల్లీబాం, ఓటో మస్క్, ఓటో సీరోల్, ఓటో బహల్, ఓటో మగంగి ప్రతిది వెల ½ డొ. సీసా 1 కి రు. 1-12-0 ½ డొ. సీసా 1 కి రు. 1-0-0
పాకింగు పోస్టి ప్రత్యేకము. రెండవారుచిట్ట పంపినవారికి కోరిన అత్తరులలో ఒకమాదిరి సీసా లేక కోరిన తలనూనెలు ఏ రెంటివైనను మాదిరిసీసాలు ఉచితముగా పంపబడును.

నేడే వ్రాయుడు. దొంగమాదిరులను చూచి మోసపోకును. వీనికిబదులుగా వేసిననను అంగీకరించుడు. ఘరానాగల ఔషధముల దుకాణములన్నింటియందును దొరికును. లేదా,

కతియవారు త్రేడింగు కంపెనీ, బొంబాయి (నెం. 4)

మధురలో ఏజెంట్లు:—కాదర్ సాహెబు అగిడు పబ్లిష్

త్వరపడుడు!

కొలది ప్రతులే గలవు!!

ఇకను మోసములకు భయపడ నక్కరలేదు.

మతివంచన దీపిక.

డబ్బు 250 పేజీలు, 16 చిత్రపటములు, 120 విషములగు విషయములు నిండియున్నది.

వెల రు. 1-4-0 పోస్టు ఖర్చులు ప్రత్యేకము.

ప్రపంచనిండటల మాయాబాలము దెలుపునట్టి యిట్టి గ్రంథ మిదివర కాంగ్రమున వెలువడి యుండలేదు. క్రొత్త క్రొత్త విధములగు పంచనలు విస్తరించుచున్నది. వ్యాపారము పౌరసాయము, ఉద్యోగము, వ్యాయాసము, దేశాటము, విద్య, వైద్యము, మౌత్రికము, జ్యోతిషము, సోద, రైలు, స్త్రీగరు, ఇది యిది యవ శేల ఎచ్చుట జూచినను మోసచింత ప్రబలియున్నది. నిర్వచనము లిట్టి మోసములకు లోనై పరిశ్రమించుచున్నారు. ఇట్టివారి మోసములయొక్క రహస్యములకు ఇందు చక్కగ వెల్లింపబడియున్నది. దీని చదువులగున నిర్వచనముల పంచనలకు లోబడక తప్పించుకొనవచ్చును.

చిరునామా:—ఆనందబోధిని ఆఫీసు, రి, వెంకటేశమేష్ట్ర వీధి, మద్రాసు.

చిరకాలమునుండి బాధించుచున్న మూత్ర వ్యాధులకును శగ
(గనేరియా) వ్యాధికిని క్రొత్తగాకనిపెట్టబడిన
దివ్యాషధము.

గ నో కి ల్ల ర్ (రిజిస్టర్డ్)

ఈ యాషధము శ్రేష్ఠతము, ఇంగ్లీషు మందులను దేశీయములగు నాషధములను

పుచ్చుకొనినను గుణము కలుగనియడలను, యిండ్లకు మలలనను వాక్కిములలననుగూడ లాభము లేకపోయినయడలను కడపటి ప్రయత్నముగా ఈ గనోకిల్లరునుగూడ పుచ్చుకొనిచూచుడు. పెక్కు యెండ్లకుండియున్నను లేక క్రొత్తగా కదిరినను వీరకము శగసంకటమైనను మరెట్టి మూత్రవ్యాధులైనను స్త్రీలైనను పురుషులైనను గనోకిల్లరు తప్పక తుదుర్చును. మూత్రము ర్షూరిగా వెడలును. మూత్రముపోవుచున్న పురుషు కలుగునుంట రిగిపోవును. మూత్రవోము వందలి వాపు తీసిపోవును. శగవ్యాధి (గనోకోకము) చలన మూత్రము బొట్టుగా పడుట, మేహరోగములను మూత్ర వ్యాధమునుండిపోవు తెలుపు, యూరెత్రిటిసు, గ్రాస్టెటిటిసు, సిస్టిటిసు, లికోరియా, మున్నగు వ్యాధులన్నియును స్త్రీలను పురుషులనుగూడ గనోకిల్లరులన తుదురును. వీర్యము (వెనును) పోవుట, స్త్రీలు గర్భవతులుగా నున్న పురుషు కలుగు మూత్రవ్యాధులు మున్నగునవిగూడ దీనిచలన తుదురును. 50 మూత్రాంశల నీసా ఖరీదు రు. 3-0-0 పి. పి. చార్జీ ప్రత్యేకము. ఒక్కసారి రి నీసాలు తెప్పించుకొనిన పి. పి. చార్జీ పేపరు ఖరీదించెదము.

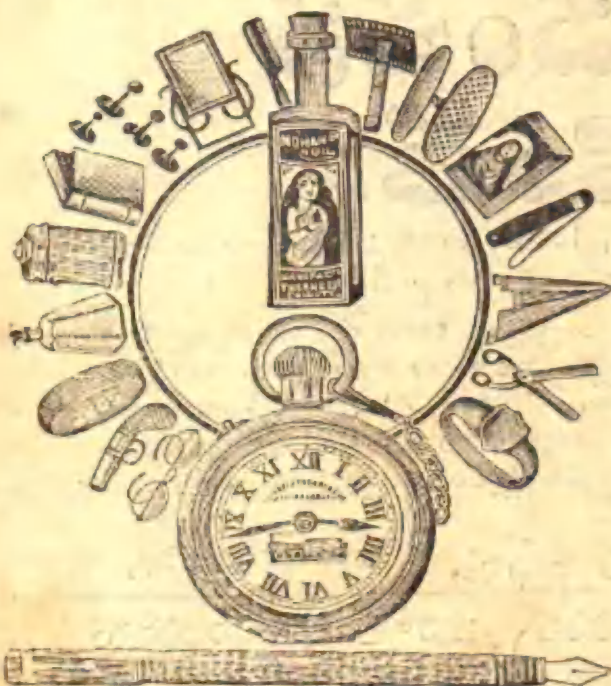
అడ్రసు:—డాక్టర్ డి. యన్. జస్సాని, 137 కికావీధి, గులాబీ వాడి, బొంబాయి 4.

Tel: Add. "GONOKILLER" D&D. N. JASANI, 137 Kika Street, Gulabvadi, Bombay, 4.

ఆశ్చర్యములేదు-భ్రాంతిలేదు-ఒక నిజమైన కానుక

6 బుడ్లు "మోహనబిలాస్" తలనూనెను రూ 6 లకే కొనుపట్టివారికి

గొలుసుతో సహా ఒక నిజమైన కేలుగడియారమును 162 విలువగలసామానులతో ఇనాముగా పంపబడును.

మోహనబిలాస్ తలనూనె

ఈ కనుకనుకు చేరినవాటిలో ఆంగ్లాన ముఖ్యమైనది యున్నది. మహానదయందు అద్వితీయమైనది. ఒకసారి పొడిపి దీని మహాసారమైన మహానద 24 గంటలకు పండును. దీనిని చల్లగానంది, చండ్రి కలు పొగుగా పెరుగుటకు తోడ్పడును. చెంబుకలకు రంగును గలిగించుటకూ ప్రయోగక, ఇంద్రజాలములై అద్భుతముగా పనిచేయును. ఒకబుడ్డి భరతు. 1-0-0 మాత్రమే. ఒకేసారి 6 బుడ్లు కొనుపట్టికి ఈదగునలెలుపబడిన బహుమతులీవగును.

ఒకజుట్ట కులోననములు, క్లిప్టర్, టాయిలెట్ సబ్బు, ఒక బుడ్డి అల్లరు, కేలునందిముడు దీపము, ఒకతమలపాటుల పెట్టె, ఒకబత్తెమల పెట్టె, అద్దము, దువ్వెడ, నీటికేజరు, చేతిబత్తెములు, చీట్లు, ఫాక్ పెన్ కలము, కత్తి, చేతిరుమాలు, కత్తెర, చేతిఉంగరం, ఒకమంది రైల్వే రెగులేటరు ఒక గొలుసుతో, ఇన్నీయూగాక 144 వీటిబొమ్మలు పెండ్లిము 163 బహుమతులు రు. 6 లకు మాత్రమే. గడియారమునకు 5 పంలి ప్రాచీ యియ్యబడును.

జర్నల్ గ్రామోఫోను ఉచితము

తామర ఎంతకాలమునుండియున్నదో అదికే యీమందు ముపయోగించిన 12 గంటలలోనే మాడిపోవును. 18. తామరమందునీసాల పోకేసారికొన్న వారికి ఒక గ్రామోఫోను ఉచితముగా దివ్యబడును. నీసా 1-కి రు. 0-6-0 మాత్రం. గ్రామోఫోనుకోకాడ హాకీ, పొండుపాదస్థి, కూడులు ఒకరికాదు యివ్వబడును. 1 పజును రికార్డులు రు. 9. ప్యాకింగు, పోస్టింగు ప్రత్యేకము.

పూర్తి విలాసము ఆంగ్లానయందే వ్రాయవలెను.

AMERICAN COMMERCIAL CHEAP STORES., (Dept. 62)
Post Box No. 561, G. P. O. CALCUTTA.

శ్రీ లక్ష్మీ జ్యాలయరి కంపెనీ

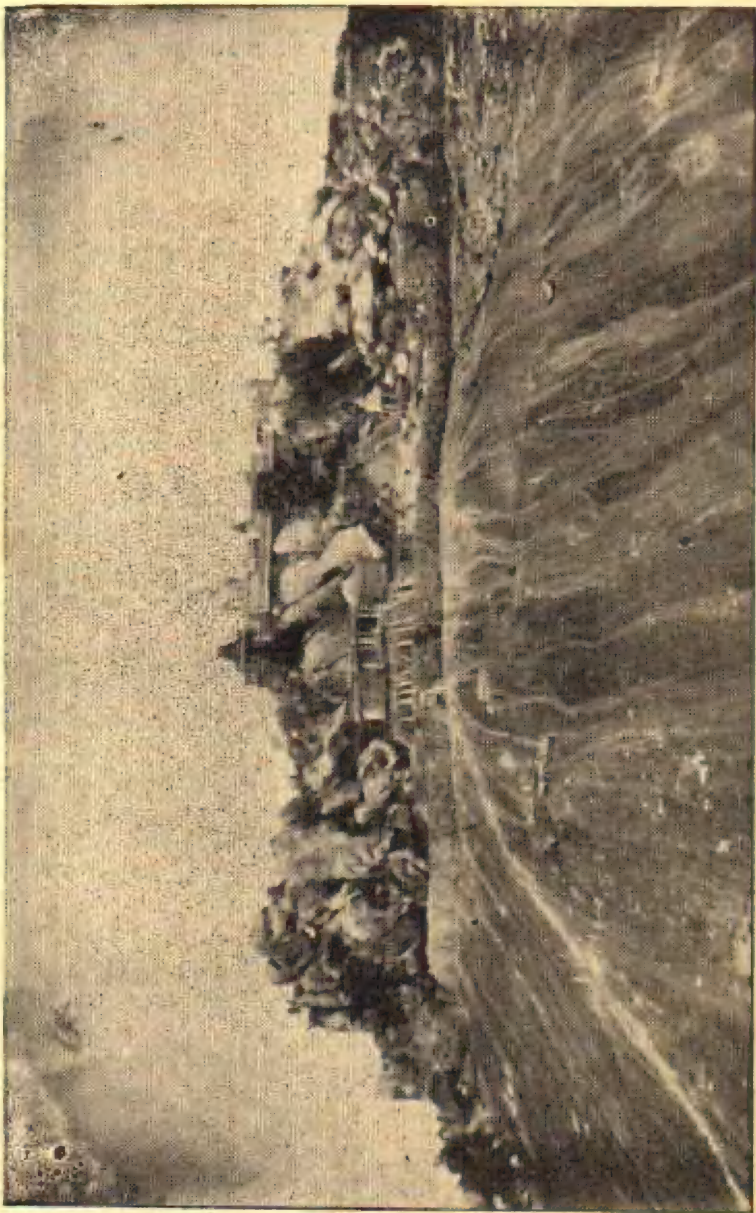
మాన్యుఫాచరంగు జ్యాలయలర్సు

అందు డైమండు వర్తకము, బెజనాడ.

నవరసు బంగారమునకు చాది వెండికి మేలైన ముఖలకు సుప్రసిద్ధమైన స్థలము.

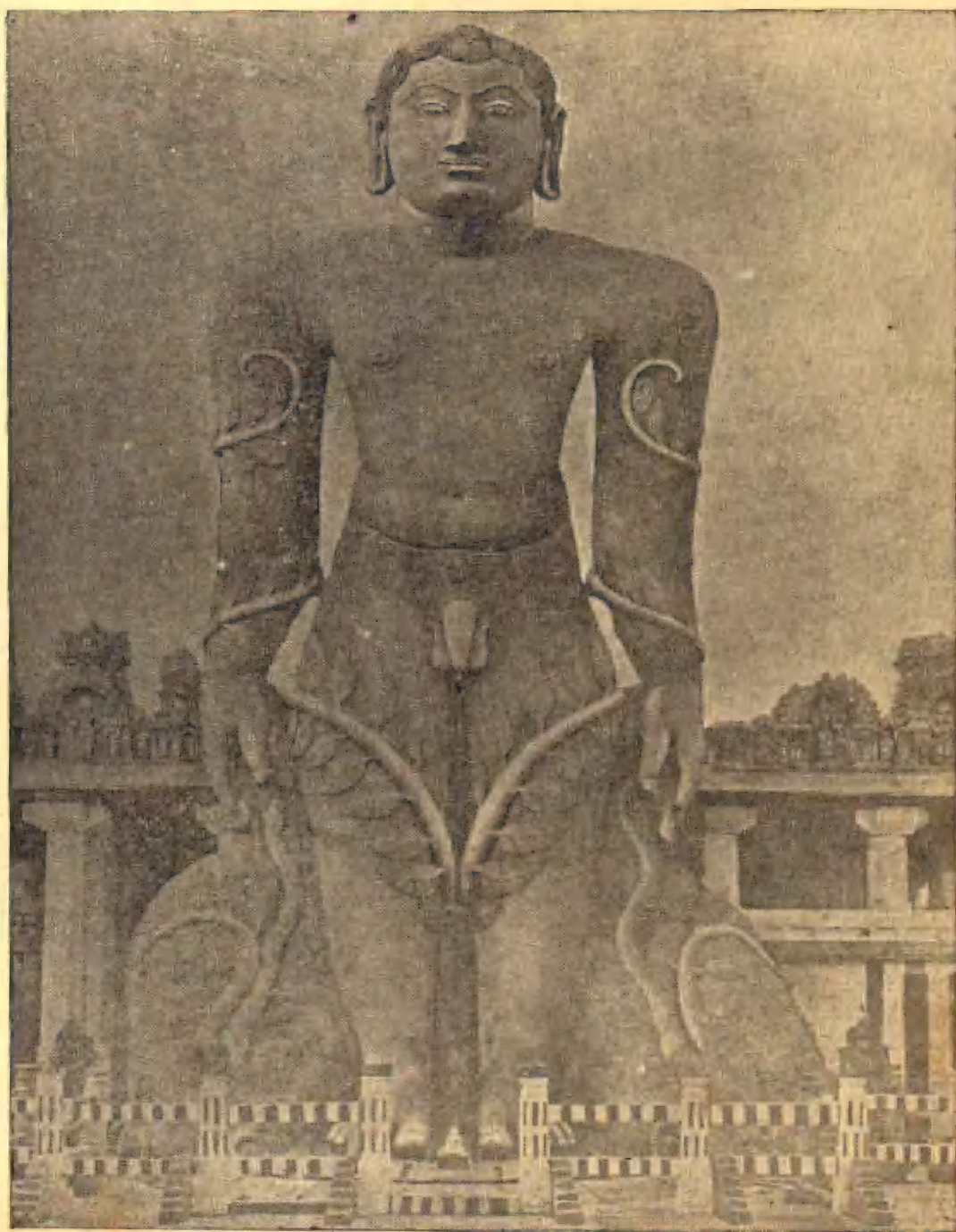
ప్రాప్తియగు:-

ఎచ్చే ని లక్ష్మీ నారాయణ చౌదరి.

౨. దొడ్డ బెట్ట. దానిపై గోమతేశ్వరవిగ్రహము

శ్రావణ బెళ గొళ చిత్రములు

౧. గోమతేశ్వర విగ్రహము

ఇక శాస్త్రీగారు పనువారవయ్యకి సమాధానముచెప్పుచు “భవభూతికిఁ గరుణవిప్రలంభముని తాత్పర్యముగాని కరుణముకాదు. కరుణరసమందే తాత్పర్యమయిన నాటకాంతమున రామునకు సీతాపునస్సమాగమమునే చేయకపోవును.” అను నొకయుక్తి నొసంగి యున్నాడు. ఇదియు నవమంజుసము.

కవి మంగళాంతరూపకముల రచించుట శాస్త్రీక్రమగుటచే విట్లు మంగళాంతముగ పీతారాములంగూర్చి వాడుకాని కరుణవిప్రలంభమిందలి రసమని నూచించుటకుఁ గాదు.

ఇంత మాత్రముచేఁ భవభూతికిఁ గరుణరసమందుఁ దాత్పర్యము గావనట సాహసము.

మఱియు శ్రీశాస్త్రీగారే “యీ నాటకమందుఁ దలచునాఁ గరుణానుభావములు గోచరించుచుండుట సత్యము” అని వ్రాయుటచేఁ గరుణానుభావము లిందుండుటనుగూర్చి మేము వేరుగా వ్రాయ వక్కఱలేదు. ఈ నాటకమునఁ గరుణవిప్రలంభము రసముకాదు. కావుననే “సర్వధా స ఏకభగవా ననేక వారపరికల్పితో విప్రలంభః పునః పునరనుబద్ధాతిమాం” అను రామవాక్యము నందలి “విప్రలంభః” అను పదమునకుఁ గరుణరసవారు లగు వీరరాఘవాదులు “భ్రమః” అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. మఱియుఁ బ్రాచీనులగు వాలంకాతి కులు కొందఱు, నవీనులు కొందఱును కరుణవిప్రలంభమును రసాంతరముగా పరిగణింపనే లేదు.

మంగళూర్-వెషావర్ గ్రాండ్ ట్రంక్ ఎక్స్ప్రెస్

వేలాల నుబ్బారావుగారు, బి. ఏ.

దాక్షిణాత్యులకు హిమాద్రి దర్శనంబు-శీత శైలావనధులకు నేతునికట,
వాసముల మూడునాల్గలోలనె కూర్చు-ఘనుడు మంగ్లోర్వెషావరు గ్రాండుటంకు.
అవరవారిధితరంగాఘాతజాతశీకరపూర్ణప్రపదశ్వగతుల దోగి,
సహ్యజంభాకణాసారసంకులచందనమహీధ్రపవనసంతతుల దేలి,
ప్రాచీదిశాంభోధి వీచీసమాక్లిన్న వాతపోలిముల నుట్టూత లూపి,
కృష్ణాతరంగిణీ నిష్ఠాత పవమాసమాసవాసీకంబులోన దూరి,
దక్షిణాశాఙ్గహ్నుతనయాతుషారపూరిత సదాగతుల నంప్రీతి-ద్రావి
వర్ధాంబుపానసంవర్ధమాన మహానిలౌఘంబుతోడ సయ్యాట లూడి,
రేవాపగావేతసీవనాభ్యంతరోద్భూతవాయుపులతో బోరు సలిపి,
చర్మణ్వతీసరిత్ సంభూతమాతరిశ్వాంకురావళుల నుయ్యాల లూపి,

యమునానదీతీరకమతసంభుక్తము క్తమగుత నమూహంబు భ్రమలఁ గొల్పి,
 తాతద్రవాంభోజజాత సువాసనా సలలితశ్వసనసంచయము లాని,
 పుణ్యరావీతటాగణ్యరోజాతాసనాంతరాగత సమీరాలి గ్రోలి,
 చంద్రభాగాదివ్యసలిలావగాహనశీతలాశుగముల జిమ్మివైచి,
 ప్రాంచద్వితస్తానమాసిత దేవదారుద్రుమారణ్య మారుతము లీది,
 భారతీసౌవర్ణహారసన్నిభసింధుగంధవాహంబుల గాసిపరచి,
 భరతఖండమహాద్వీపవతుల నెల్ల-మూడునాల్లెన గడవక మున్నె చూపు,
 కామరూపి మహావేగగామి యితడు-కాదు ప్రాణవిహీనమా గ్రాండుట్రంకు.

కేరలీవతోజగిరులలో భ్రమియించు, ద్రవిడంగనానాభిదరుల దూరు,
 ఆంధ్రకళింగచంద్రాసనాసీమంత సమశీమలందు బేరములువారు,
 మధ్యహిందూస్థానమహిలావలిత యోషరిలసద్రోమాలి వనుల బారు,
 మాలవారట్టపాంచాలాది తరుణీజన శరీరలావణ్యనదుల దాటు,
 భరతవర్ష విలాసిని భవ్యరూప-కైతవారామ సౌరభోత్కరము లాన,
 పరుగులాడు విలాసిరూపంబు గాని-కా దిది విచేతనంబైన గ్రాండుట్రంకు.

ఒకనాడు హృన్మోద మొదవించు 'నార్తుపెన్ట్రో' కంపెనీ'వారి నైలుబండ్లు,
 ఒకనాడు సంతోష మొనగూర్చు 'గ్రేటిండియో' పెనికొనుల'వారి యాననివహ
 మొకనాడు హర్షంబు నొసగు 'వైజాము గారెంటీడు'వారి క్యారేజిగములు,
 ఒకనాడు నయనముల్ వికసింపగాజేయు 'యమ్మయస్యముల' వాహన సకాయ,
 మొకదినమున 'సౌతిండియా' శకటజాల-మలర, నై క్యంబువలన సాధ్యము ధరిత్రి
 పకల మని చాటు నదుపదేశప్రదాత-కాని కా దిది జడమైన 'గ్రాండుట్రంకు.'

(చిత్రావతి ప్రవేశించును. తేజగులారీ రంగు పరికిణీ, తేజపసుపురంగు చొక్కా, ముమ్మరంగు ఒలెను ధరించుచున్నది. ఎట్టగన్నేలు బొందునులై నేర్చిపూర్తి పదండను వాలుకెడ చుట్టూ పెనవై దుకొని మందారపుష్పమును తురాయిగా పెట్టుకొనివది, విశ్వపతిని చూడ లేదు.)

చిత్రావతి:—ఇవాళ ఈ గంధరగోళం ఒకటి వచ్చి ఇంతింజను “నిత్యజేతే” పాడుకొనే లేదు. (చేతులు జోడించి అర్ధనిమాలితశైలమై)

గీతిక

తెలుగు తల్లికి నిత్యజేతే
తెలుగు రాజుకు నిత్యజేతే
తెలుగు మంత్రికి నిత్యజేతే
తెలుగు కవులకు నిత్యజేతే

విశ్వపతి:—ఈ పైవ వచ్చిందిరా బాబూ!

చిత్రావతి:—నీకును పడిందిరా దేవుడా! ఏం? ఎవరన్నంటే ఎవరూనుంటారు? మంశీర చెప్పిన శాస్తి చాలామా? ఇవాళ “అన్నాతీ-పండుగ” ఎంతో వైభవంతో చేసుకుందామని మంశీరాసేనూ ఎంతో సంబరపడ్డాం-మారన్న భావనారు, పెద్దితాతగారు, ఇంకా తమ్మమ్మగారు” భట్టుమూర్తిగారు “చిన్నారాణి, కూడా వస్తుంది. అన్నాతీతో సరసాలాడుతూ వదరంగాలాడించాలి అనుకున్నాం; అన్నీ ఇట్లా ఏర్పాటు చేసుకున్నాం. ఎంత మారాంచేస్తే మానాన్న పాటలువ్రాసి ఇచ్చారు?— “రామకృష్ణకవిగారి పాటలు వినిపించు అమ్మయ్యా!” అని అంతా బలవంతంచేస్తే “పనలక్ష్మి చేయం” పాటూ, “పూలకోయిల” పాటూ “తెలుగు తల్లి” పాటూ పాడాలి అనుకున్నాం.

విశ్వపతి:—పోనీ, పాడు, నేనూవింటాను.

చిత్రావతి:—చిన్నారాణి ముందు మంశీరని అలా ఎందుకు కవ్వించాల్సా? ఆవిడ కోపంవచ్చి చెప్పి పోయిందా! అన్నాతీవచ్చి “చిన్నారాణి ఏనీ” అంటే ఏంచెప్పాలి?

విశ్వపతి:—చిన్నప్పిల్లవి నీ కందుకన్నా అంతటి ఆరాటము? ఆటలో; పాటలో; పోనీ మంచికథ చెప్పనా?

చిత్రావతి:—కథలుగానే ఉంది; ముందు నీకథే మిటో చెప్పు.

విశ్వపతి:—పోనీ నాకథే.

చిత్రావతి:—అన్నాతీ రాగానే అందబూ కలిపి పాడితే బాగుంటుందని “తెలుగు తల్లి” పాట నన్ను గారు వ్రాయించమంటే వ్రాయించాను. మంశీరకీ పెద్దన్నతాతగారికి రాతే సంత చెప్పించాను. చిన్నారాణి చెప్పకో లేదు; నీవైనా చెప్పుకుంటావేమో అనుకున్నా.

విశ్వపతి:—చెప్పుకుంటాలే. మఱి, నా కథ వివరమా?

చిత్రావతి:—ముందు పాట చెప్పకో. అన్నాతీ రాగానే పాడాలి.

విశ్వపతి:—ఆడవాళ్ళతో పాటు మగవాళ్ళని కూడా పాటలు చెప్పకోమంటావా.

చిత్రావతి:—అబ్బా! మగవాళ్ళు చెప్పుకునే పాటేనయ్యా అంటేను. మానాన్నగారు పిల్లలందరికీ “భక్తితో పాడుకోండి” అని చెప్పితే చిన్నాకూడాను.

విశ్వపతి:—సరే చెప్పు.

చిత్రావతి:—నీవుకూడా భక్తితోనే చెప్పకోవాలి.

విశ్వపతి:—చెప్ప చిక్కువచ్చిందే నీతో! కానీ చెప్పు.

చిత్రావతి:—

గీతిక

తెలుగుదేశము మాది
తెలుగువారము మేము
తెలుగువారే దేశ
దేశాల నేలూరి

తెలుగు తల్లి నీకు జోహార్!

[తిమ్మర్నమంత్రియొక్క ఆదర్శరాజసాధనను నిరూపించు నయిదంకముల అభినయరూపకము]

పాత్రసూచి

శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలు:— ఆంధ్రసామ్రాజ్యము నకు ప్రభువు.
విశ్వపతి:..... రాయలకు కృతకస్థాలకుడు.
తిమ్మర్న:..... రాయల ప్రధానమంత్రి.
మూడు తిరములమండి యాంధ్రసామ్రాజ్యమును దిద్దు కొనుచు వచ్చుచున్నాడు. కృష్ణరాయల నాదర్శప్రభువుగ జేయుటయే యతనిసాధన.
గోవిందరా:..... తిమ్మర్న మంత్రికుమారుడు.
ప్రధానమండ్లనాయకుడు.

అల్లసాని పెద్దిరాజు (పెద్దవ):— గిరిదుర్గమండలాధిపతి. రాయలయొక్క సానమున కవివితామహుడు.
రామకృష్ణకవి:..... తెనాలి అగ్రహారీకుడు.
చిన్నాదేవి:..... రాయలరాణి.
మంజీర:..... తిమ్మర్నమంత్రికుమార్తె.
చిత్రావతి:..... రామకృష్ణకవి పెంపుడు కూతురు.
(దండనాథులు, నేలకులు మొదలగువారు పనుయోచితముగ వత్తురు.)

ప్రథమాంకము
రంగము ౧.

ప్రధానము:— తిమ్మర్న మంత్రివర్గి గృహాధ్యక్షము.
పనుయము:— ఉదయము. (ఉద్యానమునందలై డల్ల మత్సరతోరణములు చిత్రింపఁబడియున్నవి. విశ్వపతి విసారించుచుండును. తెల్ల నిలగు, నీలపుటంగరళా, ఎఱ్ఱురెలపాగా, పచ్చనితురాయి, పసుపుటమ్మలగోధుమ రంగు ట్రాక్రమితమును ధరించి చేతిలో పవ్వునాళమును కలిగియుండెను. నాళమున కొక్కటే చిగ్గము మిగిలి యున్నది.)
విశ్వపతి:—
మ. అధికాసించుచు జీవితీవనగతి న్యాసంబు గావంపఁగా విధియొవ్వందు? మనీయజాతకముపై ప్రేలించివాడించునే యధికారంబును నేగ్రహంబునకు నేయంకంబునన్ లేదునా విధి నేనీనియమించుకొందునుస్వయంజేధస్త్రియాశంభిపై

ఎవ్వడో ఎప్పుడో ఈశ్వర్ణము నాశ్వాదయమున పడిది పెట్టిపోయెను. కాలబోవము పట్టిదాని స్వామ్యము నాకు సంక్రమించినది. ఏమి యీయొక్కరగము! అహా మేవ బ్రహ్మపరత-బ్రహ్మప్రతి-స్పృష్టికీప్రతిస్పృష్టి-కాల వాహినికి ఎదురపోక!-అప్రతిబ్రహ్మ పూర్వముక విశ్వా మిత్రుండే; త్రియుడై పుట్టి బ్రహ్మవిధిని తుడిచివైచు కొని బ్రహ్మపరుడైనాడు. నేను, రంజన ప్రతిబ్రహ్మ, నే నేమిచేయుచున్నాను? త్రియుడనై నాను బ్రహ్మజన్మ బంధనములఁ ద్రెంచుకొని, ఈ వ్యేచ్ఛను పూర్ణముగ ననుభవించవలెనన్న పంకాయప్రవేశమునవలెనే పరా దృష్టప్రవేశమున నీవత్కొలముండవలెను. కానినో పరాన్నభుక్కుడై కలకరాజా దివాగమున నిరుడేదనని తిరమున చివుకుచున్న ఒకచేరి కాన్త్రీ దాని కధికారికా గలుగుటెట్లు? అందుచేతనే ట్రాక్రమ్యస్ఫులింగ సంబంధ యశోతోటిరధారి, మహాంధ్ర చక్రవర్తి, శ్రీశ్రీకృష్ణదేవ రాయలస్థాలకుండగు నీదినే చారి విశ్వపతి నైతిని. ఓహో! చిత్రావతియో?

(చిత్రావతి ప్రవేశించును. లేతగులాబీ రంగు పరికిణీ, లేతపసుపురంగు చొక్కా, మెచ్చురంగు ఒలెను ధరించుచున్నది. ఎట్టుగ నేటిను నొందుమలల నేర్పిమాల్చి నందంబును వాలుజేడ దుట్టు పెనవైదుకొని మందారపుష్పమును తురాయిగా పెట్టుకొనివది. విశ్వపతిని చూడ లేదు.)

చిత్రావతి:—ఇవాళ ఈ గంధర్వగోళం ఒకటి వచ్చి ఇంతింత "నిత్యజేత" పాడుకోనే లేదు. (చేతులు జోడించి అగ్రనిమలితపేత్రయై)

గీతక

తెలుగు తల్లికి నిత్య జేతే
తెలుగు రావాకు నిత్య జేతే
తెలుగు మంత్రికి నిత్య జేతే
తెలుగు కవులకు నిత్యజేతే

విశ్వపతి:—ఉ పైన వచ్చిందిరా బాబూ!

చిత్రావతి:—నీకును పడిందిరా దేవుడా! ఏం ఏవర్నంటే ఎవరూనుకుంటారు? మంశీర చేసిన కాస్త చాలమా? ఇవాళ "అన్నాజీ-పండుగ" ఎంతో వైభవంతో చేసుకుందామని మంశీరానేనూ ఎంతో పంపక పడ్డాం-మారన్న భావగాదు, పెద్దితాతగాదు, ఇంకా తిమ్మన్న గారు" ధట్టుమూర్తిగాదు "విన్నారాజీ, మాడా వస్తుంది, అన్నాజీతో సరసాలాడుతూ చదరంగాలాడించారి అనుకున్నాం; అన్నీ ఇట్లా ఏర్పాటు చేసుకున్నాం. ఎంత మారాంచేస్తే మానాన్న పాటలువ్రాసి ఇచ్చారు?— "రామకృష్ణకవిగారి పాటలు విరిపించు అమ్మయ్యా!" అని అంతో బలవంతంచేస్తే "వనలక్ష్మి దేవం" పాటా, "పూలకోయిల" పాటా "తెలుగు తల్లి" పాటా పాడారి అనుకున్నా.

విశ్వపతి:—పోనీ, పాడు, నేమింటాను.

చిత్రావతి:—చిన్నారాజీ ముందు మంశీరని అలా ఎందుకు కద్దించావూ? ఆదిదే కోపంవచ్చి వెళ్ళి పోయిందా! అన్నాజీవచ్చి "చిన్నాదేరి వీనీ" అంటే ఏంచెప్పారీ?

విశ్వపతి:—చిన్నప్పిల్లవి నీ కందుకమ్మా అంతటి ఆరాటము? ఆటలో; పాటలో; పోనీ మందికథ చెప్పనా?

చిత్రావతి:—కథలుగానే ఉండి; ముందు నీకథే మిటో చెప్పు.

విశ్వపతి:—పోనీ నాకథే.

చిత్రావతి:—అన్నాజీ రాగానే అందఱూకలిసి పాడితే బాగుంటుందని "తెలుగు తల్లి" పాట వన్నా గారు వ్రాయించమంటే వ్రాయించాను. మంశీరకీ పెద్దన్న తాతగారికి రాత్రే పంక చెప్పించాను. చిన్నారాజీ చెప్పకో లేదు; నీవైనా చెప్పకుంటావేమో అనుకున్నా.

విశ్వపతి:—చెప్పకుంటావే. మఱి, నా కథ వివరాలు!

చిత్రావతి:—ముందు పాట చెప్పకో. అన్నాజీ రాగానే పాడారి.

విశ్వపతి:—ఆహవాళ్ళతోపాటు మగవాళ్ళని కూడా పాటలు చెప్పకోమంటావా.

చిత్రావతి:—అబ్బో! మగవాళ్ళు చెప్పకునే పాటేనయ్యా అంటేను. మానాన్నగారు పిల్లలందరికీ "ధర్మతో పాడుకోండి" అని చెప్పితే చిన్నామాడాను.

విశ్వపతి:—సరే చెప్పు.

చిత్రావతి:—నీవుమాడా ధర్మతోనే చెప్పకోవారి.

విశ్వపతి:—చెప్ప చిట్కవచ్చిందే నీతో! కానీ చెప్పు.

చిత్రావతి:—

గీతక

తెలుగుదేశము మాది
తెలుగువారము మేము
తెలుగువారే దేశ
దేశాల నేలారి

తెలుగు తల్లి నీకు జోహార్!

తెలుగు వారల మాట
భరియనగ చెల్లాలి
తెలుగు వారంటేను
దేవతలె మెచ్చాలి

తెలుగు లెల్ల నీకు జోహార్ !

తెలుగు వారలకీర్తి
తరతరని చెలగాలి
తెలుగు కేండా సర్వ

రాజ్యాలపైగరాని తెలుగు లెల్ల నీకు జోహార్ !

ఒక్కొక్క చరమే చెప్పనా ?

విశ్వపతి:—ఎందుకు? ఏక 'సంత' గ్రాహినిగా

నేను.

చిత్రావతి:—అయితేపాడు, మఱి.

విశ్వపతి:—(ఆహుతి పాడును.)

చిత్రావతి:—వాకంటే నీవే బాగాపాడతావ్ !

మీ మగవాళ్ల పాటాయె నది. పరే నీ కథ వివాలిగా
ఇంక చెప్పు.

విశ్వపతి:—అవగా అవగా

చిత్రావతి:—ఒక రాజున్నాట. ఆ రాజుకో
మ. తురట, ఆ మాయరికి.

విశ్వపతి:—పెళ్లి కాలేదిట.

చిత్రావతి:—(పకపక నవ్వుచూ) మంచి కథకు
దజీ నే! నే మొదలుపెట్టిన కథనే అందుకో గలిగావు.

విశ్వపతి:—నవ్వకూ నిను.

చిత్రావతి:—ఎప్పుడూ "అవగా అవగా" కథ
లేనా? రోకంటిపాటకు మల్లే. ఏదైనా చిత్రమైన కథ
చెప్పితే వింటాను. అదైనా వచ్చిన చెప్పాలి. మళ్లీ
ఉత్సవానికి వెళ్లాలా. నీ కేం గండురంగుల దుస్తులతో
నేను ముస్తాబియ్యకొని తయారయ్యావ్.

విశ్వపతి:—ఛీ. ఛీ. గండురంగులుట.

చిత్రావతి:—పోనీ తురకరంగులు. నీలం, ఎఱుపు,
అకుపచ్చ, పసుపు వచ్చు.

విశ్వపతి:—అ. ఈ లేతగులాబీ, పూపసుపు,
మయ్యచీరి అప్పుబూబూనేను మే.

చిత్రావతి:—ఉత్సవంలో చూడవోయ్. మా నా
న్నవల లక్ష్మీదేవం కేయిస్తా నన్నార. వలలక్ష్మీదేవం
పాట అప్పుడు పాడతా.

విశ్వపతి:—ఇంతకూ కథ వింటావా

చిత్రావతి:—కన్ను "జీ" కొట్టనియ్యి మఱి.

విశ్వపతి:—ఆపిల్ల ఒకరాజకుమారుణ్ణి వలదిండిట.

చిత్రావతి:—ఏం చేసింది! వలదిండి? అంటే!

విశ్వపతి:—తెలియనూ! (బుగ్గమీదకొట్టి) ఇంత
పెద్దదానిది.

చిత్రావతి:—సభ్యులుగేళ్ళేగా అమ్మనాకు?

విశ్వపతి:—అంటే పెళ్లి చేసుకుందా మను
కుండిట.

చిత్రావతి:—ఆ అమ్మయ్యా! వాళ్ల నాన్న
చెయ్యాలిగాని. ఇదేం కథ!

విశ్వపతి:—చిత్రమైనకథ. వాళ్ల నాన్న ఇష్టపడ
లేదుట. పైగా ఆ రాజకుమారునితో విరోధముండిట.
కాని ఆ అమ్మయి ఆ అబ్బాయి నే పెళ్లి చేసుకుందామను
కుండిట. కాని తాను భూవాఅంటే ఆ అబ్బాయిమాడా
తనని బిల్ల చేతా-ఇట్లా ఆపిల్లకి విచారం కలిగింది. ఇది
అంతా ఆ రాజునగ్గరేతిన్న ఒక బ్రాహ్మణునిల్లవాడు కని
పెట్టి వల్లగా ఆపిల్లనగ్గరకువచ్చి—

చిత్రావతి:—తనని పెళ్లాడ మన్నాడా?

విశ్వపతి:—తనని గనుక అక్కడ అన్నగారని
చెప్పుకుంటే ఆ రాజకుమారుని దగ్గరకు తీసుకొనిపోయి
పెండ్లి చేసే భారము తనది అన్నాడు.

చిత్రావతి:—ఎట్లా చేస్తాడు. పీటలమీద కూర్చు
న్నప్పుడు మంత్రాలు చెప్పగలడు కాని కట్నాలు
వగలా పారె ఇవన్నీ ఎక్కడినుంచి తీసుకువస్తాడు?

విశ్వపతి:—ఎట్లా చేసాడో చెపతా నిను.

చిత్రావతి:—ఆ అమ్మయి ఒప్పుకుందా? నాన్న
గారి ఇష్టంలేకుందా?

విశ్వపతి:—ఆ. నాన్న ఇష్టపడలేదని తనకిష్టం ఉన్న అమ్మాయిని పెళ్ళాడడం మామందా?

చిత్రావతి:—ఏమిటో ఈ కథ నాకర్థం అవటం లేదు, ఇష్టమంటే!

విశ్వపతి:—చిత్రా! నీవు నన్ను పెళ్లి చేసుకుంటావా?

చిత్రావతి:—రిన్నీ? ఇట్లా అంటే మానాన్న గారిలో చెప్పి ఏం చేయిస్తానో చూడు.

విశ్వపతి:—పోనీ గోవిందరాజుని చేదుకుంటావు.

చిత్రావతి:—ఆ. చేసుకుంటే తప్పో? నాయిష్టం ఏం చేస్తా వేమిటి?

విశ్వపతి:—చేస్తానంటే మాత్రం మొప్పుకుంటావా? మీ నాన్న గారు చెయ్యాలి నీ పెళ్లి. కోప్పడం. ఇష్టమంటే ఏమిటన్నావే. ఇప్పుడు తెలిసిందా. నామీద నీకిష్టంలేదు. మీ నాన్న నిన్ను నాకిచ్చి పెళ్లిచేస్తానంటాడనుకో, గోవిందరాజుమీద నీకిష్టం ఎవరైనా మీ ఇద్దరికీ పెళ్లి చేస్తామంటారనుకో, అప్పుడు నీవేం చేస్తావో చెప్పు. నాన్న ఇష్టపడలేదని.

చిత్రావతి:—ఆ అమ్మాయి నాన్ననుకున్నా వేమిటి మానాన్న. నాయిష్టం వచ్చిననోటనే పెళ్లి చేస్తాను.

విశ్వపతి:—మీ నాన్న మంచివాడు గనుక పోనీ అట్లాగే అనుకో మణివాళ్ళనాన్న ఇష్టపడలేదుగా?

చిత్రావతి:—సరే. ఆ అమ్మాయి ఒప్పుకుంటుంది. ఇద్దరు చెప్పకుండా పారిపోయారట.

విశ్వపతి:—ఆ. అప్పుడే పండితురాలివై నావు. ఔను. ఆ రాజకుమారుని దీనికిపెళ్లి పట్టడానికి చివర ఒక ఇల్లు నిలుచుకొని.

చిత్రావతి:—డబ్బెక్కడిది; ఆ అమ్మాయి నగలు అమ్మకుందా?

విశ్వపతి:—ఆ. కాస్త అందరికీ చీరలు. ఎట్లా పొండిత్యం ప్రకర్షిస్తావో చూడాలి? రెండు రోజులు

కుక్రూడు తేవీతివా ఈ విశ్వపతి నిన్నెంతదానిగనైన తేయగలడు.

చిత్రావతి:—ఏం బడాయయ్యా! కానీ కథ కానీ పో. ఇల్లువిలుచుకొని.

విశ్వపతి:—ఆ విచిత్రపుత్రముడూ ఈ అమ్మాయి చెల్లెలు అందు కాపురము; ఇక ఆ విప్రకుమారుడు విచారింపి తెలుసుకున్నాడు కదా ఆ రాజకుమారునికి తండ్రి లేడనీ, మంత్రియే వానిపేర రాజ్యము పాలిస్తున్నాడనీ, అయ్యవరాజు విద్యావంతుడు బలవంతుడు మాత్రమే కాక విలాసప్రియుడనీ, బుద్ధివంతు లెవరైనా ఉపయోగించుకో గలిగితే వారిచెప్పు చేతలలో ఉండే అనుకుంటున్న గొములన్నీ కలవాడనీ—సరి—ఎట్లాగో ఆ యువరాజుని రసవలలో వేసుకుని—

చిత్రావతి:—అమ్మా. ఎంత చిత్రమైన పిల్లవాడమ్మా ఎక్కడా వినలేదు!

విశ్వపతి:—చిత్రమైన వాడా చిత్ర విచిత్రమైన వాడా? అప్పుడే ఏమిందీ? విను. ఒకనాడా రాజకుమారియొద్ద కే యువరాజును రహస్యముగ తీసుకుని పోయి “ఇదిగో నీ వైభోగమునకై మాతృలతను బాని వచ్చిన కుసుమ”నివి సరసముగ బోధించెను.

చిత్రావతి:—ఇదేమిటి కథ విడిచిపెట్టి పువ్వుల చేరానికి వస్తున్నావు? ఇది కథా నీవుమాడా కవిత్వం చెప్పుకున్నావా?

విశ్వపతి:—రాంతంగా విను!

చిత్రావతి:—పోనిద్దు. ఆనకంటాను. మళ్ళి ఇంటికివెళ్లి రావాలి వాళ్ళందరూ రాగానే ఇక్కడ చదువుగా లాభతారట. అన్నావే మంతరతో అడిగే నాతో ఎవరాడతానో—

విశ్వపతి:—కథవిను!

చిత్రావతి:—నీకు చదువంగం చేతకాదా?

విశ్వపతి:—చేరికామా? నేను గజ అటగాణ్ణి. మీరు వట్టికాయలు పెట్టి తిమామో కాదుకుంటారు. నేను

మార్గశీర్ష మాసము]

విజయవాడ అడుగుంటను మిమ్ముందర్ని నాయుడు వచ్చి వచ్చుట ఆశించి.

చిత్రావతి:—అయ్యో! గోవిందరాజ! ఎదు న్నాడు. చిన్నారాజీ మంత్రమీద కోపంవచ్చి వెళి పోయినంటే పింగవదలగోళం చేస్తాడో? మీరు కరణం అని కూడా విన్నాడంటే రాజగారి భావగారేఅని కూడా లక్ష్య పెట్టడు. అప్పాతీ ఎంత గంభీరమైనవారో ఈయన అంత గంభీరమైనవారు.

విశ్వపతి:—గంభీరమేమిటి చిత్రా!

చిత్రావతి:—అబ్బ! మాటతోచక అన్నాను. ఆయన ఎంతగదసో ఈయన అంతతోరా. ప్రేమైవా సరే, కోపమైవాసరే అప్పాతీలో ఎంతో అగాధంగా ఉంటుంది. ఇక ఈయనవస్తున్నాడంటే ఆమకుండా మునుకొన్న ఆలోచనకూడా ఆయనకంటే రెండవదిలు ముందుగా వస్తుంది.

విశ్వపతి:—చిత్రా! ఇంత చిన్నపిల్లవు. ఇన్ని విషయాలూ ఇంతే పరిశీలనా నీకెట్లు పట్టుపడ్డాయో.

చిత్రావతి:—అప్పుడప్పుడే సందర్భంగా మానా న్న గారంటూ ఉంటే వింటాను. నేనీక వెళ్ళాలమ్మా. అప్పాతీకి చెప్పలేదు పాట. వారిని చెప్పకో మనలం ఎట్లా? భయంచేస్తుంది. నాన్నవడగారి. మారిక్కడే ఉండండి. అందర్నీ పిలుచుకునివస్తా. (ప్రస్థానము)

విశ్వపతి:—చిత్రా! మాట. మాట.

చిత్రావతి:—(చెడుకుకుచ్చి) ఏం. ఎందుకు?

విశ్వపతి:—కథ విని పోవు?

చిత్రావతి:—నుంచినాడివే. ఇండుకా పిలిచింది? నాకు తీరికలేదు. నీకథ కొకప్పుడంత ముంటుంది ఇట్లా అల్లుతూనే ఉంటావు. (నిష్క్రమించును)

విశ్వపతి:—కథ అల్లుతూనే ఉంటాను? గ్రుడ్డు వాడు విసరినరాళ్ళ కక్కడపడిన వదియేగురి. అట్టిచేసి మాటలు. కథ అల్లిక ఏమిటి? ఇది వీని స్వీయకథ. ఈ నాన్రతాపకథ లోకము విన్న క్వాస ఆడక ప్రంభించి పోదా! ఆహాహ! “బాలాదసి కుభాపితం” అని

చిత్రావతితో ముచ్చట పడువపుడెల్ల నా కథా ప్రణాళిక కుపాయములు దొర్లుచునే యుండును. దోరించుకొనేశక్తి నాలో నేయుండవచ్చును. ఔను. నాయుడువచ్చినట్లు వీళ్లందర్నీ పెట్టినీజంగానే చదరంగ మాడుకోవాలి. అట్లప్రారంభించినట్లే ఉన్నాను. ఏదీ యాచెవను. నేడివ్వుల బరుగతోవు “అన్నాడీ”ఉత్సవ మున వనేకులు పొట్టానవచ్చునుకదా! కాని యంచటి యుత్సాహములకు బాగు లొక్కరితీ నుండవు. నా యుత్సాహబాలియిది. రాజులు, రాణులు, మంత్రిలు, దండనాథులు, కవులు, నౌకరేవు యెల్ల నాకు నీనాడన్నీ రాజపాలు, సామంతులు, అతిథియులు, అహంకారాలు ఏతాదృశాలనన్నిటిని వీడి ఏకకుటుంబీకులట్లు మెలగి యానందించవలెనని అయితే మంత్రిని ‘అప్పాతీ’ అని మంత్రికుమారైన ‘చెల్లీ’ అని వీరు; ఇక, నాకు, ‘అన్నాడీ’ అని ‘వత్సా’ అని ‘పెండ్లికుమారుడా’ అని యిట్టి చతువు నామోదించు సాధుత్వము రాజాకి. ఇతి యంతయు నుజీవాకుగిట్టదు. మంత్రికి రాజు దూరము కావలెను. వీరిమధ్య నొక గుర్గుమపర్యవహారు ప్రర సముద్రమో దేర్పడవలె నవ్వనుకదా నాకు విజయము? అందుకే నిర్విరోధమున నీజమునే నాటిలిని. మంత్రకు తండ్రినిమాచుకొనిన మిడిపిపాలు. ఆమె స్వాతిథియునును కన్పించి రాణియెదుట ప్రేరిందిరిని. రాణి ఆగ్రహించి మంత్రకు శిక్షించునని శిష్యముచేసి, యుత్సవమునకనివచ్చి రుసరుస చెడలిపోయివది. రాజ-మంత్రి యుత్సవమున నున్నపుడే రాణికడనుండి మంత్రికుమారైకు శిక్షాపత్రము వచ్చును. అప్పుడేమి కా గలరా? ఏమి కాగలదు!

నీ, ఇల్లాలియ్యు చెల్లించురాయలు. మంత్రి నలుపురిలోన నెన్నటికి గాని రాణి యానందిని మిరడకదా? అదికాక ఆరడే శిక్ష నేయంగ దొడరు నదిరాజునీతి రహస్యంబు తరువాత సరి యనునాయాగ్ని రాజయపాటు ఆయొక్క కణమె మహాభ్యులయై రాజ మంత్రిల నడి పెనుమంటయోను.

గీ, ఓర! ఆమంట నజరేయియందు చాల్చి
 త్రిపుర సంహారోహలో దేకథయ్యె
 తమపుటాదరలాడుచు చరలవచ్చు
 కారు చిచ్చు వెనకునువే గడిచిబతుకు!

ఇప్పు డిప్పుట చవరంగము లాడుకొను వీరి వంద
 రిది సేమ చవరంగ మాడుకొనలెను. రాయలు, రాజు,
 పరే రాజకట్టు వడుటకేకదా? ఇక మంత్రియూ? అనలో
 పరమంత్రి తింత్రేదే, సర్వవ్రాహ్మచారిక్షణము కాన
 నప్పాతేనే వామంత్రివిగ నుపయోగించుకొనలెను.
 విపక్షులనే స్వపక్షప్రయోజకులుగ తిరుగతోడగల ఎదు
 రొడ్డుగల ప్రజ్ఞయే ప్రశంసార్హము. అడుగో గోవిందరా
 జుడే వచ్చుచున్నాడు. ఇతినివి గుట్టపెత్తువేయవలెను.
 ఒకమంత్రి, ఒకగుట్టుము చాలువాట కట్టించుటకు. ఈపెద్ద
 వ్వులు తిమ్మవ్వులు కేదబుట్టు డొ—

(గోవిందరాజు ప్రవేశించును. జరి ఆంచుల
 యొట్టిపట్టుబట్టు మరొట్టికట్టు గట్టివాడు. లేత డొదా
 రంగ ఆంగీవి ధరించి ఆసపచ్చని పట్టుత్తరియమును
 జొరెముల వైచుకొనెను. జలపాలు భుజములు దాకు
 చున్నవి. ముంగురులలో పూజాపుష్పముల నలంకరించు
 కొనివాడు. చేతిలో పూలదండలున్నవి.)

గోవిందరాజు:— ఏమో ట్లెత్ర వీరమును పెన
 కేయుచు నాలోచించుచున్నారు?

విశ్వపతి:—బ్రాహ్మణులు ప్రధానదండవాధులై
 ట్లెత్రమును నిర్వహించుచున్నపుడు మఱి మాక్షత్రియుల
 కిది యిండుకే ఉపయోగపడుచున్నది.

గోవిందరాజు:—విశ్వపతిగారూ! నిమగ్న గ
 మిమ్మీకుల నడుగుటకే ఎద్దిలిని, రాజియందు నా
 సోదరిసేల కద్వింబిరి? ఆమెకోపమును మాపై ప్రయో
 గించి నేమి బావుకొందమునకొంటిరి?

కా. ఏమీ మావిధింబు మీకకట
 చేదే? మాప్రధానత్వము
 మామర్యాదయు రాజభక్తియున్నవ
 న్నానార్థ ముక గామె మీ

సామంతంబున కార! మమ్మెదురు
 మీసామర్థ్యమెప్పటి ను
 ద్దామట్లెత్ర సమగ్ర విప్రబల
 సంవర్ధంబు నూహింపుడీ!

విశ్వపతి:—ఓహో! కాని గోవిందరాజుగారు
 వన్నకారణముగ విందించుచున్నారు. ఉన్నయదార్థ
 మిది. ఈ“అన్నాదే” ఉత్సాహము, మజీయము, నింజెల్లరు
 నన్నదమ్ములవలె మెలగు నలవాటులకు నేను క్రొత్త
 వాడను—

గోవిందరాజు:— కావచ్చును. వాసోదరి నేల
 యవమానిందిరి?

విశ్వపతి:— ఇంద్రునానమేమున్నది? నేనును
 వాసోదరియు నిచ్చటికి వచ్చునప్పటికి, మంజీర విలాస
 ముగ నిల్చుని “ఈచూచు సమస్తమువాది; ఈ ఉద్యాన
 రాజ్యమునకు నేను మహారాజిని” అనెను.

గోవిందరాజు:—అదిమీకు కష్టముగదోచినదా?

విశ్వపతి:—లేదు. ఆపియ్యారమునకు ముచ్చట
 పడి “మంత్రిమనారీ!” అని అమరుంజగనే “ఏమిటి ఈ
 పాతాళవాణి” అని నన్నోకిలించి పల్కెను. అదియు
 నాకు ముచ్చటయే అటు “మాడు, రాజీ వాసోదరి,
 రాజ వాసోలకుడు, పట్టుపట్టి బలవంశముగనైన నిన్ను
 పెళ్ళాకి గర్వము వదిలించెదమలే” అంటిని నవ్వుటా
 లకు. దానిపైనే మేమో నన్ను, వాయోగ్యతనా నిందించి
 “ఈ రాజ్యమంతా మా అప్పాతేదే” అనెను. ఆమాటకు
 వాసోదరికాగ్రహము కల్గినమాట వాస్తవమే. కాని తమ
 సోదరినే ఆడుచుడు “విన్నపిల్ల; ఆమాటలకేమిలే డొడకో”
 అని వాసోదరిని బ్రతిమాలితిరో లేదో.

గోవిందరాజు:—మహారాజ్ఞి వాసోదరిని కిషీం
 పబ్రతినవట్టి వెడలిపోయినదట మఱి మీయలొక్యమున
 జరిగిన దీనికి మీయుత్తరవాదిత్వమును గ్రహించురా?

విశ్వపతి:—ఒకరి స్వభావమున కొకరెట్లుబా
 ధ్యులు. మేలమాడినమాత్రమున కాతాతిక అట్లు వ్యగ్ర
 రాలగు ననుకొంటివా? అయిన ప్రయత్నించెదను.

గోవిందరాజు:—మీరు ప్రయత్నించున దేమి? ప్రధానమంత్రి దేవునికొమార్తె, ప్రధాన దండవాసుని పోదరి, అట్టి శ్రీమంతురాలిని మీరేయొగ్గతాధికార మన మేలమాడ సాహసించితిరా ముందు తెలుసు.

గీ, సకలమార్గాభిషిక్త రాజవ్యవస్థలె
రాజసంకిముఁజ్జులలో రాజమంత్రి
మంత్రిమనుగూడవట్టులె సద్భక్తిగొల్ప
రదియొలుంగని మీదు యొగ్గతయునేమి?

విశ్వపతి:—అవభిజ్ఞాడను క్షమించువును, సర్వసమ నులుకదామీరు?

గోవిందరాజు:—ఇంద్రకమము జరిగినప్పుడుగాని మాసానర్థము బోధపడదు. ఇప్పుడు జయబోధ మల్స ఎవ్వరైన వివేకము నుపాసించుడని బాగ్రత్తపాచ్చురించుచున్నాడను. (ప్రస్థానము)

విశ్వపతి:—ఇంతటి గర్వాంధ్యమా! ఈతడు నుట్ట పెల్లవకే పనిగవచ్చును. పొగరుబోరునుట్టము, చేయి వేత కనువుకాదు. కాని వానచ్చినదాటనే చేయగ లదు. అప్పుటి యొకవేళ తానుమాడ క్షమామోడించి నను ఇతడుమాత్ర మురుకొనువాడు కాదు. ఏమత్రము ప్రళయమునైన తేయకపోడు, బ్రాహ్మ.

గీ, త్రాడికావలెగాని వెన్నపులు లేల
పడగ విరబోసుకుని బరి బరవడిలులు
గయ్యలుస్సల పెడఁబెడఁ గలియఁబడుట
పర్వకాతికైన జడిక్షులు ధృవంబు.

అట్టి పొరువైన జను మీలోరాగుగనే ప్రస్ఫుటించి నది. అది మాకనుమలమే. కాని మాటిమాటికిని మాయొ గ్గత ప్రశ్నింపబడుచున్నదే. ఈదుర్విధిని కుద్ధిచేసుకొ నుటయే మాసంకల్పము. గోవిందరాజా! ఈప్రశ్నచే సింహమును కవింపించితిని నుమా!

గీ, ను ప్రసించింబు జాతీలాగ జాచినంత
చెల్లునే? భద్రగజరక్త సిక్తదారు
జోరుభంధువారనుగు వాడికోరచేయు
చేదు గనగనమాడి యొచింపవలదు!!

ఓహో! ఉత్సవనందరి లీలామంటపమును తేరు చున్నది. పోయి పూజాపాళాగరము చేయువలెను.

(వివర్ణించుచును)

(యవనిక)

రంగము ౨

ప్రానము:—ప్రథమరంగమునందరి యుద్యాతము వనే పూంతురమున లీలామండపము.

సమయము:—ప్రథమరంగము జరిగిన పొటనే కొంచెము తరువార.

(మండపము ముందు పూలచెట్లనుగ్గ్ర, చిత్రక క్షుగా, చంద్రకాంత కిలారిశర్దులు నిర్మింపఁబడియున్నది. రామకృష్ణకవి నల్ల నివట్టులంచుల వీరుకావిభోవతిని కట్టు కుని లేతదాదమురంగు పాట్టిచేరులబంగిరి తొడుగుకొని పచ్చకాశేను దువ్వుముడిచైచుకొనుచు నిట్టనియుండెను. గజురుజాలపా జాట్టుపై నవ్వుటచ్చుట పొగడపువ్వులు రాలివడి. అల్లపానిపెద్దన తావికారుగా తప్పుచుం దును.)

రామకృష్ణకవి:—

గీ, అంధ్రకవితామిథామహ యల్లసాని
పెద్దనకపింద్ర మునుకృతీ విధిసాంద్ర
అందుకొనుమోయి సరసవ్యంధిని ను
ధామయోక్షుల నాస్వాకంబుగీరి.

పెద్దన:—(రామకృష్ణకవి! సమీపముగా వచ్చును. తొదా పట్టుభోవతి విశ్వగోపీపెట్టి కట్టివాడు. జరి కొందుల గదుకు తెలుపుటంగరఖా తొడిగను. బహర కుత్తరీయము, తెల్లనిపాగ, బంగరు రుద్రాక్షమాల, నకుమునకు ఖడ్గము, చేతిలో నులూరీపువ్వు.) వికట వ్యాపంగమునకుఁ దాతల సన్నికర్త మునగదా మనుచుకు జనువు. శ్రీవారుంచ్చు సర్వంతయు దమవికటపంచాంగ శ్రవణమున ధన్యుడ వయ్యెదను.

రామకృష్ణకవి:—తెను గదును ఆనరణచే వీరి నోటికి తాళము వైచివారు.

పెద్దన:—రామకృష్ణ! పశ్యము విక్రమగోపనల యుగో మిమ్ముగనిన దేందమానందమున గండరించు జామీ. అక్రాంత విక్రమమున రాయలవారి బురణిం తురు కదా కవిరాయలు! శ్రీవారిచే దత్తములైన యగ్రహార పారితోషికాదులనెల్ల పెక్కును నిర్ధనభా తలు తమనుండి సంగ్రహించుకొని ధన్యులగుచుందు రిది యెల్ల హృష్టి సమహృచ్చిగోగో, యొకానొక యరణ్య బాలికను గొనివచ్చి క్రేముడి బెందుకొనుట మాత్రము మన వర్ణాశ్రమధర్మములకుఁ గడుంగదు ప్రమాదము నాపాదించుచున్న యది.

రామకృష్ణ:—ప్రమాదములయందు పరివర్తనము నొందినవేగాని వర్ణాశ్రమధర్మములకు పుట్టగలుగుండవు. మా చిత్రావతివంటి మండిపిల్లని మీసాంప్రదాయ కుటుం బములలో ముచ్చునైన చూపగలరా? లేవచ్చును

పెద్దన:—ఏ తత్పురస్కృతి కులగోత్రము లర యకయే భవాదృశబ్రాహ్మణు లట్టి బాలికను దనయగ నీవ్వకరించుటను మనుష్యుతి నిషేధించును.

రామకృష్ణ:—వర్ణ సాంకర్యము మీస్వాగోచిమ మను సంభవముతోనే అంకురించినది కదా? విరుద్ధ ప్రకృతిజాతుల రక్తసంకరమునందు మాత్మ జేజన్మత్వ లీజము బుద్ధివింపగలవను పశ్యము పితామహులెఱుగ నిది కాదు. మఱియొక విశేషము. ఆబాలిక కుల గోత్ర ములు తెలియరావు గనుకనే వాడు మనశ్శాంతి. ఏమో ఆపిల్ల తమ సంస్కృతి వంశములోనిదే ఎందుకు కామాద దని తమవంటి పెద్దలను సమాధానపరచుచును.

పెద్దన:—తద్యము. తద్యము. ఏతత్సమాధానం బును కుదురుపరుచుకొనియే మాదృశక్రోత్రిములు కూడ-

(విశ్వపతి ప్రవేశించును)

విశ్వపతి:—గీ. ఆంధ్రకవితా పితామహభాగ్యతి నొక్క కవులకే కాదు తాతపు కలతెలుగు బిడ్డలకునెల్ల తాతనా పెద్దకవిని వియముచే పెద్దవార్య కుధ్యంబమోస్తు.

పెద్దన:—అన్నా జ్యోత్సవ వ్యాజయనగా నోపు సమధిక వ్యాతికయిపిట రీపుకేసాధ్యా దృతివన్నదాదులఁ బుచ్చించుట! నిన్ను కభిప్త సిద్ధిరస్తు.

రామకృష్ణ:—దిన్వజయప్రాప్తి రస్తు.

విశ్వపతి:—తమకు ప్రశ్నోక్తముగ ననుముచెల్లించుకొనలేదు. అయినను శుభాశిస్సుహితమైన దయాదీతి ముగ లభించునప్పుడు దానిచే శరసావహించి ప్రణమిల్లు చున్నాడను. పితామహా! ఈ అన్నాతీ శత్రువుము వాడు చాలక్రొత్త. కాని వైరవిహారముయొక్క యా లీలను దర్శింపవలెనని యున్నది. ఆభిక్ష తమచే యను గ్రహింపఁబడవలెను. ఒక యాచార్యవరసభేల యిచ్చుట బ్రవర్తిలవలెను; తమ రారంభకర్తలైనగాని యది సమ కూరను. మన్మతోరధిపిది కథయహస్తమంపగిన యిదే శరణాగతుడను.

పెద్దన:—(సుందరహాసముతో) ఆభయహస్తమొ పంగితి. మభిప్త యెట్టిదియో ప్రవచించుడు.

రామకృష్ణ:—విశాంధవుల యొక్కపిష్ట ఘనతికే హతాశ్చుతి యుపద్రగరిమను సంధించుచున్నది.

విశ్వపతి:—రామకృష్ణ కవిదండ్రులు విజ్ఞాన సాహితీ సారవభౌములు. మత్స్యగ్రాసాధికులు తమ ప్రసన్నతీకారకు నమస్కార బాగాను.

పెద్దన:—విశ్వపతియాయా! కొరక కొరికిరి. ఈ పర్యవసయన తమవాంఛ యెట్టిదయగుగాక తీర్చి దము. కైత్రరాజుల యభిప్తములు కవిరాజులు మన్నించు శుభావకాశము దీనిని సవ్యసించునంతటి—

రామకృష్ణ:—“బుద్ధి బాద్యజని తోవ్వానుల్ కదా శ్రోత్రియోల్!”

పెద్దన:—శ్రోత్రియలముకాదు.

విశ్వపతి:—శ్రోత్రియలైన మండలాధిపత్యము దక్కకుండెడిదే కదా! ఎగును దాడివచ్చుటలేదుగాని విచ్చుకొనుతో తమరు యుద్ధముచేయుటండేవారా; ఐనను పశ్యోద్యుధికి వలెనే కవుల కొక జాతియేమి?

పెద్దన:—తమకుగూడ కవిత్వ వాసనగలదనియే వింటిని.

విశ్వపతి:—కాని యీవాసన నెవరును భరింపలేదు. అందుచే త్వరలో మరచిపోవుటకు గృహిణీయనుభవించి. హాస్యభోగణి మరిసింప జూచుచున్నారని నేనడిగిన వరుమును.

పెద్దన:—లేదు. సత్వరము కోరుకొనుడు.

విశ్వపతి:—పితామహా! రాయలీష్వరుని దరంగమాడునుగదా; అప్పాశీతో ఆడువట్లు చేయవలెను. వారి నడుగులు మాకుఁగర్వము చాలదు. రాజమంత్రిలకు తమయొడ కడుపు జ్యభావము కలదు. తమరడిగిన ఎవరును కాదనజాలరు. తమరు తలుచుకొనరలెనేకాని సమర్థింపలేదేమి! 'కవిద్రుచ్చా' 'కవిద్దేవోనచో' 'కవి' పెద్దన:—ఓహో! పరపశిఖానులును విశ్వపతి వారు. ఎట్టి 'కవి - ఉపా'ను మనోనీతిమొనర్చినారు? (రాయలు కొంచెము దూరముగా ప్రవేశించును. కాంచనాంబలదుమారధరుడై యుండెను. పాంసకూలికలయరా యిచేతన, ముత్యముల బాలరులచేతను రత్నములచేతను పరులంకృతమగు జీవీమర్పు పాగ పెట్టుకొని యుండెను. మెడలో పూమాలలున్నవి. కత్తిలేదు.) అదీ శ్రీచారు విజయము చేయుచుండిరి. ఆంధ్రప్రతాపయ్యోధుల ఓకేడికల వెదజల్లు తత్వకాశమే రాయలయొగమనవార్తను దెల్పుచున్నదికదా.

అహో!

చ. వెలుగులజల్లు ముత్యములవెల్లన

విచ్చునురాయికిన్ పగొయత

బులబులఁబూయ నిండ్రనను

పున్ పలయించిన యట్లు లోపము

జ్వల బహుశక్తి వేచ్చన ప్రభంగని

రాయల శ్రీ ప్రతాపముం

జాల పరివేష లక్ష్మీయనుచు

జయశీలఁబడు నిచ్చులన్.

రాయలు:—(సమీపించి) పూజ్యుల కభినందనములు. పితామహా! నేడైన నన్ను వంది మాగధీయము నుండి విప్పించి యుత్సాహింపరా? కవి మిత్రులారా! నుభాసీనులు కందు. (ఎల్లరును కూర్చొనుచున్నారు)

పెద్దన:—యహారాజా!

రాయలు:—ఉండుడు. ఈ చిత్రమును మీరూ పొందుతు. నిద్రాదేవియొక్క ప్రశాంతవత్సనమండి మేల్కొని, తీవ్రజ్యోతిర్నివనమండి తనవంశవంశకురక్షించు భద్రకవచమును నిశాపటమును వెల్లవజారిచిక్కరసంభలమగు దినమున-తపనులోకమున- ప్రవేశించువేళ నా 'ఉదయశీవి' చిత్రమెంత విమితముగ నుండవలెను!

విశ్వపతి:—భావగారు కవిత్వప్రియులు.

రాయలు:—ఉండుము. ప్రగల్భయమును నూతి వోద్యమముతో నవీయోత్సాహముతో నా 'శివుశీవి' కర్మపథము కావలెనన్న నాప్రారంభవేళ యెంతప్రశాంతముగ, శుభముగ నుండవలెను!

రామకృష్ణ:—సత్యము.

రాయలు:—అట్టి ప్రధానవేళ, చైతానికులు మేలుకొల్పులు; మంగళసూర్యారవములు మహారాజా పరాక్రములు నామస్త్యమును చంక్రమ్యము జేసి యెన్నడో రవింపఁబడి చిరామగతిమగు వోక కర్మ చక్రమున ఎన్నుటకలగుచున్నట్లు లుండును.

విశ్వపతి:—పితామహా! మాభావగారు నేడు వేదాంతము మపదేశించుచున్నట్లున్నదేమి?

రాయలు:—హాస్యముకారు. వినుడు. ఈయంత్రలో నాకు దారనిలు ప్రతివ్యక్తియొ పంగి సలాములు చేయును. వాని పాదములు నామార్గము నుండితొలగి పోవును. స్వేచ్ఛాకానుమతోరకము లనదగు బాలయోగ్రులు సంతాతము నన్ను గనివంతి నేమి చేయుచునో చూచి తిరా యావలెనే నేర్పియుండిన 'పంగి సలాములపాదము' ను పునరుక్తము జేయుదురు. ఇంత యెందులకు? నేను చెరిందునదంతయు వోక కృత్రిక జగత్తు. 'మహారాజా! అనుపదిము నాదేవి సోకినపుడెల్ల నీకృత్రిమమే నాకు సాక్షాత్కరించును. చూడుడు! జాలరిగాలము, బంది ఖానా; శిలముఖము; నీశబ్దధూతము నిట్లు నల్లింపవచ్చునా?

రామకృష్ణ:—కవిత్వకృష్టా చూచిన నది చాల నుండకముగనే యున్నది.

విశ్వపతి:—కాని యిదియంతయు నప్పాతీకులు యని పొడగట్టుచున్నది. ఇవతి నిట్టి లక్షణమున కానించినాడు.

పెద్దన:—ఓండీయు లక్షణగ్రంథములు దీనిగా వ్రుడగునపుడు యేతాదృశభావోపేక్షలవనండి నిషేధింపుచున్నవి.

రాయలు:—ఓ పండితకవిగాడు? మీలక్షణ గ్రంథములు యాపుచారీయు లోక కృత్రిక జగత్తునుగూర్చియు యింపుచున్నది. తీరిజగత్తుతో దానికట్టి భాంధవమును లేదు. నేను లక్షణగ్రంథములను సంప్రదించి రాజునుగా జనింపను లేదు. మనపాపాత్మ్యము కృత్రిమము. మనజీవితము కృత్రిమము. తుదకు మనమానవుడుచేసిన ఘనకార్యమిది. ప్రకృతిమీద మణుపునుపూసి కృత్రిమధూతమును రచించినాడు. ఆవికాదమందరి, నేను, యావత్ప్రపంచమున నాట్యము చేయుచున్నది. ఆ పీఠముండి తప్పించుకొను సాధనముండే నన్ను నేను ప్రపంచమున వెల్లెడిల ద్రిమ్మరిల్లుచున్నాడు. కాని యీ యాచార్యులలో ముఖమెట్లు?

రామకృష్ణ:—ఆరాజ పాంస యీశక్తిజగత్తు నుండి వియద్గంగోదమును గ్రోలజూచుచున్నది. ప్రాయశః ఆప్రయత్నియుననే కర్మపరిత్యంబు ముఖము లభింప నవ్వను.

రాయలు:—అవును. వానివిశ్వాసమిదియే. ఇంతికాలము ప్రపంచాటనమీద తుదకు మనయాంధ్రధూమి యందు వానికా చిరభ్రాత సత్యజగదాననము చేల్లగ గోనరించినవట, ఎంతయో యానందించుచున్నాడు.

పెద్దన:—ఇది యెల్ల నేదాంతమును దలిపెడిది. జాతిప్రవర్తకులు మేదిద్యౌరీచారణ కనధికారులు. పరింజలి యేమనిప్రవచించె?

రామకృష్ణ:—చాంపసమునుమాని స్వేచ్ఛగ నుండుమని.

రాయలు:—అవును. స్వేచ్ఛపహజము. కాసనము కృత్రిమమే. నేనున్న యీకృత్రికధూమియందు నాలుగు పుణ్యతీర్థములు కలవు. చూడుడు. అప్పాతీ నన్ను

‘వత్సా’ యని యాదరించును. మండీర ‘అన్నాతీ’ అని పిల్చుచు లోకధంగున నాకడకువచ్చును. చిత్రావతి ‘పెండ్లికుమారుడా’ యని మేలమాడును. రామకృష్ణకవి నన్ను తమమిత్రునిగ తేనుకొని యుగ్రహించినారు. తాదీయూర్పుల పంధర్పించునపుడెల్ల నేనొక ముక్తాపు రుమృదముగ నానందింతును అప్పాతీకి ననుష్ఠించు నపుడు నేనంతవఱకు మోయుచున్న దుర్బరభారమొటి వీడినట్టిమృదును పొందుచుండును.

విశ్వపతి:—కాని యొకచోట ‘వత్సా’ యొక చోట ‘రాజా’ అనివ్యవహరించుట, దీనితాత్పర్య మేమిటి తెలుగురాయ!

రాయలు:—అవును. అప్పాతీ యిరులతోటి ప్రసంగమున ‘రాయలు’, ‘నారాజా’ అనునట. కాని నాసమీక్షమున నెన్నడునట్టి పరమత్వమును వారుపూస లేదు. ఎప్పుడును ‘వత్సా’ యనియే మగురముగ సంబోధించును అప్పాతీ నన్ను మహా బాయని పిలుచుచు గోగ్ధ మే కలుగకూడదు. ఒకవేళ కర్ణివహో నామహూర్తమునుండియే నేనావనికి, నతడు నాకును కానివార మగుదుము. అట్టివియోగము మనుకొనుటకు నయోగ్యమన హ్యము.

(తిమ్మర్న ప్రవేశించును. జరిగిని ఆశుపచ్చించు తెల్లపట్టు ధోవతి, జరిగినీమట్టురంగు అంగరకా, జరిపాగా, పట్టు తీరియము, చేతిలోకొన్ని కాగితములున్నవి. అవిరముగ కార్యాలయమునకు బోవుచు నిచ్చుట రాయలతో చెప్పిపోవుటకు వచ్చివాడు.)

తిమ్మర్న:—తూజ్యుల కభినందనములు.

పెద్దన-రామకృష్ణ:—(లేచి ప్రతివసుస్కారము చేసి తూర్పుండురు.)

రాయలు:—అప్పాతీ! విందనములు.

తిమ్మర్న:—వత్సా! విజయోఽస్తు.

విశ్వపతి:—(మందహాసముతో తిమ్మర్నను నమిపించుచు పెద్దనాదుల జూచి)

గీ. రాయలకు రాయలై రాజరాజశీలి
నూరురాయగండ పెండేర మెవడు
కడిమిఁ దనరాజాపాదాన దొడిగికోనెనో
అతడై తిమ్మన్న మంత్ర తోహతులడర!!

రాయలు:—(చతుశ్చంద్రుడు)

తిమ్మన్న:—అంతవరకు రాయలపైనున్న దృష్టినిమరల్చి
గంభీరముగ మందహాసముజేయుచు) అభ్యాసము లేమి
పాకము విడువించుచున్నది; విశ్వపతిగారును వికటకవు
లగు చున్నార!

రామకృష్ణ:—ముఖ్యుని చమ్రును తెచ్చిపెట్ట
గలదని వారి తాత్పర్యము. కాని యిదియేమి తమరు
కార్యాలయమునకు బోనున్నటు లున్నది?

పెద్దన:—యంత్రపితృము లెచ్చట నున్న వచ్చు
టికి రాజకార్యములె పరుగున నెచ్చుగాక! శ్రీవారు లిను
నిప్పుడెందును బోనీయగునుట!

చిత్రావతి:—(ప్రవేశించి) ఇవిగో చదరంగపు
కాయలు పట్టుకురమ్మన్నారు. బల్లలు అన్నీ యింక
పంజా ఉన్నాయి పట్టుకొనివచ్చివేయనా?

రాయలు:—చిత్రా! ఏదీ వనలక్ష్మీవేషం పాట
పాడుదునంటివి!

చిత్రావతి:—తెలుగు తల్లిపాట యెవరూపాద
మన్నాడుగా; అందరు వచ్చి నర్తనవారే నేను పాడకుండా
ఉండను.

విశ్వపతి:—ఏదీ వనలక్ష్మీ వేషం!

రాయలు:—అపాట పాడుదూ.

విశ్వపతి:—చదరంగానికి బల్ల ఏదీ చిత్రా!

చిత్రావతి:—అన్నీ ఒక్క మాటెట్లాగేమిటి?
వేషంఅంతా మందపంజాఉంది. ఎంతలోకి వేషుకో
వారి. అన్న ఏర్పాటుచేస్తానుండండి. ఎన్ని బల్లలు
వెయ్యాలో (మందపంజాకివెల్లి ఒక్కొక్క బల్ల పట్టుకు
వచ్చి వేస్తూ ఉంటుంది. రకరకాలపూలమాలల జాలరు
బొడలిదిగవైచుకొనినది. పన్నునితామరకూకులు చేరుల
నద్దను రెండు యెట్టుతామరమొగ్గులు వక్షమునద్దను, ఆజాల

రువ కమర్చబడియున్నవి. బల్లమీద చదరంగపుకాయల
వరుర్చును)

గీ త క

వనలక్ష్మీవేషాన వలదినచ్చాను
మా వనంతునిపెండ్లిపాట విన్నాను.

రాయలు:—వనంతు డెవరు చిత్రా!

తిమ్మన్న:—(కాగితములను జూచి నేవకుని కొలుకై
అటు నటు జూచును.)

రామకృష్ణ:—(తిమ్మన్న మనస్సు గుర్తించి నేవ
కుని కొలుకేనును)

చిత్రావతి:—

పెండ్లి పేరంటాలు పిలువకుండానే
చిన్నిరాననునేను చేయవచ్చాను

పెద్దన:—నీవేనాయేమి పెండ్లికుమార్తెవు?
(రామకృష్ణకవి సేవకునితో వచ్చును)

తిమ్మన్న:—(నేవకునికొచ్చి) ఈ లేఖల నిప్పుడే
పంపవలయునని చెప్పి రాజపురుషుని కొప్పగించుము.
(నేవకుడు లేఖలగొని యేగును)

చిత్రావతి:—

ననకాల దొలికేటి నారాహుల లతల
లికలికల అందాలు నిండలవుతాయి

రాయలు:—ఎవరిమెడలో వేయటకో?

చిత్రావతి:—

ఫలపు పువ్వులుపూయ కలకల వచ్చి
అమరాగ లతలతో హారాల నల్లి

రాయలు:—రామకృష్ణ కవిగారి తోటలో

పెద్దన:—వలపు పువ్వులా అమరాగలతలా గొప్ప
తోటమాలి.

చిత్రావతి:—

మంచిగండముపూసే మా పెండ్లి కొమరు
కంకమునవైచి మంగళసూత్రవేళ
కొగిలించెలలోన కరిగిపోతాను
చిరువవ్వులేలలో విరిసియుంటాను.

రాయలు:—ఇట్లా అంటున్నా విన్నవను పెళ్లి చేసుకోలేదు చిత్ర!

చిత్రవతి:—ఇట్లా అంటే నేనసలు పెళ్లి చేసుకోనవ్వాలి!

రాయలు:—నవ్వు ఎవరికో?

చిత్రవతి:—ఎవరికా? సంభావన బ్రాహ్మణికి పురోహితులకి, లేకపోలేదు! ఉండండి మంత్రేరనిమాడ పిల్లవువ నీగారి

మాధవునివలసింది మంజారవనిలో

మాయమైపోతాను మరలవస్తాను.

(పారిపోవును)

విశ్వపతి:—(కాయలవంకజారుచు) పితామహా!

రాయలు:—అప్పావీ!

పెద్దన:—ఉభయపక్షములను యుద్ధసన్నద్ధములయి ఉన్నవి. చిత్రవతిలేదే. రామకృష్ణకవిగానూ! ఈభేలమునందు రాజమండ్రులందురుకదా! రాజును మంత్రియు వీరబాటయావిన పురుషివసంతోషము కన్గడివడూ యొకపక్షమున శ్రీవారుండినే యుండిరి. అప్పావీయు మనయభిలాషను దీర్చిన ధన్యులను కదా!

రాయలు:—పెద్దననుమాచి నవ్వుచు అప్పావీ!

రామకృష్ణ:—ఈకవి ఛాందసమునకు బాధ్యుడనుకానవి రాయలవా రవతోవుచున్నట్లున్నది. పితామహా! ఇట్టివిషయముల నప్పావీ చాల పసివారు. వారిని బలవంతముచేయకుండుట మంచిది.

(తిమ్మరన్న:—మందహాసముచేయును.)

విశ్వపతి:—రామకృష్ణ! ఎంతమాటంటిరి!

ఉ. గారల రోగ్యలో గ్రరిపు

రాజుల రాయలపైకి భీతి నా

పూరబలప్రతాపరమ

కోభిలువెవ్వనికర్మి నాదివాక

గారల బుద్ధియందుగార

గారల నాటియుగంధరారులే

వారల యెత్తులందు పసి

వారు బలేపసివట్టు వారయా!

రాయలు:—(విన్నబుచుకొనును)

తిమ్మరన్న:—(కాంతగంభీరుడగును.)

పెద్దన:—అందుగాక ఛాందసుడ నట్లనియిన నామచ్చటను దీర్చవచ్చును కదా! మంత్రిలేనా, కుంతవృద్ధుడు.

తిమ్మరన్న:—పితామహులు నేను పరిహాసభూమి కను గురించిరనుకొందును.

రాయలు:—అప్పావీ! ఈపితామహులు, లోకులకంటబడవలంద భద్రమగ మాటగట్టి యుంచుకొన్న విమామకసానుగిని పొరవడి నేడిట విప్రుయండిరి కావలయు.

పెద్దన:—ఈపితామహ విరుద మా శ్రీకుండవి యను గ్రహించిరి కాక శ్రీచారిమ్రాల నే పాటివాడను? వారి యొకవాక్యము నొకకావ్య మగును. అందుచేతనే పెద్దలు “వాక్యం రసాత్కృతంకావ్య” మనుట. అనుగ్రహింపరు! చిత్రవతి వచ్చులోపల రెండుకాయల జరుపుచుచాలును. గజము-సింహము-వైరముతీవీచేత-సఖ్యముగ చెలగాటలాగు నాదృశ్యమొక మనోమోహనముగ నుండునో దీనిచే నేమాహించుకొందును. మందు కావ్యగదనకు కొంచెము పాదగిరి కటాక్షింపును. (అని చతువునరించు నుల్లాసభాసము నభినయించుచు మృదువుగ రాజమండ్రుల సాస్త్రములబట్టుకొని బల్లపైనుంచును.)

రాయలు-తిమ్మరన్న:—“నిరంకుశాకవయ” అనుచు రెండుకాయల జరుపుదురు.

విశ్వపతి:—మంత్రిగారికిమాడ మంత్రియందనలేనా!

పెద్దన:—ఉహా బాగుగనున్నయిది. స్వతః మంత్రికడ,కొండోక మంత్రి“కలమొజనం” (అని తిమ్మరన్న కాయలనుండి మంత్రిని తీసివైచును.)

రాయలు:—(నివ్వరతోవును.)

తిమ్మరన్న:—(కటకటబడును.)

విశ్వపతి:—అప్పావీ!

ఉ. రాయలు రాయలా! నిలుగు

రాయలబాణినిబిత్తిరించబడ

రాయలగంగడి తెలుగురాయలు

రాయలు గండవర్యుల

రాయలతారధారిఁ జతురంగపు

రాయలరాయలయ్య నీ

రాయలగట్ట రాసవివరాయలనో

ఒకయెత్తు చేయరా.

రాయలు:—(ముంతేతిగొలుసు గంటలు విలాసము గ నూగొందుచు తనకాయలయందలి రాజును జూచు చుండును)

తిమ్మగిన్న:—(కాయలుచేతిలో పట్టుకొని రాయలను గమనించుచుండును)

విశ్వపతి:—(రాయలవంక జూచి) బావగారిని మధురభంగియనున దర్శించుట నేను భట్రాజునగుదుంటిని ఒకఁడో!

క. ముంతేతిగొలుసు గంటలు

మంజుల రణసంగిదేమి? నూరాయలు ది

క్రుంజర ఫాటాప్రకమున

రంజిలు విజయాంకములను రచియించెడివో!

రామకృష్ణ:—

క. ఎట్టెట్టాదుతి పాతమె

భట్టుల కర్తవ్య విశ్వపతిరాయలకా?

కట్ట! యెవడి రాజును

భట్టున నిటపెచ్చువేసె? భట్రాజయ్యెవ్.

రాయలు:— (నవ్వుచు) పితృమహా లంతతో యూయకున్నాడు రాజునకు రాజుమాత్రమేలయి

రామకృష్ణ:— నేను తీసివైచు చున్నాను. (రాయలకాయలనుండి రాజును తీసివైచును.) ఉద్ధవులు ముఖముభి యైనపుడును మధ్యయులలో నెయ్యగారి యెవరి ప్రయోగమునకును గురికావండఁ గానుకొనుటకు, నడుమ, మాఁదోటి పేదలంటూ యుండవలెను. వెనుక నొకమారు శ్రీ మదాంజనేయస్వామికిని భిక్షువేమచోరాజు వారికిని సాహిత్యధర్మలో ముష్టామష్టినికై ఆయన గడయొల్లిలే ఈయన వాలమున నాగదళురీచేయ నున్న పుడు నే నడ్డుపడి ఆలోక యుచ్చునకు నా మెడవండియబట్టి

యూగవ గౌరవము రక్షింపఁబడినది. సోచరపాత్యాగోమ మునుండి యుద్ధరించితి ననియుభయలును నన్ను చేసేళ్లఁ బొగడిరి!

రాయలు:— కవిమిత్ర! తమ వాఙ్మలతలో కళ్యాణపృష్టి తొందరించునుగాక!

రామకృష్ణ:— తమ రిట్లు దీవించుచుండురు. ఇంటికితోయిన దప్పవ్యాప్తులేనీ వారి “అర్చాయా! వాగ్మరం” యనులావన.

పెద్దన:—ఎన్ని యసందర్భముల సంప్రదేశరగా మైనను తద్వారాలభను తమకే అంకితము చేసుకొనుట మాత్రము—

రామకృష్ణ:—వాగోడిలేకున్న సీత్యవధర్మవ లన్నియు వెట్లు వచ్చును? కొంటెరవ మా కర్మించిట్లుగా కావము, స్మార్తము లోకాన్ని ఆ కర్మింపగల్గుతివియాయని నామనవి.

(తెరలో చిలుక కృష్ణా కృష్ణా యనును.)

రాయలు:—ఆదిగో చిత్రావతి చిలుకచే కిలి పించు చున్నది. మకరాజును పరామర్శించి ఆపాపి మంత్రరను పిల్చుకొని వత్తును. (ప్రస్థానము)

రామకృష్ణ:—మంత్రతో గలిసి రాయలు చిలుక నాడించును. ఆరసవాటకమున నేను నొకప్రేక్షకున నయ్యెదను. (ప్రస్థానము)

విశ్వపతి:—మాత్రధాయులేని వాటకముగోధించు, నేనును వచ్చెదను. (ప్రస్థానము)

పెద్దన:—శ్రీవారికి కుకప్రీతి మిక్కుటము.

తిమ్మగిన్న:—ఆవును.

పెద్దన:—ఈయాటలో దమసామర్థ్యము గొండాడదనినది. ఒకటిరెండు తిరుగుదులలో శ్రీవారియాట కట్టుపడెడిచే.

తిమ్మగిన్న:—ఆయ్య!

పెద్దన:—నాచిరమాంద్యమును ఛాందసముగూడ యూచిపోవునట్లు రాయలు వ్యేవ్యవహార్యి నేడుపవ్య సిందిరి.

తిమ్మయ్య:—అయ్యో.

పెద్దన:—తిమ్మయ్య పరాకుగ నున్నటులున్నది?

తిమ్మయ్య:—లేదు.

పెద్దన:—తిమ్మయ్య దేశస్వామియైన నూతనోత్సాహమొందు సముద్యవించినది. తత్సారవశ్యమున నేడు మహారాజామొక్కయ్య, మహామంత్రియొక్కయ్య విజయ మాస్త్రముల సంగ్రహించి యుగ్గళ వినియోగించు కొంటిని. మజ్జాతక్తకారునకు యత్నించికొని మనకయ్యండి యందవలెనుగాక ఈవిజయపుట్టుము నతిదేల వ్రాయమ అనును?

తిమ్మయ్య:—పితామహులుమాడ నేడేలాకో—

పెద్దన:—మంజీర స్వచ్ఛయ్యెడిలో నేపోయిమా ర్చనవట. మహారాజ్యయ నీవ్వరలోయెవట, రాయల వారిం కనురాచారి యరసినచ్చెదను. (ప్రస్థానము)

తిమ్మయ్య:—నేడేమి ప్రతిభామగయు బ్రళయ దూత్యము వేయరున్నది. మక్కుమోదేమి స్వచ్ఛయ్యెడిలోలోయి మాన్యువటదేమి మహారాజ్య వివ్వర లోవుటదేమి యేమిటి యానిధి వివర్యయము! అజప్ర జాగరణమున నుత్తరమైన నామిదియు నేడు ప్రమాదో పహతమైనదేమి? నారాజ్యో నెన్నదేని జయస్వర్ణకు గడంగియొలుగునూ! దేశభద్రము వర్ధించి, యిరువురి యందును న్యక్తిత్వపికావములనుపునెమి యని కనుగ లిగి యట్టి సంఘటనల దూరముగ నుండెడివాడనే. ఎవరి ప్రేరణయైన వగుగాక నాలో గుప్తముగ నిద్రపుచ్చిన యహమ్మతి నేడు కొంతనలకైన పొగరుజూపినది వాస్తవము. ఆపరవశమున నాహమ్మతి చేయు మగ్గళల గుర్తించలేకపోతిని. నివారించుట కవికాశమైన తేనెపండ్లనుండి యానూత్న స్వచ్ఛానేశము! నీకాయలమండి మంత్రిని తీసివైచి యరిమ నాతిరవున ప్రజ్ఞా శంఖమూడివాడు? రాయలు చిన్నతోయెను. ఎందుకట్లు చిహ్నమైన లేచిపోయెను. చిలుకటిలుపు వట్టికెపము. నాకుబలియను నాని స్వాభిమానము ప్రకోపించినది. రక్తార్ద్రునిగు నానికపాల పీఠిలో నాప్రతిష్ఠ మిట్టిపడినది; దానితిరుగులో ప్రళయక్షేమయు నొకటి గన్వించినది. ఆదృశ్యము

గీ. కర్మవిధిరథమేగడి గతినిచెలిసి

తేది యాత్మాధ్యయన దానితేర్పునడత
సారధి యొలంగి తద్రథాశ్యముల మగుడ
దిప్తి గుసరినఁ జోలైన రీతిఁజోచె.

ఈ యందయ సమావేశము వికృతసంధి యగుచు న్నుడేమి!

(దండనాథుడు ప్రవేశించును)

దండనాథుడు:—మహామంత్రివారికి జయము!

తిమ్మయ్య:—ఎవరవోయి! పురాణగర్భమైన యగ్ర తస్యరణిమండి వెనుద్రోయఁబడినది యేమిటి యీ యవక్షి ప్రజయము?

దండనాథుడు:—(తోట్రుపాటుతో) రాణివారి యజ్ఞాపత్రము—

తిమ్మయ్య:—వీరుది (అతనిపాస్త్రముల నుండి తీసు కొని నడుపును.) మంజీర స్వచ్ఛయ్యెడిలోలోయి మాన్యువట యిదియో? రాజభువనము నిండించినది! దండనా యరా విచారజౌర్యము బంధించుకొని పోవచ్చితివి; బడి యందుండినేల (ఈ సమయమున రాయలు రామకృష్ణ కవి వారికి వెనుకగా మంజీరయ ప్రవేశించును) మా అధికార భాగ్యమున, బలమున స్వాగతించితిమలకాచె, మంజీరా!

రామకృష్ణ:—వీరుది (అనుచు తిమ్మయ్యను సమీ పించును. అతడు మాట్లాడకుండ నాజ్ఞాపత్రమునిచ్చును. రామకృష్ణకవి ఆపత్రమును చూచుచు రాయలకడి కేగును.)

మంజీర:—(చెరురుచు నాటబల్ల సమీపముగ నిల్చును.)

రామకృష్ణ:—(తాను చదివి యాపత్రమున ప్రమాత్కారముగ రాయలకిచ్చును.)

తిమ్మయ్య:—(మంజీరను చూచి) ఇటు రమ్మ!

మంజీర:—జనకా! (శ్రియసంశయములతో ముందునకు వచ్చును.)

రాయలు:—(ప్రత్యమునుచదివి కాంతిముగ నాలో చనామన్నుడగును, పత్రముజారి క్రిందపడును.)

లక్ష్మీ

(శ్రీ) ప్రమోదకుమార ఛటోపాధ్యాయగారి త్రివర్ణచిత్రమునుండి

శ్రీ అడివి బాపిరాజు గారుపంపిన ఛాయాచిత్రము.

ప్రతినిబము
శ్రీ వి. ఆర్. తెన్నేటిగారి చిత్రము.

బజార్ పీఠి
శ్రీ సి. రాజారావుగారి చిత్రము.

బొబ్బిగండ్ల అనకట్ట-వల్లెవారి హడావడి
శ్రీ వి. పి. పట్టాభిరామరావుగారి చిత్రము.

తిమ్మర్లు:—(అంతఃపథ రాయలను గమనించుచున్న స్త్రీప్రతిమరల్చి మంచీరసయా:) నీవీ దండనాథుని వెంట మహారాజు దర్శనమునక జోలయ్యను.

మంచీర:—నా—

తిమ్మర్లు:—అపరాధమా! రాజగునతిను నిందించివి. మహారాజువారు విచారించి శిక్షింతురు. పాము.

మంచీర:—కాదుజనకా! విశ్వపతి—

రామకృష్ణ:—అంతఃపథ జాపము.

తిమ్మర్లు:—మహారీ! ఆశీసలకు. నామంత్రిత్వము నీమ్మ రక్షింప గలవనుకొనుచుంటివేమో ప్రయోజనము లేదు. కోమలమును నీమమకమలములైన న్య కలుషితముగాకమున్న నా సమక్షమునండి పాము. ఆశీసన మహాము.

రామకృష్ణ:—(గంధీరముగ నధికారపాదమున ముందునచ్చును.)

మంచీర:—(దండనాథునివైపు బోవును.)

దండనాథుడు:—(వెలపువేడికోలు నభివయించి బోవును.)

రామకృష్ణ:—(అటు నిటు దిరుగుచు) సమతీ ఆశీయమాత్రగారవయోగమే కాబోలుదానికి!

రామకృష్ణ:—రామకృష్ణ కవిగాయా!

(గోవిందరాజు ప్రవేశించును. చేతిలో విచ్చుకత్తి యున్నది)

గోవిందరాజు:—పోదరీ! ఆనము. రాజబంధువును మాత్రమున నొక దురాపకముని యపారత్వవలోల యంతటి యాగధిముజేయ జాలినచో సత్యబలము దాని దిశోహము జేయజాలదేమి! బంధుశివతృపాత్రమునరాజు కర్తవ్యమును చెలఁగుకొనలేదు. నేనకధర్మమున జరకులు రక్షాదక్షిణగబలములను కట్టివైచుకొనినాడు. ఒక నీచుని కుశారుచమునకు కోమలకుసుమకోశము బలికావలయునా దుష్సుహము పోదరీ! ఆనమియత్కాపనము నకు ధిక్కారము జెప్పయంటిని. దండనాయకా నీయు

దోష్టమున నీహారభుజ్జపాదము ప్రణీరోధము. (కత్తి నడ్డముగా తెట్టును)

రామకృష్ణ:—ప్రణీరోధము! భుజ్జమును పడవేయుము.

తిమ్మర్లు:—మహారాజా నెదుట భుజ్జాలవమా! దండనాయకా! వీనిని బంధింపుము. విచారణ అక్కరలేదు. దోషము ప్రత్యక్షము. వీనికి జన్మాంతకారావాస శిక్ష విధించుచున్నాడను.

రామకృష్ణ:—(భాంతియు నధర్మమును నివారించు మద్రేకమున నీరాలయోగ్య మతివిధియును శ్రీహరికాంతిసూరతయొక్క యాంతిర్యమును గ్రహింప దారజాలకపోయెను.

గోవిందరాజు:—నా యపరాధము నంగీ రించి శిరసా శిక్షను స్వీకరింపును. కాని మంచీరది దోషము కాదు. ఆయాజానిరోధమున కవకాశము కావలెను.

రామకృష్ణ:—నిరోధ మునర్హువానిపై పూర్ణ మేళుము తీవ్రతనురిమినది. మహారాజానే యైక్యర్యముగ వలవాని కాపనమునకు తిరస్కరియ సంభవమా?

రామకృష్ణ:—అవును. ఈ రాజ్యమునకు నేను మహారాజును. నాయెదుట నిట్టి విజృంభణమా! ఈకాపనములను నేను పరాప్రముల జేయుచున్నాను. (దండనాథునిజూచి) పాము.

గోవిందరాజు:—నేను శిష్టర్తుడనీ, కరుణింపబడుట కంగీకరింపను.

రామకృష్ణ:—అంగీకరింపయి! మా శిష్టగారములలో నాపుట క్రుటులకు తావులేదు. అప్పాచీ! తిరిగి దర్శన మొనర్తును. దండనాయక. (ప్రసానము)

మంచీర:—జనకా!

రామకృష్ణ:—(గోవిందరాజుని మంచీరని మాచి) పాంతు.

(గోవిందరాజు మంచీర నిష్క్రమింతురు.)

కింకర్తవ్యతాస్వీకృత్యందు కంపించిన రాజవాస్తవమునండి యాజ్ఞాపత్రము జారీపడుట యాధారముగ వారియభిమతియును తమ రహస్యము జేసుకొనిరి.

లిమ్మర్న:—అపార్థమా? అనర్థమా!

రామకృష్ణ:—అనర్థమేమి? తమరు తొందరపడకుండు నుండిన రాయలవారాయాజ్ఞను తిప్పివై చెడినార. గోవిందరాయల యనిధేయత పంపిటిలేకదికారు.

లిమ్మర్న:—తమకు తెలియదు. వారాజును నే నెఱుగ నా? పెండినది దిద్దినది యీ చేతులతో. ఆపరిచయమహత్తు దమయాహింపజాలరు. ఎట్టిదియగు నాక వాని యంతస్సమరభోరణి నయనతారళ్యమున మెరయుట, దాని తీవ్రత కపాలటి ప్రియం దంతియగుట వాని రహస్యస్వత్వమును నే నీచర్యచక్షువులతో చూడగలను. అతనితీవ్రము నాపరిశిలన కంతపరీషమను నున్నది. ఏది జరుగకుండు నేటినిజుట బ్రాగ్ తపడుచుంటినో యాయమంగళము స్వయంభవమై వా గృహము నుండియో బయలుదేరినది. ఓ—

రామకృష్ణ:—తమరు తేజతలగుచుండిరి నేను—

లిమ్మర్న:—నా సాధన కింతవజ్రు జయకెట్టుచు పచ్చిన దైవసామగ్రి దేను నేడు ప్రతిముఖమును జూపుచున్నది.

రామకృష్ణ:—గుప్తస్వార్థమునకు ముప్పు కల్గినపుడు నాని యెవరు విట్టియలజడివి పొందరు. తమ—

లిమ్మర్న:—స్వార్థమా? దానిని భద్రపృథ్వి యందుంచుకొనియో యీ మంత్రితవ్యమును మెడకు గట్టుకొనునది.

రామకృష్ణ:—అదియేమి!

లిమ్మర్న:—సంజేహ మెందులకు? స్వార్థము చేతనే యీ విషాదమును భుజించుట కొప్పుకొనినది. లేకున్న నానాటి వధూకర బ్రాహ్మణాదనగ నీయండి పోయెడి వాడను.

రామకృష్ణ:—అయ్యో. పరిహాసమునకై—

లిమ్మర్న:—పరిహాస మేమి? రామకృష్ణ కవివరా! తమయందు నాకు గురుభావమేకలదు. ఈ ప్రపంచమున నా విశ్వాసమునకు పాత్రమై లోకహితమును లక్ష్యమునవలించుకొని తీరించుచుదారవిక్రతి తమదియని యెఱుగుదును. అందుచే నాకపట నాటకమును మీకు

వినిపింపవలెననియున్నది. విమరు: అప్యసీన్యధుని యల జడియొల్ల తమకు బోధ కా గలదు.

అప్పుడు నా కిరువది పత్నికములు. మాతా పితృ హీనుడనగు నొకదరిద్ర బాంతునను. ఏకాక్షై శీర్షవదన ములతో చేతి బోలెపట్టుకొని మాడెత్తికొనుచు చంద గిరిలో మారుమూల నొకసిగ్గు నొకవాటి నిర్మితిని. “భవతి భిక్షాం దేహి” యని యతి దీక్షతో ననగల్గితిరి. ఆ భవద్యామన తెరువబడియే యుండెను. కాని అత్రు పటావరోధమున నా కేమియు నానరా లేదు. దాన పాస్త్రముయొక్క స్వాగతవాచన యొకట మల్బులో నీడ వెలెఁ బొడగట్టినది. నే నట్లు నే నిలుచుంటిని. ఒకపాస్త్ర మాలింగము చేసుకొనెను. ఒకపాస్త్రము నాకంటి యవ రోధజలమును తుడుచుచుండెను. ఆ దీర్ఘ కాయని విశాల లేతోనయనములు నా కిరమున జూభిషేకము జేయుచుండెను. మరలఁ గనులు మూసుకుంటిని. “ఎత్తా” ఈ ప్రేమశబ్ద మొకటి యతిని యధగములనుగడి చెలువడి యుద్గీమునలె నావినోదింతుల నిద్వనించినది.

అతడామరదృష్టితో నన్ను జూచి కాంతివాచనవాణిలో “ఎత్తా! యొకప్రతిజ్ఞ చేయుము. నిన్ను దేశము నకు గావలయువానిగ జేపెదను. ఈశ్వరుడు నీకొజుట తీచించుటకు కారు నిన్ను పృష్టించినది. పతితశాశ్వద్ధారమునకు నీతీవ్రత ముద్దేశించబడినది.” యనెను. ఆమంత్ర మహాత్యైమున చిరనిద్రను విడిచించుకొని పొంగిన వారక్ర నాళముల మూర్తి తీవ్రతెత్తివ్యధుని యంతరింగితిమై పర విశ్మితృజ్ఞినది. పరమమదనై ప్రతిజ్ఞ జేసితిని.

రామకృష్ణ:—పవిత్రమును నాప్రతిజ్ఞ.

లిమ్మర్న:—ఏమందురా? కెకలన్పిన్న చుగు జాతి వ్యాధియును నేకోమృతముగ నేయు నొక యాదర్యపురుషుని యార్థ గుణావధరము. ప్రజాహృదయముల బ్రవేశించి భర్మశిక్షివొనగ సమర్థుడగు నొకలక్రవర్తి పరిపాలనము క్రింది కీదేశముంతయు రావలెను. అట్టివాని నన్నే పిందిరినను. లేకున్న పృష్టించలెను. ఇది యాప్రతిజ్ఞ. ఈసాధనకై నలయుసామగ్రిని తీసుకొని యీరాజ్యము నకు వచ్చితిని. గురుదేవుడు నాకనుగ్రహించిన మహా

స్త్రుము రాజగిరి దానివహాయమున నిలుచిక్కి ప్రారంభించితిని. వానిని కాదని నీని, నీనికాదని వానిని నీంపాతీతి కక్కనేడితిని కిగలాగితిని, ఈస్వార్థమునై నేను చేయరాదని.

సీ. జన్మగోధస్యత్య సాభాగ్యమున గదై
నెక్కెడుకాల్ పట్టి యాడ్చెచ్చి
రాజగిరిహుత్వా రాజుల రాజుల
శ్రీశంకములు నీలుజేసిచ్చి
రాజగిరిహుత్వా కార్యప్రణాతి నమ్మ
నమ్మకస్యపుకంట దుమ్ముగొట్టి
ప్రణయంబుజిది దుర్భరపముద్వాహకం
ఖలల శ్రీపురుషుల గట్టిచ్చి

గీ. రాజరక్తముగొట్టుల రాజగిరి
నేర వాయుచ్చువచ్చిన విధియమించి
కాదనిన వాని బడద్రోచి కాలరాచి
ప్రబల నీస్వార్థ పరతయె వ్యాజమయ్యె.
కాని యెంతయ శ్వేషించినను వాస్వార్థముగోరు ఫలము
నిచ్చు వావస్తువు లభింప లేదు.

రామకృష్ణ:—మనోదోరకనప్పుడు.

తిమ్మయ్య:—శృష్టిండుకొననలెను, నిజమే, కాని
సులభమా అది.

ను. తనవ్యక్తిత్వమపొంగ వీయకప్రజా
ధర్మధికారంబుకా

సనసంచాలనమాది భద్ర జనులై

కాంపత్వమున్నమ్మిని

ల్పినవాడే పతిరాజీయముల

సాక్షిమాత్రుడైయుండిచే

పినవాడే స్వపు డట్టివాని మనుకాల్

శృష్టింపగా నేర్తురే.

కాని నేను ప్రయత్నిలోపము చేయలేదు. ఇప్పటికి
ముప్పదివత్సరముల క్రింద నొకనాడు “కమలుసాడిచిందం
వీజేయు” మని యొకబాగుని కెండ్రుచే వాచేతులలో
వారలైచెను, ఆయనాధరాలుని ముందుచెట్టుకుని కర్ర
వ్యతామూఢుడనై చింతించుదు గూర్చుంటిని. ఇంతలో

వాగురుజేవుని మధురవాణి స్మృతికి వచ్చినది. పరి, వీడే
యధికారియని యాతానిని వత్స! యని పిల్చితిని. ఇం
తెలుగు వాడును వాయుజిలోనే యుండెను. వాస్వార్థ
ర్థము పూర్తికావచ్చునేకను మధ్యమారము వచ్చినది.
ఇంతకు విధియొకగీతను గీసెను. వానిని చెఱుపయత్ని
చిన నలసిపోదుముగాని సాధ్యమునవా? రామకృష్ణకవి
గారు వాడీవితియును పింతోవోకనయు తేనుకానిని వత్స
వచ్చుచున్నది;

ఉ. పుల్లలుకుట్టుకొందునొక

పూలు మహాకర మేస్తుకొందు ని

గిల్లుబరిధ్రమించి గుళి

మేమియులేని యభాగ్యపుత్రునిన్

చల్లనిమాపుతో తెలివి

జాలగలాడని దేశమందు నీ

యల్లరి నేయబంబెను మ

హాగురు దాతని దంతస్వార్థమా.

రామకృష్ణ:—నేను తమ పుణ్యార్థసాధన
చరితాశ్రమమున మామ నూత్నిలక్ష్య మేర్పడుచున్నది.
మాకీ యుదార కాంతికూరులకు రాయలవారి ధర్మప్రభు
త్వము తమ సాధనాఫలితమే. ఆంధ్రదేశమున కాదర్శ
ప్రాయుడును, కీర్తిసంపాదియు, తేజఃప్రసారకు నగు
నొక చక్రవర్తిని ప్రసాదించ బ్రతిజ్ఞ వట్టి నెరవేర్చుటం
టిరి. “నమాగురుభ్యః” పవిత్ర లక్ష్యధారియగు చిట్టి
గంగవామాత్యులు చిరస్మరణీయులు.

తిమ్మయ్య:—శిర్డియేమో యధింది శిలామూర్తికి
త్రాణప్రతిష్ఠ జేసెను. అదియు పలమునుగొని శిరస్తా
డని ప్రారంభించెను.

రామకృష్ణ:—తమ రద్దెర్యపదిన నేమిలాభము.
రాయలయందు కొంచెము వ్యక్తిత్వ ముదయించుటయు
తత్ఫలితముగ గొన్నినష్టములు కలుగుచు నయ్యెనై
నేమి గురువులు తమ మారినందిన యాశీషమును
లింగము వాడిపోలేదు. తమ కపజయ భయమేమిటి?

తిమ్మయ్య:—అహ! ఇది గుడిక దొర్మల్యము
దొన. అపజయ భయమేమిటి?

గీ. భక్తి నుగుమోల వట్టి నప్రతివదీర్చు
నఘట నాఘటన క్రియాభ్యంత శక్తి
ఫలయుచో జయదేవిని బట్టి యింటి
ముంగిటను గట్టివైకు దత్పూర్తివలన.

ఇప్పు డొకక్రొత్తనాటకము ప్రారంభము కా
బోవుచున్నది. తమరును భూమికను ధరింపవలయును.
అప్పు డాశ్రయదర్శన మపూర్వమును. వ్యక్తిత్వము పంపు
హితధర్మము శేషియో వాని పంపుటవాళిలిక. మీనాట
కమున దేలవలయును. రెండు ముందు ప్రయత్నమున
మండవలెను. దానికప్పుడు జరిగిన యిది ప్రస్తావము.

(ఉభయులు నిష్క్రమింతురు. చిత్రావతివచ్చి
క్రిందపడియున్న శివాపక్రమును తీసుకొనును.)

చిత్రావతి:—ఇదేనా ఆ శివాపక్రం! అన్నా
కిమాదా కోపం వచ్చింది. ఎన్నడూలేదు గోవిందరాజా
తో పోట్లాట్టం. ఉత్సవానికి భంగం వచ్చింది. చిన్నా
రాణీ అపరిట్లా ఎందుకు వ్రాడాలి. నన్నీజాగారి
చూసింది అందరికీ చివాట్లు పెట్టిందాలి. (ప్రస్థావము)

(యవలిక)

గీతములు

బసవరాజు వెంకటప్పారావు గారు

౧
దీపావళి

(యమునాకళ్యాణి-జంపెతాళము)

లోకాని కుత్తుత్త దీపావళి,
నాకుమూత్రము దివ్యదీపావళి!

వేదాల నాథుడో
వేదాద్రివరసింహ
దేవుడే నాయుంట
దీపమైనాడు!

లోకాని కుత్తుత్త దీపావళి,
నాకుమూత్రము దివ్యదీపావళి!

వేదవృక్షములాగు
వేదాద్రినీడ నా
వంశవృక్షము శా
శ్వతముగా నిలవాలి!

లోకాని కుత్తుత్త దీపావళి,
నాకుమూత్రము దివ్యదీపావళి!

౨
జేజేలు

(విహంగరాగము-త్యాండ్ వరస)

ఎవ్వరనుకున్నారో ఎరగరామీరు?

పాపాయి సాక్షాత్తు పరమాత్ముడండీ!

తరతరాలా గొప్ప శవసుకేశాము,
స్వామి నాటికి నేను వరమిచ్చినాడు. ఎవ్వ.

ఎన్నో యుగాలగా విన్నవింపాము,
ఇన్నాళ్ల కీనాడు విన్నాడు మనివి! ఎవ్వ.

వేదాద్రినాథుడే వెలసినాయుంట
ఉయ్యాలతోట్టిలో ఉండుతున్నాడు! ఎవ్వ.

చేతులెత్తండోయి శేకేలనండోయి,
నరసింహ దేవుడే నాచిట్టితండోయి!

ఎవ్వరనుకున్నారో ఎరగరామీరు?

పాపాయి సాక్షాత్తు పరమాత్ముడండీ!

అతన్ని గూర్చి

0

ద్వారకనాథశాస్త్రి, నేను చిన్నప్పటి

నుంచి ఒకేస్కూల్లో బి. యే. వరకు చదివి కడలేరాము. ఆరోజుల్లో ఆతనంటి నాడు లేడనిపించు కున్నాడు శాస్త్రి. మేము తా అతన్ని ముద్దుగా 'ద్వారక' అని పిలుస్తూ ఉండేవాళ్లం. మంచి లక్షణాలన్నీ అతనియందుండేవి. ఇతరులకి ఏవిషయంలోనైనా తాను సహాయభూతుడుగా వుంటే అతను మిక్కుటంగా ఆనందించేవాడు. తన కున్నదాంట్లో తృణమో శణమో బీదవిద్యార్థులకు యిస్తుండేవాడు. ఇటువంటి సుగుణాలు గాక ఆతనిలో మరొక విశేషం ఉండేది. బాల్యంనుండి గూడా ద్వారక అందమైన వస్తువులను చూచినా, సాగసైన దృశ్యాలను చూచినా, శ్రావ్యమైన గానం విన్నా, మృదువైన కవిత్వం చదివినా, అపరిమితానంద భరితుడై ఉప్పొంగేవాడు. వేషంలో మహాశ్రద్ధవహించి, ఉన్నంతలోనే, అతిరమణీయంగా తయారయ్యేవాడు. తనగది అంతా సొంపైన చిత్రాలతో అలంకరించేవాడు. తానట్లా ఉండడమే కాకుండా, యితరులకుగూడా ఆవిధంగా ప్రవర్తించ వలసిందని సమయానుకూలంగా చెప్తుండే వాడు. కొందరు అపార్థం చేసికొని అతనిమాటల్ని ఆలకింపక పోయినా, కొందరియందైనా అతని

ఉత్తేజం కల్గించ లేకపోలేదు. నేనున్నూ, యితరకా యిద్దరు ముగ్గురు స్నేహితులూ ద్వారక యందున్న శక్తిసామర్థ్యాలకు అచ్చెరువొందేవారట. తూ, తరచుగా అతన్ని కలుసుకోవడం, అతని యింటికి పోయి మాట్లాడడం చేస్తూండేవాళ్లం. ద్వారకతో ఎప్పుడు సంభాషించినా ఏదో క్రొత్తవిషయం నేర్చుకోకుండా ఉండేవాళ్లం కాదు. ఏ రసవంతమైన పద్యమో చదివి ఆనంద పరవశుల్నిగా చేసేవాడు మరొకప్పుడు ఏచిత్తరువును గురించో ముచ్చటిస్తూ కళారహస్యాన్ని తెలియజేసేవాడు. శిష్యునిగా ఆర్టిస్ట్ జీవితం గడపుతూండే వాడు జీవిత కాలమంతా సాఖ్యంగాను, ఆనందంగానూ యెందుకు సాగించకూడదని అతని పట్టుద. జీవితమంటే ఒక సుస్వప్న మన్నమాట అంటూండే వాడు. ఆవిధంగానే ద్వారక త జీవితమంతా సామూన్యవ్యావహారిక ప్రపంచంతో సంబంధం లేకుండా స్వప్నతుల్యం జరుపబడెనని, ఆర్టిస్ట్ జీవితమే మోక్షప్రాయకమని అతని ఆశయము. దానికోసం చదువుకునే రోజుల్లోనే బ్రహ్మ ఆవేదన వాడు. వీలైనంతవరకు తన ఆశయాలను అచరించే వాడు. కాని కొన్ని సందర్భాలవ అందులోనూ ముఖ్యంగా ప్రపంచక వ్యవరాలలో ముగిపుండే తండ్రివల్లనూ, అతని కొన్ని సమయాలలో హఠాశు డయే వా

కాని దైర్యమునుమాత్రం మొక్కవోనిచ్చేవాడు కాదు.

ద్వారకను చూచి అస్పృహపడు మేము అనుకొనేవాళ్లం, జీవితంలో యెలా నెగ్గుకొస్తాడా అని. ఇంత ఆదర్శకప్రాయంగా జీవించడం సాధ్యమేనా? ఎన్నెన్ని కష్టాలు కలుగుతై? ఎన్నెన్ని విషత్తులు వాటిల్లుతై? జీవిత సంగ్రామ నున్నాడు మనవాళ్లు - అనికొంచెం భయపడుతూ ఉండేవాళ్లం. ఇవతల యిట్లా అనుకున్నా ద్వారకాగర్గరకు పోయేసరికి యివన్నీ మాయమయ్యేవి అతనితో ముచ్చటించినంతవేళు భావసాధాల నెక్కింది, ఊహాప్రపంచంలో విహారం చేయించి, రసజగత్తులో నోలలాడించి, స్వప్న సౌఖ్యం పొందజేసేవాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఉక్కిరి బిక్కిరి అయ్యేవాళ్లం.

ఈ విధంగా ఉంటుండగా యిద్దరం బి.ఎ. ప్యాసయినాం. సామాన్యస్థితిపరుణ్ణి గనుక నేను పెంటనే ఉద్యోగంలో ప్రవేశించక తప్పిందిగాదు. ద్వారకకు ఉద్యోగం చేయవలెననే యిచ్చా లేదు, అగత్యమూ లేదు. కావలసి నంత ఆస్థిగలవాడు. ఒక్కడే కొడుకు. కాని అతని తండ్రిమాత్రం అతన్ని పట్నం పంపి బి. యర్. చెప్పించవలెనని పట్టుపట్టాడు. ఆ చదువు, వృత్తి యేమాత్రం యిష్టం లేదు ద్వారకకు. దానికి బదులుగా ఏ శాంతినికేతన మంటి చోటికో పోయి జీవితం గడపవలెనని తలంపు. అట్లాగని తండ్రికి తెలియజేశాడు కాని, అయినకు యివి యిష్టమవుతాయా?

ద్వారక ఎంత చెప్పినా తండ్రి విన్నాడు కాదు. లాకాలేజీకి వెళ్లక తప్పింది కాదు.

2

అయిదేళ్లు జరిగిపోయినై. ద్వారక తండ్రి ఆస్తిసంతా వర్తకంలో కోల్పోయినాడు. ఆ బెంగళేతనే త్వరగా పరమపదించాడు. ద్వారక ఒక్కడు. పితౄత్వ మేమీ లేకపోగా ఆయన చేసిన అప్పులుమాత్రం కొన్ని సంక్రమించినై. యాడ్వోకేటు పట్టా ఒక్కటే శరణ్యం. కాని ఆ మహాపట్నంలో యిత నెంత? అందులోనూ క్రొత్త. ఇట్టి యిక్కట్లు అత నెప్పుడూ అనుభవించ లేదు; అనుభవించ దల్చుకోనూ లేదు. కాని యిట్టివిషమపరిస్థితులలో జీవితసంతరణ మేలా, తన ఆదర్శములను అనుచరించే దెలా?.....ఎంతైనా ద్వారక తనని విచారాన్ని కనపరచేవాడు కాదు.

ఒకపర్యాయం పనిమీద క్రిస్టమస్ సెలవుల్లో పట్నం వెళ్లాను. అక్కడుండగా ద్వారకమాట స్మరణకు వచ్చింది. పెంటనే అతని నెలవు కనుక్కొలి బయల్దేరాను. ట్రిప్లికేను లో, యెక్కడో చివరగా, ఒక మిద్దెలో అద్దెకున్నాడు. ఇల్లు చిన్నదే అనుకోండి, కాని అత నొక్కడికీ చాలు. అందంగా గూడా వుంది. ముందు చిన్నతోట ఉంది. మేడమీదికి నముద్రంగాలి రిఫ్రెస్ విస్తుంది. లోపలంతా ఎంతో రమణీయంగా అలంకరించాడు ద్వారక. బల్లల మీద ప్లవరువాజులు, పుదుచ్చేరీ కుక్కలు, కొండపల్లి గోవులు, చలువరాతి చిలుకలు,

నెమల్లా ఉన్నాయి. గోడలనిండా ఆర్పుచిత్రాలు వ్రేలాడవేశాడు. అడుగు పెట్టడం తోనే నాకు పూర్వకథ జ్ఞప్తివచ్చింది. మా చిన్న నాటి దృశ్యమంతా ఒక్కమారు స్మృతిపథంలో తలుక్కుమన్నది. మొత్తానికి ద్వారక తన ఆదర్శ జీవిత నియమాలను వ్యావహారిక జీవితంతో సమన్వయం చేసికొన గలిగినాడే అని సంతోషమైంది.

ఆరోజు రాత్రి చాలాసేపు నేనూ, ద్వారక మిద్దెమీద ఆసేకవిషయాలను గురించి ముచ్చటించాము. అప్పుడే జరుగుతున్న పార్కు ఫెయిర్ నిగురించి, అక్కడకు వచ్చిన రకరకాల మనుష్యుల్ని గురించి, వింతవిషయాలను గురించి, తరువాత మాస్కూలు విషయాల్ని గురించి, నాడవోగవు చిక్కుల్ని గురించి, —యీవిధంగా నేనేవిక్కువకాలంలో కాభిరామాయణకాలక్షేపణచేశాను. ఇంతసేపు నేను నా ఫోషతో అతన్ని హింసించినా ద్వారక ఏవిధమైన అసహనము వెలిబుచ్చలేదు. మధ్య మధ్య ఊరికొడుతూ, అట్లాగా, ఓహో, ఎంతెన్నినిజంగా, పాపం, మొదలైనపదము లుచ్చరిస్తూ నేను చెప్పినదంతా విన్నాడు. మధ్యలో ఎప్పుడో ఒక్కమారు 'కాబోలు, అవసీందనాథ టాగూర్ గీసిన 'తివ్యరక్షిత' చిత్రపునుగుర్చి, రవీంద్రనాథ టాగూర్ రచించిన 'రెడ్ ఓలియాండర్స్' నాటకమును గురించి ప్రస్తావన తెచ్చి చిన్ననాటిఫోరణి రుచి చూపించాడు.

మరునాడు ఊరికి ప్రయాణమవుతూ ద్వారకతో అన్నాను: "జీవితం సరళంగానే

సాగుతోం దనుకుంటాను. ఏదో కోర్టువ్యవహారం, అదీ—ఊరి."

"ఏదో జరిగిపోతోంది. ఆగుతుందా" అని వ్యంగ్యంగా జవాబిచ్చాడు.

"అయితే, ద్వారకా, పెళ్లెప్పుడోయి? ఇంకా యీడు రాలే దనుకున్నావా? మీ ఆవిడ వచ్చిందర్వాస మా బోటివార్లు వచ్చి నాలుగురోజు టుండడానికి ఎక్కువ అవకాశముంటుంది" అన్నాను.

"అదే, నేను ఆలోచిస్తున్నా. ఇంతకూ కళ్యాణం ఘడియ రావద్దూ? నా పెళ్లి కేం గాని, నీవు వేసంగికి తప్పకుండా రా. ఇక్కడ బీచీ అదీ చల్లగా ఉంటుంది. చూడూ, మరచిపోయినా, యీమాట మీ గృహిణినిగూడా తీసుకురానుమా" అని చిరునవ్వుతో నన్ను సాగనంపాడు. ఇంకా పూర్వపు ద్వారకే—అనుకుంటూ యింటికి బయల్దేరాను.

3

కాని అతను కోరిన ప్రకారం వేసంగికి పట్నం పెళ్లడం వడలేదు. అనేకపనులు అడ్డం వచ్చినై. ఏ మనుకుంటాడో ద్వారక అని ఆలోచిస్తుండగా నెల్లూరునుంచి మిత్రుడు విజయరెడ్డి ఉత్తరం వ్రాశాడు. బి. యే. చదువుకునే దినాల్లో మే ముగ్గురం ఒకజట్టుగా వుండేవాళ్లం. అంతే కాదు; నామోస్తరే రెడ్డికిగూడా ద్వారక అంటే అనురాగం, ఆదరణ... ఆ ఉత్తరంలో యిలా ఉంది: "నీ పీ మధ్య యెప్పుడైనా ద్వారకను చూచావా? నా కెప్పుడూ

జ్ఞాపకం వస్తూఉంటాడు, అతను. తండ్రిపోరు పడలేక దిక్కుమాలిన స్థితిలో ప్రవేశించాడు. శాంతి నికేతనం, అటువంటిచోట్లకు పోయి కాలం గడపాలని అంటూండేవాడు వెనక, జ్ఞాపకంలేదూ? ఇప్పుడు దమ్మిడి రావడంలేదట. అసలు ద్వారకకు వకీలువృత్తి అంటే ఎంత అసహ్యమో అప్పుడే చెప్తూండేవాడు. బహుశావేదన పడుతూ ఉండాలి ద్వారక; పాపం..... ఇంతకన్న విచారమైన దేమంటే, తండ్రి అప్పులన్నీ యితను తీర్చడానికి పూనుకొన్నాడట. ఛాందసం గాదూ, యిది? తన జీరితమే కష్టపాధ్యంగా ఉంటే, మెడకు యీడోలు గూడా ఎగుతు? ఇంతకూ యిది ద్వారక స్వయంగా చెప్పింది కాదు సుమా; వినికిడివల్ల తెలియవచ్చింది. నేనూ రెండుమూడు మార్లు ద్వారకను కలుసుకున్నా గాని యీ విషయా లేమి అందనీలేదు అతను. చిత్రంగా ఉంటే వ్యవహారాలు.”

ఈజాబు చదివేసరికి నాకు మిక్కుటమైన జాలి కలిగింది. వెంటనే పోయి సంగతి యేమిటో విచారించి ద్వారకకు ఉత్సాహ మిద్దా వసుకున్నా. కాని దా ర్భాగ్యపు మాప్టరి; శైలవు దొరికింది కాదు.....పోనీ, పెద్ద ఆవేశ పూరితమైన ఉత్తరమైనా వ్రాద్దా మనుకున్నాను. కాని ఒకసందేహం కలిగింది. ఇదంతా నా కెట్లా తెలిసింది అని అనుకొనిపోతాడేమో?—అని. ఇదీ గాకుండా మరొకటి ఆటంకం వచ్చింది. అప్పుడే కొత్తసంసారం, కొత్త వ్యవహారం, చిన్న అప్పుడే గృహిణిగా అవతరించింది. ఆ

దినాల్లో ఒకటి తోచేదా? ఎప్పుడూ చిన్నతోడిదే లోకం. ఆమెకళ్లనీలిమను, కుట్టలముసలుపును, చేతి సాంపును, శరీరచ్ఛాయను స్తుతించడమే సరిపోయింది. ఒకరిలో ఒకరు లీనమై ప్రణయపారావారంలో యీడుతున్నాం. అనుభవజ్ఞులకే తెలియాలి అప్పటి సాఖ్యం, సందర్భం. ఆ ఆనందజగత్తులోనే ఆమె నాకు ఉత్సాహ మివ్వడం, నే నామెనుగూర్చి కథలు వ్రాయడం, అవి లోకం చదవడం సంభవించింది.....ఆపరిస్థితుల్లో ద్వారకమాట పూర్తిగా విస్మరించాను. ఉత్తరంగూడా వ్రాయలేదు. ఇప్పుడు పరితపిస్తాను, ఏమిలాభం?

ఇట్లా ఆరుమాసములు గడచినై. తిరిగి విజయరెడ్డి జాబుమూలమున ద్వారక విషయం కొద్దిగా తెలిసింది. ఈవిధంగా వ్రాశాడు: “చోద్యంగా ఉంటుంది వివడానికి, వ్రాయడానికి. నేను కలలోనైనా ద్వారక యిట్లా అవుతాడని అనుకోలేదు. దైవఫుటన కాక మరేమిటి, పాపం. తల్పుకుంటే గూడే తరుక్కుపోతుంది... ఇప్పుడు ద్వారక ప్రైవేటుట్యూషన్లు చెప్పి ధనార్జన చేస్తున్నాడట. కొంత భుక్తి గడచేటందుకనుకో; ముఖ్యంగా తండ్రి చేసిన అప్పులు తీర్చడానికట!.....వినావా, ఎట్లా పరిణమించి నాయో పరిస్థితులు? ఎప్పుడైనా అనుకున్నామా, మన మిట్లా? పాపం. ద్వారక తాను అనుకున్నదానికీ; యిప్పుడు జరిగేదానికీ వ్యత్యాసం ఎట్లా భరిస్తున్నాడోనోయో! విద్యాభ్యుదయ కోసం రోజుకు పదహారు గంటలు పనిచేస్తున్నాట.

అంత పని ఎట్లా భరిస్తున్నాడో. ఎప్పుడైనా అనుభవించడా యిట్లా? నాకే చాలా కష్టంగా వుంది....." నాకు తల దిమ్మెక్కింది. మనస్సు పరిపరివిధాల పోయింది. చెంగున పోయి అతని కష్టాలన్నీ ఒక్కమారు నివర్తిస్తామనుకున్నా. అంతశక్తి లేకపోయినా తుదకు పలుకులతో నైనా అతని బాధ కొంత వారించవచ్చును గదా అనుకున్నా. కాని సంకల్పానికి, అది సిద్ధి పొందడానికి మధ్యకాలంలో సముద్రాలు దొర్లి పోతై అన్నా ఊక ఆంగ్లకవి. అట్లాగే జరిగింది..... ఏమాత్రం తీరుబడి అయింది కాదు. ఒక్కదినం శేలవైనా దొరకలేదు ఇంతలో అసహాయోద్యమ ఝంఝమామారుతం దేశంలో కాళ్ళీరంనుంచి కన్యాకుమారివరకూ వీచింది. ఆమహాప్రళయంలో అన్నీ—సంస్థలు, సభ్యతలు, భావసౌధాలు,—అన్నీ తారుమారైపోయి. దానికి అనుగుణ్యంగానే వ్యక్తులలో గూడా పరివర్తనం కలిగింది. సబర్బత ఆశ్రమం నుంచి గాంధీమాత శంఖము పూరించేసరికి ఆ సేతుహిమాచలపర్యంతమూ నిద్రా నైర్మల్యం వీడి అంజలి ఘటించి, సమరసన్నాహమైంది. ఆ ఉద్రేక వాయువులు సన్నగూడా అవరించివై. ఒక్కమారుగా ఉద్యోగానికి స్వస్తి చెప్పి, రంగభూమిలోకి దుమికాను

౪

ఆ సంవత్సరంలోపుగా హిందూదేశానికి స్వరాజ్యమిప్పిస్తా నన్నాడు గాంధీ. ప్రచారం తీవ్రంగా జరుగుతోంది. అధికారులలో చార్జ

న్యం యెక్కువైనకొద్దీ ప్రజల్లో ఆవేశం యెక్కువౌతోంది. ఊరూరు తిరిగి మా బోటి వాళ్లం ప్రబోధం చేయడం ప్రారంభించాం. ఇటు వంటి సంచారంలోనే ఒక్కమారు విజయ రెడ్డిని కలుసుకున్నాను. కొద్దికాలంక్రిందటే తాను ద్వారకను చూచివచ్చాననీ, అతనిలో తీవ్రమైన మార్పున్నదనీ, ఆరోగ్యంగాడా హిసస్థితిలోకి వస్తోందనీ, అట్లాగే యింకా ట్యూషన్లు చెప్తున్నాడనీ, ఆవృత్తి విసర్జించ మంటే విసలేదనీ చెప్పాడు రెడ్డి.

ఇది విన్న కొద్దిరోజులకే నాకు ద్వారక ఒకలేఖ వ్రాశాడు. ఆ తురతతో విప్పి చదివాను: “ఈమధ్య నీపేరు వార్తాపత్రికల్లో తరుచు చూస్తున్నాను. నాన్-కో-ఆపరేషన్ లో పనిచేసే ప్రచారకుల్లో నీవు చాలా సమర్థుడవని నాదృఢవిశ్వాసం. హిందూదేశం యొక్క బానిసశృంఖలాలు తెంపవలెనంటే నీ వంటి తరుణోత్సాహులంతా సదుములు విగించాలి. ఉత్సాహం లేనిదే ఏమనీ సాగదు..... మొన్న నీవు పన్నుల నిరాకరణం విషయంలో చూపెట్టిన ధైర్యం, సాహసం శ్లాఘనీయములు. ఒకమాసం కఠినశిక్ష సనుభవించడం గౌరవనీయము. అటువంటి అదృష్టం యెందరికో కలుగదు. దేశమాతకు నీ వింకా ఎక్కువగా సేవ జేసేటందుకు ఈశ్వరుడు ఆయురారోగ్యములను యిచ్చునట్లుగా ప్రార్థిస్తున్నాను... మఱచిపోయినా; ఈ మాట వేసంగియైన నీవు, చిన్నీ నాతో గడపవలసింది. మహ

భాగ్యం అనుకుంటాను. మీయిద్దరికీ నా ఆశీస్సులు.....ఉంటాను.....ద్వారక.....”

నిజంగా, యీ లేఖను భగవత్ప్రసాదితమైన అమృత కలశంగా భావించానంటే, సమ్మంది.....నెలకు నూలురూపాయలు వచ్చే ఉద్యోగం పోవడమే కాకుండా, ప్రయాణాల వల్ల, ప్రచారాలవల్ల మిక్కుటంగా డబ్బు వ్యయంకావడం, నెలరోజులు జైలులో అప్రకష్టాలు అనుభవించడం, వీటి అన్నింటి మూలాన యింట్లో జగడం, యింతలో వొంట్లో ఆరోగ్యం చెడడం—దానా, దీనా తీవ్రమైన మనోవేదనతో బాధ పడుతున్నా. అట్లాంటి సమయంలో, ద్వారక వ్రాసిన ఉత్తరం ప్రాప్త ట్కాల పయోధరస్వామి శీతలస్పర్శ వలె కొంత చిత్తశాంతి చేకూర్చింది. ఆరాత్రి ఉత్తరాన్ని ఎన్నోమార్లు చదివి, దినమంతా రోదన చేసి చేసి సాయంకాలాన తల్లి చేత బుజ్జగింపబడి జోకొట్టబడ్డ పిల్లవాడిరీతి, స్వస్థతగా నిద్రించాను.....

౫

అపూర్వగౌరవం చూపించాడు ద్వారక. ప్రేమనుకు వచ్చి స్వాగత మిచ్చి తన యింటికి తీసుకువెళ్లాడు నన్నూ, చిన్నీని. అతను, అతని నివాసస్థానమూ యిదివరకురీతినే ఉన్నా, అప్పటికీ యిప్పటికీ కొంత వ్యత్యాసం కన్పడ్డది. మునుపటి ఉత్సాహం, ఉత్తేజం తగ్గింది అతనిలో. ముఖం తీక్షణత తగ్గి కొంచెంగా మందగించింది. కాని మమ్మల్ని చూచేసరికి ఎక్కడ

లేని సంతోషం తెచ్చిపెట్టుకుని తనలోని మార్పును మాటుకేయడానికి ప్రయత్నించాడు. నాలుగురోజులుమాత్రమే అతని ఆతిథ్యం అనుభవించడానికి అవకాశ మైంది. అప్పటికీ, యీ నాలుగుదినాలూ ద్వారక మమ్మల్ని అమితంగా ఆనందింపజేశాడు. తన గృహంలో స్త్రీలేని లోపం కనపడకుండా సదుపాయాలన్నీ చేకూర్చాడు. హోటలునుంచి వచ్చిన భోజనాన్ని తానే వడ్డించడానికి సిద్ధపడేవాడు. కాని ఏ పూటకు ఆపూటే బలవంతంమీద ఆహారాన్ని వదిలేసేవాడు. “ఇక్కడికి వచ్చినందుకు బాగానే వుంది” అనేవాడు సవ్యతూ. “ఈ మాత్రానికేనా” అని నాకంటే ముందే అనేది చిన్నీ.....రోజూ సాయంకాలం బీచికి వెళ్లేవాళ్లం, ముగ్గురం. సందర్భానుసారంగా అన్ని విషయాలను ముచ్చటించేవారం. అన్నింటిలోనూ ద్వారక పాల్గొని ఏదో కలసాముక్క అంటూండేవాడు. అతను క్రుంగి పోతున్నా అతనిలోని ఉత్సాహానికి యింకీపోలేదని కన్పడింది.....ఒకనా డీవిధంగానే వాహ్యాశినుంచి తిరిగివచ్చి భోజనం కానిచ్చి మిద్దెపైన దక్షిణదిక్కున వరాండాలో కూర్చున్నాం నిత్రత్రయమూ. అంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఈకొద్ది కాలంలోనే చిన్నీ తనవైజిత్యా ద్వారకతో చనువుగానే ఉండేది.....అట్లా కూర్చున్నాం. దక్షిణదిశ కాబట్టి గాలి దివ్యంగా వీస్తోంది. సముద్రపురొదయే కాకుండా, దూరాన సముద్రం వెన్నెట్లో మెరుస్తోంది. పట్నంకొంచెం జనసమ్మర్దం తగ్గి నిశ్శబ్దమైంది. తన యీస్థితి

సెన్సెటివ్ అంతా ఒక్కమారుగా చూపెట్టడానికి కాబోలు చిన్న అన్నది: “ఆ చెట్లమాటునుండి చందమామ యెలా దాక్కుడుమూచీ ఆడు తున్నాడో!” దానితో మేమిద్దరంగూడా రస జగత్తులోకి దిగవలసాచింది. ఇంతలో చిన్న మాట అందుకుని ద్వారక “యిదివరకు యిటు వంటివి యెన్ని మసం.....” అని నావైపు తిరిగి అని, పూర్తిచేయలేక పోయినాడు. దానితో నాకు తరుణావస్థంతా కంటికి స్ఫురించింది. ఇట్లా మేము కొద్దిగా భావనమాధిలో ఉండగా అంతా ముంచుకుపోయినట్టు, “చూడండి, చూడండి, ఆతారక లెట్లా చంద్రుడిచుట్టూ లాస్యం చేస్తున్నా యో.....అవిగో, పెద్దమేఘా లెట్లా తరంగమాలికల్లే ఊగులాడు తున్నా యో” — అని, ఆగకుండా నావైపు తిరిగి, “వీటి నకల్లేనా యేమిటి మీ ఫేవరమాలికలు” అన్నది నవ్వుకూ. నే నేదో మాట్లాడడానికి ఉపక్రమిస్తూండగా ద్వారక అడ్డువచ్చి, “ఇటువంటి సందర్భంలోనే కాబోలు బిల్బులుడు

‘నేనం సభోమండలమమ్మరాశి
రేమాళ్ళ తారా సవఫేసఖండాః,
నాయం శశీ కుండలితః ఫణీన్ద్రో
నాయంకళంకః శయితో మురారిః’

అని అమోఘంగా అన్నాడు” అని మాధుర్యంగా చదివాడు. అప్పు డతని గాత్రకోమల త్వన్ని గమనించి వెంటనే చిన్న “అయితే మీకు సంగీతజ్ఞానంగూడా బాగా ఉన్నదన్న మాట!” అని ప్రశ్నించింది. “ఉన్నదని పెద్దగా

చెప్పడానికి వీలులేదు గానీండి, ఈమధ్యనే ఏడాదినుంచీ ఫ్లోట్ నేర్చుకుంటున్నాను, స్వంతంగానే. అందుచేత కించిత్ జ్ఞానం” అన్నాడు ద్వారక లాశ్యంగా.

“అయ్యో, యంతకాలం చెప్పారే కారు. అయితే శ్రమ అనుకోకుండా ఒక్కమారు వీనులకు విందు.....” అన్నది చిన్న సరసంగా.

“ఆ. మరిచెడగొట్టేమాట లంటున్నారు. మీ రనుకొన్నంత ఏమీ ఉండదు.”

“ఏదో నిమేషకాలం కాలక్షేపం—”

“అయినా మీకు వచ్చినదాంట్లో నాపాట యెంత?”

“సరేలేండి! పోరగా, పోరగా, మొన్న నే వీణె కొనిపెట్టారు. ఇంకా నేను శైశవంలో ఉన్నా ఆవిషయంలో.”

“తక్కినవిషయాల్లోనో?” అన్నా నేను.

“ఊహు. అందుకున్నారా —” అని చిన్న అంటూండగా ద్వారక తనగదిలోకి వెళ్లి ఫ్లోట్ తీసుకువచ్చి, “మీకు శ్రమ యివ్వడ మాతుంది” అన్నాడు.

“లేదు, లేదు” అన్నాం యిద్దరమూ ఒక్కమారుగా. మరొకమారు అడిగించుకోకుండా ఉత్తరక్షణంలో పాట ప్రారంభించాడు. “నాటిమాట మఱచితివో, ఓరామ, నాటి మాట.....” అనేత్యాగరాజకీర్తన నేపథ్యరంగంలో రసవంతంగా గానంచేశాడు. ఆగాన

ఫ్లటులతో మేమిద్దరే గాకుండా సాగరేశ్వరి
గూడా లీనమైనట్లు కనిపించింది.

“ఓహో, యింత తెలిసేనా, మొదలు
మొహమాటం పడ్డారు” అన్నది చిన్ని.

“అబ్బే. అటువంటి దెప్పడూలేదు. ఇంకా
ప్రారంభదశలోనే వున్నాను కాబట్టి కొంచెం
అనుమానించాను. ఇంతకూ, సంగీత శాస్త్ర
జ్ఞానము సారూప్యపాఖ్యదమే, మనసా, అని
త్యాగయ్య మహామహానుభావు అన్నాడుగదాఅని
మొదలుపెట్టాను యిది” అన్నాడు ద్వారక.

ఇంతలో నేనందుకుని, “ఎంతత్వరలో నేర్చు
కున్నావు, ద్వారకా. నిజంగా మనస్సు బృందా
వనం.....” అంటూండగా అత నడ్డంవచ్చి, “వీటి
కేంగాని, ఇది నాకు ఈరోజుల్లో బాగా ఉప
యోగపడుతోంది. జీవితకష్టములన్నీ పాటలో
మాయమవుతై” అన్నాడు.

“ఇంతకూ, అదృష్టవంతుడవోయ్—
అని నేనన్నది వినేవరికి అతనిముఖం వికృతా
కారం పొందగా, “నేనా?” అని ఊర్కున్నాడు.
ఆమాట నాలో దూరి హృదయనాళాలను జల
దరింపజేసింది.

ఇంతలో నిద్దర వస్తోందని తమాషా చెప్పి
చిన్ని నిష్క్రమించింది.

“ద్వారకా, తుంతవ్యర్థి—” అన్నా అతన్ని
చూస్తూ.

“దేనికి, దేనికి—” అన్నాడు ఆదుర్దాగా.

“ఇంతవరకూ నీకష్టాల్ని గూర్చి నిన్ను...”

“చాల్సేవోయ్. నేర్చుకున్నావు ... ఏమి
న్నావుంటే నేనే చెప్పేవాణ్ణిగా..... ప్రాద్దు
పోతోంది, పడుకుందాం పద.”

“ఈమధ్య, రెండుమూడుమార్లు రెడ్డి...”

“అవును నీ మోస్తరు పెరివాడే రెడ్డి
గూడాను..... అన్నీ సావకాశంగా యీ
మారు నీవు వచ్చినప్పుడు మార్చాడుతానుగాని,
యిప్పుడు పోయి నిద్రించు. తిరిగి తెల్లవారే
ప్రయాణం చేయవలసినవాడవు” అన్నాడు.
నేను మరొక ప్రశ్న వేసేందకు వీలేకుండా,
ఏమీ లాభం లేకపోయింది. మనస్సులో
మాత్రం పొరబాటు జరిగిందని తీవ్రంగా బాధ
పడ్డాను.....

ఊరికి బయల్దేరాం. నాకూ, చిన్నికి బట్ట
లతో గూడా అంపకాలు చేశాడు. స్త్రీలను
దాకా వచ్చి, “దనరాకు రావాలి సుమా!”
అంటూ సాగనంపాడు.

త్రోవలో అన్నది చిన్ని — ఏమండీ.
ఎప్పుడూ చెప్పారేకారు. ఆయన దగ్గర ఎంత
పాండిత్యం, ఎంతప్రతిభ ఉంది. ఎంత ఉదా
త్తుడు. నిజంగా, అటువంటి బక్కమిత్రు డున్నా
చాలు—అంటూ కొంతసేపు ద్వారక భావో
త్కర్షణాన్ని, సాహసార్థాన్ని కీర్తించింది.....

౬

మేము యింటికి చేరుకున్న సెలకు విజయ
రెడ్డి ఉత్తరం పంపాడు. “ద్వారక చాల జబ్బు
స్థితిలో ఉన్నట్లు అతనిమిత్రు డొకడు నాకు
కబురుజేశాడు. ప్రస్తుతం జనరల్ ఆస్పత్రిలో

ఉన్నాట్ట. జీవించడం కష్టసాధ్య మనుకుంటున్నారట. వెంటనే రావలసింది

మరుదినం ఉదయానికి పట్నంలో ఉండి పడ్డాను. ఆస్పత్రిలోకి జనాన్ని పోనిచ్చే వేళయింకా కాలేదు. అయినప్పటికీ అక్కడున్న వర్షు నా ఆవేదన కనిపెట్టి రహస్యంగా తీసుకుపోయింది లోపలికి. రోగి హిస్సతిలో ఉన్నాడనీ, ఎక్కువగా మాట్లాడకుండా త్వరితం రమ్మని చెప్పింది.

తెర అడ్డంకట్టివున్న మంచంమీద ద్వారక శయనించాడు. మేలుకునే ఉన్నాడు. నన్ను చూడగానే “వచ్చావా.....” అని స్వాగతమియ్య ప్రయత్నించాడు. లేస్తాడేమో అనే భయంతో చెంగున దగ్గర తేలి ప్రక్కగా కూర్చుని,—‘విశ్రమించు’—అన్నా.

“అం. ఇదిగో. కొంచెం సేపట్లో శాశ్వతంగా విశ్రమిస్తాను.”

“ఎప్పుడూ యితే, ద్వారకా, నువ్వు పడుకో.....”

“అయితే చిన్నీ కులాసాగా.....”

“ఇప్పుడవన్నీ యెందుకు..... ఇంతలో యిట్లా సంభవిస్తుందని అనుకోలేదు. ఏం పని జేశావు, ద్వారకా” అని కళ్లల్లోకి నీరు తెచ్చుకున్నా ఆశ్చర్యపంజరాన్ని చూచి..... “అదేం పనోయ్, జీవనసంభ్య ముగియబోతోంది. పున

ర్జన్మలో మిమ్మల్ని కలుసుకొంటాలే అయితే మొన్న జరిగిన అద్భుత ఎక్స్ బిషాలో...”

ఇంతలో నర్సువచ్చి నాకు వచ్చేయమని పైగ జేసింది. ద్వారకను తుదిమారు దర్శించి వెనక్కు తిరిగాను. అత సప్పడే నేతాలు ముకుళించాడు. ద్వారకను ఆహ్వానింపమని దేవ కన్యకలనుగూర్చి ప్రార్థించాను.

2

ద్వారక ఆస్తివిషయం నేనూ, విజయ రెడ్డి ఏమి చేయడానికి ఏమీ మిగిలింది కాదు. అతని నిలయంలో తండ్రి ఋణములను తీర్చి వేసిన తాలూకు కాగితాలు, మజందార్ చిత్ర సంపుటి, త్యాగరాజు కీర్తనల పుస్తకం, జయ దేవుడి గీతగోవిందం,—దొరకినాయి. ఇవి గాక పెట్టిలడుగున గుర్తంగా ఉన్న కాగితాలు తీస్తే, శాఫో ప్రేమగీతాల అనువాదములూ, అతను రచించిన “హాకామలైలు” అనే పద్యాల వ్రాత ప్రతి—బయటపడ్డాయి. మొదటిది విజయ రెడ్డికి కృతీయిచ్చాడు. రెండోది చిన్నీకి, నాకు అంకితమిచ్చాడు..... అవును. అది అతని నైజం. తాను కృతిస్తున్నా, యితరుల సంతోషానికే సహాయభూతుడుగా ఉండడానికి ప్రయత్నించాడు. తనయొక్క జీవితాన్ని తన ఆదర్శముగా ప్రకారం సాగించుకోలేక విదళిత హృదయమైనా, పైకి ఏమాత్రం కన్నడనీకుండా, అత్యమువరకూ ఆనందంగానే ఉన్నాడు! మహా చిత్రమైన మానవుడు, ద్వారక.

౧

చివురుమేసిన కోయిలే చిన్ని చిన్ని
గీతములఁతేయ మధుర సంగీత రచన

ఫలరసాలనుద్రావు నీచిలుకకొదమ
పాడదేమమ్మ! పెదపులవడమదర!

౨

ఈప్రశాంత నిశావేళ నెచటిదచటఁ
బ్రకృతిగంభీరగళమె నిద్రను మునుంగ
విసినవీధిని దిరుగాడు వెట్టితేటి!
ఎగయుకంతాన శ్రుతిఁగూర్తు వెవనికొఱకు?

౩

సుధలపెదచల్లు నీతెలిచుక్క వెలుఁగ
యనుభవింపని మోహశూన్యంపు పెడఁద
యీజగత్పిమ—ఓశశీ! యేల కోరి
యొలకఁబోతువు? పండువెన్నెలల తరుకు!

౪

నెనసినంతన నులివెచ్చఁదనములేని
వెలితికొఁగిలి-క్రొవ్వాడి వలపుచెమ్మ
లిగిరిపోయిన హృదయమింకేల నాకు?
వట్టి గుసగుసలో మందపవనయిట్టి
మార్గశిరనిశాపర్యంక మధ్యమందు?

౫

మోహవనవాటి నెన్నెన్ని పూలులేవు?
వెదకితెచ్చితి నచటి చాంకేయసుమము

కోరికలుదీర మనసార నారగింపఁ
దేనలేదని యలిగి గద్దెంతు నెవని?

౬

గడగడవడంకునాకనికరపు పెడఁదఁ
గూర్చు కన్నీటిముత్యాల క్రోవలెల్లఁ
బగిలిపోవేడి యూర్పులుబుగులు కొల్చి
చిన్నవోయితిఁ గడగంటఁ జెమ్మలేక!

౭

కమ్మనిరసమ్ముఁ జలుకురాగమ్ముమేసి
కోనకడకేగ మధుమాస కోకిలమ్ము
రంగవల్లులనిడి భవత్ప్రాంగణమున
మదురుబాకుల తోరణములు రచించి
వేచియున్నా వె? ముదనలి పెండ్లికొడుక!

౮

కడల వెలుఁగొందు తరుకునిల్కడల నలరు
నాణీముత్యాలు కడలి గర్భా నడాచి,
యేలకురియింతు విల్లెడనెడఁ గడల్చి
యడఁగిపోయెడు మంచుఘుత్తముల జల్లు?

౯

జాలు జాలుగ విరియు నీపూలవేళ
నెగుడుదిగుడులఁ జెన్నవోయినది బీడు!
నందనోద్యాన కుసుమసంతతులు మానె.
పులకరింపంగఁ దంగేటిపాదలు లేవె?

* ఈ 'ముత్యము' లోని మొదటి ఇరువది పద్యములును ఆంధ్రప్రదేశ్ శుక్లపంచమీరాది సంచికయందు ప్రకటితము లైనవి. అన్నియు నొకచో నుండుట మంచిదని చాఱల వానినికూడ నిందు ప్రకటించినాము.

౧౦

ఫలరసమ్మయి తేనియ పలుచఁబారె
కండయై రేకురేకునఁ గలసిపోయె
వలపుదవి యయి లోలోన నిలిచిపోయె
వలరుపై నేకనులు మోహమ్ము విడపు?

౧౧

జాలిచేఁ దూలి తొలిరహస్యముగ నెన్ని
వేడికూర్పులు నీయెడ విడిచినానో,
వడవడవడంకు కాఁగిలిపట్టువీడి
మఱచితే నన్ను గరువలీ! కరుణమాలి?

౧౨

చిక్కిపోయిన నాతెలిచెక్కు లంటి
దొరలు కన్నీటిధార ముద్దులపొరించి
యవల నీవల గుసగుసలాడి యూడి
దండడించెడు నిట్టినిదాఘవేళ
మఱచితే నన్ను గరువలీ, కరుణమాలి?

౧౩

మురిపెములఁజల్లు నీతొలిప్రాద్దులోనఁ
బూరికొన నాడు మరకతమ్మును దెమల్చి
కోసికొని డాచికొంటి నక్కునగదించి
ఇంతలోనన జాముప్రాద్దెక్కి పోయె!
నవసిపోయిన యెంటితృణమ్మె మిగిలె!

౧౪

పవలుతీవియ సాగించుపడమటికొన
విడిన సంధ్యాప్రసూనమే వడలిపోయె!
అదగు తారకాకు హిసకణాళినిట్లు
ధాటియెటుపోవు నీరేయి తేటి కదుపు?

౧౫

పెదవిఁదడుపని యీతేనె పెరఁ గదల్చి
యీఁగపోటునఁ దూటువోయినది మేను
తపము గైకొని మధుపగీతమున మునిఁగి
తేటిపై నేను కన్నులు తెఱచువేళఁ
బూవులన్నియు వసివాడి పోవునేమో!

౧౬

వెగటుఁదనమునఁ గమ్మోవివిటుచుఁ జగురు
చిటునగవులోన నెగతాళి నేయుఁ బూలు
క్రించుఁదనమున లత తలవంచికొనును
నిలువుపాటునఁ దరులు కిన్నీరురాల్చు
నదరు బెడరుల ననునేన యరసికొందు!

౧౭

చివురు దొన్నెలఁ బూరేకు చిప్పలందు
వన్నియలుగూర్చి, లేస్తాద్దు చిన్ని రేక
కుంచీయలు గట్టికొనెడు నీకొమరుఁ జూచి
కోకిలము రెక్కఁ జిత్రించి కొందువంచు
సంతసిందితి-నిదియేటి జాగతనము!
ప్రకృతిలోఁగల క్రొందళ్ళు-వన్నెలెల్లఁ
గలిపి యాయాకుదిలుకకే పులిమినావు!

౧౮

చిక్కువడి తారహారముల్ సెదర దెనలఁ
గాఱుచీకల్ల కుచ్చెళ్లు గంతులిడఁగ
సందెమోమున మసిబూసి సందడించు
నీయమావాన్య రాత్రి యిందెవనికొఱకు?

౧౯

ఈప్రశాంత విశ్రాంతిలో నింతకదలి
పూలతావుల నిలువునఁ బులకరించి

కలఁగని కకుంఠగీతాలఁ గలవరించుఁ
గాంతుని దలంచి యీ నిశాకాంత నేడు !

౨౦

నవరసవిహీన వేణుదండంబునుండి
చల్లుచున్నావు గానరసమ్ము నీవు !
తరుణ మధురసపూర్ణైక్షు దండమంది
పాడలే నేను తందనపదమునైన !

౨౧

సోగమేలే ? నీ వన్నె సోగసులే ?
తరుకులేను ? గ్రోవ్వాడి వలపులే ?
వెట్టిదానవు సుమ్ము చాంపేయ సుమమ !
తేనె గలపూల నెఱుంగదే తేటికొదమ ?

౨౨

నాడు నేనొంటిమై నూపిరాడకుండఁ
గొట్టుకొనువేళ నీ విందుఁగూరిసితంట
రమ్యమధుమధుమాన పుష్పసారథములెన్నో !
నేడు తాలిమినిట్టనార్చు నిగుడఁబుచ్చి
వేచియున్నాడఁ నొకమరుద్వీచికైన
విరులరెక్కలఁ గదలించి విసరరాదే ?
లనుభవమునకు హేమంత మైన నేమి ?

౨౩

లీల భవదీయ కుసుమమాలికలనుండి
రాలి వొరలిననాటి నిర్మాల్యములను
గడఁక నేఁగోరి యొక్కటొక్కటిగ నేరి
పొదుపుగాఁ గూర్చికొంటిని పూలపడవ
నీభవాద్ధిని నేదరియింతు ననుచు
కాని, కడవఁగ నొక్కచుక్కాని లేదు !
మున్ను నీచేతమోగిన మురళిలేదే ?

౨౪

కొనల వసివాడి గొగ్గుగొగ్గులను ముడిఁగి
కడలఁ గసివిసి వెలితి రాగమ్ము సెదర
వీడి వీడని నగమ్ముకొవ్విరి మనీయ
హృదయమో ప్రభూ ! భక్తి వర్పింతు నీకు
దాని నిరసింపకుము-లోనఁ దేనె గలదు !

౨౫

వెలయఁ దీయనినుడు లెఱ వెట్టిపెట్టి
లాగి విదలించి చూడ్కి గాలంపురువ్వఁ
బఱసి యీ తీరమున రెప్పపాటు లేక
మరియుచున్నాడ నాసలప్రాద్దు వాలె !
తీవినీ తెలికన్ను బేడివలజంట
యేగ భీరతరఁగాల నిమిడే దేవ ? !

౨౬

ప్రేమకారణమునఁ బ్రవిర్తిల్లునట్టి
వెట్టిలోకమ్ము నానాట వృద్ధి బొంద
నొక్కకొపీనమును బట్టఁ జోగిరమ్ముఁ
జాల నేమట్టు మీరు జంజాట మేల ?
రావు లేటికి ! నీపటాటోప మేల ?

౨౭

నవ్యకళ లూరఁ బ్రకృతి భాణము నటించు
నటకుండపు నీవు-ప్రవిమలానందమునకు
గాఢదఃఖమ్మునకుఁగూడఁ గనులనుండి
బాష్పములె రాల్తు వందలిభావ మేదో
తెలియఁజాలక నే నిందుఁ దెల్లబోదు.

౨౮

తాపమునఁ బొక్కు నాటి నిదాఘవేళ
నీడ కాసింది చేరువ నిలుచునంతఁ

సుందర రూప ఆనంద బన్యో అతి శుభల ఆంగ విష్ణుతి లగావే |
 ఘటి జ్ఞాన్తుతి సుప్రతి గ్యవసా మందిత శేవని ధ్యాన హిలావే |
 విసా ఉదాప రమే బవతాపమే తాపనో తంకన నిలఖావే |
 రాగన రాగ హిదోలకి రాజతి దేవగంధార యో నామ కమావే ||

[జయభర చిత్రము: దివాన్ బహదూరు చతుర్థు జిరాసు గోవిందరావుగారి యనుమతిని,

ఇటీవలి ప్రాచీన శిల్పవాఙ్మయ పరిశోధనములవలన భారత జాతీయనాగరికత కేవలము ఆర్యులవలన నుద్భవించినదే కాదనియు, నందు ప్రాచీన నాగరికత చాలవఱకు శిల్పమయి యున్నదనియు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆందు జ్ఞానభాగమునకు సంబంధించినదంతయు ఆర్యజాతియనియు, శిల్పమునకుఁ జెందినది ప్రాచీనజాతి మనియు వేదపరిశోధనముల మూలమున తెలియచు న్నున్నది. నేటిముఖం గావించఁబడిన తత్పరిశోధనా ఫలితములు సేనుజూచిన కొన్ని గ్రంథములనుండి — ముఖ్యముగ విందు ఫో బాకోమార్నతో మున్నగు సుప్రసిద్ధ శిల్పకళా పరిశోధకుల ప్రచురణములనుండి—యిటుల పరిగ్రహపడిచి వ్రాయుచున్నాను.

భారత జాతీయమతియు, శిల్పము పరిస్పృగ సంబంధ జనితములై పెంపొందినవి. మతాభివృద్ధి యగు కొలఁది శిల్పాభివృద్ధియు వసించునెను. ఈదేశమున మతమును విడిచి కాశ్యరముగ నిర్మించఁబడిన శిల్పము లేదు. మనదేశపు శిల్పములందా యాకాలముల మతసాంఘిక చరిత్రములు ప్రతిఫలించుచుండును. నేటి శిల్పమునకు చెనుకను చాలకాలపువాటి ఆర్యప్రాచీన సమ్మేళన జీవిత చరిత్రము గలదు. ఈసమ్మేళనముననుండి ప్రభవించిన హైందవ శిల్పమునందు ఆర్యులప్రతిభ, ప్రాచీనుల ప్రతిభ యెట్లు రూపొందియున్నవి?

వేదకాలమున ఆర్యులు శిల్పరచన వెఱుంగరు. వైదికార్యులు విగ్రహారాధనలు కారనియు, దేవతలకు విగ్రహరూపముల నిచ్చి పూజించు భావము వారికి లేదనియు వేదపండితులు చెప్పుచున్నారు.

కావున ప్రాచీనార్యులు శిల్పకళలను పూజించిన వారు కాదు. ఇందుకు విదగ్ధనములు: దేవతావిగ్రహముల నిర్మించుటకు ముందు దేవతల విశేషమహిమను గల్గి మనుష్యులను భోలియందు రను భావమొకటి కలుగవలెను.

కాని “దివ్ - దేవుడు” అను పదమును ఇండో యూరపియన్ భాషలందు విమర్శించి చూచినచో దాని కచ్చటను నిట్టియర్థము కన్పట్టదు. వైదికదేవతల ప్రకృతికేతుల కధిష్ఠాన దేవతలు. అవార్యజాతులందఱు ప్రత్యేకము దేవుఁ డొకఁడు కలఁడని, మృత్యులయినవారి దేవుఁ డొక సుఖలోకమునందును వాసిభావము నేఁగిని గలదు. వేదములందు యజ్ఞములే కాని దేవతల మతాగోవిధమును పూజ లేదు. యజ్ఞమున దేవతలెల్ల హవిర్యాగంబులు గొనువారే. అంతయు సమానస్వర్ణవ గలవారలే. వీరిలో నెవ రెక్కునవారో, “కస్తై దేవార హవిషావిగ్నేషు” యని నిరీక్షించుచుండెడివారు. బ్రాహ్మ యుగము వచ్చునప్పటికి యజ్ఞపురుషుఁ డధిష్ఠింపబడెను. యజ్ఞ భాగములే యజ్ఞపురుషుని భాగముల యజ్ఞపురుషుడే విరాట్స్వరూపము. ఇట్లు రానురాను ఉపనిషత్తులకాలమునాటికి యజ్ఞపురుషుడు నిర్గుణరూపమునకు వచ్చెను. “త్రోత్రస్య త్రోత్రం, మనస మనోయద్వానో హవావం, సాయం ప్రాణానీగ్ర ప్రాణా అను శ్రుతివాక్యములు దేవుని విగ్రహమున బంధించుటకు దగినవి కావు. ఇందుడు యజ్ఞకర్మలకు ఖండించెను గయెచ్చటను విగ్రహారాధనమును ఖండించివట్లు లే. అప్పారాధకాంత సవ్యసించెనుగాని, యేదేవతను ధ్యానింపట్లు గాని, యేవిగ్రహమును పూజించివట్లు గాని లే. బ్రాహ్మణకర్మకాండమున విగ్రహారాధన మొకభాగ యుండివట్లయిన, ఇదిసూచ. యజ్ఞాదిక్రతువులతోపాటు నిఖండవనమునకు నురియై యుండెడిది. బ్రాహ్మణ యజ్ఞములందు పశుబలి విద్యుచ్ఛవాదులు గాని విష్ణు శి యములయందుఁ గావించుటలేదు. ప్రాచీనార్యుల మహో దేవాలయములే యుండిననో, తేషుక దేవాలములందు జంతువులను బలియిచ్చుట ఆచారముగ సంపాదెడిది. మహాభారత రామాయణములందు తపము, దేవములవగలగుమహాత్ము ప్రతిపాదింపఁబడినదికాని దే

పూజగాదు. తపశువందుగాని, యోగమువందుగాని విగ్రహప్రతిష్ఠ యెందును చెప్పబడియుండలేదు. ఇవి యిట్లుండ ప్రబలివిదర్శన మొకటి గలదు. శిలా స్తంభముల మీదపనేక తాదృశ్యములనుచెక్కించిన ఆశోక మహారాజు బుద్ధుని విగ్రహము నొక్కటియైనను చెక్కించినందుండ లేదు. ఇది హిందవ శిల్పచరిత్రమువందు సుస్థింపబడినది. దేవాలయ నూపము విచ్చి పూజంపవలె వనెడిభావ మింత దనుకను ఆర్యులయందు జనింపలేదు. ఈవిధము గనే పార్శ్వీయల మతసంస్థాపకులును గన్పట్టును. పార్శ్వీయల విగ్రహారాధనము లేదు. ఈపరియంతయు ఆశోక మహా రాజుని 5 శతాబ్దములలో (క్రీ. పూ. 200-క్రీ.ప. 800) పూర్తిగ మారిపోవును. ఈయందు శతాబ్దములలోను ఆర్యులదేవులు విగ్రహనూపములను గలిగించి మొత్తము లందుకొనవచ్చును.

క్రీ. పూ. 200 వలెను దేశమునం దేదయిన శిల్పమున్నచో యని ప్రశ్నించినచో, ఆర్యచరిత్రంబుంధ మయిన ప్రతిమరూపమును కాలిన్ శిల్ప మున్నట్లు కన్పట్టును. కాని ఆర్యు లీదేశమునకు వచ్చువప్పటికి వాగవతత యందున్న ద్రవిడలనంగతి యేమి? వాని గ్రామదేవతలు గలరు. వేటికిని చెన్నపురిరాష్ట్రమున, ఒక్కొక్క గ్రామమున కొక్కొక్క ఆమ్మవారు గలరు. వ్రావిడులు సర్పములు, రాళ్లు, భూరిములు మొదలగువానిని గొలుచుచుండిరి. ఇట్టిపూజ కాలక్రమమున ప్రతిమలయందు తెలకొల్పబడుట సహజము. శిల్పపూజ వ్రావిడులయందే మొదట ఉచ్చిత్తిని గాంచినది. వనివహించూమతమున పూజంపబడు దేవతలలో చాలవట్టునకు ద్రవిడదేవతలే గలరని ప్రేమగుగారు చెప్పుచున్నారు. రామరామ వ్రావిడుల సంపర్కమున నూపరూపము దేవతలకియః బడినది. దివ్యాన వాయూదేవతలకు చిహ్నముల నిచ్చి కొలుచుచుండిరి. ఈచిహ్నరీ (symbolism) ప్రాచీన హిందవశిల్పమునకు మూలమయ్యెను. ఈచిహ్నములచే, ఒక్కొక్క దేవతయొక్క చాహువుల, శిరస్సుల బహుశిర్యమునకు వసుక కెంఠియొకాలమువాటి బాతీయ దీర్చివ్రమ గలను. క్రమముగ ఆర్యుల జ్ఞానసంపర్కమున

వ్రావిడులశిల్పము మారవచ్చె తస్యమున వికసెంపబడెడిది, మార్పులకాలము వాటికి స్వభాతీయమయిన శిల్పము పూర్తిగ దేశములో నావిర్భవించియుండెను.

ఈమాతవచ్చె తస్య మెట్టిది? మొదట వ్రావిడుల శిల్ప మేస్థితిలో నుండెను? విచారించవయ్యెడిది.

మిగుల పుగారవమును హిందూదేశపు శిల్పము నందు—వార్సల్, బుద్ధగయ, పాంచీప్రదేశములందుః గన్పట్టి రంతిచెక్కడములందు—బిక్షిపని విశేషించి యున్నది. ఈశిల్పము హిందాలమువందుచెక్కి, రిద్దుండ గల హిందూదేశమునం దంతటను విరివిగ వ్యాపించి యున్నది. ఈశిల్పము మొదటనుండి చివరమునకు ఆలంకారముతో నిండియున్నది. ఈయలంకారరచన హిందూదేశపు శిల్పకళలందు స్థిరముగ నిలిచియున్నది. ఈయలంకారశిల్ప మంద యొప్పుర్యమునకు వచ్చియున్న కాలమునందు మానవప్రతిబింబములను చూచినచో నీకళ ప్రాథమికదశలో నుండుట విశేషమగును. మగురాపట్టు గాముదగ్గట నున్న పర్థాలలోని విగ్రహము లిందుకు నిదర్శనము. వీనియందు విష్ణోన్నత స్వరూపము యొక్క (relief) ప్రస్ఫుటత్వము లేదు. ముఖమందయు (frontality) విలసిల్లున చూపింపబడును. ఇది silhouettes వంటి మానవాకృతియొక్క చాయా మాత్రములే యై యున్నవి. వార్సల్ మూలమునందలి గాతీచెక్కడములను బిక్షించినను, వనిమాడ నింతకు మించి యుండలేదు. ఇందలి మర్త్యబింబములు సర్వాంగమూర్తియగు మానవుని నిర్మించుటయందుగల శిల్ప యభిలాషమహారేణ చూపించుచున్నవి. ఈమూలమునందు జీవులన్నియు సమాన మానసికతార్థగాఢ యొకటి చెక్కబడియున్నది. అందు మానవుడుగొడ నితరజంతువులవలెనె భావనహితుడయిన ప్రేమకువలె నిర్మించబడుట గాంచెను. ఇటుమీద క్రమముగ మానవిగ్రహమును చెక్కటయందు శిల్పులు నైపుణ్యమును గాంచెరి. అయినను సర్వతోముఖవిభ్రాజనమునకు సుప్రయోగము నుటకును పరిపూర్ణ విగ్రహనిర్మాణమునందుగాని, చిత్తస్ఫూర్తినిరూపణమునందుగాని మహోన్నతిర్యమును బడ

యలేదు. సుప్రచక్రవర్తులకాలమునాటికి ప్రాథమిక దశ
యందున్న శిల్ప మనేకవిధములందు ప్రతిష్ఠియైనా,
సౌఖ్యమును తెంచెను. దీనియందు ప్రాథమికకళలంకా
రము నివసించియుండుటయేగాక, మునుపటికంటె పెక్కు
దుగ నిది సాంపు పెంపొందినది. మొదటి భావ రహిత
మయినస్థితినుండిభావప్రటకమనునకుఁబడికొనిరాఁబడినది.
ఆర్యులజ్ఞానదృష్టి శిల్పమునందును ప్రతిఫలింపఁజొచ్చెను.
కృష్ణావసంపర్కమున శిల్పము మారినదిహృదయ బాల్పఁ
జొచ్చెను. ఆకార నిరాకారములు, పరాపరములు,
దృశ్యాదృశ్యములు ప్రకటించఁబడఁజొచ్చెను.

సుప్తరాజులకాలమునది మునుంచిన యుల్కాశ్వు
మానసికప్రవృత్తి, రాజ్యశ్రీతోహటు, హైందవనాగరి
కరై వశేకముఖముల భాగ్యరంధ్రముగఁ జేసెను. ఈయంగ
మునందే సంస్కృతవాక్యము, కావ్యకళావికాసము
నొక్క మాటుగ వసంత పయమునందుల విరివిగఁ
బుట్టించెను. ఈ యుల్కాశ్వుమానసిక ప్రవృత్తి శిల్పము
నందును వానిదగ్గించెను. సుప్తకాలపుశిల్పము పూర్వపు
శిల్పమువలె స్వేచ్ఛా విహారమున చిందులుత్రొక్కపడ
కట్టుగాఱునది వచ్చెను; సుగుడిరమయిన దూపవిష్పత్తిని
గాంచెను. విగ్రహములందు, చిత్తరవులందును అంగ
విన్యాసప్రకృతుల, సరళుల, వస్తువిశేషము, రచనావిలా
సము ప్రాధికము నొందినది. శిల్పి మానస సౌందర్యమునే
గాక మానసికాధ్యాత్మికవృత్తులను బ్రకాశింపఁజేయుట
యందు సిద్ధసామ్యఁ జేయెను. జాతీయప్రవృత్తివిప్లవ
భావములనుచ్యుత్తపఱుచుటయందు పరిపూర్ణులగుచున్నది.
కాని యిది సుప్తరాజ్య మందరించినతోడనే కేవలము
విప్లవపర మయ్యెను. అందునండియు శిల్పమునందు
మానవునిసౌందర్యరిలాసములు, హాసభాసములు, ముకో
ధర్మప్రవృత్తులు, తీవ్రనితెన్నాన్న రోగవృద్ధులు కనఁబడుట
యందు నయ్యెను.

జేతావిగ్రహముల కప్రాకృతవిలాస మునంగఁ
బడుటపర గాతర మేమి? అది యందుగూఢముగను, సౌందర్య
తక్కువగున రచింపఁబడుటపర గాతర మేమి? దీనికి కార
ణము కాలగుట్టునకు ప్రాచీనాద్యుల తాత్త్వికదృష్టియే.

దర్శనముచేతను, ధ్యానముచేతను పతనవింపఁబడిన
రస్యము ప్రతిబింబరూపమున నెట్లు సాద్రమగును
రేఖలచే నెట్లు బంధింపవలెను? కావున ఆర్యుల
విగ్రహములందు సంస్కృతి నొందలేదు. పరమ
యాపరేఖలచే నిర్వచించుటకు వా రియ్యకొనలేదు
కారణముగ పౌరాణికయుగమునందున్నంత వి
శిష్టత, విగ్రహారాధన మందకు పూర్వము లేకుండెను
జలి మహాభావ్యమునందును, కాటిల్యుని యర్థభా
నందును విందుల కాకాలపుటాద్యుల యసహృత్తివి
జేయు వాక్యములు గలవు. “పేరానచే హమ
మండిలాభము సౌండుటకు శివుఁడు, స్కందుఁడు
జేతావిగ్రహములుచేయఁబడుచున్నవి” యనిమహా
మున V-3, ౯౯-౧౧౧ సంపర్కమునఁ గలది
తాస్త్రియమందు హమరరజనుల విగ్రహములను
కొని ఖజానా నిండించుటక మందిపద్ధతి యు
ల్యుఁడు హెచ్చరించుచున్నాఁడు. ఇది యార్యమం
యం దింకను విగ్రహారాధనయేడఁ గల తిరస్కా
మును సూచించుచున్నది.

కావున ఆర్యులరచమునకును, యోగము
ధ్యానమునకును సమగుణముగ శిల్పరచనయందు
స్వామ్యులతోడను, సౌందర్యములతోడను,
తోడను, అప్రాకృత ముఖవైఖరులతోడను భా
వసంపద కప్పి చేయఁబడినది. ఇట్లు బుద్ధిదేవుఁడు
దక్రముచేరినది, బోధవృక్షముచేయు నాఁరింప
“ఇట్టివిష్పత్తి జేదకాలమునుండి హర్యులకాలము
గల విగ్రహారహితమయిన హైందవ శిల్పసంప్రదాం
సంగ్రహపఱుచుచున్నది” యని కాలిదాసు నా
ప్రాసించుచున్నాడు.

తర్వాతది గ్రీకుల సంపర్కమువలనఁ గలిగిన
మానము. విగ్రహ రహితమయిన ఆర్యశిల్పుల
ద్రావిడ సంపర్కమున విగ్రహమానాభిముఖ
గ్రీకుల సంపర్కమున మానవిష్పత్తిని చెందినది.
బుద్ధుని ధర్మకాయముతో సంస్కృతి నొందలేదు.
తో, సాంచి, బుద్ధగయ ప్రదేశములందు విగ్రహ

యిన పాంశేతిక శిల్పములను న్యక్షేయశిల్పములు నిర్మించుచుండ, తమ శిల, గాంధారములందు గ్రీకులు బుద్ధిజేవుని గ్రహములను నిర్మించుచుండిరి. బుద్ధుని మొదటి విగ్రహమును నిర్మించినవా గ్రీకుశిల్పిలు. కాని వారు గాంధారిశిల్పల పాంశేతికములను కను విగ్రహములందుఁ జూపించు కేయలేకపోయిరి. అయినను మఱొకమిగిలిన బుద్ధవిగ్రహములయందే హైందవశిల్పల నభిముఖులఁ జేసిరి. బుద్ధునిగూర్చిన కథలను బుద్ధునిమధ్యస్థముగఁ జెప్పట వారంభించిరి. మొదట కథలను చిత్రించుచుండ గ్రీకులు బార్తత్, పాండిశిల్పలప సాటి లేకపోయినను, శిల్పకాలమువచ్చి యాకళియందు కలుపై, సత్కళియందు, శాహిబులనందు గ్రీకులు చేరియ శిల్పలను జయించిరి. అంతియ కారు: దేవాలయ, కట్టడములందు నదుర్భుతపరిచిత్తనమును జాతీయమువల కమగుఁజుగఁ గావించిరి. హైందవ గ్రీకుల పద్ధతుల సమ్మేళనమునందే గాంధారశిల్పకళా పికతటి యుద్భవించెను. తర్వాత వౌద్ధవిహారముల కదిలముయి, తురుష్కస్థానము, మధ్య ఆసియా యున్న గుర్రశిములపఁ గొంపోయెదను.

హిందూదేశమున వౌద్ధవిగ్రహములే కాక, వానితోట హిందూవిగ్రహములను నందలలోలఁచి పెరిగిపోవున మొదట గ్రీకులే కారణము. "విగ్రహగ్రాహనమును దేశములందు వ్యాపింపఁజేసిన నొప్పు 'నేరతులు' ప"లని ప్లానరుగారు పరిహాసముగ వ్రాసియున్నారు. "రాణిక యుగమువాఁటికి దేశమున వౌద్ధమత మంతరించు. బుద్ధుఁడు విష్ణువుయొక్క యవతారముగ గ్రహించెను. కాని యాశాశాంతియుగమునందు మిపుతిల్లిన పురుషులయు గ్రీకు సంప్రదాయపు రచనాపద్ధతిని పూర్తిగ విడనాడి ప్రాచీన హిందూసంప్రదాయమును గిచ్చెకొనెను. ఈయుగమున నుద్భవించిన పాండి, రవాత్, ఆజంగి, జగ్గయ్య పేట, పంహత్ బుద్ధవిగ్రహము గాంధార బుద్ధవిగ్రహములతో పోల్చిచూచిన ప్యది విశదమగును. "గ్రీకు-పాక్ష్టికదూపవిద్యానము, వా పద్ధతి (technique), గ్రీకుల అంగ సంబంధము (proportion) మున్నగు గ్రీకుల శిల్పలక్షణ

ములు భారతజాతీయ సంప్రదాయమును వెదుక్కొని తానిని గ్రహించుటయందు జయముందే"నని విశ్వేంద్రు స్మిత్ గారు చెప్పుచున్నారు.

హైందవజాతీయ సంప్రదాయశిల్పమునం రెల్లెడలను 'నగిషి' పని—అలంకారవైధియము — ప్రాముఖ్యమును విహించియుండినట్లు గాంధారము. మిగుల పురాతనకాలమునందే నేటిముఠము ఇండియాను దుష్కవించిన శిల్పకళాపద్ధతు లన్నిటియందు—వౌద్ధల విహారములదేమి, హిందువుల కట్టడములదేమి, తర్వాత ప్రభవించిన రాజపుత్రుల, ముగలుల శిల్పకళలదేమి, కట్ట, బంటము, లోహసౌప్రసమలయందేమి, 'నగిషి' పని, యాయలంకార కళావైధియము, విశేషించి కన్పట్టుచున్నది. ఈ యలంకారశిల్పము (decorative art) ఎందుండి వచ్చినది? మున్నెన్నఁడులేని శిల్పకళావిజ్ఞానము ను ప్రవక్తకన్దుల యుగమున వ్రాదుర్భవించుటకుఁ గరెం దేమి? అను ప్రశ్నలను పరిశోధించి పర్ జాక్ మాన్స్ తో గా రిల్లు వ్రాయుచున్నారు—

"హైందవ శిల్పమునుగూర్చి వ్రాసిన వారిలోఁ దెక్కొండ కది హైందవసామ్యులనియే యభిప్రాయము. హైందవ వాగ్ధికతయం దుత్తమయినవందెయను ప్రాచీనసామ్యులకే, వేదములతోపాటు, దీక్షిహిందూబుధినదని పేరులఁజుదురు. ఈ 'పత్తిమమునందు' శిల్పకళలను గూడ చేర్తురు. అయినను సంగతి సందర్భములను విచారించెము: హైందవ శిల్పముయొక్క మొదటికర్తలు వైదికసామ్యులే యయినవో, పేరు మొదట నెచ్చట నివసించిరో యాచోచ్చట నది ప్రబలముగఁ గన్పట్టుచున్నయందును, అనఁగా పంజాబు, పశ్చిమోర్ధర ప్రాంతములందు. కాని కన్పట్టునదంతయు నించుటకు న్యతిరేకముగ నున్నది. పంజాబును విడిచి బక్షిణమునను పోయినవలఁచి దీనిప్రాధికము ఎప్పుడువన గాంతుము. పంజాబునకు మిక్కిలి దూరమున మన్నటి దక్షిణదేశమున నియ్యది ప్రబలియున్నది. మధ్య యిండియా యందును, హిందూస్థానమునందును నిది మిక్కిలి దుర్బలముగను, మార్పుచెందియు నున్నది. పంజాబునందు మిక్కిలి దుర్బలముయి, చూచుట కరుదై

యున్నది. బాగుగ చూచినచో, శేటి హైందవశిల్పము మనోహరమయిన యలంకారముతో పరివేష్టితమయి యున్నది. కాని, యీమనోహరత దీక్షిణమునకుఁ జోవు కొలది స్పష్టముగఁ జూడవలయుడిని. దేన్నపురి రాజ్యము నందును, సింహాశీస్వీపమునందును పహజ పరిపూర్ణవిలాసములు జేరియున్నది. బాక్షిజాతిశిల్పి-నిష్ఠి బాలుఁడు హైందవ—ఆర్యురచయన హస్తలాఘవమున, ఎంతయో పశిలముగ, చిత్రగతుల నిండుకై నను చెదరిపోకుండ, నగిడి పనిని చేయుచున్నపుడు చూపుటకంటె వ్యాఘ్రాహితునిగఁ జేయునది నాప హిందూదేశపు శిల్పము నంగు మఱేదియుఁ గన్పట్టలేదు. వారి హస్తకైపు ల్యము, స్ఫుర్నలాలిల్యము, కల్పనాశక్తి, నిర్దుష్టరచనా విలాసము, శిల్ప సుందరగమనముకంటె నెక్కువయినది మఱియొక్కటి లేదు. నేఁడిది యెంతవ్యతా, ఆనాఁడు ను వెంత పర్యముగ మండెను. అమరావతి చెక్కడము లందు, మఱియొక్కటను గావని, భాగ్యశంకరులగు నలంకార కళావిలాసములు గలపు: కల్పనాపటుత్వమున, శేఖావిలాసమున నాటి లేనివియు యున్నది (the richest, most rythmical and most imaginative designs). పంజాబులో—నేడు దిక్షిశిలముందుఁ ద్రవ్వఁబడినది గుఱాపుచేయువట్టుగ—గ్రీకులు రాక పూర్వ పోవిధమయిన శిల్పమును లేదు. అందుచేతనే, స్వలాతీయమయిన శిల్పము పంజాబులో పుట్టియిందే లేదు గావుననే, విదేశీయులయిన గ్రీకుల శిల్పకళాభివృద్ధి కంటె పారవంతమయిన భూమి వొసంగినది.”

కావున స్వరక్షిద్ధమయిన యాయలంకరశిల్పము “హైందవసామ్యులది కావనట స్పష్టము. ఆర్యులప్రతిభా విశేషము శిల్పమునందు లేదు, బారీయువట్లు మఱొకమార్గ

మున ప్రకాశించినది. వారు బుద్ధిబలపంపములు, నేపథ్యములు, తత్త్వవేర్తలు. సాంఘికైతికాచర్యులంకి జీవిత శేఖావిలాసరచనా నిపుణులు. ఈజ్ఞాన గుణకారణముననే వీరిచరితాలనము, నాగరికర దేశమునం రటను క్రమ్ముకొనుటయు, ఆశ్వేతరవాతుల సప్త నాగరికరతలగుంటుటయు సంభవించెను. తదాదిగ, ఆహైందవ ధర్మేశ్వరమునుండి యొక విశిష్టబాతీయ మున్నవించినది. శిల్పకళలు నాఁటినుండి నేటివఱకు ముందువట్లు—మగ చూడఁబడుభలములందు నిలిచియుంటున్నది. హైందవలదని నిస్సందేహముగ చెప్పవచ్చును.

హైందవ బాధ్యతాభివృద్ధియందు తమ వ్యక్తిత్వ గోళావ్యయినను, శిల్పకళలందు మాత్రము సంరంజితావగల్గిరి. సంఘమునందు హిందూ చూడఁబడుచున్నట్టి శిల్పచృత్తులు (arts and crafts) తమహస్తమునటఁజేసి, ప్రభువులయిన ప్రత్యేకపాకర్య సనములు పడయుచుండెదవారు. *

ఈ విశిష్టభారతబాతీయ శిల్పకల్పనము ను మునంకొక గొప్పదైన సస్యతాసమీకరణము. ఈ శ్రేష్ఠమునుండి యొకశిల్పచిహ్నాని—హైందవశిల్పమున నిగ్గ గాంచినది—ప్రభవించెను.† వాస్త్రూపవీరిత రివ్యర్థము శిల్పరూపగమ ముదలిడ, శిల్పరచనమున సాంకేతికములు సంభవించుట మరసంబంధమైన కళాపరిణామమునందు భూమము. ఈసాంకేతిక నిర్వచనము (symbolic representation) కై శివదత్త ము తాదశిల్పమునందు మాత్రమే యమోఘముగ నిలిచి న్నును, తాదశిల్పమునకు పూర్వము దేశమునందు శిల్ప లేదని భావించఁగూడదు. కొందఱు శిల్పకళాపండితులు పున్నట్లు హిందూశిల్పముయొక్కయుత్పత్తికి తాదాను

* అప్పటినుండియే కాఁజోలు నునదేశమున నొకరిమావ్యములు పుట్టఁబడినవి.

† As a result of the fusion of the Aryan and Dravidian elements—the interpenetration of philosophy and art,—there arose the grand Hindu art—one of the grand cultural synthesis in history. It gave birth to the gorgeous symbolism—the meeting ground of the Seen and the Unseen, the actual and ideal. This symbolism and still remains the keynote of the Hindu art...It is a mystic Heroglyphic which waits for its Champollion.

కారణము కాదు. బాహ్యత, సాంఘిక, బోధగయ, అనురాగముతోట నింకను మిగిలియున్న శిల్పములను గాంచిన, తొడ్రుకుమునకు చాలాపూర్వమే పుట్టినట్లు మనశిల్పము వేదకాలముననుబట్టియుండెడిట్లు నదిచ్చిన్న మగ వచ్చునున్నట్లు, అక్కలపు బాహ్యమునందుఁ గూడను నివర్తనములుగలవు, గాన—చేపవనును. దాని యుగ్మితికి మూలము పుట్టినట్లుయిన వనంతులు, సంకెపు పనివాండ్లు, విశ్వబ్రహ్మలు మున్నగువారి నంతే ప్రారంభరహస్యముగ వచ్చువర్ణానములందుఁగనవచ్చును. 4 మాత్యులకాలము నాటికి యాశిల్పము పరిపక్వమయిన స్థితిలో నున్నది. సాంకేతికమైన (conventional) ఈ పుష్కాతీయ శిల్పప్రచారమునకు తొడ్రుకుత ముద్దీపకారియయ్యెను. ఇంకను బుద్ధవిగ్రహములను చెక్కటయందు శిల్పులకు మనఃపూరింపలేదు. బహుశః వీరికిను విగ్రహములను చెక్కటయందు నిపుణులు గాలేదేమో. ఇదే యధార్థముగఁ గన్పట్టును. ఆకారగ మేలేనను, బుద్ధుని ప్రబోధమును బోధింపఁగఁగఁచెనను, బుద్ధులెపుడు భక్త్యవక్తముచేతను, నిర్వాణమును ప్రాప్తముచేతను (ఉత్తరార్ధార్థ పరిణామమున పోగానేక యుగమునందు ముదిరిన లింగములను, దేవాలయ గోపురములను ప్రాప్తము మూలము), ఇట్లు సాంకేతిక సూపాత్మికమైన శిల్పము నిర్మింపఁబడినదివచ్చెను.

గ్రీకుల సంబంధము

ఇట్టిస్థితిలో విదేశీయుల సంసక్రమము, ముఖ్యముగా నెన్నఁదగినది గ్రీకులది, హిందూదేశమునకుఁ గల్గినది. గ్రీకులు రాకపూర్వము హిందూదేశమున విగ్రహారాధన, విగ్రహారాధనము బాహ్యత కేవలమేలేదు. కాని గ్రీకులరాక మూలమున ప్రాంతశిల్పచారిత్రమునందుకొక గొప్పపరివర్తనము కలిగెను. ఇంతియనియు పైరస్థిస్థిరములతో కర్రాయిగ విగ్రహరూపమునకు మహావిద్యముగ విజృంభించెను. ప్రాంతశిల్పమునకు గ్రీకు ప్రావీణ్యము మిగిలదునికాలమునందే కలిగినది. భారతీయశిల్పకళాపరిణామమునందు గ్రీకురాజకమునికాక మౌర్యకమును గల్పించు

చున్నది. హిందూదేశీయత్రమునందే గాదు, ఆశియాఖండ పరిత్రమనందును ఆశియాఖండపుశిల్పము, ముఖ్యముగాను మౌర్యపరిణామ విలాసమునందును. ఆశోక మహారాజు బోధకుల నంటి దేశదేశములందు తొడ్రుకు ప్రచారమును పొగించెను. బుద్ధవిగ్రహములద్వారా గ్రీకులు గాంధారము, బాక్త్రీయా, చీనా, తురుష్క, స్థానము, మున్నగు పశ్చిమదేశములందు తొడ్రుకుమును విరివిచేసిరి. భార్యాశోధనచే ప్రారంభింపఁబడిన దేశాంతర ద్వీపాంతర భక్తి ప్రచార మిట్లు ఆశోకమహా పితృల నొక మూలండ్లలో సఫలీకృతమయ్యెను. గూఢముగను, మహాభక్తిప్రవృత్తులకు గ్రీకులకు భారతీయ నిరాకార శిల్పరచనము, విగ్రహరూప రహితమయినది, నచ్చుపావులుచే సాకారశిల్పరచనము, విగ్రహనిర్మాణమునకుఁ గడంగిరి. హిందువుల వలె కేవలము బుద్ధుని భక్తికాయముతో గ్రీకులు సంర్పిష్టి నొందలేదు. బుద్ధుని వాస్తవిక కాయమును, పురూషమును సాక్షాత్కారము చేసికొనఁదలచిరి. బుద్ధులెపుడు వెనుకటి విగ్రహమును నిర్మించినవారు గ్రీకులు. విగ్రహరూపమునందే గాదు, వేదవిగ్రహములను శిల్పసంస్కరణమునకు దారిచేసిరి. శిల్పచిత్రములనుండి భవన నిర్మాణమునకు (architecture) గడంగిరి. ప్రాచీనస్థితి యందున్న (primitive stage) భారతీయ భవననిర్మాణమునందు చిత్రాశ్చర్యపరివర్తనమును గావించిరి. ఈపరివర్తనమునందు గ్రీకు లద్యుత్పాదకముగ్మతతో భారతజాతీయ మతానుసారమున కల్పనాదృష్టిని (indigenous motifs) సమ్మేళనము చేసిరి. తననయోగమునందే Græco-Buddhist Art అని పేరుగాంచిన గాంధార శిల్పకళాపీఠ మొకటి ప్రభవించి, యీ మౌర్యకాల ఆశియాలోని పశ్చిమార్ధ దేశములందలి తొడ్రుకులయములందు విలసిల్లు శిల్పవైభవములకు మూలమయినది. గాంధారమునందు గ్రీకులు నిర్మించిన ప్రాసములు, చైత్యములు, సుహృదయములా బోవనుగొట్ట చెక్కఁబడిన శిల్పములు (sculptures) హిందూదేశమునందలి శిల్పములలోనికెల్ల చాల సౌగంధికమున ("the finest India

* Mon. Fovcher.

has to show") కొంచటి యభిప్రాయము. కాని, యాగ్రీకు శిల్పము వచ్చియె ధ్రువమునందు రెప్పు తక్కిన హిందూదేశమునందు వ్యాపింపలేదు. మధ్యయండియా, దక్కను విహారములందలి శిల్పము కేవలము స్వభావీయ మయినది.

తౌద్ధ-పౌరాణిక యుగము

మధ్య, దక్షిణ యండియాయందు ప్రబలివశిల్పము నందు గ్రీకులొద్దలము లేకపోయినను, వారి శిల్పకళా పద్ధతి వారితోపాటు దేశమునుండి నిర్గమించినను, విగ్రహ రూపమున్నది, విగ్రహారాధనమునకు వారు చేసిన పని నాచరియు శాస్త్రోక్తమై, ఆసీనుహిమాదలపర్యంతము దేశమందంతట నిలిచిపోయినది. వారు చేసిన వీజము మహాభక్తుమై "బోధివృక్షమును" గూడ మ్రొంగివేసి, అనంతకోటి దేవతావిగ్రహములను, విగ్రహారాధనము నకును ఫలప్రదమయ్యెను. బుద్ధుని మొదటి విగ్రహమును నిర్మించి యిచ్చిన వారు గ్రీకులు; తౌద్ధధర్మమును పుచ్చు కొని భాగతీయము పెట్టిపధర్మభిక్షు కిది వారి ప్రత్యుపకారము! ఉభయభిక్షును గైకొని, చాలకాలమునుండి ఆకార నిరాకారములపర్యంతమిది దేవతారూపరదనానందిగ్ధమాన గురువు హిందువుల దీర్ఘ సంకల్పాద్రివి కావెనె. గ్రీకులు నుం దరమై తౌద్ధవిగ్రహములను నిర్మింపవారంభించిన దానిగ దేవతారూపరచనము, విగ్రహారాధనము దేశమునందు విస్తరించును. ఇందు తౌద్ధ జాతకకళలను, హిందూ పురాణ కళలు నొండొంటితో విగ్రహ రూపనంపత్తిని కొల్ల గొనుటయందు స్ఫుర్తించును. రెన్ని రూపణమునకు తౌద్ధ విహారములు, సుహృదయములు, హిందూ దేవాలయములు దేశమివం చెల్లెడల వావిర్భవించును. ఈశ్వరికాన సమ యమున ఆసేక జానులవారి మితములు, దేవతలు, రక్షణ తలు సంక్రమించి రచనాపద్ధతయందు పాంకర్యమును, రూపవ్యయనందు వివిధత్వమును కలుగఁజేయును. ఎప్పు డయితే ఒకపారి బుద్ధునిధర్మకాయముతో 'రాశీ కుపి సహో, ఆంకెనుండి క్రమముగ ప్రజలచిత్తము, శిల్పల బృష్టి బుద్ధదేవుని సంభాగకాయములోనికి, అటుపిమ్మట నిర్మాణకాయములోనికి (ఇది జాతకకళలను, దకావతార

ములను తాపలమయినది) వారిపోవును. కాకున్న వాదివిగులు లేకుండ, పర్యవస్పర్శలు లేకుండ, జన న్యము, ఆశేషజనము వట్టిధర్మకాయముతో నెచ్చిపెంచెందెయండఁగల్గును? ఈమూలన విగ్రహశిల్ప మునకు కేవలము పారమార్థిక మొక్కటియే కాదు, మాడ చాలమట్టునకు కారణమునకు. అదియెను శిల్పమునాత్మ మిందకాలము పారములేని, శృంగ లేని పాంకేతిక శిల్పరచనమునందు ముద్రపందం కావున, ఒకవైపున క్రొత్తిక్రొత్త విగ్రహములు మయములు, దారుమయములు, శోపామయములు) పలుకుచుండ, మరొకవైపున శిల్పములు, చిత్రకళలను, గాగలను ఉలి, పంచెతో నిర్మించున ఇందెనుండి శాక్యముని స్వరూపము వెనుకబడిన బుద్ధదేవుడు ఆచలకోడేతరులు, శామిరభద్రులు భద్రులు మున్ను ప్రచుగ్గఁపరివారముచే గప్ప బడును. బుద్ధరూపము సామాన్యమై స్థిరమగును. "బుద్ధులు" ముద్రాంకేతులై (విష్ణుమూర్తికి చిత్తములు) నెలయుదురు. ఇట్లు, అమితాభుడు భద్రతో, వైరోచనుడు (బుద్ధుని యొకయభివారము వక్రముతో, అమితాభుడు భూమిస్వర్గమునతో సంభవుడు) విరచమునతో, ఆమోఘసిద్ధి అభయము బుద్ధుని యభివారములు మా స్త్రీభవించును. ఇట్ల కల్పనము బయలుదేలి మతాభివృద్ధిని, పురా గాగలు పెరిగి శిల్పాభివృద్ధిని పరస్పరము తో తౌద్ధమరమునకు పోటిగ పౌరాణికయుగమున మరము మించిన నేర్పుతో విజృంభింపసాగి మీద సత్యాగ్రహము చూపి యిందకాలము యున్న తౌద్ధధర్మమును తనలోగలుపుకొనుటకు మరము విశ్వప్రయత్నమున కుద్యమించెను. త రంభమున విజయపాస్త్రము హిందూమరమునకే తౌద్ధధర్మములు హిందూత్వములో ప్రకృష్టముగ వాగంభించెను. బుద్ధుడే విష్ణువు యొక్క మాత్రగ పరిగణింపఁ బడెను. శివుడును బోకటియే, వేలు కా దనెడి "బోధిసత్త్వము" చేతెను. శైవమరము, తౌద్ధమరము భేదరంజకమ

రాంధ్రప్రదేశము గలిగి వర్తిల్లఁజొచ్చెను. కాక్యముని క్రమేణ శివునియవతారముగ, యోగీశ్వరుడుగ, సుదకు పురాణములలోని వచ్చువచ్చటికి విష్ణుని యవతారముగ మారిపోవును. ఈమార్పుతోపాటు "నిర్వాణము" యొక్క మొదటిపంగతిపూడి మారిపోవును. గీతలలోని "ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ సంశయామి యుగే యుగే" యనెడి వాక్యమును స్మృతిపక్షమునకుఁ బెచ్చువచ్చు, నిర్వాణమునకుఁ దైవ బుద్ధిభగవానుడు లోకసంగ్రహకర్తను అవతారములు వచ్చువచ్చుగ, "వబుద్ధి కపరినిర్వాణి వధర్మ పరిహీయ రే" యని నిర్వాణసిద్ధాంతము పరికాశము కందును. మఱియు నొకవైపున బౌద్ధసహాయులందు 1000 బుద్ధమాధులు వెక్కిరించుచుండ, మఱొకవైపున శివసహస్ర నామావళి, విష్ణుసహస్ర నామావళి క చింపఁబడుచుండెను. మూపములన సమానాంతరముగ లింగ ప్రతిష్ఠ, బౌద్ధవిశేషములను బేనా లయములు, బుద్ధవిగ్రహములను శివశివులు-ఇట్లు బౌద్ధ మతమునకు ప్రతిగ హింసా మత మును సమస్తాంగ ములందును నూరిన వై ర వ్యక్తము కు జొంది, క్రొత్త జ్ఞాంతిలో వెలువడెను. ఈ యారతిరు ను వాసులు కుమారోపాక చెంబిఁ గొనిపోయెడు వాలు ను గాఖలుగల దీపపుకమ్మలు ఆనాడు జోధివృక్ష ఉపకు చిట్టుముగా వచ్చినవే. ఇట్లు ధ్వజస్తంభములు, పక్కతోరణములు, త్రిశూలుములు, వక్రములు, వేనాల యలులమీది 'వసేడికుండలం' మున్న సునవి బౌద్ధసత్యము నివానికి ప్రతిచిహ్నములుగ వచ్చినవే! ఇట్లు నూరిన బోధివృక్షము గాంచిన హిందూమతము బౌద్ధమతము నదిగా చేసికొని, రెవలో వైకృతముచేసికొనుటయే ముఖ్య కరణము గాకోవు, బౌద్ధమతము హిందూదేశమున కొంచెముగ నిర్వాణము చెందుటకు.

హిందువుల తత్త్వమునందు 'సర్వం ఖర్విదం హ్యాయే' గాని పుష్కలత్వము లేదు. ఏకత్వమే గాని తత్త్వము లేదు. ఆద్యతీయమే కాని ద్వితీయము లేదు.

సృష్టిమండి సృష్టికర్త వేరు చేయబడుటలేదు. ఈయ భాగ్యత్విక పామరశ్యభావముచే సర్వమతములవారి దైవ తములు హైందవ దైవతానికములోనికే జేర్చబడును. మొదట ముగ్ధగయన దైవిక దేవతలు శిశి న్గురయి, కాల క్రమమున శిశి కొట్టి దేవతలుగఁ బరిణమించురు. అంతే సృష్టియంతయు సృష్టికర్తయొక్క రూపము-చిహ్నము. ఈయ భేద ప్రతిపత్తిచే మొదటి ప్రకృతిపురుషులు శివ శక్తిలుగ, రెవ్వార ఆగ్రహాగీశ్వరరూపముగను, శివశక్తి పులు పారిహారరూపముగను పరిణమించురు.

గుప్త యుగము

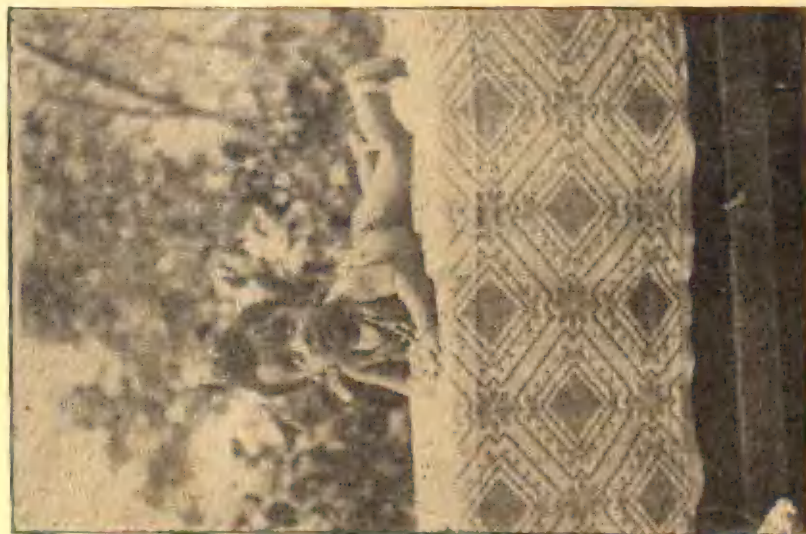
ఈప్రకారము నూరిన వైకృత ప్రబోధములను గాంచి పునరుద్ధృతమైన హిందూమతము బౌద్ధమతము యొక్క స్థానము నాక్రమించి, గుప్తదక్రవర్తల యను గ్రహపదములను పొత్తిపై, వినుల ప్రాధానముతో విక సింపఁబోడఁగెను. ఈకాలమునందే నకల విద్యలయందును, కాస్త్రములందును, వృక్షులయందును, సాంఘిక జీవితము వందును కొవ్వసంబువము కలిగినది. రాజ్యము వర్తనల వ్యా పించెను. వాణిజ్యము ద్వీపాంతరములతో జరుగుచుండెను. వివిధనాకులకారు, వివిధమతములవాగు ద్వీపాంతరముల నుండి చెచ్చిపోవును హిందూమతమునందు క్రొత్తసంగతు లను జేర్చుచుండిరి. బాహుపరశ్వన సాంకర్యము ప్రబలము గ మండెను. ఈయుగమునందే వివిధకాస్త్రవిజ్ఞానకావ్య కలాపవత్తి వికసించెను. వానితోపాటు పురాణములు, స్మృతులు, ధర్మకాస్త్రములు సంస్కరింపఁబడినవి. † ఇట్లు సకలవిద్యయములందు వర్ధుదయము మహోదయం బగుటండేపి గుప్తవక్రవర్తల కాలమునకు (క్రీ. శ. 400 - 700) స్వర్ణయుగమని (the Golden Age of India) యితిప్రసిద్ధ మయ్యెను. ఈయుగమున శిల్ప కలాపైభవము వాఙ్మయవికాసముతోపాటు మహోన్నత పిఠికి వచ్చెను. ఈ యుగమునందే వామర్యరించిన శిల్పము

The syncretistic tendency of the Hindu mythology is a most powerful factor on formation of Indian Gods.—Prof JACOB.

† ఇట్టి సాంకర్యమునకు సఱచియే కాఁజోలు, సమగ్రయాసము, పరదేశ్యమతము మున్న ను నాచారములు గలమునుండిని షేధింపఁబడినవి.

ఆ క స్మి క ఛా యా చి త్ర ము లు

(SNAP SHOTS)

చిట్టివాన్న !

శ్రీ పి. వి. అప్పారావుగారి ఛాయాచిత్రము.
(రెండవ బహుమతి)

అమ్మో!!

శ్రీ సి. యస్. శేషచలం నాయుడిగారి ఛాయాచిత్రము.
(మొదటి బహుమతి)

ర. వ కారితము

శ్రీ ఏ. యస్. గోవిందరాజుగారి ఛాయాచిత్రము.

క. 'మురళి'

'ఇంకాచేపుకు రాలేదు'

'విశ్వరూపము'

శ్రీ యం. సుబ్బారాయణుగారు సంచిని
ఛాయాచిత్రములు.శ్రీ డి. కె. పట్టాభి రామరావుగారి ఛాయాచిత్రము.
(తూడవ బహుమానము)

బూలఁ జల్లినయట్టిరసాలశాఖ
రాల రువ్విన స్వార్థపరాయణుడు
నరుఁడు రూచించు నీకరుణారసమ్ము!

౨౯

నుదుల కమ్మనకపురంపువిడచుచేతఁ
జూడ్కి తిన్ననకాటుక సాగనుచేతఁ
దలఁపు చల్లనముత్యాల దండచేత
సలవడినఁ జాలు సృష్టిరాజ్యమ్ము నాది!

౩౦

ఇంత వెగటై విడంబించు హృదయశీమఁ
బూలదండల వరుసలఁ గీలుకొల్పి
కులుకునను గాని క్రొవ్వాడి వలపు దూఁగ
నవ్యరాగాన నశ్రు కణాలు రాల
జల్లుజల్లునఁ దేనియ చిలుపలార
నంతలో సామనస్యమ్ము నందఁగలనె?

౩౧

మృదుపదమ్ముల మడతలఁ బొదివి, చూడ్కి-
తీవయల్లి కలందుఁ గదించి, నగవు
పూఁత నిమిడిచి, కన్నీటిబొట్ల డాచి,
కలదు కలదని యళుబజగమ్ము సెప్పు
హృదయమోపభూ! యెవఁడుగుర్తింపఁగలఁడు?

౩౨

పండుటాకునఁ బొర్రాణిపన నలంది
తొందరను ముక్కురంగేని దుడువ కుండఁ
జదువుచున్నది యీశుకశాబకమ్ము
తడవతడవకు-రనగర్భితమ్ము లయిన
భావిఫలముల కథ లిందు వ్రాయఁబడెనె?

౩౩

తొగగు చిగురాకు గుత్తుల తోరణాలు
హఘననమ్మునఁ గొమ్మకొమ్మును గట్టి
యడుగులకుఁ బూవురేకులమడుగు తొత్తి
కరడుగట్టిన తేనె యోగిరముప్పై
తేటి నలు లాదరించి గుర్తుంతు వేల?
కడు మనోహరమే దీని కాటురూపు?
చెప్పుపండువయే దీని నీరపాల?

౩౪

తేటకరటాల పయ్యెద దిద్దుకొంచు
తమ్మిరేకుల కనులు విదచ్చికొంచు
సలరు నీతెలిసిటి పాయంపు కొలను
లోలతఁ గలంతవడు దీనిలోఁను తెవఁద
నిరచ్చకొనునంచు చిక్కుల నెవ్వఁ జెఱుంగు?

౩౫

కనులముంగలఁ దీవియకొనల విరియు
చిన్ని పూవులలోఁ దేనె చిలువ లూర
సృష్టి విరియు భవద్వికసిత విశాల
చారుహృదయసుమ ప్రవేశమున నమ్మత
ధారల పరంపరలు జాలువారు టరుదె?

౩౬

క్షణము నిల్కడ లేని యీశంజ కింత
మురువువన్నెలవేసాం పూఁత లేల?
స్థిరతిరమ్యైవ రాత్రి కీదిగులు కొల్చు
మనక తెరలేల? చిఁకట్ల మాటు లేల?

౩౭

లలితి బాహువనంత నల్లరులఁ బొదివి
చిన్నరులే మేపి నన్నింతఁ జేసినావు

తరతరమ్ముల నీమేలు మరువలేక
పాడుచును గాని కోకిలస్వరము గాదు.

౩౮

రాగమున దుష్టస్వ నీదుకరమ్ము నీడ
మురుపు లొలికింప నాయరమోక్ష కనుల,
రెక్కముడుపులఁ దగ నవరింతుఁ గాని
పలుకులు రచింపలేను రాచిలుకనోలె.

౩౯

ఇంతివని నదీవడి నమాయకపునేళ్లఁ
గూర్చెదవు చెలీ! మందార కుసుమమాల
చెలఁగని మదీయ కుటిల హృత్స్యమకంఠఁ
గదలెను త్వక్తియకుటిలాలకములు మేలు.

౪౦

పులకరించెను నుమ్మెత్తేపూవుఁ జూచి
యింత వలపేని లేని యాకృతికి భ్రమసి
రాగమే లేని మేని నైర్మల్య మరసి
భ్రమరి! మధులేశమున కావచడెద నేమె
చల్లగా విను నీని విశాలముఖము
కంటకావృత విషఫలాకరము సుమ్ము!

౪౧

గాలి కదలిక సుమధుర గావరసముఁ
జలుకుతంత్రుల హృద్భావ్యా సీమ విడిచి
నిశ్చలమ్మయి యావీరె నిదురనోవ
మ్రోగఁజాలని యావాడుపోగు లెల్లఁ
బొట్టలో డాచికొని లలమున్ననీట
నీవెడఁగుతూఁడు గడగడ నేల వడఁకు?

౪౨

పలుతెఱంగులఁ దడఁబడి ప్రాచులూడి
భూజమను గొఁగిలించి యాజాజితవ

విడినపూవుల మోదాశ్రు బిందురతులు
ప్రేమ తభుకొత్తఁ దృప్తవసీను రాల్చు
నిలుపువాటఁ వెఱగంది నిలుచుఁ గాని
మానికేతఁ దలంప నీ స్రూనికొమ్మ.

౪౩

తరుణశాఖాగధర్మ పాదమ్ము లేదు
నవ్యశ్లవ సింహాననమ్ము లేదు
కలసి పులకించు పున్నకోమలులు లేదు
తనరు లీలావిహార భూస్థలులు లేదు
బురదఁ దిగుకాదు నీతమ్మి పూలరేడు!

౪౪

రేకురేకులఁ దెలికట్టు ప్రాచులూడ
పగురుఁ గమ్మనిచూపులు బగులుగొల్పు
బెడవిఁ దెఱచినయంత నే రదనశంక్తి
మల్లె లయ్యెనె, కమ్మనిమాటతేనె
బొట్టు లేకనడఁ దులకించి పొడమకున్న ?

౪౫

సుందరమ్ము, విమలమై, సున్నితమయి,
నరనమై, మధురమయి, విశాలమగుచు
విరియు క్రొవ్విరిలోన నాప్రేమ డాచి
హాయి నిదురింపఁజోక బ్రహ్మాండమెల్ల
నరయుచున్నాడ నొక హృదయమ్ముకొఱకు.

౪౬

ఏను నినుగూర్చి నా గళ మెత్తి పాడ
జాలుజాలుగఁ దూఁగు తచ్చబ్రతతులు
చెట్లఁ బూరేకుసంకులఁ జిక్కువడును
మలలకొన లంటి వెనుకకు మరలిపోవు
కడలి తరఁగల మరుఁగులఁ గరఁగిపోవు

నలమచిటుగాలికొంగిటఁ బట్టునడెడు
నక్కటా! యిన్ని యంత రాయములు దాటి
యీవలుకు లెల్ల సీచెవి నెట్లు పడును?

౪౭

గాలిలో గచ్చపాడవోలె గలగలమను
చప్పడుల నిండికొనియె నీజగము నీమ
పిల్లయెలుగున నే నాలపించుపాటఁ
దొడరి యీవేళ శ్రుతి దేనితోఁ గదింతు?

౪౮

నసుకు బాసుకులఁ దడబడు నాదుపాట
చైత్రకలకంతగాన సుస్వరముకంటె
మధురమా? చిలుక కొదమల మాటకంటె
స్పష్టమా? పారునెలయేటి పాటకంటె
నరళమా? మాటికిట్లు ముస్తాబునేసి
యింత పనివడి నన్నుఁ బాడింతు వేల?

౪౯

నడల తూనిక మురుపుటందంబు దూఁగఁ
గొంగకాళ్ళకు గజ్జయ ట్లూర్చినాడ
పలుకు నవ్వడిలో మార్దవమ్ము గదుర
మిసిమిముద్దలఁ గాకికి మేపినాడ
ననలరేకులఁ గమ్మవాసనలు పోదలఁ
బెరట మోడుగుఁ బన్నీటఁ బెంచినాడ
కతివదిల్తెము రనతిరంగములఁ గరఁగఁ
గోరి వలపుల వాసలు గురిసినాడ!

౫౦

వీగపాటను గొంతుక వెలికిఁ గప్పి
తప్పెటలమోతఁ బలుకుల తప్పఁ గప్పి

గజ్జయలనడి శైలివ్రలేను గప్పి
భరతిమున లక్షణమ్ము లోఁమ్ముఁ గప్పి
పాడి పటియింతుఁ గాని, బాబాననంగి
గళెమువైకెల్లి గావనంగతులు దూఁగఁ
బాడలే నొంటి నొకగీత పాదమొక.

౫౧

కాటుటామని చివురాకు కఱకుకొనల
ముత్తై మై తేలుకొని, విడ్డపూలలోపఁ
దేనె యై చింది, పండులఁ బానకమయి
జాలువారెడు నేటిరవనవంతి
పరభృతమ! నీదు గానప్రవాహమేమొ!

౫౨

పండువెన్నెల వీణతీవల విగించి
యా శరత్తున రాత్రికృశాంగి నీదు
పాట కువ్వెట్లుగొని శ్రుతి పదిలపఱిచి
వేచి, నీపాట వివరాక విసుపుఁ జెంది
తీవతెచ్చటి వచ్చటఁ ద్రెంచిపోయె
నేడు తొలకరిమ్మాల్లి నీడ సామె
కూర్కవేళలఁ గోకిలా! కూసె దేల?

౫౩

ముదురుటాకుల ముంగాలు మోపలేదు
మెఱుఁగుఁ గ్గినపూసిడఁ దిరుగలేదు
గోరుపెచ్చని విరితావిఁ దూటలేదు
పట్టుమని యొక్క విగీతిఁ బాడలేదు
పలికి మురిపించు నీ సుకవాసి పికము!
పలుచఁ బడి యిట్లు దాని వెంబడియె దేల?
గడుసుటామని కడగొట్టు గాలికుట్టు!

౫౪

గాలి తరగలఁ దేలఁ బద్మాల మ్రుగ్గు
వెట్టుసాలీడు చిటుగాళ్ల వేలికొవల
వలపు నర్థించి యీగంధవహుడు నేడు
జలకణముల మాల లంచంబు వెట్టు
తేనె కాసింగి యీవెట్టితేటికొదమ
విడిసరేకులఁ బ్రాయోపవేశ మగును!

౫౫

వెండి లెళ్ళకుల యెఱకల విప్పలోన
జాలుజాలుగ మంచిముత్యాలు రాల
నలల మెలపుల మేని యెయ్యారవెల్లుఁ
దూఁగ నిటు లీడికొని తమ్మిత్రోవఁ బోయి
రాజహంసము, కిరితేనెఁ ద్రావలేక
పెలితివడి యిట్లు తూఁ డేల విఱచి తినును?

౫౬

కమ్మదనముల తొలకరి గాలి మాసి
చన్న లే ప్రాద్దుటందపు నన్న రేక
పలురకమ్ముల వన్నెల బయలుపడియె
వలపుచెమ్మల వ్రేఁగైన పదమవేళఁద
నడఁగునే యేని గూఢరహస్యమైన?

౫౭

ప్రేమ సమసిన యీశ్వరగభీర
గర్భకుహరాల నెచట నేకాంతసీమ
సన్నసన్నగ జరుగు మోసమ్ముల జూచి
కనలేనో శని, కాటుచిఁకటిఫలమ్ము
నమలి చుక్కలగింజల నుమియుఁ గడలు!

౫౮

హృదయ మాధుర్య మెట్టిదో యెఱుఁగకుండ
వన్నెచిన్నెలఁ బయి పయివలపుఁ జేరే

సవ్వినంతన సంపెంగ నసకుఁ జక్కి
చొక్కుపవనుని జూచి కింశుక సుమమ్ము
కనలి నిలువెల్ల తేవురించినదితప్పె?

౫౯

జిలుగు బొడికట్టు చిటుమడతల విదల్చి
పసక నేలను ముత్యాలు పారబోసి
తొగరు చివురులఁ గింజల్క ఘోరి రేఁగఁ
బూవ్రటీతాలలోఁ దూరి సొదలఁ దారి
వెదకులాడెడు నీగాలిసిల్లఁ గన్న
తల్లి యెటు వోయె నీద్రభారమున లేచి?

౬౦

విరియు వెన్నెలచే వత్తి వెలుగులోన
రేకురేకుల విడఁగిసి రేయియెల్లఁ
బూలగుత్తుల వన్నెలఁ బూసిపూసి
కొనలు చెదిరిన యాప్తాఃరకుంచిరులను
దూఱుతోలిప్రాద్దు సంజను బాఱువైచి
యంతలోనన చిత్రకుఁ డెందుఁ బోయె?

౬౧

చెమటఁ గింజల్కగంధంబు చిత్తడివడ
జిలుగు వ్రతాలమకరిలో నెదర, మోము
చివురుగుత్తులు పులకించి తేవురింప
గొనబుబెదల నసియాడు నవలు రాల
నిలుకడలు దక్కి యడరి కొనులు చల్లిప
మించి యెండొంటి బిగి గొఁగిలిండికొనెడు
నీలతలప్రేమతత్వ మిం కెంత కలదో!

౬౨

లిల నొడిఁ బోసికొన్న ముత్యాలు దీసి
యలల పిడికిళ్ల సరిబేనులాడుఁ గడలి

మేదిసీశుల మకుటాల మెఱయుఁ గొన్ని
పూరితలనాడి పుడమిని జారుఁ గొన్ని.

౬౩

పగలు పగలఁడి వలలోనఁ దగులుకొన్న
భాస్కరుని జాడ మో మెఱువారఁ జూచి
యలిగి శశిఁ జేరు తనత్రోవ కడ్డునిలిచి
రేఁగి యెడనెడఁ గిరురించి రేపడంతి
కుంతలమ్ముల నురిఁ బోసికొనియె సంజ
ప్రియునికొఁగిటఁ బూవట్లు విరిసి మురిసి
కుటిలవర్తిని రేయి పక్కున పోసింఁచె.

౬౪

రేపకడ నొంటిమై నిడురించునన్నఁ
దట్టి మేల్కొల్పి చిపురాకుకట్ట లెల్ల
విప్పి, నీవాసికొన్న క్రొవ్విరిపటాల
నొక్కటొక్కటి చూపింతు వోనమీర!
మెచ్చికొన నేర్పునే నేను మేలిపనుల?

౬౫

తొంటిమునుమాపు సవ్యడఁ దొట్రవడుట
నీదుపాటను నే పివలే దటంచుఁ
గోరి మునుమున్న నీవ వేకువను లేది
నా కొఱకె నేడు పాడుచున్నావె పికమ!

౬౬

జిలుఁగు తొల్లిప్రాద్దు బంగరు కొలనుమీఁద
పటుల తెలిమబ్బతునుక రాయంచపిండు
గొనబటాయార్థమున నీదికొనుచుఁ బోవు!
విరిసె నెచ్చోట గగనారవింద తతులు?

౬౭

పన్న ముంతేలి ముద్దిడు నెలఁత విచ్చు
కెంబెదవిలోని నుడులు హాక్షికము లట్టు

లేజీకొందువు! నీ తిం నెన్నికొన్న
చక్కెరలకంటె మధురరసమ్ములందు
వెలయునే నాఁడునాటికి? వెఱ్ఱిదిలుక!

౬౮

ప్రియునికై కాలుచీకటి పీఠిలోనఁ
దిరుగులాడుచుఁ ద్రోవ గుర్తింపలేక
తడఁబడెను నే విరహిణీపదమ్ము దగిలి
యొలికెనో, రాగ మీనంజ నొఱసి పాటు!

౬౯

సన్నచీరముసుంగున జాటుకురుల
పాయలను బొందుమల్లె వరుసలదర
సవ్వలి మొగమ్ము నిడి పొలయల్కఁ బోవు
నానిశాంగన భజము కరాన నిమిరి
సరససంభాషణమ్ముల శశి రచించు
తద్రవగ్రహణానక్షిఁ దగిలిపోలు
సఖిలవిశ్వమ్ము విశ్వబ్రహ్మై తనర్చు.

౭౦

తొడరి తెలిమబ్బురాళ్ల సందలను నడచి
పోవు పసిచందమామ! నీత్రోవఁ జూచి
కొనవు? చిలునందిటఁ గదించి కొన్నకందు
పాలగిన్నియ తొణఁకఁ బై పై నటించు
నురుగ లీరెల్లు నేలలఁ దొరఁగి పాటు.

౭౧

ప్రాద్దుప్రాద్దునఁ గమ్ముని పూలతావి
మొత్తముగ ముత్తెముల వెలఁ బోసికొన్న
కగువలీ! నేడు దాపరికమ్ము లేని
పూవు లెచ్చోట విడు? వెలఁ బోసికొందుఁ
దావి, నాకడ నిన్ని ముత్యాలు గలవు.

“నేల్లూవుండడానికి కారణం”.....

కాశూరి పేంకట
రామారావు గారు

త.రా.

౧

మధ్యాహ్నం కన్నెండుగంటల వేళ. బైకాఖ
మానం; సింహం తీవ్రంగావున్నాయి. మారెమ్మకు పాలి
కాపుని తీసుకుని తాటిమంచెలకోసం వెళ్లిపోయాడు.
గదిలో కూచుని చూచిచూచి నేనూ కలుగు చెప్పుకుంటు
న్నాం. ఆవిడ తమలపాపలు చిలకలుచుట్టి యియ్యడానికి,
నేను నవలడానికి విధివిరామమా లేదు. ఇంకెలా? మా
వాన్న “అబ్బాయి యిలారా!” అన్నాడు.

“ఎప్పుడూ యిలాంటిప్పుడే సిలుస్తావు” అని గొంతు
గుసంటూ విసుగుతో నేను వెళ్లాను.

“నూనూ! పెద్దపెట్లో మహా ముళ్ళపూడివారో
జరిగిన దావాలో హైకోర్టు (High Court) తీర్పువ
కట్టుంటాయి వెతుకూ, అవిమాదా కోర్టులో దాఖలు
పెయ్యాలి” అన్నాడు మావాన్న.

“ఎప్పుడూ హైకోర్టు తీర్పులూ, దివాన్ కోర్టు
తీర్పులూ అంటూనే వుంటావు” అని విసుక్కుంటూ
పెద్దపెట్టెతీసి కాగితాలు తిరగయ్యడం ప్రారంభించాను.
తాటకులు పుస్తకాలూ పాలకాగితాలూ లెక్క చేసేన్ని
వున్నాయి ఆపెట్లో, తియ్యగా తియ్యగా తిత్తెద్దాటిం
డడి పుస్తకం ఒకటి చేతికొచ్చింది. దాన్నిండా ధూళి,
బూజూ, చుట్టుపని వున్నాయి. అపహ్యాంతో “ఛీ!
నరిత్రగట్టు పుస్తకం” అని విసిరికొట్టాను. నేలమీద
పడ్డంతో ఆపుస్తకం తెరుచుకుంది. అందులో నాగరీలిపి
నాకు కనపడ్డాది. వెంటనే “యదేవో గొప్పకాస్త్రం

కాబో”లనుమని బాగ్రతగా తీసి కళ్ళపట్టుమని చదవడం
ప్రారంభించాను.

సంస్కృతం అనుభవ్వుభావ హిందీగా మారి
పోయింది. ఏదోకాస్త్రం అనుభవ్వు విషయం ఒకవిచిత్ర
చిత్రంగా మారింది. పూతచిత్రమైన ఒక రాజపుత్ర
వారీరత్నము తాను యావత్తనమూ అవివాహిరగానే
వుండిపోవడానికి గల కారణాలు తెలియచేస్తూ వ్రాసిన
ఒక ప్రారభుస్తకంగా చివరి తెలుసుకున్నాను.

ఆచిత్ర చదువునున్నకొద్దీ యింకా చదవాలనే
అభీలాషతోపాటు ఆగ్రంథ రచయితయెడల గౌరవం
కూడా వాలో హెచ్చైపోయింది. నేను చదవడమైన
దివ్యత ఆగ్రంథాన్ని మావాన్న? చూపిద్దామని తీసు
కెళ్లాను. ఆయన దాన్ని చూడంతోతే “అబ్బండుప
దీకాపురా! తానయ్య కాశీయాత్ర వెళ్ళినప్పుడు పట్టు
కొచ్చాడ్రా, అందులో దీనినేవూ వుండి వుంటుంది;
దాను. “అచ్చపు కాపుర్లుగ్లె చూపిద్దాం” అని తనలు
కున్నాడు. అదివి గొడవంతా అయిపోనిచ్చి దానిపంగ
వంతా చెప్పి, అది విడిచించాను.

అదివిని మావాన్న “ఇదేవో ఉత్తరహిందుస్తా
నపురాజకస్యచిత్ర అయివుంటుందిరా. ఈ కాగితాలన్నీ
కాశీచుట్టుపట్లవున్న యేవో చిన్న పల్లెటూలో తాతయ్యకి
దొరికాయట. ఆయనపట్టుకొచ్చాడు” అన్నాడు.

విషయం చాలామంచిదనడంతో మనభావలోకి
ఆచిత్రాన్ని కట్టునాచేసి సోదర పోదరీమణులు సంతో

పాదం పడుర్చించుటన్నాను. అసలు పుస్తకంలో ప్రకారం విధిజనలేదు. పాతకసాకర్యాధం నేను అట్లాచేశాను.

2

“అజన్మాంతమా వివాహంచేసుకోకుండా పెంటి జీవనం గడిపిన వాళ్లు ప్రపంచానికి ఒకవిధమైన వింత పశువుల్లాగు కనబడుతారు. వాళ్ల నివాసీవరికి ఓమోస్తరు నిరసపక్షాపం జనసామాన్యంలో కలుగుతూవుంటుంది మిగిలిన జనులందరి ప్రమేయమూ వాళ్లకి అక్కర్లేక పోయినా, ప్రతిమనుష్యుడూ వాళ్ల యంత్రాకాలన్నీ విధిగా కనిపెడుతూవుంటాడు. వాళ్లకారణంచేత వివాహంచేసుకోలేదో పనిపట్టడంకోసం ప్రాణాలనేనా అర్పించేనే మహామథావులు దేశంలో వున్నారు

“అగర్భలహ్మదారుల ముఖాలని పరిగె దివ్యతేజాన్ని చూసి ఆనందించేబుద్ధి సామాన్యుకితోచదు. కాని వాళ్లకవాన్య జీవనదుర్గాన్ని భేదించాలనే పట్టుదల నిమిషంలో తోస్తుంది. ఒకవేళ ఆరసాస్థాలని కనుక్కోలేకపోయినా యేవో కారణాలుమాత్రం చిటికెలో కల్పించేస్తారు. “జబ్బూగిబ్బూలేని యీ మొహానికి పెళ్లైమిటి” నీ “లోకంలో గొప్పకోసంగాని మహాపూరిగా బ్రహ్మయ్యం యెవరు చెయ్యగల” రనీ, “ఈ అందాన్ని చూసి పెళ్లైపరుచేస్తా”రనీ యిల్లాంటి కారణాలకి లోటులేదు. కొన్ని విషయాల్లో ప్రకారణాలు నిజమైనా, ఏవిధాన్నీ లోటులేనివ్వకీ వివాహంచేసుకోకపోవడానికి కారణం లేల్పాలంటే, ఆ వ్యక్తియొక్క జీవితాన్ని శ్రద్ధతోనూ ఓర్పుతోనూ పరిశీలించాలి. న్యాయబుద్ధివూడా యిందుకు చాలా అవసరం. అంతే కాని తొందరపడి నిర్ధారణచేసేవల్లయితే లోకంలో అసత్యప్రచారంచేసినద్రోహంరై వుంటారు.

“అయితే అంత ఓర్పుతో పరిశీలించేవారు చాలా అరుదు. నేను పరువుగల రాచకుటుంబంలో పుట్టినవాన్ని. జయపురదుర్గాన్ని సంరక్షిస్తూ యజమానుడి కోసం మాతాతం రసపవిత్ర కర్తవ్యే భూమినితడిపిచేసిన మహావీరుడు. సమైక్యర్యాదా, మహాన్నరెపదనీ, అక్కరుచక్రవర్తి తనకు పుచ్చిస్తానన్నప్పుడు, వాటిని

తృణప్రాయంగా కాటడన్నీ, పేదరికాన్నీ పరించి, రాజకులధూమణ్ణుడెవరాణా “ప్రతాపసింహు”ని ఖండించేయియై, అనేక యుద్ధాల్లో జయంసంపాదించిన రాజధన్యుడు మామండ్రి. ఉత్తరసింహాస్థానంలో మా మంత్రియింలా పోరాడి పోందని యుద్ధమే లేదు. “రాజా ప్రతాపసింహు”ని జక్కివాళ్ళవ్వంలో కూచుని సహవంత్రిని విందారగించే గౌరవం మాకుటుంబానికి వుంది.

“అటువంటి రాచవంశంలో జన్మించిన నేను వివాహంచేసుకోకుండా వుండడానికి ప్రజల్లో ముందు ముందు అనేకసందేహాలు బయలుదేరవచ్చును. ఆకారణం చేత ఒకప్పుడు నిర్మలమైన వంశానికి కళంకంకూడా వొస్తేరావొచ్చు. అలాంటి ఆపదనుంచి మాకుటుంబాన్ని రక్షించాలనే వుద్దేశంతో నేనిల్లా వివాహంచేసుకోకుండా వుండిపోయినందులకు గల కారణాలు వ్రాస్తాన్నాను. అంతకిమించి వేరే విశేషం యేమీలేదు.”

3

“అక్కరుచక్రవర్తి పరిపాలన. సమైక్యత్రయదేశాధీశ్వరులూ మొగలు సామ్రాజ్యానికిచేతులు తోడించారు. ఒక్కరాజాప్రతాపసింహుడుమాత్రం కొద్దిమంది అనుబంధంలో అక్కరుకి పక్కలో బలైంలాగు లొంగకుండా వున్నాడు. రాజావారి కోటలన్నీ మొగలులచేతుల్లో పడిపోయాయి. అతని భవాగారాలన్నీ ఢిల్లీకి తరలిపోయాయి. రాజపుత్రసింహానికి నిలవడానికి నీడలేదు. రాత్రేసి పగళ్లు మహారాజ్యాల్లో పరుగులేత్తి ఏకొండ, గువాల్దోవా తలదాచుకోవలసివచ్చేది.”

“అనుదినంలో చాలామంది ఆకష్టాలకోర్కవల్లే అతన్ని విడిచిపెట్టారు. కొందరు అక్కరుచక్రవర్తి కొలువులో చేరి భోగాలనుభవిస్తున్నారు. మాతండ్రిని తనవద్దకు రమ్మని మొగలు చక్రవర్తి చాలా కరుణపంపాడు. బాగీహ్నా, ప్రెన్యాభివర్యమూ యిస్తానన్నాడు. కాని మావాయనగారు దుర్మిరీక్ష్యప్రతాపుడగు రాజాప్రతాపసింహుని కష్టకాలంలో విడిచిపెట్టి శత్రుకోటిలో చేరే రాజద్రోహికాలేదు.

“రాజావారితో పాటు పేంపూడా అడవుల్లోనే వుంటూవుండే వాళ్ళం కొండగుహల్లో నిద్ర. వీలకొస్తే వేళ శత్రువులొస్తున్నారని తెలిసినా అప్పటికప్పుడే ఆచీకట్లోనే యింకో లోటికి ప్రయోగం. రాళ్ళూ, ముట్టూ మాకే లాంగిపోయాయి. చీకట్లలో చూడడం మాకల వాటైపోయింది. భయంకరమైన వడితో ప్రవహించే కొండ గడ్డలుదా లేటప్పుడు కాళ్ళవారి మా అనుచరులలో ఎందరుపడిపోయేవారో లెక్కలేదు. చెవుడుపరుస్తూ వుండే ఆగడ్డలహోరులో మాకు మనుష్యులు పడిపోయే శబ్దం వినిపించేదికాదు. ఇల్లాంటిక ప్రాంతాలు మేము పడమర వుండేవాళ్ళం.

“ఇంకాలో వానకాలం రావడంవల్ల కొంతకాలం యుద్ధం మావలసపెచ్చింది. వర్షాకాలంలో మొగలుపైని కులు అడవుల్లోకిరావ గమక మే మొక కొండలోపలో పెద్దకుటీరం నిర్మించుకున్నాము. మానాయనగారి కొండ వుండే పరివారమంతా మాకుబీరానికొక అరమైలుదూర ములో నివసిస్తూవుండేవారు. రాజావారి శిబిరానికి మామా మధ్య ఒక మహారాజ్యంవుంది. మామావారికి యిర టై మైళ్ళదూరం.

“మా నివాసానికి ముందుండే గడ్డ బ్రహ్మాండమై నద్యనితో ప్రవహిస్తూవుండేది. లేళ్ళనుంపులు మాయం టిచుట్టూలిరిగి గంతులేస్తూ వుండేవి. సూర్యోదయం అవుతూవున్నప్పుడు, ప్రాతఃకాలమలయానిలాన్ని యను భిమిస్తూ, అనేకజాతుల అడవిపువ్వులుగుప్పే సువాసన భరిస్తూ కోడెతానులు నిశ్శబ్దంగా సంచరిస్తూవుంటే నదురూ బెదురూలేకుండా చూస్తూవుండేవాళ్ళం. ఆపా ములంటే మాకు సంతోషమే కాని భయంవేసేదికాదు. దూరాన్ని గిరిగివ్యాంబులలోనించి తరుచుగా సింహగర్జ నలు వివలమతూవుండేవి, అలాంటిప్పుడు మాచేటకుక్కలు లోపావేశంచేత గొలుమలు లేంపెస్తాయేమో అన్నంత బింకం చూపించేవి.

“పగలు ఆనందంగానే వున్నప్పటికీ రాత్రి అయే సరికి మాత్రం ఆమహారాజ్యాన్ని చూస్తే భయంవేసేది. ఒక్కొక్క పెద్దపులి బొబ్బ పెట్టిందంటే పర్యవసానం

లన్నీ గగ్గోలుపెట్టి మారుమోగేవి. మాయంటిచుట్టూ వమృతమైన నేపథులు పహరా యిచ్చేవారు. కుక్కలకి జడిసి అడివిజంతువులాటై చీరవగా కుటీరంవద్దకివచ్చేవి కావు.

“వానకురవగానే కొండగడ్డలన్నీ ఒక్కమారుగా పొంగిపోయేవి. నేను గడ్డబిడ్డనమానుని ప్రకాశాతీనా న్ని చూస్తూ వుండేదాన్ని. కాలుజారికావోలు అడివి పండులూ, జింకపిల్లలూ అందులోనుంచి కొట్టుకుపోతూ కనిపించేవి.”

౪

“వర్షాకాలం వెల్లిపోవచ్చింది. గడ్డల్లో నీరు తగ్గింది. ఆకాశం సాధారణంగా నిర్భేషమై, నిర్మలమై వుంది. ఇంక కొద్దిరోజుల్లో మేము మాప్రస్తుత నివాస స్థలాన్ని వీడితేనే వేరొకచోటికి వెళ్లాల్సి నాయన గారు అంటూవుండగా విన్నాను.

“ఒకనాడు మానాయనగారు రాజావారితో మాట్లాడాలనివెళ్లి, రాత్రి కేవలకై నా వస్తావనిచెప్పివుండడంచేత ఆయనకోసమని యెదురుచూస్తూ నేను మా వాకిట్లో ఒకచాపరాతిమీద కూచున్నాను.

“పాయంకాలం సూర్యాస్తమానమై రెండుమూ డుగడియలకంటే ఎక్కువకాలేదు. ఆకాశం నిర్మలమై కొద్దిపాటి వక్రత్రాలతో ప్రకాశిస్తూంది. త్రయోదశీ చంద్రుడు మహాపరకాంతిలో అరణ్యసీమలని అలంకరించాడు. అడివిపువ్వుల సౌరభం కాంతంగాహాయిగా వెన్నెట్లో నిండిపోయింది.

“చూరాన్నించి సుర్రపుడెక్కలపడి వినబడ్డాది. దారికికొంచెం యెదురుగా వెళ్ళాను. మాకుకుక్కనూడా నాతోనే వుంది. చెట్లనీడల్లోన్నించి రెండుసుర్రాలు వస్తున్నట్టుగా కనబడ్డాయి. ‘రంభవవారెవరూకీ! అని నేను విరక్తించుకుంటూ వుండగానే వారు దగ్గరకొచ్చేవారు. నేను త్వరగా లోపలికెగిరిపోయింది చూస్తున్నాను.

“చెల్లనీడల్లోంచి రెండుగుట్టలు.....కమపడినది”

“నాయనగారు ముందు గుర్రం దిగి, రెండో అతనికి వేయూతయిచ్చి గొరవంగా దింపారు. ఇద్దరు వాగురులు రెండు గుర్రాలనీ తీసుకుపోయారు. గుర్రం దిగి వాల్లిద్రూ లోపలహాలులో ప్రవేశించి పుర్చిల్లో కూచున్నారు. మాఅతిథికి సుమారు పాతికవందల్పరాలవయస్సుంటుంది. సలకగమైనరాజునీటి అతని ముఖాన్ని తాండవిస్తుంది. చిన్నప్పుడెప్పుడో అతనితో కొద్దిగా పరిచయంవున్నట్లు నాకు తోచింది. కాని సరిగాజ్ఞాపకం చాలిందిగాదు. ఒక గంట మాట్లాడుకున్న తరువాత యిద్దరూ భోజనాలకి రేచారు.”

“తర్వాత నన్ను పిలిచి మానాయనగారు నాకు మా అతిథినిచూపించి “అమ్మా! చూడూ, ఇతన్నెరుగు దువా?” అన్నారు. నేను పోల్చుకోకపోవడం చూపి ఆయనే మళ్లా “మన ‘జయసింగ్, కొడుకు, హరిసింగు, సెరగపూ? చిన్నప్పుడాడుకునేదానివికావు?” అన్నారు. అప్పటికి నాకు కొద్దిగా జ్ఞప్తికలిగి ఒక్కసారి మా

అతిథిముఖం ఎంకయాకాను. “మేము చిన్నప్పుడు కలిసిమెలిసి ఆడుకున్న వాళ్ల మేను. మామ వాళ్లకి యేదోమారపు బాంధవ్యంనూడా వుంది. అయినా ఆ రోజులుగనేది ఎన్నో సంవత్సరాలవడంవల్ల యువజన సహజమైన పిస్ట నన్నావ్వంది అతనితో వెంటనే మాట్లాడనిచ్చిందికాదు. కాని అతిదేమందుగా “శ్రీ-- చిన్నప్పుటి మనగుర్రపుస్వారులూ, ఆటలూ, అన్నీ మరిచిపోయావా?” అన్నాడు.

బాల్యంలో సుపరిచితమై, ప్రియతమమైన ఆ కంఠస్వరము విన్నేసరికి నాజీవరం ఆనందపులకాందిత మైంది. అతన్ని చూసి చాలాకాల మెకప్పటికీ ఒక్క క్షణంలో మాచిన్న నాటిరోజులన్నీ తిరుక్కున నా జ్ఞప్తిలో మెరికాయి. బాల్యన్నీ హితులమై చిర వియోగా నంతరాన్ని మళ్లా కలుసుకోవడంవల్లనో, ప్రియజనసహాసం చాలారోజులనించి యెడమై పోవడంవల్లనో, ఏకారణమోకాని అతని మాటలు నాకవంతమైన సంతోషాన్ని కలిగించాయి. కాని యింకా పిస్ట నన్ను పూర్తిగా విడిచిపెట్టలేదు. ఎలాగో ధైర్యం తెచ్చుకుని జవాబుచెప్పకపోలేదుకాదని “అదే మరిచిపోలేదు” అన్నాను.

“తరవార చాలానేవు మానాయనగా రాత్రునతో మాట్లాడుతూ వుండగా నేనక్కడే వింటూ నువ్వు వచ్చావు. హరిసింహకండ్రి మొగలులతో యుద్ధంచేసి నని పోయావనిన్నీ, అక్కడ క్రకవ రైవారి రాజ్యముచేపరుదు కోవడంవల్ల ఆరకెల్లారావని పోచ్చిందనీ వారి పంథా మగవల్ల నాకు తెలిసింది.”

౫

“హరిసింహ కండ్రి మా నాయనగారి బాల్య స్నేహితుడు. ఇద్దరూమాడూ రాజావారిసేవలో రెండు రెండినవాళ్లే. రాజా వారాలని వాస్తవిని చాలా రిచారించారు. హరిసింహ అప్పటినుంచీ మాయింట్లోనే వుండిపోయాడు.

“ప్రథమపంచరసక మప్పుకున్న సిగ్గు నన్ను క్రమంగా వదిలింది. బాల్యస్నేహితులం కాబట్టి నేను హరిసింహకండ్రి మామూలులానే మునుపుగా తిరిగేదాన్ని. ఎప్పుడు చెప్పుకున్నా మచిన్న రసపు అబలా, అప్పటి సరదాలూ, ఆసూఖ్యలే మాట్లాడుకునేవాళ్లం. అలాంటి కోణాలు మల్లారావడం దుర్లభంకదా! అనుకునేవాళ్లం. దేదీప్యమానమైన రేజంతో చెలిగే రాజకుటుంబాని కొచ్చినదీనదకే మామనకున్నీ కలిపేసేది. మొగలుపై నిమిష పల్ల దుర్గమారణ్యంలోకి రెరుమబడిన క్షత్రియకుటుంబాలు పడేశావులు చెబుతూ హరిసింహ అశ్రువులురాల్చేవాడు.

“కోణాదగ్గరకొండల్లోకి పికాదుగా వెళ్లేవాళ్లం. హరిసింహ విల్లూ అమ్మలూపట్టుకొని నా పంతోపంకోస మని ఎక్కో చిన్నోరాలు చేసేవాడు. అరెమ విల్లెక్కూ పెట్టి నప్పుడు ఆకాసుదీర్చారైన ఆదామాలవుల సౌందర్యం యెంతమాసి నా నాకు తనివితిరేడికాదు. అతనిదగ్గరనేను మాడా కొంత విలువిద్య నేర్చుకుంటూవుండేదాన్ని.

“ఇల్లారమికమి తెలకోణాలుగడిచాయి. ఒంటిగా వున్నప్పటికంటే హరిసింహ వచ్చిన దగ్గరనుంచీ నాకు ఉత్సాహం యెక్కువయింది బాల్యస్నేహితుడు రావడంవల్ల నే నదివర కనుభవించే ఒంటరితనం తగ్గిపోయి నట్లుంది. మునుపు యేమీతోచుండా కష్టంగాగడిచే కోణాల్లు యిప్పుడు నిమిషంలో గడిచి పోతున్నాయి.

“ఒకవాడు యూమురాత్రి వాటింది. ఆచేత పాయంత్రంవించి ప్రళయమైన తూర్పుగాలి బయలుదేరి ఆకాశంఅంతా గాఢమేఘావృత మైపోయింది. చీకటి పడ్డను తడవుగా చినుకులు ప్రారంభమై క్రమంగా కుంభంబుద్ధిలోకిదిగింది. ఉరుములీ, మెరుపులకీ అంతు లేదు. ఆవానకీ జడిపి ఘాతుకజంతువులు సహిరం దైటకీ రాలేకపోయాయి. అప్పుడప్పు డొకసంహగర్జనమాత్రం మేఘగర్జనలో కలిసిపోతూవుండేది. మా యింటి పక్క నున్న గడ్డ దారువ్యధిలో రాళ్లలోనుట్లదిరుగుతూ ప్రవహిస్తూంది. ఆ భయంకరరాత్రి కేటి! వాచ్చిట్టిలో తోచి శరీరాన్ని జలదరింప చేస్తుంది. మే మెవ్వరమా గుమ్మందాటి విధి మొహం మాడలేకపోయాం. పహరా వాళ్లుమాత్రం అనుపామతో కలగొస్తూ విషుభమైన రేయిఉధిని నిర్వహిస్తున్నారు. పంచవైరాళ తరబణ్ణి తీర బత్వాలులేక, కేవలం రాజభక్తినే ప్రధానంచేసుకొని యిదుమలుపడుతూవున్న ఆదేశసేవకు విధి నిజంగా జాలికరమైనది.

“మాఅందరిలోజనాలూ అయాయకాని యింకా యెవ్వరమా విద్రపోలేదు. తలుపులు దిగించుకొని, మధ్యహాలులో మేము మాట్లాడుకుంటున్నాం. ఒక్కొక్కవారి గాలిచోరు మాకు భయంకరికొస్తూవుండేది. ఆగాలి ఉరవడిని మాకుటిరం గడగడవోణిపోయేది. పహరావాళ్ల కేకలుమాత్రం అప్పుడప్పుడు గాలిచోరుని మించి వివబడుతూవుండేది.

“అలాంటి సమయంలో వాతాత్మగా గుర్రపు దెక్కలనడి వివబడ్డాది. ‘ఈ ప్రమాదకరమైసత్థిలో వచ్చేవాడెవరూ! అనుకుంటూ వుండగానే గుర్రం మా యింటిముందే ఆగింది. మా నేకకు డొకచీటి తెచ్చి నాయనగారి కిచ్చాడు. అది చదువుకుని ఆచచ్చినయతన్ని లోపలప్రవేశపెట్టుమని ఆజ్ఞ చేశారు.

“ఆ ఆశ్చర్యం లోపలకొచ్చిమామని ఒకవరలో యిమిచ్చిన బాబుతనీ మానాయనగారి కందించాడు. ఆయన దాన్ని చదువుకుని కళ్లనద్దుకుని హరిసింహని చూసి “అబ్బాయీ! రాజావారిరాత్రి అడివిదాటాలను కుంటున్నారట. కొంతమంది మొగలుపైనికులువం తెన

దగ్గరవున్నట్టుగా తెలిసిందట. కాబట్టి కండుబాములు దాటించేరవాత పదిమందితో మనం వారి సహాయార్థంవెళ్లి ఈ అడివిదాటించిరావారి వింటూన్నావా?" అన్నారు.

"ఇంతలోనే మొగలు లెక్కడ కొచ్చారు?"

"శ్రీవారు యెక్కడున్నారో కనుక్కోవాలని వాళ్లు విశ్వప్రయత్నాలూ చేస్తున్నారు. అందులో ఆశ్చర్యం యేమిందీ? ఆనందమైతే పోరాడే ప్రయత్నమీట బయలుదేరు". అని ఒకనీవకున్నీ పిల్చి కండుబాములుదాటించేరవాత తెలపమనిందవి చెప్పి మావాయవగారు లోపలికెల్లారు. హరిసింగుమాదా లనగదిలోకెల్లాడు. బాబుతీసుకొచ్చిన ఆశ్వికుడు తిరుగుబాబుతో రాజావారితావుకి వెంటనే వెళ్లాడు."

౬

"నేనుమాదాని ప్రపోదామనుకుంటూ దైవప్రార్థన చేసుకుని మంచంమీద కిరీరంవాల్చేను. కాని ఎందుచేతనో కమ్మ మూతపడలేదు. నుండెల్లో యేదో భారంగావున్నట్టు, ఒళ్లుతిరుగుకున్నట్టు లోచింది. వా ఆలోచనలు చాలామారంపోయాయి 'హరిసింగు మాదా వెళ్లుకున్నాడుకదా! ఒకవేళ—యుద్ధంజరిగితే—ఆయుధంలో హరిసింగు పాతుడైతే—చేసేదేమిటి? అనే ఆలోచనకలిగినప్పుడల్లా నుండెలు గడగడకొట్టుకుని బద్దలైపోతాయేమో అనిపించేది.

"ఈ అభిప్రాయం వాకదిచరకెన్నమా కలిగివుండలేదు. హరిసింగు కీకనంతో వాకు యింతగాధమైన సంబంధంవున్నట్టు ఆరాత్రి—ఆకబురునిశేచరమా వామట్టుకునేనేయెరగను! రాజావారికోసం సేకరిగిన పిరులెందరు ప్రాణాలను ఆర్పించకలేదు? మరియిత్తన్ని నుంచి మాత్రం నాకు విచారమెందునో? అనుకుని సమాధానపడదామనుపంటే నామనస్సుఎంతమాత్రమూఒప్పుకోలేదు."

"హరిసింగు లేకపోతే ఒంటిబడిపోతానేమో అని భయపడేసింది. ఇదివరకు ఆతను లేకుండా ఒంటిగావుండలేదా? ఇప్పుడెందుకుండమాడదా? అని ప్రశ్నించుకునేదాన్ని కాని తిగినబాబు నాకు కనబడలేదు. ఇదివరకెలాగున్నా ఇకమంచి అతనితోడిదే నాజీవమని నామనసులో వాటిపొయింది. ఇదివరకతను లేనప్పు

డింటిదగ్గరమాత్రమే ఒంటిగావుండేదాన్నిగాని యికముందతను లేకపోతే ప్రపంచంలోనే ఒంటిదామైపోతానన్న భీతి నన్ను కలవరపెట్టింది.

"అయితే యిప్పుడు కర్తవ్యమేమిటి? ఈ రాత్రి యెలా జగ్గొద్దని హరిసింగుతో చెప్పనా? ఎంతవినో? రాజులప్రదీపభండన ప్రతాపవసంహసి నీవన మాపలోనుండగా, స్వార్థపరులాలై అతన్ని వుండిపోమనడానికి పోరాడుతుందా? అతడు ముఖంగా దైవానుగ్రహంవల్ల మల్లా యింటికిరాగూడదా? 'అనే అభిప్రాయాలు కలిగేవిగాని ఏవిధాన్ని మనస్సు సమాధానపడలేదు. 'హరిసింగు మల్లాయింటికి రాడేమో? జాగ్రత్త! అని ఆంతరాత్మ మాటిమాటికి హెచ్చరిస్తూవుండేది. చివరకీ పూర్వాపరపందర్బాలుతక్కించుకుని తక్షణం ఆతనిదగ్గరకెల్లి నాపూదయాన్ని విప్పి చెప్పేయ్యాఅని నిశ్చయించాను.

"అప్పటికప్పుడే రూమున్నరరాత్రి అయింది. వర్షం కొంచెం తెరిపి యిచ్చిందికాని మహారంపడుతూనేవుంది. మల్లా భంభవృష్టిపరిసే మాచనలు కనబడుతున్నాయి. ఆకాశంనీడ. అల్లంటుప్పుడు నేనొకకాశ్మీరపుకాలువ ముకుగ్గనుకుని వెనకదారిని హరిసింగు గదిదగ్గరకెల్లాను. కిటికీలోనించి అతడు లోపలవచారుచేస్తున్న

ట్టుగా గ్రహించాను. తలుపు తోసియాకాను. అవల గడియచేసివుంది. 'హరిసింగ్' అని నిలుద్దామనుకున్నాను. కాని ఆశ్చర్యం నా పెదవుల్లోనే ఆడిగిపోయింది. నుండెలు తీవ్రంగా కొట్టుకుంటున్నాయి.

"ఎలాగో దైర్యంచేసుకుని మెల్లిగా తలుపు తట్టాను. అతడు తలుపు తెరిచి ఆశ్చర్యంతో "ఏమిటి, శ్రీ—, యింతభాగ్యవేళ యిలాగొచ్చా పెందుమా?" అన్నాడు మెల్లిగా. నాకు జవాబుచెప్పడానికి క్లిష్టలేక పోయింది. ఒకపక్షిలో కూలబడి తలుపుమానేయ్యమని సంజ్ఞ చేశాను. తలుపుమానేసి నా కెదురుగా అరడొక ఖర్చీమీదమానుని నాజవాబుకి యెదురుమాడ్కున్నాడు. కాని నాకు ముందుమాట్లాడానికి దైర్యంయేదీ? కొంచె మునేపుమాసి అతడే నిమగ్నంగా "శ్రీ—, ఏంపనిమీ దొచ్చావు? చెప్పు" అన్నాడు. కొంచెంకుదుటబడి "హరిసింగ్, నేనొద్దినవని నీతో యేలాగుచెప్పడమో తెలియకుండవుంది. ఇంకొకగంటలో ప్రయాణంవుంది కదూ? అప్పుడు నేనూ నీతో వద్దామనుకుంటున్నాను" అన్నాను.

"నాతోనా? ఎక్కడికి? నేను మళ్లీ తెల్లారకుండానే యిక్కడికొచ్చేస్తాను కదూ?"

"ప్రస్తుత పరిస్థితుల్ని బట్టి నూనే అక్కడ డెబ్బ లాట బరిగెట్టు తోస్తుంది."

"అయితే?"

"అయితే అంటావే? జమాపజయాలు ఎవరు నిర్ణయించగలరూ?"

"అవును. నిర్ణయించలేము. అందుకేమంటావు? (సవ్యతూ) పెళ్లడంనూనేయ్యమంటావా?"

"నిమగ్నంక ముత్రియకవ్యక కవరికి ఆమాట నోటరావన్న సంగతి నువ్వెరుగవు?"

"ఎరుగుదునులే. హాస్యానికంటే అంతపొరుసు పెందుమా? చిన్నప్పటి ఉడుపమోతుగుణం యిప్పుడు పొరుసుంగా మారిపోయింది కాబోలా? నవ్వక్కడ కొచ్చి యేం తెయ్యదల్చుకున్నావు?"

"నీవక్కనే నిలబడి నీప్రాణానికి అపాయంవచ్చేటప్పుడు నాప్రాణం అడ్డుపెడదామని నావుద్దేశం."

హరిసింగు పాల్గొన్నప్రాయంగా నావేపుమాస్తూ కొంతవేపుమానుని "శ్రీ—, నీనిశ్చయం గొప్పదేగాని నువ్వరావడానికి మాత్రంపీల్లేదు" అన్నాడు.

"హరిసింగ్! నేను రాకతీరదు. నిన్ను వదిలి వుండలేను"

"నామాటల్లో ఒలుకుపుట్టి మనోగతమైన భావోద్రేకాన్ని మూచిస్తూంది. ఆప్పటికి హరిసింగుకి నాపూ దయం పూర్తిగా తెలిసిపోయింది. మర్చివ్యరగా తీసికుని నాచెయ్యి తవలెండుచేతుల్లోనూ పట్టుకొని 'శ్రీ—, యింతభాగ్యునికి నోమకుంటానని యెన్నమా అనుకోలేదు. నాపైని నీ అనుగ్రహం కలిగింది. ఇంకనేమిదానికి నాసరి, ఏమైనాసరి విచారంలేదు. నా జన్మ ధన్యమై పోయింది. ఈపాటిదానికి నువ్వమాదా రావడమెందుమా. రాణావారిని నిముషంలో అడివిదాటించి వచ్చేస్తాను. నీకటాక్షం వుండాలి కాని నూరుకుంది మొగ లాయిలపై నా లక్ష్మిపెట్టను. మళ్లీ తెల్లారకుండా వచ్చేస్తే సరికదా? "అన్నాడు.

"ఆమాటలు నా కనుకధారలై యిప్పటికి నా పూదయకుపారంలో ప్రతిధ్వనిస్తూవుంటాయి. నాఅందోళన కొంత ఉపశమించింది. నేను వస్తానని చాలా నేపు వాదించాను గాని అతడన్నిటికీ సమాధానం చెప్పి ఓడించేశాడు.

"తెదుర్కూములుదాటింది. వేకుదొచ్చి నాయ సగారిలో సర్వమా ప్రయాణసిద్ధంలోవున్నట్టు చెబుతున్నాడు. ఆమాటలు విని యింక మీము విడిపోవలసిన సమయం ఆసన్నమైనట్లు తెలుసుకుని కుదిపలుకుగా నే నిల్చా అన్నాను.

"హరిసింగ్! అరుగో నాయసగారు ప్రయాణంలో వున్నారు. నువ్వ జాగుచెయ్యవలెదు. నామాటాన్ని రాణావారిపనుల్లో లోటు బరిగిందంటే నేను భరించలేను. కాని కడపారి మాట ఒక్కటి చెబుకున్నాను విను. నీప్రేమకి పాత్రురాలనయావన్న సంతో

మం భరించలేకుండా వున్నాను. నీ ఆజ్ఞాకి వ్యతిరేకం చెయ్యలేక వుండిపోతున్నాను కాని, నీతోటి చావు కంటే నాకు వ్యర్థంలేదు. నువ్వు సర్వేశ్వర్యానుగ్రహం వల్ల మర్గారాగినితివా ధన్యురాలనే, అలాగ్నాకుండా వేరనిధంగా జరిగివా యిప్పుడు నాకు విచారంలేదు. ఎందుచేతనంటే ప్రేమభిక్షవాళించిన నాకు నీవు దానిని దయచేశావు. ఈలోకంలో కాకపోలే యింకోలోకం లోనై నా మనంకలుస్తాంకదా! అన్న ధైర్యం వాకుంది. హిందూవాగిమణులకి అందులోనూ రసపుత్రరమణులకి పరలోకం చాలా సమీపంగా కనబడుతుంది.

“నీప్రాణాలకి ఒకవేళ ఆపదవచ్చినా, నాకోరంలో బీవమున్నంతవరకూ విప్పేతల్లుకుంటూ, ఏలోకంలో తుగ్గుమానవవ్యాపారాలు మనలని వేరుచెయ్యలేవో ఆలోకంలో నీ పునస్పందర్శనభాగ్యంకోసం నిరీక్షిస్తూ కాలం గడుపుతాను. ముమ్మాటికి యిదేనిశ్చయం. సర్వరక్షకుడు నీయెడల కరుణాకుడై ఎత్తించుగాక—”

“మరి మాటాడలేక పోయాను. కంఠం గద్గది కమైపోయి అశ్రుప్రవాహం ఆప శక్యంగాకుండావుంది. అతను నన్ను దగ్గిరగా చేరదీసుకుని నామంగురులు పెనక్కితోస్తూ” క్రి—, ఎందుకిచారం? మళ్ళీ గడియలో ఒచ్చేదానికి ఖంగాయెందుకూ? చాలాధైర్యవంతురాలినని చెప్పుకుంటావే? ఆధైర్యం యిప్పుడెక్కడికి పోయింది? అదుగో అంతా ప్రయాగం అవుతున్నాడు. నెలవియ్యి. అని పోబోతూవుంటే చెయ్యిపట్టుకుని ఆపి ఆమనోహర ఎదనంవంకయాస్తూ ‘హరిసింగ్! నువ్వెంత ధైర్యంచెప్పినా నా కెందుచేతనోగాని బెంగగావుంది. ఏదీ ఒక్కసారి నీముఖద్వార నాముఖంచేర్చనీ’ అన్నాను.

“అతడు నన్ను కాగిలించుకొని — ఒక్కసారి— ముద్దాడినాడు. అదే నేను యోనవంతినైన తర్వాత— మొదటిసారి—అనుభవించిన సంతోషలాంఛనం. అబ్బా! ఆకీరస్పర్శ యెంత తాపోపశమనంగావుంది!

“గుర్రాలొచ్చి వాకట్లోవున్నాయి. మానాయవ గారూ, హరిసింగూ గాక మరి యిరవైమంది ఆయుధ పాణులైన రసపుత్రునికులు వైలుదేరారు. వాళ్లు నా“ అదే నేను... ..అనుభవించిన సంతోషలాంఛనం”.

దృష్టిపథాన్ని దాటేవరకూ నేవల్లాచూస్తూవుండి తరవాత లోపలికిపోయాను. వైటప్రమాదంగా వర్షంకురుస్తూనే వుంది. ‘రాజాజ్ఞాక్రిమేమి చాలాచూరం! అనుకుని నిరాశతో ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచాను.”

2

“రాజపుత్రులకి జయం వహిస్తున్న, హరిసింగుని సంతక్షించునీ, శుర్యేశ్వరుని చాలానీపు ప్రార్థించాను. చాలావేపటికి కష్టంమీదకొద్దిగానిద్రపట్టింది. అందులో అనేకస్వప్నాలొచ్చాయి. భయంకర యుద్ధరంగాలని ఆవృత్తంలోచూశాను. ఇలాగ ఒకయూమునేపు జరిగి వుండొచ్చు. ఇంతలో మా నాయవగారు తిరిగొచ్చి వాపక్కవెనిలబడి ‘అమ్మా! అని పిలిచారు”.

నేను దుష్టుడనేది 'నాయనగారు' అన్నాడు గాథారాజు సవరిస్తూంటా. ఆయన విచారపూరితమైన సంతో "అమ్మా పూజించి జరిగి పోయింది. రాజావారు పొట్టుగా ఆడివిదాటారు కాని మహా చాలా మంది పాతుకైపోయారు. పొలిసింప వదిలించి మొగలుల్ని సంహరించి తాను వీరస్వర్గం అలంకరించాడు" అన్నాడు.

"ఎన్న నూ దీక్ష్యంతో ఎని ఆముఖంలో దుఃఖో ద్రేకం స్పష్టంగా కనబడుతుంది. అలోచనకల్లో లెండు మాడు నీటిమీదువులుపాడా వున్నాయి. నాకా సంగతి ఏమీకు తెప్పిస్తానని. "తెలివి తెచ్చుకుని నాయన గారు! కవాన్ని అక్కడే వుంచేసి మీరిల్లావచ్చారా? అని అడిగాను".

"లేదమ్మా, తీసుకొచ్చి ఆగదిలో పెట్టించాను. కేపుగాని దహివాద్రీయలు జరగడానికి వీలేదు."

"మా నాయనగారు వెల్లిపోయారు. పాత కేపులైన నైనికులు బసలో పోయారు. కురుంలలో—భయంకర నిశ్శబ్దం—మృత్యువేత న్యచ్చాదిహారం చెయ్యడానికి తగిన గంభీరనిశ్శబ్దం—కురుంలలో తాండవిస్తూంది."

"ఇంకా ఝామరాత్రి వుంటుంది. వాసవోడితగ్గ కుండాకుడుస్తూంది ఒక్కొక్కచోట యేదో మహావ్యూహం పూలినకట్టం అనిశ్శబ్దాన్ని చీల్చుకుని పొస్తావుండేది. నా కేం చెయ్యడానికి తోచలేదు. నేనుపాడా ఆరనిము పంలో యా ప్రాణాలని విడిచిపెట్టి ప్రాణేశ్వరుని సన్నిధికి పోదామనుకున్నాను. కాని వాచావున్న నామీదే ప్రాణాలన్నీ పెట్టుకున్న నాయనగారిగతి యేమాకుండి? యోవనంకులూ, మహాపరాక్రమకాలలూ, అయిన నలుగురు పుత్రులను తన నిశ్చలరాజ్యక్తికి బలిచేసి వృద్ధుడై పోయి, నన్నే పర్యంగా మానుకుంటావున్న జనకుని కింత మహాకేం కలిగించినదాన్ని అవుతాను! అందుచేత నేను మరణించే ఆలోచనకి తానే తేకపోయింది.

"కాని కడపారి పౌనదయేశ్వరముఖారవించి సందర్శనం చెయ్యబని బుద్ధివుట్టింది. ఏగదిలో గంటకిందట ప్రియనితో ప్రేమాపూరితంగా గడిపానో, ఆగది లోనే గతించేవుడైవుండగా మాపేటప్పుడు వైర్యం నిలబ

డుతుందా? అన్న సందేహం కలిగింది. అనాథపరిపాలకుడైన పర్యేశ్వరుని ఒకగడియనేపు నిశ్చలంగా ప్రార్థించి ఆగదిలో కల్లాను.

"అబ్బా! అందులో నిశ్శబ్దం నేను వర్ణించలేను. పొలిసింప కీరమంతా గాయాలతోనిండి హృదయవిదారంగా వుంది. ఆగదిలో మృత్యువేత పాడుకొనింది నాప భయం కలిగించింది. నాకాళ్లు ఒడిపోయాయి. నాకీరమంతా మచ్చెరుపులు పోయాయి. మెల్లిగా పొలిసింపదగ్గరకల్లి పక్కనే చూచున్నాను.

"గాయాలతోనిండి రక్తంలో మురిగివున్నప్పటికీ ఆముఖపాండర్యమూ, వేజమూ కొంచెమైనా తగ్గలేదు. శత్రుభీకరములై, దుర్మిశీత్య వేజోరాజితములై వున్న ఆమనముఖులు ముహూర్తములై వున్నాయి. అదితలో అవిగ్రహాన్ని చూసేసరికి నాకాతనియందు గల ప్రేమ, గౌరవమూ, ద్వినజీకృతములై పోయాయి. వీరరవస్వరూపము నాకొర్యనిధి నిశ్చలకేబరమందు గల భీష్మద్రేకంచేత నాపాస్త్రాలు నావ్రణుత్తం లేకుండానే జోడింపబడ్డాయి."

"ఆసమయాన్ని నాలోకరినవభావాలు చ్రాయబూనుకుంటే పెద్దగ్రంథమవుతుంది. త్వగలో నన్ను నా ప్రియునిచేర్చుచుని దీనరక్షపనిగూర్చికొంతనేపుప్రార్థించి నాచేతివుంగరం పొలిసింపవేలుకీ పెట్టి, అరిచివేలువవున్న వుంగరంరీపి కళ్లనద్దుకుని నావేలుకీ పెట్టుకున్నాను."

"ఆవుంగరం తీసేటప్పుడు పాశాత్తుగా అతిదుకర్ణులెంచి నావేపు చూస్తూన్నట్లయేసరికి, నాకీరం గోమాం చితమై గడగడలాడిపోయింది. ఇప్పటికీ—అంటే యా విషయం రావేటప్పుడుమాదా ఆవుంగరం నావేలునేవుంది. ఈలోకంలో మాప్రేమకి నిదర్శనంగా నాహృదయేశ్వరుడను దయచేసిన తొలిక చిహ్నం అదిఒక్కటే. ఉచియాన్నే లేచి ఆవుంగరానికి నేను నమస్కారము చెయ్యనిరోగా లేదు."

౮

"గోమలు గడిచిపోయాయి. తా నొకటి తలుస్తే దైవము వేరొకటి తలుస్తాడన్నట్లు పొలిసింపతో నిరా

పూటపోఖ్యాన్ని అనుభవించడానికి సంకల్పించుచును ఉద్విగ్నమైన వా బ్రతు కిట్లా అయిపోయింది.

“అతనిచేర్చ వత్తు వుండగంతిసి.....వావేలకి పుట్టుకున్నాను.”

‘హరిసింహ గతించిన తండ్రిమూడువెళ్లకి ఒక నాగు మానాయనగారు వచ్చొక నిర్జనస్థలానికి తీసుక పోయియుట్లాగన్నారు. ‘అమ్మా! పిన్ధితమాస్తే వాకేమీ తోచడంలేదు. హరిసింహపైని నీపగల గాఢాదురాగాన్ని నేను గ్రహించకపోలేదు. అతనికేవాన్ని దహనంచేసి దివ్యుడు అతనికేయన నీవుంగగం కనుబడ్డాని వాకు, అప్పుడే మీయిద్దరిప్రేమనీ నేను బోధపరుచుకున్నాను. నీ మింక వివాహంచేసుకోవని నిశ్చయించుకున్నట్లుగా వాకు తెలిసింది. నువ్వు యీ మోక్షరథగా వీక్షియ అంతా అతనికే సమర్పించడం వాకు చాలా సంతోషం. పరిశ్రమేమను వెల్లడించే యిటువంటి ప్రతిజ్ఞలు భారత స్త్రీలకు చెల్లును.’

‘కాని ఒక్కసంగతి. నేను కనుబడ్డన్న సంతానం అంతటికీ నువ్వే మిగిలి వున్నావు. నీ ఆస్థలంటే నీగు సింది నాకంత విచారం వుండకపోదు. వాడు శ్రమించి చిరమైతే పరమగణం పొంది కాశ్యపయశస్సు సంపాదించారు. ఇంక నువ్వొక్కరైతే వాకున్న పర్యవసానము.’

‘నీ పోఖ్యం చూసింతర్వాత నేను బాగ్రత్యైక్యమైన విషయం యేమీలేదు. ఆ పైని నేను నిర్విచారంగా నీ ఆస్థల అడుగు బాటలనే పోయి ప్రభువు కోసం యీ జీవనం వృథాచేసి భస్మైత పొందుతాను. నీకు మంచి మంచి సంబంధాలు వస్తున్నాయి. వాటికి యేం తెప్పడాని! నీ నిశ్చితార్థి ప్రాయం కనుబడ్డంటే నేనాని వాడు కిలండదు!’

‘అలాగన్నావని నీవు చురొకలా గమనోహ్లాదుమా! వేసవికాలపు బాహ్యవీధోయ ముట్టు, విక్రమబద్ధమై పని ప్రమేన మీ ప్రేమని భంగ పెట్టడానికి ప్రయత్నించేటంత దుర్మార్గత నాకు లేదు. నే చెప్పే దేమంటే నువ్వు వరయావవరతివి. హరిసింహుని క్రేమించినమాట విజమే కాని వివాహం కాలేదు. అట్టి సమయంలో యిప్పుడు నువ్వు వివాహం చేసుకున్నప్పటికీ భగవంతునిదృష్టిలో నీవు ఆపరాధంచేసినట్లవదు. అని పెద్ద వాడవైన నా ఆభిప్రాయం. నిన్ను తనివదుడికి అప్పు తెప్పి నేను చింత లేకుండా ప్రాణాలు వొడులుతాను’

‘అలాగుకాకుండా, వివాహం చేసుకోకుండా, ఆవర్తప్రాయమై, భిష్యమై, చులినరాహిత్యమైన జీవనం గడపడమే నీయిష్టమంటావా? అందుకు నా అభ్యంతరం యంతమాత్రమూలేదు. నా ఆస్తితోపాటు నీన్ను రాజా వారికి అప్పజెప్పేస్తాను. నాతరవార నీన్ను పోషించేతిండి ఆప్రభు వొక్కడే వాకు కనిపిస్తున్నాడు. క్రివారికి వాయంగుండే గౌరవమే నాకటువంటి వస్తుకం గలిగి వ్తూంది. కాబట్టి నీ ఆభిప్రాయం చెప్పు.’

‘వాయవగారు భావోద్రేకంతో చెప్పుకున్నా రు. ఎంతోష్టాల్లోనూ అదైశ్యం కనపరచడం ఆయన స్వభావంకాదు. కాని ఆమాటలు చెప్పేటప్పుడుమాత్రం

కంఠం ఆపూ డప్పుడు దన్నుతికపడి కునోగతి విను
దాన్ని పువ్వుపరుస్తూంది. అది బయలుపడకుండా ఆయన
యెన్ని ప్రయత్నాలో చేశాడు. కాని దుఃఖం ఆగలేదు.
వాస్తవికంగానే మందరాల సమావేశాన్ని ఆయన
స్వీకరణం మాడా చిందిచిపోయింది.

‘ఆయన దుఃఖం మాడడంలోనే నా ప్రాణం కొట్టు
కుపోయింది. నా కంఠం చేతులూ ఆయన పెదకెనుట్టే
‘నాయనా ? ఎందు కీ విచారం ? మీ కోసమనే యీ తీవ
నం నిలబెట్టుకుని ఉన్నాను అందుచేత మిమ్మల్ని వొడలి
పెట్టి వుండలేను. నేను వివాహం చేసుకోవాడననే
నిశ్చయించుకున్నాను’ అన్నాడు.

‘ఇంకా యేవో చెప్పాలని నా మనసులో వుం
డేదికాని, నోట నుట వచ్చిందికాదు.’

* * * * *

‘పై సంగతులు జరిగి యిప్పటికే నేకసంవత్సరాలు
గడిచిపోయినప్పటికీ అల్లాంటి నిశ్చయం మానాయగారికి
చెప్పినందున నే నెన్నడూ విచారం వుందివుండలేదు’

“నాయనా ? ఎందు కీ విచారం ?”

పాఠము

కవిభూషణ, శ్రీరాజు వత్సవాయ వెంకటనీలాద్రిరాజు గారు

సా ర్యభాముని మహాసామ్రాజ్యధనమెల్ల సమితంబులైన హైన్యములపాలు
దేశాధినాథుల దివ్యస్వ మదియెల్ల రమ్యాంతరీపాంతరములపాలు
మండలాధిపుల యఖండవిత్తంబెల్ల గడు న్యాయవాదినర్తములపాలు
కోటిశ్వరకుమార కుండ్రవ్య మదియెల్ల గణకలసిలుకుజాకట్లపాలు
పిసివిగొట్టులసాత్తది పెంటపాలు-హోరగలవారి సామృద్ధి యొట్లపాలు
సారసారస్వతద్రవంచంబులోన-సుస్థిర యశోధనుని కల్మీ సుకవిపాలు.

(రమ్యక గ్రంథకర్త చకోపునుండి తెలిగించబడ్డది.)

మిగూవ్ అనే పేరుగల కలీజియేట్ ఎస్స
నర్, ఒకదినం మామూలు ప్రకారం
సాయంకాలం షి కాదుకు వెళ్తున్నాడు. దారిలో
ఒక బెలిగ్రాఫ్ స్తంభం దగ్గర ఆగి వేడినిట్టూర్పు
విడిచాడు. అంతకు ఒకవారంముందు సాయం
కాలం షి కాదునుండి తిరిగి వస్తుండగా, ఇది
వఱకు తనయింట్లో పనిచేస్తోన్న పిల్ల, ఆగ్నే
యా, ఆస్థలంలోనే తన్నుకలుసుకొని యిలా
జ్వేషంతో అంది.

“కొంచెం ఆగు! చూసుకో. అమాయకు
రాండ్రగు ఆడపిల్లల్ని చెరిపినందుకు, సీరోగం
కుదురుస్తా. ఆపనివిడ్డను, నీయింటితలుపుదగ్గర
విడిచిపెత్తా-నీమీద వ్యాజ్యం వేస్తా-నీభార్యతో
చెప్తా కూడాను.....”

అయిదువేల రూపాయలు తన పేర
బ్యాంకులో డెయ్యమని ఆపిల్ల ఖండితంగా అడి
గింది. మిగూవ్ కు ఇది అంతా జ్ఞాపకం వచ్చింది.
నిట్టూర్పు విడిచాడు. ఒకనిమిషంకిండే ఆమె
హంకోసం తాను యింత ఆడుదా, వేదనా పడ
వలసివచ్చెగదా అని మనఃపూర్తిగా పశ్చాత్తాప
పడుతూ, తన్ను తాను నింపించుకొన్నాడు.

తన బంగారాచేరగానే, విశ్రాంతి కోసం
మెట్లమీద కూర్చున్నాడు. అప్పుడు పదిగంట

లయింది. చంద్రుడు మేఘాల వెనుకనుంచితొంగి
చూస్తోన్నాడు. ఆపీఠిలోగాని, ఆబంగళాదగ్గర
గాని ఒక్క ప్రాణి అయినా లేదు. ఎండాకాలం
సెలవల్లో ఆ ఊరువచ్చే పొరుగుూరివార్లల్లో
ఏర్లుగడచినవార్లు అప్పుడే ఒక్క లేకారు. పడుచు
వార్ల వనంలోకి షి కాదుకు వెళ్తున్నాడు.
మిగూవ్ సిగరెట్టు వెలిగించుకుందాం అని అగ్గి
పెట్టె కో నం రెండు తేబులు తడుం
కున్నాడు. ఇంతలో తనమో చెయ్యి కేదో మెల్ల
గా తగిలింది. సోమరితనంగా, తనకుడిచేతి
వైపు చూసాడు. చూడ్డంతోనే, పామును
తన ఫక్కన చూస్తే ఎంతభయం వేస్తుందో
అంత భయం గలచూపుతో, ముఖం మడుచు
కున్నాడు. తలుపుదగ్గరే మూటొకటైంది.
ఏదో పొడుగ్గా ఉన్న వస్తువు. దేనిలోనో చుట్ట
బడి ఉంది. అది చట్టిచూస్తే ఒక బొంతలాగ
కనిపించింది. ఒకచివర ఆమూట కొంచెం రెత
చే ఉంది. మిగూవ్ అందులో తన చెయ్యి పెట్టి
చూసాడు. అది మేదో కొంచెం తడిగాను,
వెచ్చగాను తగిలింది. భయంతో ఒకగంతు
వేసి నిలబడ్డాడు. అపరాధం చేసినవాడు కా
లాకాసే వార్ల దగ్గర తప్పించు కోడానికి
ప్రయత్నం చేసేలాగ మిగూవ్ అటూఇటూ
చూసాడు.

“అది విడిచిపెట్టి వెళ్లింది!” అని మహా కోపంతో పట్ల కొడుకుతూ, గుప్పిర్లు పడుతూ గొణుక్కున్నాడు. “ఇది యిక్కడపడి ఉంది. ...నే చేసినపాపం యిక్కడపడి ఉంది! ఓరై నమా.”

భయంతోనూ, కోపంతోనూ, అనమా నంతోనూ స్తబ్ధుడయి పోయాడు.....ఇప్పు డేం చెయ్యాలి? తన భార్యకు తెలిస్తే ఏమం టుంది? అఫీసులో తనతోపాటు పనిచేసే వాళ్లకు తెలిస్తే వాళ్లేమంటారు? గవర్నరు తన పక్కలో పొడిచి గళాకొడుతూ “నాకు చాలాసంతోషం అయిందయ్యా...హీ—హీ—హీ—హీ—హీ గడ్డం నెరిసినా, నీవ్యాదయం ఇంకా వయస్సులోనే ఉంది.....నీవు పచ్చి దొంగవోయ్, సెమ్యూవ్ ఎజాస్ట్రోవిచ్!” అని తప్పకుండా అంటాడు. ఎండాకాలం సెలవులో ఆఫీసుకు వచ్చిన కూటం అందరికీ తన రహస్యం ఇప్పుడు తెలిసిపోతుంది. బహుశా మర్యాదగల కుటుంబాలలో ఉన్న తల్లులందఱూ తన్ను వాళ్లయిల్లకు రానియ్య రేమో. ఇటువంటివనులు ఎప్పుడూ పేషన్లో కెక్కు తాయి. ఈ అల్పస్థితిలో నున్న మిగూవ్ పేరు రమ్యా దేశమంతా వెల్లడవుతుంది.....

ఆ బంగళా మధ్య కిటికీ తెరిచేసింది. తన భార్య, అన్నా ఫిలిప్సోవ్నా, రాత్రి భోజనానికి బల్ల తయారుచేస్తూ ఉండడం, తనకు స్పష్టంగా విసబడుతోంది. దొడ్డిలో గేటుదగ్గర పోర్టర్, ఎక్స్‌పోజ్, బాలై కా విచారంగా వాయిస్తో

న్న శబ్దంకూడా విసబడుతోంది. ఆ పసిబిడ్డ లేచి ఏడవడం మొదలుపెట్టడమే తరువాయి, రహస్యం బయలుపడ్డానికి. త్వరపడవలె నని మిగూవ్ మనస్సుకు పట్టరానికోరిక గలిగింది.

“త్వరగా, త్వరగా!.....” అని గొణు క్కున్నాడు. “ఈనిమిషమే. ఎవ్వరూ చూడక ముందే. దీన్ని తీసికొనివెళ్లి ఎవరి మెట్లమీద యినా విడిచిపెట్టా,.....”

మిగూవ్ ఆమూటను ఒక చేత్తో తీసికొని నెమ్మదిగా, ఎవ్వరికీ అనుమానం పుట్టకుండా ఉండడానికి, బాగైతగా అడుగులు వేసుకుం టూ, వీధి వెంట వెళ్లాడు.....

“ఇది మిక్కిలి అసహ్యకరమైనస్థితి!” అని అనుకున్నాడు, ఏం విచారంలేని మనిషిలాగ ఉండాలని ప్రయత్నిస్తూ. కలికయేట్ ఎస్సెన్స్ ఒక పసిబిడ్డను ఎత్తుకొనివీధి వెంట నడుస్తోండడం! అయ్యో దైవమా! ఎవ్వరైనా నన్ను చూసి నాస్థితిగతులు తెలిసికొంటే నాపని అయినట్టేఈ మెట్లమీద దీన్ని పెట్టే మంచిది... లేదు, ఆగు, కిటికీలు తెరిచి ఉన్నాయి, బహు శా ఎవరైనా చూస్తోన్నారేమో, దీన్ని ఎక్క డపెట్టను? తెలిసింది! దీన్ని మ్యెల్క్విన్ అనే వర్తకుడు దగ్గికి తీసికెళ్తా.....వర్తకులు ధన వంతులు, కనికరం గలవారు; బహుశా వాళ్లు దణ్ణాలుపెట్టకుంటూ దీన్ని పెంచుకోవచ్చు కూ డాను.”

ఆ వర్తకుని బంగళా చాలా దూరపువీధి లో నడికి సమీపంలో ఉన్నప్పటికీ, మిగూవ్

ఆపనిబిడ్డను మ్యెల్క్విన్ ఇంటికే తీసికొని వెళ్లడానికి నిశ్చయించాడు.

“ఇది కేకలుపెట్టకుండా ఉండి మూటలోంచి గిజగిజ కొట్టుకొని బయటపడకుండా ఉంటేను.” అని అతడనుకొన్నాడు. “ఇది నిజంగా సంతోషం గలిగించే ఆశ్చర్యమే! ఇక్కడ నేను ఒకప్రాణిని కాగితాల సంచిలాగ చంకలో పెట్టుకొని వెళ్తోన్నా. జీవం గలిగి, ఆత్మగలిగి, అందర్లాగ భావాలు తెలిసిన ప్రాణినే...అదృష్టవశాత్తుగా మ్యెల్క్విన్ వీడ్చి పెంచుకుంటే, వీడు ఏదో ఒకటి అవొచ్చు...ఏదో ఒక ప్రాణసరో, పెద్దసేనాధిపతీ, గ్రంథకర్త అవొచ్చు...ఏం జరిగినా జరగవచ్చు! ఇప్పుడు వీడ్చి నేను చేతికింద ఒకచెత్త మూటలాగ మోసుకొని వెళ్తోన్నా, కాని, బహుశా ముప్పయి, నలభయి సంవత్సరాలకి అతనిముందట కూర్చోడానికైనా సాహసపడజాలనేమో...”

మిగూవ్ మనుష్యులులేని ఒకనందులో, నిమ్మచెట్ల కారు నలుపుసీడలో నడుస్తోండగా, హఠాత్తుగా తన మనస్సుకు తానేదో ఘోరమైన అపరాధం చేస్తోన్నట్టు తోచింది.

“నిజంగా ఇది ఎంతసీచమైన పని!” అని అనుకున్నాడు. “ఇంతకంటే సీచమయింది యెవరూ ఎఱుగరు.....ఎందుకు మనం ఈ పసిబిడ్డను గుమ్మరించి గుమ్మానికి తిప్పడం? పుట్టినందుకు దాస్తే తప్పులేదు. అది మనకు ఏహాసీ చెయ్యలేదు. మనం తుచ్చులం

మనసాఖ్యం మనం అనుభవిస్తాం; నో రెటుగని పసిబిడ్డలు దానిశిక్ష భరించాలి. ఈ సెధవనని చూడు! తప్పుచేసింది నేను. ముందుఉండే దురదృష్టం వీడిది. నేను వీడ్చి రలుపుదగ్గట విడిచిపెట్టే, వాళ్లు దిక్కులేని బిడ్డలఆసుపత్రికి పంపిస్తే, అక్కడవీడు కొత్తమనుష్యుల్లో, ఎప్పుడూ ఒకటేమో వ్రరుగా ఉండే ఏర్పాటుల్లో పెరుగుతాడు.....ప్రేమాలేదు, ముద్దాలేదు, గారాబంలేదు.....ఆతర్వాత ఒకజోట్లు కుట్టేవాడిదగ్గట పనినేర్పుతారు తాగడం మొదలెత్తాడు, బూతుమూట్లాడడం నేర్చుకొంటాడు, ఆకల్లో ఉంటాడు. జోట్లుకుట్టేవాడు! మంచి కుటుంబములో ఉన్న కలిజయేట్ ఎస్ససర్ కొడుకైనవీడు.....వీడు నా మాంసం, నా రక్తం.....”

మిగూవ్ నిమ్మచెట్ల సీడలోంచి నుంచి వెన్నెలకాయుచున్న రోడ్డుమీదికివచ్చిమూట విప్పి, ఆపనిబిడ్డను చూసాడు.

“నిద్రపోతున్నాడు?” అని మెల్లగా అనుకున్నాడు. “చిట్టిడొంగా! ఇదిగో, ఏకూ నీ తండ్రిలాగే కోటేరేసిన ముక్కుంది.....నిద్రపోతున్నాడు. తనతండ్రి తన్ను చూస్తోన్నట్లు తెలియదు! ఇదిఅంతా ఒకనాటకం.అబ్బాయి నరే, నరే, నన్ను నువ్వు తమించాలి. నన్ను తమించు అబ్బాయి.....ఇది నీ ఖర్మంలాగ కనుబడుతోంది.....”

ఆకలిజయేట్ ఎస్ససర్ చిత్తరవాయి చూసాడు. చెక్కిళ్లలో నరాలు పాకినట్లు

తల్చాడు. బిడ్డను బట్టలోనుట్టి, చంకకింద పెట్టుకొని నడిచాడు. మ్యెల్క్విన్ బంగళాకు వెళ్లే దోవలో అంతా, సంఘానికి సంబంధించిన ప్రశ్నలెన్నో తన మనస్సుకు వచ్చాయి. అంతరాత్మ మనస్సులో బాధిస్తోంది.

“నేనే న్యాయంగా బ్రతికే వాణ్ణయితే, దేనికీ లెక్కచేయకుండా, ఈ బిడ్డతో, అన్నా ఫిలిప్స్ వాడగ్గలకు వెళ్లి, ఆమె కాళ్ళమీద పడి: క్షమించు! నేను పాపంచేసాను! నన్ను పీయిస్తున్నావన్నట్టు బాధపెట్టు, కాని నోరెక్కు గని ఈ పసిబిడ్డను మనం నాశనం చేయవద్దు. మనకు బిడ్డలేదు; మనం వీణ్ణి పెంచుకుందాం, అనిచెప్తా. ఆమె చాలా మంచిమనిషి, ఒప్పుకుంటుంది...అప్పుడు నాబిడ్డ నాదగ్గతే ఉంటాడు...ఎచ్చో! అని అను కున్నాడు.

మ్యెల్క్విన్ బంగళాచేరాడు. అనుమానిస్తు కదలకుండా నిలబడ్డాడు. తాను తన యింట్లో చావిట్లో కూర్చుని, పేదరు చదువుతోన్నట్టున్నా, కోటేలేసిన ముక్కుగల ఒక చిన్ని పిల్లాడు తన డ్రెస్సింగు గౌన్ కుచ్చులు పట్టుకొని అడుకుంటోన్నట్టున్నా భ్రమ పడ్డాడు. తనతో పని చేస్తోన్నవాళ్లు కను సంజ్ఞలు చెయ్యడం, గవర్నరుతనవక్కలోపాడి చిగళాకొట్టడం, కళ్లకు కట్టవట్టు కనిపించింది... తన అంతరాత్మ బాధించడం కాకుండా, తన హృదయంలో ఏదో వెచ్చగాను, విచారకరంగాను, కోమలంగాను, ఉన్నట్టుంది.....

అతడు వరాండా మిట్లమీద ఆబిడ్డను

జాగ్రత్తగాపెట్టి, చెయ్యి ఉపాడు. మల్లీ తన ముఖంలోనల వరాండా పాకేనట్లయింది.....

“అబ్బాయీ, నన్ను క్షమించు! నేనొక తుచ్చుణ్ణి. నామీద ఏదేవడం క్షాపకం పెట్టుకోకు!” అని మెల్లగా అన్నాడు.

వెనక్కి అడుగుపెట్టాడు. కాని తక్షణమే నిశ్చలబుద్ధితో గొంతుకు వవరించుకొని,

“ఓ, ఏమయితే అవనీ! మునిగితే మునిగనీ! నేను వీణ్ణి తీసికొని వెళ్తా. ప్రజలు ఏమన్నా అన్నీ!” అన్నాడు. మిహావ్ బిడ్డను తీసికొని, త్వరగా వచ్చినదారినట్టాడు.

“ఏవరిద్దరూ వచ్చినట్లువాళ్లు చెప్పకోనీ. నేను మాత్రం తక్షణం వెళ్లి కాళ్ళమీద పడి, ‘అన్నా ఫిలిప్స్ వా! రక్షించు!’ అంటా. అన్నా మంచిమనిషి. అర్థం చేసికొంటుంది మేమే వీణ్ణి పెంచుకుంటాం.....పిల్లాడయితే న్లడిమిర్ అని పిలుస్తాం. పిల్లయితే అన్నా అని పిలుస్తాం! ఎలాగయినా, మా మునలితనంలో ఇది ఒక సాఖ్యం అవుతుంది,” అని అనుకున్నాడు.

తాను నిర్ధారణచేసుకొన్నట్లే చేసాడు. ఏమిస్తూ, అవమానం వల్లా, భయంవల్లా, కొంచెంనీరసపడి గంపెడాతతోనూ, ఒకవిధమైన సంతోషంతోనూ, తన బంగళాచేరి, భార్య దగ్గలకెళ్లి, ఆమెకాళ్ళమీదపడి.....

“అన్నా ఫిలిప్స్ వా! “ రక్షించు! ”

అన్నాడు ఏమిస్తూ, బిడ్డను నేలమీద పడుకో

పెట్టాడు. “నీవు నన్ను శిక్షించే ముందు నే చెప్పేది విను.....నేను పాపం చేసాను! ఇది నా బిడ్డ.....ఆ గ్నేయా నీకు జ్ఞాపకం ఉందా? పాపం నన్ను అల్లా తరిమింది.....” అన్నాడు.

అపమానంతోనూ, భయంతోనూ, ఇంచుమించు ప్రపంచకం తెలియకుండా, జవా నుకు ఎగురు చూడకుండా, ఒక గంతువేసి, చెట్టులుగట్టిగా తిన్న వాడలాగ బయటికి వరు గెత్తుకొని వెళ్లాడు.....

“ఆమె నన్ను పిలిచేవటకూ నేను ఇక్కడే ఉంటా”, అని అనుకున్నాడు. “ఆమెకు కుదు రుబడ్డానికి, ఆలోచించడానికి సమయం ఇస్తా.”

పోర్టరు, ఎక్కాలై బాలలై కా పుచ్చుకొని అతని పక్కనుంచి వెళ్తూ, అతనివైపు చూసి బుజాలు కుంచుకున్నాడు. ఒక నిమిషం తర్వాత మళ్లీ అతని పక్కనుంచి వెళ్లి, మళ్లీ బుజాలు కుంచుకున్నాడు.

“ఇదొక వింత! ఎప్పుడైనా విన్నారా?” అని ఇకిలిస్తూ అన్నాడు. “ఆచాకర్ది, అగ్నిన్యా, ఇప్పుడే, ఇక్కడికి వచ్చింది. ఆ తెలివితక్కువ మనిషి, తన బిడ్డను ఈమెట్లమీదపెట్టి లోపల నాతో ఉండగా, ఎవరో ఆ బిడ్డను ఎత్తుకు పోయాడు... ఇలా ఎవ రనుకుంటాను!”

“ఏమిటి? ఏమిటి నువ్వు చెప్తున్నావు!” అని మిగువాన్ గట్టిగా అడిగాడు.

ఎక్కాలై, తన యజమానునికోపం తనకు తెలిసినట్టు అర్థం చేసుకుంటూ, తలగోక్కొని, నిట్టూర్పు విడిచాడు.

“నన్ను ఊమించాలి, ఎండాకాలపు సెల వులు..... బ్రతకడానికి వీల్లేదు..... ఆడది లేకుండా.....అది.....” అన్నాడు.

తన యజమాని కళ్లు, కోపంతోనూ, ఆశ్చర్యంతోనూ, గిగుల్తోన్నట్టు చూసాడు. తప్పచేసినవాడిలాగ గొంతు సవరించుకొని అన్నాడు:

“తప్పకుండా యిది ఒక పాపమే, కాని ఏం చేయడం?.....మీరు పరాయి మనుష్యు ల్ని ఇంట్లోకి తీసుకొని రాకూడదని చెప్పడం నాకు తెలుసు, కాని, ఇప్పు డింట్లో ఎవరూ లేరు. ఆ గ్నేయా ఇక్కడన్నప్పుడు బైటి ఆడల్లు రాలేదు, ఇంట్లో ఒకరి ఉండబట్టి. కాని ఇప్పుడు, మీరే ఆలోచించండి..... బైటివాళ్లు రాక తప్పదు. ఆ గ్నేయా ఉండే రోజుల్లో తప్పేదీ రాలేదు, ఎందుకంటే.....”

“తుచ్చుడా, పో!” అని మిగువాన్ అతని మీద కేకలేట్టి, కాళ్లు కిందకొడ్తూ, గదిలోకి మళ్లీ వెళ్లాడు.

అన్నా ఫిలిప్సేవ్నా ఆశ్చర్యంతోనూ, కోపంతోనూ, ఇంతకు ముందు కూర్చున్నట్లే కూర్చుని కన్నీటితో తడిసిన కళ్లతో బిడ్డ వంకే చూస్తోంది.....

“అదుగో! అదుగో!” అని మిగువాన్ తెల్ల బాటిన ముఖంతో నవ్వుడానికి ప్రయత్నిస్తూ అన్నాడు, మెల్లిగా, “ఇది అంతా తమాషాఇది నా బిడ్డ కాదు.....ఇది ఆ చాక ల్లాది.....నేను.....నేను తమాషా కన్నానీని పోర్టరుదగ్గరకు తీసికెళ్లు.”

2. ఆటపాటలు

35

గుడుగుడుగుంచం, గుండారాగం
పాములపట్నం, పడగారాగం
అత్తారిచెవులో ముత్యా లేస్తే
బయటికి రావే, పందికొక్కా.

౪౦

కొంగకొంగ గోల్లు
రంగడిచేతి రాల్లు
నాచేతి పూలు.

౪౧

ఏనుగమ్మా ఏనుగు
ఏనూ రెల్లిం దేనుగు
మానూ రొచ్చిం దేనుగు
మంచినీళ్లు తాగిం దేనుగు.

... ..

౪౨

చెమ్మచెక్క చారెడేసిమొగ్గ
అట్లు పొయ్యంగ ఆరగించంగ
ముత్యాల చెమ్మచెక్క ముగ్గు లెయ్యంగ
రత్నాలచెమ్మచెక్క రంగు లెయ్యంగ.

౪౩

బావాబావా పన్నీరు
బావని పట్టుకు తన్నీరు
వీధివీధి తిప్పేరు
వీసెడు గుడ్డులు గుడ్డేరు

పట్టిమంచం వేసేరు
పాతికగుడ్డులు గుడ్డేరు
నులకమంచం వేసేరు
మారుగుడ్డులు గుడ్డేరు.

3.

పనితి పాటలు

౪౪

చుట్టు చక్కందమ్మ చక్కిలపుచుట్టు
చూలింత చక్కంది ఓరాచ దేవి!
పండు చక్కందమ్మ పవనయ్యపండు
బాలింత చక్కంది ఓరాచ దేవి!
ఆకు చక్కందమ్మ తామ్మపాకు
అయిదవ చక్కంది ఓరాచ దేవి!
కొమ్మ చక్కందమ్మ గోరింటకొమ్మ
కొమరాలు చక్కంది ఓరాచ దేవి!
పోక చక్కందమ్మ బొబ్బిల్లిపోక
బోగపుది చక్కంది ఓరాచ దేవి!

౪౫

ఓయిఓయిఓయి ఓకాపు పిల్ల!
తాటిమేకచల్ల తాగడే గొల్ల
నిన్న మొన్నటిచల్ల నేటికి పుల్ల
కవాన్ని తిప్పింది కమ్మన్న చల్ల.

౪౬

చిలకల్లు చిలకల్లు అందురే కాని
చిలకలకు రూపేమి పలుకులే కాని
హంసల్లు హంసల్లు అందురే కాని
హంసలకు రూపేమి ఆటలే కాని

పార్వాలు పార్వాలు అందురే కాని
పార్వాలకురూపేమి పాటలే కాని
కోయిల్లు కోయిల్లు అందురే కాని
కొయిలకు రూపేమి ఘోషలే కాని
చిలకల్లు మాయింటి చిన్నకోడల్లు
హంసల్లు మాయింటి ఆడపడుచుల్లు
పార్వాలు మాయింటి బాలపాపల్లు
కోయిల్లు మాయింటి కొత్తకోడల్లు.

౪౭

వండా రారమ్మ వడకవంటల్లు
వల్లభుడు అబ్బాయికి వడుగు మాయింట
కట్టా రారమ్మ కలవతోరణాలు
కాముడిఅబ్బాయి కళ్యాణ మన్ని
పెట్టా రారమ్మ పెల్లిముగ్గుల్లు
పెంపుడు అబ్బాయికి పెల్లిమాయింట
తియ్యా రారమ్మ చిప్పగంధాలు
సింహాలక్ష్మి అమ్మాయికి నీమంతె మనిరి
పుయ్యా రారమ్మ పురిటిగోడల్లు
పుణ్యశాలి నీరమ్మకి పురుడు మా యింట.

౪౮

చింత చెట్టుకింద చికిలింతగడ్డి
మెయ్యదుగ మాతపు పెయ్యల్లు కన్ని
ఆవుపాలు తెచ్చి పరమాన్నం వండి
కుడువదుగ మాఅమ్మి కూతుళ్లకన్ని.

౪౯

నీలాటిరేవంత నిగ్గు తేలింది
వచేడె కడిగింది యీచాయపసుపు
పచ్చిపసుపు బావల్ల మరదలాడింది
అణుప్పసుపు అన్నల్ల చెల్లెలాడింది
కొట్టుపసుపు కొమ్మల్ల తల్లి యాడింది

కోమాళ్లతల్లియే తాను గోపమ్మ
గొంతియాడిన పసుపు గోవపూఛాయ
అన్నల్ల చెల్లెలే తాను అమ్మాయి
అతివె ఆడినపసుపు అవపూఛాయ
బావల్ల మరదలే తాను అమ్మాయి
పణితి ఆడినపసుపు బంగారుఛాయ.

4.

ప్రకీర్ణములు

౫౦

దంపుదంపనగానె దం పెంతినేపు
ధాన్యరాసులమీద చెయి వేసినట్లు
వంటవంటనగానె వం పెంతినేపు
వదినెల్లు మరదళ్లు వాదించినట్లు.

౫౧

అత్తదోసినగంజి సత్తావలేదు
అల్లాడు సిరిపురపుగట్టెక్కలేడు.

౫౨

కోటివేలాధనమైన చాలు
గోపికృష్ణుడివంటి కొడుకైన చాలు
లక్ష్మీవేలాధనమైన చాలు
లక్ష్మణదేవరవంటి తమ్ముడైన చాలు.

౫౩

విశాఖపట్నాన వీధిగుమ్మాన
వింతరాచకొడుకు బంతులాడేడు
బంతి వెల్లి, పాలకొండనభలో పడితే
యిది యెవరిబంతన్ని వివరించె రాజు
గోలకొండవారి గొలుసుల్లు బంతి
పాలకొండవారి పచ్చల్లుబంతి

శ్రీకాకుళమువారి చిత్రాల బంతి
నెల్లూరివారిదే నీ కునబంతి
బాబ్బిలి వారిదే బంగారుబంతి.

౫౪

ఓయిఓయిఓయి వడ్డదిరాజ
పొడిచి గెలిచినరాజ బాబ్బిలిరాజ
బాబ్బిలి పొడుగాయె కిమిడి కిందాయె
మామగులు మనకాయె మల్లమీ రాజా.

౫౫

వరనన్న పేటలో భాగోతులాట
రాజ కూర్చున్నది రత్నాలపీట
పీటకిం దున్నది వరహాలమూట
ఆమూట మాకిస్తే మహామంచిమాట.

౫౬

కొయ్యతోటాకూర కొయ్యక్క చెడెను
కొండంత కాపురం కొండేల చెడెను

౫౭

చిచ్చెమ్మ చినగాలి పెట్టు పెదగాలి
అయోధ్యవీధుల్లో అణిగెనే గాలి.

౫౮

చలికి పెరిచినట్టు పులికి నే పెరువ
అలికి పెరిచినట్టు అమ్మ కీ పెరువ.

౫౯

పాటల్ల పచ్చడి రాగాలబుట్ట
నిత్రైకయ్యలమారి మొగుణ్ణి పాడింది.

౬౦

కొడుకుల కననివాళ్ల కడు పేమి కడుపు
కుల ముద్దరించన్ని కొడు కేమి కొడుకు.

౬౧

పిడికెడు వితనాలు మడికెల్ల జాలు
వక్కడే కొడుకైన వంశాన జాలు.

౬౨

కొత్తచింతపండు గోనెల్ల చివుకు
గొడ్డాలివస్త్రాలు పెట్టెల్ల చివుకు
దేవదారుచెక్క చెట్టున్న చివుకు
దేవూడివస్త్రాలు గుళ్లోనుచివుకు
రావిచెట్టు చెక్క రంపాన్న చివుకు
రంభచక్కాదనము దుఃఖాన్న చివుకు.

౬౩

నాచేతిరోకల్లు నల్ల రోకల్లు
నే పాడిన అన్నల్లు రామలక్ష్మణులు
రామలక్ష్మణులొల్ల రత్నపతులొల్ల
మీ రెక్కుగుఱ్ఱాలు నీలమేఘాలు
మీ చేతికత్తులు చంద్రదాయుధాలు.

... ..

౬౪

ఎవ్వరే చుట్టాలు యెవరువక్కాలు
ఎవ్వరే మాపాల కలిగివున్నారు
మాపాల శ్రీవెంకటప్ప వ్రండగను
మనసులో చింతేల మరిభయము లేల.

౬౫

సింహాద్రి అప్పన్న గుళ్లముందార
పడ్డారె గొడ్డల్లు ప్రాణచారమ్ము
ఎందూకు పడ్డారు యేల పడ్డారు
సంతాన మియ్యమని చాల పడ్డారు- సంతాన.
బిడ్డల నియ్యమని ప్రియముపడ్డారు- బిడ్డల.
కొమాళ్ల నియ్యమని కోరిపడ్డారు- కొమాళ్ల.
సింహాద్రి అప్పన్నకు యేమి లంచమ్ము
గుడిదిరుగువస్త్రము గుమ్మాడిపండు
దాగళ్ల వడపవ్వు చందుబెల్లాయి.

పట్టకథలు

నవబ్రహ్మాలలో నొకడయిన కశ్యపునకు పరశురాముడు తానుజయించిన భూమిని ధారవోసెను. అతడద్దానిని భూమినురులకు ధారవోసెను. బ్రాహ్మణులు తాము 'రాజ్య పరిపాలనాస్థులము కామని నిశ్చయించుకొని రాజు నొకని నియమించుటకు స్థిరపరచుకొనిరి. పరశురాముడతనికూడ చంపున నెడిధయము చే నాతనియొద్ద కేగి యిట్లనిరి: "అయ్యా! తాము భూమిని దానముచేసితిరి. కాన మీ కిందుండుట కర్హతలేదు. ఇందుండక ఆవల కేగుడు."

పరశురాముడు తాను వెడలునపుడు వారలకు మేలునేయనెంచి వారితో నిట్లనియె: "ఆద్యాలారా! మీ అజ్ఞానుసారమునే నావల కేగెద. మీరు కష్టపడ నక్కర లేకుండ మీకు తావలసిన సస్యములు-మీరుదన్నకయే-సాగు చేయకయే-నీరు మొదలగునవి పెట్టినక్కర లేకుండ నే-పండునట్లు చేయుదును. మీ కవసరమయిన సస్యబీజములను తెండు. అభి మంత్రించిచల్లెద. సుఖముగ జీవింపుడు."

వారామాటలను విని తమలో తాము నవ్వుకొని-ఆతడనినఅనూయపడు వారగుటచే- ఆతని మాటలయందు నిర్లక్ష్యముచే, కొన్ని బామ్మతెముడు, ఉమ్మెత్త గింజల నిచ్చిరి. వాటి వాత డభిమంత్రించి భూమిమీద చల్లెను.

వాటినుండియునేటివరకు బామ్మతెముడు, ఉమ్మెత్తజాతులు-ఎవరు నీరుపోసిపెంచకపోయి నను-అవిచ్చిన్నముగ- మంచి యేవుగ పెరుగు చున్నవి.

తరువాత పరశురాముడు మహేంద్ర గిరికి తపముచేసికొనుట కేగెను. [తర్వాత]

౨

పాపంపాపం-పుణ్యంపుణ్యం

విష్ణుశర్మయను విశ్రు డనుదినము ఒక నిమ్మపండును హస్తమం దిడుకొని తనదేశపు రాజును దర్శింప గోటలోనికి జోవుట గలదు. రాజున కా నిమ్మపండిచ్చి 'పాపంపాపం-పుణ్యం పుణ్యం'-అని సెలవుదీసికొని తన నిజగృహ

బునకు జనుచుండెడివాడు. పెరిబాపడను కొనుచు రాజామాటల కానందించెడివాడు. పట్నమం దా విష్ణుశర్మ రాజగారి కోటలో చాల గౌరవము, పలుకుబడి గలవాడను వదంతి విస్తరించి పొంగిపొర్లుచున్నది.

అంత నాచేతపు మంత్రి కుటిలబుద్ధియందు ప్రజలకు గల గౌరవాతిశయములు ధీనింప జొచ్చెను. విష్ణుశర్మయం దనురక్తులై ప్రజలుండుటజూచి కుటిలబుద్ధి చాల విచారించి దీక్షాలోచనాపరుడై యొక మామోసాయ ముబన్నెను.

కుటిలబుద్ధి ఒక నాడు రాజును దర్శించి, 'ప్రభూ! తమదర్శనార్థమై నిచ్చలువచ్చు విష్ణు శర్మ, తమరు పల్లెకులమున బుట్టినవారనియు, తమ ఘర్మబిందువు లుప్పగా నుండుటయానవా లనినగరమందున జాటుదుండె'నని చెప్పిపోయెను. అంతనారాజు ఘర్మబిందువులు చవిచూచిన వాడై విష్ణుశర్మయందుకోపాద్దిపుడై, తనభటుల బిలిచి, 'సింహద్వారము గుండ కోటలోపలి నుంచి నిమ్మపండును పట్టుకొనివచ్చువానిని జంపి

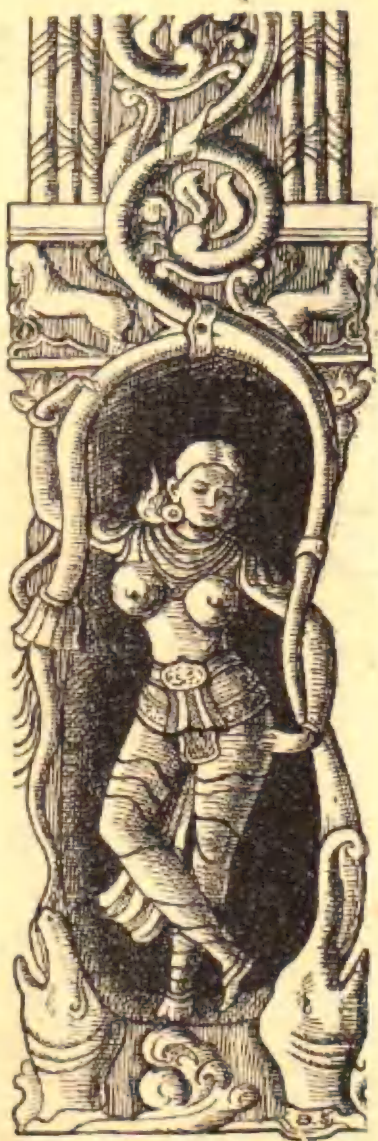
వేయు'డని యాజ్ఞాపించెను. మఱియు కుటిల బుద్ధి విష్ణుశర్మతో, "మీరు మాట్లాడునప్పుడు తుంపరలు నోటినుండి తూలుచుండునని రాజు గారు కోపముగా నుండి"రని చెప్పెను.

విష్ణుశర్మ చింతిల్లినవాడై యథాప్రకారము రాజగారిని దర్శింపజోయి నిమ్మపండ్డియజోవ రాజు పుచ్చుకొన నిరాకరించెను. అంతనా విష్ణుశర్మ మంత్రిని దర్శింప జోయి యాతనికా నిమ్మపండిచ్చి తననిజగేహంబునకు స్వేచ్ఛగా జనెను. మంత్రి, కుటిలబుద్ధి రాజును దర్శించి రాజకీయస్యవహారములు కొంతవఱకు ముచ్చటించి సెలవుతీసికొని నిమ్మపండు నెగురవైచు కొనుచు కోటలోపలినుంచి సింహద్వారము కడకు రా వేగమే భటు లా నిమ్మపండును జూచి రాజాజ్ఞప్రకారము కుటిలబుద్ధిని జంపి వేసిరి.

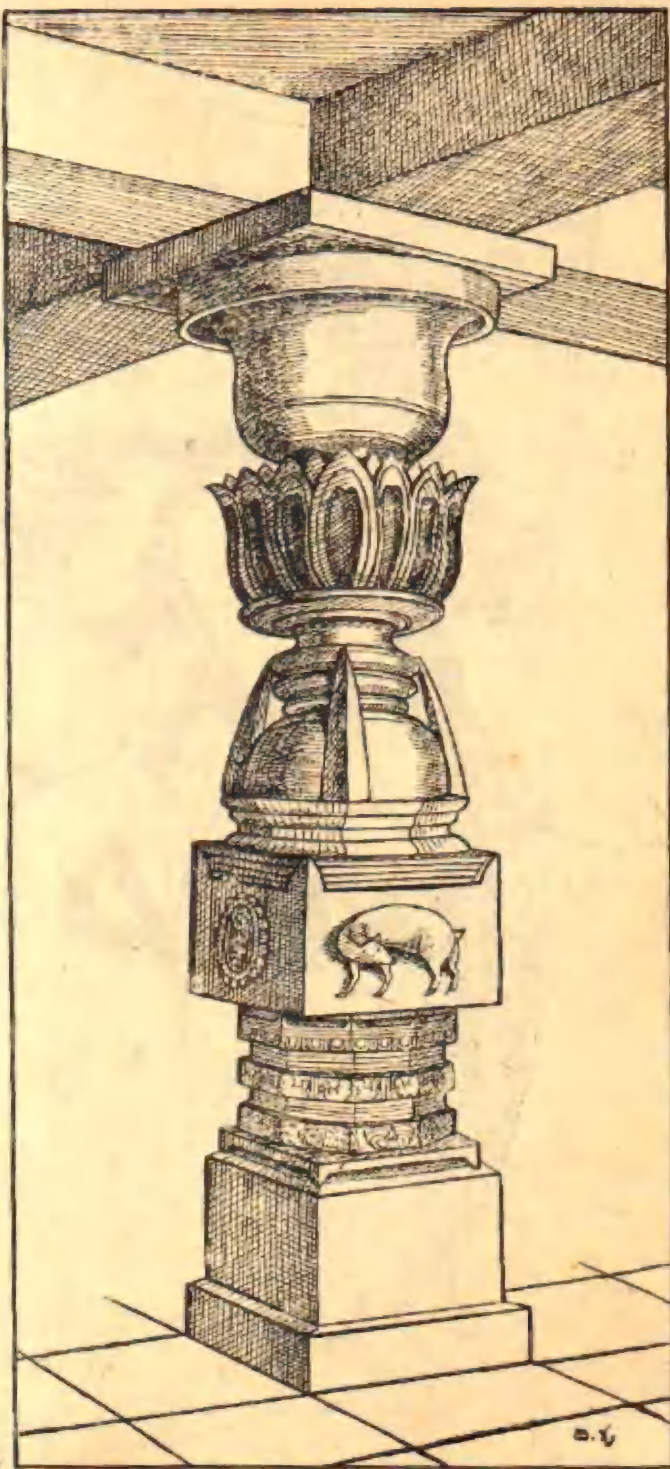
రాజహత్యకు గారణంబేమని దరియాపు చేయగా నిజము బయ్యడినది. విష్ణుశర్మను మంత్రిగా నియమించెను. పాపం పాపం-పుణ్యం పుణ్యం.

నామగిరి చంద్రకేళిర సోదరులు.

[ఈకథ మాకు మా పెద్దలవల్ల లభించినది.]

హంపీశిథిలములలోని
దేవాలయపు ద్వారాలంకారము

చి.కృ

కూర్మ దేవాలయమునందలి స్తంభము

భారతమూర్తి ఆచార్యనమః

శ్రీ వేపూరి సంహారము గారూ-ప గ్లాకమిడి.

గోలుకొండదాడి

దక్కనునందలి యారంగజేబు చెండవ ప్రతినిధి త్వము కడు ముఖ్యము. ఆరవి వఖండపామ్రాజ్య ధారయ నొనరింపఁజాలిన దియ్యదియె. కాని, 'కాండ హారు' ముట్టడియందు దురదృష్టవశమున నోటువడి పిర్మ దయాభీమానత్వము దైవ యీ పాదుషాపుత్రుడు కడు నిడుములు బడచులవచ్చెను. ఆర్థిదురవస్థయు, వంత కంటె విశిష్టముగ జనకుని నిరసవములు ఆరవి సెంజేని గాఠించెను. ఐదను, మహాపీరుడగు నారంగజేబు కష్ట పిదవమున దిందుడక, స్వీయరాష్ట్రాభ్యుదయమునకును, పామ్రాజ్య తేమమునకును, పరిసిరిపరిచామాను గుణముగ స్వీయలార్థము కొఱవను ఆవిధిన్నముగ బొటుపడి, నుదకు పామ్రాజ్యాభిషిక్తుడగు కాంగలిగెను. ఔరంగ జేబు బ్రాత్యపిత్వి లోజుద్రోహములానరించిన నొనరించుఁ గాక, ఐదవారిని యపారధిక్షియన, గార్వదీక్షయన, సమయోపాయ ధరీకరియము గలివ విజయపుటవైన దిగ్విజయచేరుస్కల నొనరించును. ఔరంగజేబు మహా నుజుద్రోహము లీకాలమున కేబహిర్గతములాయెను. తాదృశ విషయసంకీర్ణముగు చెండవ రాజప్రతినిధిత్వము పరిశీల నార్హము.

నిరంతరాయము లగు యుద్ధములవలన మొగ లాయీ దక్కనురాష్ట్రము కేదరియించెను. మఱియు నారంగజేబు ప్రభు ప్రాతినిధ్యావంతరము తిరుద్యోగ భారము విహించినవార లొక్కొక్కరి దీక్ష విధమున నాదేశమును నికృష్టపఱచిరి. ఒకడుకతినుడై, ప్రజను హింసించెను. ఇంకొకడు కేవలస్వార్థపరుడై, ప్రజా ప్రభువుల విరుద్ధము గనుబ్రామి యశేషధనార్జన మొన రించెను. మఱియొకడు ఉపదుర్మదాయెను. కొందొక కాలము ప్రతినిధిగనుండిన మురారు-పాదుషావార్త

పుత్రుడు-అసమర్థుడగుటయేగాక, సమర్థుడగు 'మహా వాజాఖాను' హిరిముగ్ధులొకక ఆతనిపైకొని పూర్తి నుడిపించెను. ఇట్టి ప్రతినిధుల వారలెఱచిన దిగ్విజయ దేశము యథాశక్తి పామ్రాజ్యకోశమును బూరించుటకు మాటుగ నష్టకరముగఁగూడఁ బరిగమించెను. పూర్వ కోట్ల యగునది అక్షులరాఁబడి జూపవలసిన యాదేశ మారంగజే బేతెంచునరికి కోటిరూపాయ లొసఁగుటయే కష్టముగ నుండెను.

పరిపాలనాదక్షుడగు నారంగజేబునాయు ప్రజల యున్న దోషములను తొలగింపఁజుయొనని సంకల్పించెను. ఆరాష్ట్రమున కరుదెంచిన నాది యారఁ డాకార్యమున నిమగ్నుఁ డాయెను. పైవ్యపితి యరిహీనముగనుండెను. అంతఃకూడ దుగిన యధికారము లేకుండుటచేరి, పైవ్య ములు తొడరహితములై, వృద్ధజనసంకీర్ణములై, దుర్మములై, విరక్తకములై యుండెను. ఔరంగజేబు సము తాధికారిని నియోగించి, తొలుదొల్ల పైవ్యవృద్ధుల సంస్కరించెను. పరిపాలనచుంతయుఁ గుంటువడి యుండుటచేతఁ గుక్షింభదులు తొలగించి, సమర్థులగు నుదోగులను నియమించి, ప్రభుత్వపటుత్వము వెలకొల్పెను. సత్పరిపాలనములేమి నుత్తేత్రము లూపరత్తేత్రములై యుండెను. కొన్ని ధూములు దళాంశము మాత్రమి ఫలింపఁ జొడఁగెను. ఔరంగజేబు దివానను 'మూర్షా ఖూలిఖాను' విశ్వసనీయులగు నమీవాది కుల్లుగఁ జాధికారుల చేర్పఱచి, తేత్రములను జక్కగఁ గొల్పి చి, మియు ధన సాహాయ్య మొసంగుదు వ్యవసాయదా లను ప్రోత్సహించి, దేశమును సుఖిక్తు మొనరింపఁ గ గను. ఈయెడ నారంగజేబు చూపిన పరిశ్రమ శా నీయమని చరిత్రకారులు వ్రాయుదురు.

దేశము పాదుషుండు కులభము. కాని, ఐ వదుట కష్టపాధ్యము. వ్యవసాయ పునరుద్ధరణము ను

లతో నగునదికాదు. మాజహానుషంతి యనుభవజ్ఞానాదా
 పాటి యెరింగి యుండవలయును. కాని, ఔరంగ
 జేబుచే నారంభముననే కుసికుండై యుండుటచేతను,
 సాధారణము కొందఱు తొలిపైఁ గొండెములు వంపుట
 చేతను, ఆతని యేవుపైఁపది దారాయొక్క కుతింత్రి
 ములవేయు గూడఁ గావలయు, మాజహాను ఊరితానుచిర
 వివేచనారహితుడై, పరిపాలకోద్ధరణ కార్యైకపరుడై
 యుండిన యౌరంగజేబు వశేకవిధముల నిరసించి కలత
 పెట్టఁజొచ్చెను.

జనకుఁ డెంత నిరసించినను, ఔరంగజేబు నిజులతో
 క్రమానుగతమున రాజనీతి మఱువలేదు. ఆతఁ డెరుదెం
 చిన దాని గోలుకొండ భౌగోళపహరణము చలపెట్టెను.
 కుతులుసా యని పేరొందిన గోలుకొండ కుల్తాను తొగ్గి
 మొగలులచే నోటువాడి మాజహానుషకుఁ గప్పము చెల్లించుట
 కొడఁబడినను, ఆతని భౌగ్య ముఖండముగ ముండెను.
 కృష్ణా కావేరీనదీ మధ్యస్థమున కర్ణాటదేశమునందలి చాల
 భాగము మాత్రమేకాక, ఆమల్తాను ఒరిస్సావలకుఁ గల
 శేషముగూడఁ జయించి, శ్రీకాకుళమునందుఁ దన ఛాసా
 దారుని నిలుపఁజాలెను. జగత్ప్రసిద్ధిగాంచిన 'దాను
 స్సాను' ఖిల్జుములకు గోలుకొండ దేశమునందలి గనులే
 లోహమీనుమండెను. ఇతఁ నగ్ర్యుక్తుములకు గోలుకొండ
 ప్రజలకుఁ గనులు ప్రపంచవిఖ్యాతములు : భీరత, ఆసియా
 యండములకు మాత్రముగాక, యవంత్యగోళమునకుఁగూడఁ
 ప్రాచరాచారము నగరము కేంద్రమై, సమస్త ప్రళేక వశేగ్యుర
 నిలయమై, యవంత్యభౌగ్యభూమియందై రెవరుదుండెను.
 చిత్రకూటాచిత్ర చిత్రప్రపరిశ్రమకుఁ దానులమై పాదు
 సాలయ పాశ్చాత్య ప్రభువులనుగూడఁ వెఱుగుపఱచిన మన
 విచిరివట్టాయ గోలుకొండ రాజ్యముననే యుండెను.
 దీ తటాకాది జలసమృద్ధమై, మనోహరశ్యామల సస్య
 గ్రామమై, ప్రజాసమిలయమై, యఖండభౌగ్యముతోఁ గల
 లలాడు గోలుకొండరాజ్య మౌరంగజేబునకు నయవకం
 కముగ నుండెను. ఆతేని నెట్టులైన భంగపఱచి తమ్ము
 భౌగ్యపహరణ మొనరింపవలయునని యాతఁడు తల
 పెట్టెను. పాదుసా పార్శ్వభౌమయ్యమున కొడఁబడిన
 సులుసా రక్షణీయఁడగుఁగాని చంప్యుఁడుగాఁడు.

కాని, యౌరంగజేబు న్యామన్యామములు చలంపక,
 వాని విధ్వంసమున కొకసేపము మాత్ర మరయుచుం
 డెను. చిత్తము కార్యాయత్రమగునపుడు న్యాజము
 గుళువుగాఁ జిక్కుఁగదా. ఔరంగజేబునకు 'మీరు
 జాహ్నా' యను గోలుకొండ మంత్రి తత్సమ మానుషుల
 ముగఁ జిక్కిను.

మీరు జాహ్నాయువంత ముద్దుతము. ఈతనితండ్రి
 పెరపియా నేళమునందుఁ బైలవర్తకుఁడు. రాజప్రాజ
 నుఁడు గావలసిన 'మీరు' తనదేశమున ఎక్కట్టులేవమున
 రించ నొల్లక, యామముననే గోలుకొండ దేశమున
 కరుదెంచి, బ్రజవాహర మొనరించి భౌగ్యుఁడుఁడై,
 స్వీయప్రతిభా విశేషమున నృపాలువృద్ధి వాక్ష్మించి,
 యమాన్యుఁడాయెను. వ్యాపారమునందు మాత్రమేకాక
 పరిపాలనయందును రణవాహరమునందునుగూడ నా
 సదిప్రజాసహాయుఁడని పేరొందెను, గోలుకొండ రాజ్యాధి
 కారము దన యధీన మొనరించుకొనెను. కుల్తాను
 'వట్టా' కారఁడు సర్వమునై యుండెను. రాజాను
 ముఖంబున నాప్రధాని కర్ణాటదేశముపై దాడివెడలెను.
 రణవశేయఁడగు 'మీరు' పాశ్చాత్య పిరంగీకారులకు జేర
 దీసి పైఁపది దేవాలయాంతర పరిత్రేకము విగ్రహములను
 గూడ కరగించి ఫేరంగులొనరించి, సైన్యమును తొన్నగ వృద్ధి
 పఱచి తైత్రియాత్రకుఁ గడఁపెను. కర్ణాటదేశాధిపతియగు
 శ్రీరంగ రాయలు వెలిసివారింప నేరకపోయెను. రాజ్య
 పంపాదన మేగాక, రెవ యధీనముననున్న ప్రజలగులను
 శ్రద్ధ మొందు బనిచేయించి యా మాలకునగూడఁ నాతఁ
 డమిత ధనార్జనమొనరించెను. ఇరువది నాలుగుల వృజ
 ములను ప్రోవుచేసిన యాపారసేవఁడు నక్షిణ హిందూ
 దేశ ప్రజాభిలాషియై నత్యంత భౌగ్యుఁడుఁడాయెను.
 తన చాకఃక్యములన నాతఁ డెదిరాలమున ౧౫౧౧
 మైళ్ల వైశాల్యముగల దేశము ప్యాధీనపఱచుకొనఁజాలెను.
 నలుబదిలక్షలు రాఁబడిగల విశాలదేశము, అవంత్యధరాశి,
 ౪౦ వేల సంఖ్యగల ప్రపంచ చతురంగబలము గలిగి
 యందంతుడై యుండిన మానిసి యవ్యజవచిధేయుడై
 యెటులుండఁ గలఁడు? ఆతని వైఖరి గమనించిన గోలు

కొండ నుల్లము భయోగ్రహపరుడై, యపమనై, మాయోపాయ మాలోచించెను; తన రాజధాని కారసి రప్పించి, యాకస్మికముగ బట్టి యారసి వంధు నొన రింపజలయువని యొందించెను. మంత్రి యామోహమెట్టులో కనిపట్టి గయముగఁ బలాయన మొనరించెను. నుల్లమును ధిక్కరించి తానన్యపాహాన్య విరహియుగ మవఁజూచుట యనివేకమని గ్రహించి, యారెడు లీజ పుర నుల్లము నెయ్యి మఱేక్షించెను. 'అద్విల్వా నామ భేయఁడను నానుల్లము సంకుప్తవలెనగుండై పాపవంశుగ పగోరవముగ నాయమాత్యకేళి నాహ్వయించెను. కాని, అశోకోపాయావ్యేషియగు మీరుజన్మా యంతరాత్ర మున దనివి నొందక, తాను విశ్వేషించిన యంతర భవరాశితోపాటు దనదేశమునకుఁ జాటుటకుఁగూడ మంతన మొనరించెను. చంద్రగిరి రాజధానిగ నొనరించుకొనిన శ్రీరంగరాయలు నిక చాధింపవని చెప్పి యాతనిపశ్చి మఱేక్షించెను. లీజపుర రాజ్యచేషెన కగ్గటదేశముఁ బాలించు 'విభిలమఖామాతోవి నిర్వుకము లావెంరానే, తామగూడ నట్లులే స్వతంత్రరాజ్యము గడింపనచ్చునని యానించి భామఁదాశినికి పన్ని సేగుఁ దాయెను.

సమరతంత్రజ్ఞఁడను మీరుజన్మా లీజపుర నుల్లము నకేగాక మొగలులపఁగూడ వాంఛనీయుఁ దాయెను. గోలుకొండరాజ్యవిధ్వంసము చలపెట్టిన యారంగజేబు తత్కార్యచారిన పాహాన్యమున నులభపాధ్యమగువని యెంచి మీరుజన్మా నాహ్వయించెను. నుల్లమునలనఁ దనకెట్టి యపాయమువాటిల్లకుండ యభయమిస్తుననియు, మొగలాయాసామ్రాజ్యమున మన్నతోద్యోగ మిప్పించు ననియు నాపాదుసామ్రాజ్యండు రహస్యరాయచారము నెఱపెను. గోలుకొండనుల్లా నీచెయ్యములు గనిపెట్టి, తన యనాశ్వునిఁదామగుడఁ బరిగ్రహింప జలయువని యెంచి యపనయప్రయత్నము లొనరించెను. మీరు జన్మా నిక్కముగ భవ్యకముఁడుగదా! తనతఁడొక వంకను, లీజపుర నుల్లనొక వంకను, అఖండధూమండుల వ్యాప్తంబగు మొగలాయా ప్రభుత్వ మొక వంకను నావరాజ్యము మఱేక్షించెను!

చారంగజేబు నలహాపై సాజహానువకు విజ్ఞాపన మునియు, మీరుజన్మా ద్వైధీభావము విదురఁ దాయెను. మొగలుపాదుసామ్రాజ్యమును దృఢీకరముగ లేక పోవుట చేతవో, ఇంకఁ గొంతయాలపించిననో వధికరిరలాభము చేజూటువనియో యొందించి, తన భాగ్యముతోపుడేసి కొనుట కొక సంవత్సరము వ్యభిచితమునని చెప్పి, తదవంతరము వారి సేవకుడై వసుగునని నానచేసి, యాలోన నుల్లములనలనఁ దనకుఁ బ్రమాదము రాకుండ తత్స మాచారము రహస్యముగ నుంచజలయువని యారెఱుమి కోరెను. కాని, భీకారియగు చారంగజేబుతనని చిత్తము నుత్రింపలేకపోలేదు. గోలుకొండ లీజపుర నుల్లముల నలనఁ దనకపాయము కుట్రంపకుండు వంతకాల నా 'మీరు' స్వరాజ్యసౌఖ్య ముభివేంపఁ జూచుననియు, దమయండువండఁజూచుట యొక తంత్రముననియు నెఱింగి యారెఱుమిపేషపరుఁ దాయెను. అనంతర మాతంత్రజ్ఞుని ప్రవర్తనము గోలుకొండ లీజపుర నుల్లముల కిద్వరకును దెల్లమాయెను. తమయిరువురను పోసపుచ్చిన పక్కరీసి భంజించుట తమకీరువురకును వచ్యోక్తరవ్యమని యా నుల్లములు సుక్రోధముగ నిశ్చయించిరి. తానిక నిలుచుట యపాధ్యమగుటచేత, బహురాజ వాంఛకుఁడైన మీరు జన్మా తత్త్వం చారంగజేబుపాహాన్య మర్థించెను. ఆతఁ డామంత్రిరాక కెదురు చూచువాఁ డెయ్యి, నుల్లములు దండెక్తువఱకు వేదియుండిననో వారియ పూర్తిగఁ దనయధీనుఁ డగునని యాదానీవ్యము వహించెను.

గోలుకొండ రాజ్యవిధ్వంసనోత్సాహి యగు చారంగజేబున కాలోపుననే తరుచితావకాశ మాకస్మిక ముగఁ జెల్పెను. మీరుజన్మా దారి పుత్రాదికుటుంబము గోలుకొండయందే యుండెను. ఆతని పుత్రుఁడు పితృభాగ్యవైభవ సంస్కరణమునఁ గన్నుగావక నుల్లమును దృఢీకరింపఁ దొడఁగెను. వానిదుద్రుప్తరవమన దిన మధికవగుచుండెను. వాడొకనాడు తప్పద్రావి మైముఱచి, పోలెను పభాగారముతోచ్చి రాజానమునై వ్రాలి, యందు నుపవమొనరించెను. మల్లా నిడఁక బట్టి

జాలక, వానిని సమీక్షించుముగఁ జెరియంగుఁ (ద్రోయిం చెను (౨౧-౧౧-౧౬౫౫). సమయనిరీక్షణ మొనరించు చుండిన యారంగకేబలియే యొక మహాపరాధముగఁ బరస్కరించుకొని యుద్ధసన్నధుఁ డాయెను.

రాజప్రతినిధియగు నారంగకేబు స్వతంత్రుఁడు గాఁడు. పాత్రాబ్యాధీనుఁడగు పాపహాస సమ్యుతించిన గా ని యాతఁడు యుద్ధము చేయఁజాలఁడు. పాదుషాసమ్యుతి యొట్టులైనఁ గాంచవలయును. కాని, మూర్ఖాభిప్రేక్షై పుకుటపారణ మొనరించిన మల్తాసును గేవల మక్రమముగ నడంచుటకు పాపహాస సమ్యుతించఁడు. కావున; గృత నిశ్చయముఁడైన యారంగకేబు కఠిన కుటిలోపాయమున కున్ముమించెను.

పాదుషాకు విజ్ఞాపనమొసిన మీరుజాన్లు తిన్నేనకుఁడు. పాదుషా నేపకపుత్రుని నిర్బంధించిన మల్తాసు పాదుషా యొడఁ ద్రోహమొనరించెను; అట్టిద్రోహి తప్పక చంప నీయుండు:—అనివాదించి, సమరమున కానతీయుమని యారంగకేబుపాపహాసము గోఱెను. కాని, యాతఁడెఱలోపు వనేమీమీరుజాన్లును బంధనహాస్రాధిపతిగను, ఆతని తన యుని ద్వివహాస్రాధిపతిగను నియమించి యాసనదులను గూడ నారంగకేబున కంపెను. మీరుజాన్లు సమీక్షించు ముగ ధిల్లీనగరమునకుఁ బోవలసియుండెను. ఆతనివారిం పరాదనియు, వాతని భవకనకాదులనుగూడ నిశోధింప రాదనియు మల్తాసున కొకజాబువ్రాసెను. ఆ లేఖయు నారంగకేబునకేవచ్చెను. (౧౨-౨-౧౬౫౫). తత్త్వ గుణజాబు మల్తాసునకొని, తదాజ్ఞాబద్ధుడై యాతఁడు మీరు జాన్లుకుటుంబధనములను వెంటనే విడువఁడేని, మొగలాంకాపై న్యములు వచ్చివైచకునని రాజప్రతినిధి తెలియఁబఱచెను.

పాదుషావ్రాసిన జాబుచూచియొనను, నారంగకేబు తెనరింపు గమనించియొనను, మల్తాసు మీరుజాన్లుకుటుంబ మును విడిచివైచిన బాగుండెడిది. కాని, తనకంతమా త్రమునఁ బ్రాపించు ప్రమాదములేదనియో, కేవలజడత్వ

మునేతెలిశో యాతఁడు పాదు టావరింపకపోయెను. మీరు జాన్లు పుత్రనిర్బంధవాదై తెలియుటకుఁ బూర్వము గదా పాదుషావ్రాసెనని యసజ్జ యొనరించనేమి. మల్తాసు చిత్తమెటులన్నను, విపక్షసమరప్రయత్నములు రయమ్మునఁ బూర్తి యాయెను. అంతలో, మీరుజాన్లు పుత్రనిర్బంధోదగ్ధము చనకుఁ బరియ, పాపహాసాతని సమీక్షించుముగ విడువలయునని మల్తాసు నాజ్ఞాపించెను. మల్తాసు తప్పక తదాజ్ఞాబద్ధుడగుననియు, యుద్ధాపసర మంతరించువనియు పాదుషా విశ్వసించెను. ఐనను, చన పుత్రుని దృష్టిపరచుటకై, మల్తా వనిధేయుండై చలము వహించునేని, నందెత్తవచ్చునని యాతఁడు వ్రాసెను. (౨౩-౧౩-౧౬౫౫).

మల్తాసు పాదుషాయాజ్ఞాశిరహా వహించునేని, యుద్ధాపసరము తొలంగును. కాని, యుద్ధాదుడగు నారంగకేబు దురాశయపెట్టు ఫలించును? కాన నాతఁ డాజాబు మల్తాసునకు సకాలమున నందనీయక, పాదుషా యాజ్ఞా నాతఁడు ధిక్కిరించెనని నేరాశోపణ మొన రించి, తా నాయత్తపఱచిన నేనాబలంబును హైదరా బాదుషగరముపైఁ బంపెను. * పాదుషా యాజ్ఞా చేరిన స్వల్పకాలమునకే భయంకరరిపు నేనాగమనవాద్రనూప మల్తాసుపృథ్వయము ప్రయత్నింపనట్లు తెలియవచ్చెను. జనుండైయుండిన మల్తాసు మిథ్యాస్థైర్యము నుంచుకలె నంతరించెను. మంత్రిపుత్రునితోడనే సమీక్షించుముగ నాతఁడందొప్పైచెను. తానెల్ల పును పాదుషాకు విధేయుం డనని దీక్షసందేశముగూడ నంపెను. కాని, తత్పూర్వమే ప్రబలాశ్రికనేనా ముఖంబున వాయువేగమున గోలు కొండ రాజ్యప్రళో మొనరించి, హైదరాబాదు నగర మున కిరువదివాయిగు మైళ్ళనూరమున విడిసియుండిన యారంగకేబు కుమారుఁడు—మహమ్మదు మల్తాసు నామ ధేయుండు మీరుజాన్లుభాగ్య మింకను మల్తాసు నిశో ధించెనను నెపమున నాతని వినయసందేశము నిరసించెను.

* పాదుషా కిరెంబరు ౨౯ లేదని వ్రాసినజాబులు ౧౬౫౬ జనవరి ౩ లేదిన నారంగకేబున కందెను, తత్త్వ గుణాతఁడు తన పుత్రునాజ్ఞాపింప, నతఁడు ౧౦ తేదిన బయలుదేఱెను.

మొగలాయీ నే నానికటాములు ప్రళయసన్నిభముగఁ దన రాజధాని దాయవని కుతులువా యొన్నఁడు చలంప లేడు. తదప్రాచ్యజనమును, స్వీయవినయసం దేశేతిరస్కారమును నిశ్చయముగ నపాయనూచకములని ముల్తావకు నుచ్చరించెను. నగరరక్షణ ప్రయత్నము లానరించుట కిఁక నవకాళిములేదు. పాప, మామంద భాగ్యయు భయ భ్రాంతుఁడై, చారాపుత్రాది బంధుజన పశేతుఁడై, మరక్షిత మగు గోలుకొండ దుర్గమునకు రయమ్మునఁ బొడెను. (౨౨.౧-౧౬౫౬).

కుతులువా యట్లు కిశ్రుపలాయన మొనరించుటయే మేలాయెను. అరిని భీరుత్వమే యారని రక్షించెను. లేదేని- మహమ్మదు మ్రాకకుటిలబద్ధ ధాకావిదళితుఁడై యాతఁడు ముహూర్తమాత్రమున మరణించి యుండును. చైరంగజేబు మాయావియై దాడివెడలుట యేకాక, అమాయికుఁడగు ముల్తాను నాకస్మికముగ వధింపవలయునని గూడఁ గ్రూరముగ మోపించెను. గమనింపుడు. “కుతులువా భీరుఁడు నిన్నెదిరింప నేరఁడు దుర్గముచుట్టును భీరంగుల వసుధ్దుము: అరెఁడు గోలు కొండకుఁ బాటకుండ యప్రమత్తుఁడవై యుండును. నీరుదెంచి నన్నా హ్వనింతునని చిరకాలమువేచియుంటి ననియు, నీవు రాకుండుటచేత నేనే యగుదెంచినని యుం బల్కుచు నాప్రమత్తునిఁ జయ్యవఁజూడిచి పాలియింపుడు: శ్రైశ్యలాఘనకాలంబులచే నీకార్యము కులభ సాధ్యము.”-చైరంగజేవిధమునఁ దన కుమారున కుపదేశించెను. * విస్ఫువ్వుచును విచుర్చన చునకవరము.

హైదరాబాదు నగరమున ౧౭౧౮౧౯ వైస్యముం డెను. కాని, టిప్పూవేగమున నెరుదెంచు రిపునేనా నిఘామును నిరోధింపఁగఁగటకు సాహసము చాలక తక్కినాను చౌరంగజేబుకుమారుని శిరణుకొచ్చిరి. వారి ప్రభుగఁ లాతఁడుగ్రహించి, పౌదులను బాధింపవని యభయమిచ్చి, రెనవైసిపలవట్టులే యాల్కిపించి, పగవ్యముగఁ బరప్రవేశమొనరించెను. కాని, ప్రపంచవైజాగ్యాపారము నేకుఁ గెందమను హైదరాబాదు భాగ్యము మగ్గ నా

తీరము. మొగలాయీపైనికు లాజ్జ ముంది, రెండు దినము లానగరమును నిరాఘాటముగ దోచుకొనిరి. ముల్తానకు కుతులువా యమూల్యాభిరజాదులను గొం పోయినను, అరిని యంతిపుఁథాగ్య మనంతముగ నుం డెను. రెనవైసికు లరక్షిత్రవజాధనాపహరణ మొనరించి పపుడు రెనపాప మేమని లెలంచి కాఁజోలు, మొగలాయీ రాజకుమారుఁడు స్వీయవైస్యపరి రక్షితుఁడై, యస్య రాజధనగ్రహణము యశ్వచ్చగ నొనరించెను. నాటి రోపిడి గణనాతీతము. ఐనను, అనగరభాగ్య మెట్టిదో, గాని, శత్రునిగ్గచునానంతరమయ్యది యథాభాగ్యముతోఁ గలకల లాడుచుండెనని నాటి చరిత్ర కారులు వ్రాసిరి.

స్వీయరక్షణార్థము గోలుకొండకుఁబాసిన కుతులువా పంధిజొనుటగఁడుఁ దత్తరపడెను. మిఠు జాహ్లా భనంబులిచ్చివైచి, యౌరంగజేబు పుత్రున కనుదినము బసదనము లంపుచు, క్షమింపవలయునని యనుదినము పందేశమంపుచునే యుండెను. కాని, ప్రయోజనమేమి? పంధిప్రయత్నము భగ్నమగుటచేత, కుతులువా లీజపుర ముల్తానుసాహాయ్య మపేక్షింపురు నభేద్యమగు గోలు కొండ దుర్గమున వప్రమత్తుఁడై యుండెను.

లీజపురముల్తాను భయంబునఁ గొంతకాలము వేచి యుండిన యౌరంగజేబు రెప్పయ నుంతరించినంతి నే, యతిరయమున గోలుకొండ దుర్గము సమీపించెను. ముల్తాను విరహాయముగ నటుసాసేపద్యుటచేత నాతఁ డాదుర్గమును యథాక్రమమున ముట్టడింపవలసినవాఁ డాయెను. ఆదుర్గ మొకవంక దుర్గమార్భ్య పరిరక్షితమైన కారణమున రిపువైస్యములు మాడువైపుల వప్రమత్త తతోఁ గావలియుండెను. మడినడి నేతెంచిన మొగలాయీ భీరంగులకంటె గోలుకొండ భీరంగులు ఘనతరము లగుటచే నౌరంగజేబు కార్యాగురుఁడయ్యుఁ దనశత్రుస్థి దళ మరుదెంచునలకుఁ దాళవలసినవా డాయెను. గోలు కొండపైనికు లప్పు వపు వపుదు వైరుల నాకస్మికముగఁ దాడి, చేయఁగల పంహర మొనరించి, రయమున దుర్గ

* cf. J. N. Sarkar, P. 230.

మలోనికి బాటుచుండిరి. ఈమట్టకి యాదిగమన గలదిని పీఠుని కి మొదలు మార్చి కి గలది వాయెను.

మల్లను స్వీయగ్రక్షణోపాయ మరయుచున్నను, సంధిప్రయత్నముమాత్రము చేసింపలేదు. ఆరవి యవిర లోపాయవము తొరంగతేలున కందుచునే యుండెను. కాని, యారం దారాజ్యముంతయుఁ గబళింపనెంచి, మల్లనును దృఢీకరించి, తనతండ్రియాభి కొల కదురు మాచుచుండెను. షాజహాను వరిఁ దెట్లు ప్రాత్యహిం దెసోగమనింపఁదనియున్నది. — “తండ్రి, ప్రాచరా బాదు భాగ్యవైభవము లన్నిటియుములు: తక్కువమీసిన జలా ధారములతోడను, ఎటుమాచినకు మరకరములు పడిన నట్లు పచ్చగఁ గలకలలాడు విశాలతేలముల తోడను, మలచి వజ్రపు గమలతోడను నిండి నిలిచివైయున్న యాదేశమును పల్కింపఁజాలను... ఈతెడు ‘షియా’ మతస్థుఁడు, వాప్తికుఁడు: మన మిట్టి నీతిభాష్యాని చేసింపకుండుట యధర్మము.....ఈతెడు ప్రజాకంట కుడుగూడను ఇట్టి యవకాతముఁ బోనిచ్చుట యని చేకము.” — పాదుషాను నీతిరున వాకామతావేశములు గనులుకొల్పి, యారవి యనుపతివదసి, పగులుపాను భంజించి రాజ్యమ్యము నోపరించి, యారత్మగర్భ వాక్రమింపవలయునని యారంగతేలు నిశ్చయించెను. తనదేశము మధిక్షమై భాగ్యశంకమై యుండుటయే మల్లను చేటుమాఁడుటకుఁ గారణమాయెను!

కాని, షాజహాను అంతటి కఠినుఁడుగాడు. నిజకుమారవిరచిత మాయానాటకమింక నెఱుంగవచ్చును, ఒక యల్పచేరము బురస్కరించుకొని మార్గాభిక్షిక్త భూపాల రాజ్యావహరణ మొనరించుట కిచ్చింపక, యుచితపరిహారమువదసి యారవి రాజ్యము విడిచివేయ వలయునని పాదుషా యారంగతేలు వాఙ్మోలించెను. (ఫిబ్రవరి, ౮) కాని, యాజాయిచేరు లోపున మల్లనునితీ యింకను విషమమాయెను. ఆరవి వైదికులు స్వామి

భక్తియు, కేశభక్తియు నలంపక, క్షేమపక్షమునకుఁ బాటు వారంభించిరి. మల్లను భయవిహ్వలుడై దెట్టులైన సంధిగావించుకొనవలయునని తర్కరపడెను, మొగలులు వాపోయావిన పైకమేగాక, విశేషపరిహార మర్పించుట కును, ఔరంగతేలు కుమారునకుఁ దన కుమారి వోసంగుట కును ఆరడుఁ సంసిద్ధుఁడాయెను. ఈ రాయభారము దనపైవైయశాని, యారంగతేలును నర్పించి, ప్రార్థించి, సంధి యొనరింపవలయునని మల్లను తల్లియే బయలు దేతెను. ఇట్టివైద్యమునకుఁ బాల్పడిన పగులుపా షాజ హానుప్రాసిన కేశాపమాచార మెఱుంగునేని చెట్టునీయు నని యెంచి, యారంగతే బావిషయమును మఱుంగు పఱచెను. అందులకు షాజహాను సమ్మతించెనట! మహా రాజులు చపలచిత్తులుగా! ఔరంగతే పాకకోటి యాపాయల పరిహారము నోరెను.

కాని, షాజహానున కంఠలోఁ దనపుత్రుని కుటిల చిత్తనము పూర్తిగఁ దెల్లమాయెను. పగులుపాదెంకొరాయనాది జపానారాదారాలను బ్రసమ్మల నోపరించు కొని, వారి ముఖమునఁ బాదుషాను యథార్థము విన్న వించెను. తోడనే, రారాజు శ్రోధప్రకంఠికుఁడైఁ గోలకొండముట్టకి తత్తుణము చాలింప వలయుననియు, వారాజ్యమునుండి యాతనిను సైన్యము గ వెదలలయు ననియుఁ దన శివారు వాఙ్మోలించెను. ఈయాజ్ఞరహస్య ముగనుంజక సైన్యమున కరిటికి చెల్లడియగుటచేత వా యభిమాన మారంగతేలునకుఁ గడుంగ మరుస్సహాయెను, గోలకొండదేశాధిపతియగు పగులుపా నావరించిన యపా య మేఘమాలెఱుగునద బొంగెను. ఐనను, మల్లను తన పుత్రిక వారంగతేలు కుమారునకొనఁగను. అధికపరిహార మర్పించుటకుఁ గూడ సాధింప సమ్మతించవలసినవా ఁడాయెను. తద్వార్థము నోకొంత షాజహాను క్రమముగాఁ దగ్గించెను. కాని, మల్లను రామగిరియను జిల్లాగూడ మొగలుల కర్పింపవలసినవా ఁడాయెను.

* “Not to punish such a heretical ruler would be a failure of duty on the part of an orthodox Islamic Emperor! To miss this opportunity of crushing such an enemy would be highly impolitic.”

Sarkar—p. 236.

మన మీసంపర్కమున గమనింపవలసిన ముఖ్య విషయమెట్టియన, వారంగజేయవలసిన దండెకినిగల కలల తలు మితిమీరినాను. భవాభావముచే వారంగజే తెట్లు సంకటపడెనో, మజహో వారని విశ్వసింపక యెంతయుల వాడెనో గమనించియే యుంటిమి. గోలుకొండకుల్లా నోపకు పరిచారమునందుఁ బాలిస్తునని పొరుమె తొల్లి బాప యొనరించెనట. ఆమాటఁ బాటించి పనురసన్నా హము లావరించిన యారంగజేయ ముగ్ధుగఁజూడాయెను. కాని, యతెవ్వఁడె నుపకుఁడైన మజహోను తనపుత్రుఁ డాబాడియందు మమిత్తన వార్జన మొనరించెనని విశ్వసించి తను వాతఁడు వంచించెననియుఁ బలంచి, కతివముగ నిర సించి, కుతులుమె యొసఁగిన బహుమానములను పరిచార మును దక్షిణము దిన కంపవలయునని యాజ్ఞాపించెను.

జోరంగజేయ సేరయిందానంతయు లేదు. ఆతఁ డట్లు లూపరింపఁ దలంచియే యుండెను. తన్నిష్ఠురవనో పూతముల కోర్కవాలక, ప్రాణమొక వీరికింకొనక రాజ సేవాపరతింతుండైయుండు తిన్నవట్టి ఘోరామమానము వకుఁ బాల్వేయుట యన్యాయమని విలసింది, మజహోను కోరినవానినేగాక, తనకుమారుడు, దామకు గైకొనిన యల్పబహుమానములనుగూడ వారంగజే బంపివైచెను. తాదృశ బహుభావమానములచే వారని పౌదయము కతివ తరమై తుదకు దయాగ హితహయెను. ఆమహాభూతుఁ డచిర కాలమున ప్రాప్తురుధిరాగ్రోశరీరుడై, పితృనిర్భం భకారకుండై, సామ్రాజ్యసంహాస వారోహణ మొనరింపఁ జాలిన పరిస్థితు లేటులేర్పడెనో యింక వరయవలయు.

మెఱుపులు

సాధకుఁడు

౨౬

నీకును ఇంతభేదము కలదా? నన్నింత యెడముగా నుండితివేమి?

౨౭

నేను నీ త్రొక్కుడు బండిని.

౨౮

నేను ఎఱుకనొందితి నని కలయైనను రాదేమి?

౨౯

జ్ఞాని కర్మయోగికానిచో లోభి.

౩౦

మానసమను ఇసుకదిన్నెలో పడిన నీ యడుగుజాడల పెంబడి పోవఁగాఁబోవఁగా దరిలేని యేఱు అడ్డమువచ్చెను. నీపాదచిహ్న ములే కరఁగి ఆ యేఱాయెనా?

శరీర మందు లేదు. ప్రాణము లంతకంటఁ దేలవు. అంతఃకరణమందు దిగినవెంటనే ఈవలి యొడ్డునకుఁ గొట్టుకొనివచ్చును.

౩౧

మంచిచెట్టలు మనుజుఁ డెఱుఁగు. తెలి సియు చెట్టలో నడుగిడువాఁడు మనుష్యుఁడువు. మంచిలోనే మంచి కట్టువాఁడు మనుష్య దేవుఁడు. మంచిసెట్టరలకు ఆవలనున్నావునీవు.

౩౨

చెట్లు తమంత ఫలించును. వేళ్లు వెల్లఁగులు తమంత మొలుచును. మనుజుఁడు సర్వాధి కారముతో వానిని అమ్ముకొనును.

౩౩

ఎవరిమతము వారి కభిమతము. ఇతర మత మతీపాతము.

3౪

ఉచ్చాస్వన నిశ్వాసములు 'సీప్ర' నేనూ' అని
పాటపాడుచున్నవి.

3౫

కర్మయోగము జ్ఞానికి ఆయుధము ; సాధ
నకు బడి.

3౬

కలలో మా గురువులు నేడు వేంచేసిరి.
వారు వందనము స్వీకరింపరు.

రాకరాక వచ్చిన గురువులను పాదాభివంద
నము చేయక ఊరక యెటులంపుట?

వింతగా ఒక ఛాయ పుట్టి మాగురువుల పాద
ము లంటుకొనెను. వారు వారింపలేదు. నేను
దానివెనుకనే దాని వారిపాదములమీద
బ్రహ్మాభిషేకము చేయుచుంటిని

ఉలికిపడి లేచి చూతునుగదా మంచపుగోళ్ల
శిఖరములు రెండును నారెండు చేతులక్రింద.

3౭

నేను స్త్రీనీ, పురుషుడనూ.

3౮

ఒకొక్క పూవు ఒకొక్క భక్తి

3౯

౧

వైరాగ్యము గభీమని ఇంద్రియముల మూతు
లు కట్టివైచెను ; నిన్ను వెతుక మొదలిడెను.
ఇంద్రియము లన్నియు ఎంకిపోయెను ! అధి
ష్ఠాత వైరాగ్యమును ఎంకిపోయెను. ఇంద్రియ
ములు నశించెను ; వైరాగ్యమును నశించెను.
స్వగహాః కిం కరిష్యతి ? వైరాగ్యము మరల
కామనగా జన్మించెను.

౨

ఇంద్రియముల కెవతెరిసి లేదు. అన్నిటిని
దినెను. అన్నిటిని బీజెను. అన్నిటిని వినెను.
అన్నిటినిజూచెను. 'మహాశనో మహాపాపా'
నాని పొట్టలుబెన్నెను ; ఎంకియెండి యెటులు
బాధపడెనో ఉచ్చియుచ్చి యెటులు బాధ
పడెను.

౪౦

మనుజుఁ డనుకొనెను—'నా శరీరము ముడ
తలుపడెను. పెండ్లుకలు జనపనార యా
యెను' అని

మనస్సనెను. 'సీమాట నిక్కమే. నాకుఁ
బ్రాయమెపుడును ముప్పదియే. నాకెపుడును
క్రీడయే' అని.

‘పల్లవ చక్ర’

చిత్రకారుడు: శ్రీ బామెన్న్ ప్రభోచంద్రుడు గారు, రాజమండ్రి.

కేంద్రప్రభుత్వమువారు చేయవలసిన కార్యములనుబట్టి చూచిన వారికి ఇప్పుడున్న ఆదాయము వచ్చుమార్గములు వారు ఖర్చుపెట్టవలసినదానికంటె ఎక్కువ ఆదాయము నిచ్చునవైయున్నవి. ఆ ప్రభుత్వమునకు ముఖ్యమైన ఆదాయమార్గము ఎగుమతి దిగుమతి పన్నులు (Customs Duties). ఈ పన్నులనుండి సంపత్తి రమునకు 48 కోట్ల రూపాయల ఆదాయము వచ్చుచున్నది. ఈ సామ్యంతయు ప్రస్తుతము ఆదాయముకొరకే (Revenue Duties) వేయు సుంకములవలననే వచ్చుచున్నది. దేశపరిశ్రమలను రక్షించు (Protection) నిమిత్తము ప్రభుత్వమువారు చాల తక్కువ దిగుమతి పన్నులను విధించుచున్నారు. ప్రభుత్వమువారిచ్చుచున్న దేశపరిశ్రమల రక్షణ విధానము వలన పెంపొందుచున్న పరిశ్రమలు చాల తక్కువగ నున్నవి; ఇంకను ఈ విధానమును అనేకములైన ఇతర పరిశ్రమలకు పొడిగించుటకు చాల అవకాశమును, అవసరమునుకూడ కలవు. ఇప్పుడు మన దేశమందు దిగుమతి పన్నులు బట్టలు, పంచదార, మోటారుకార్లు, ఇనుము ఉక్కుసామానులు మొదలగు వస్తువులపై విధింపబడుచున్నవి. ఇవిగాక పరదేశ

ములనుండి దిగుమతియగు వస్తువులనేకములున్నవి; వాటియన్నిటిపైనను సుంకములు విధించుటవలనను, వాటి దిగుమతి నరికట్టుటవలనను దేశమునకు చాలలాభము చేకూరును. అట్టివిధానమువలన ప్రభుత్వమునకు ఆదాయమువచ్చుటయే కాక దేశప్రజలకు పరదేశ వస్తువులపై వ్యామోహమునురగించి స్వదేశపు సరకులను కొనుటకు ఒకవిధమైన పూనికనుకూర్చుట్టించును. కేంద్రప్రభుత్వమువారు రక్షణ సుంకముల నిష్పాద ఇనుము, ఉక్కుసామానులపైనను, సిమెంటు, అగ్గిపుల్లలు మొదలగు వాటిపైన మాత్రమే విధించుచున్నారు. ఇవిగాక అనేక పరిశ్రమల రక్షణపద్ధతి నేర్పాటు చేయుటవలనను, ఇతరసరకులపై దిగుమతి సుంకములను విధించుటవలనను ఇప్పటికే 10 కోట్ల రూపాయల ఎక్కువ ఆదాయము వచ్చుటకు వీలున్నది. ముఖ్యముగా రక్షణీయవలసిన పరిశ్రమలలో బట్టల పరిశ్రమ ప్రధానస్థాన మాక్రమించుచున్నది. ఈ పరిశ్రమకు రక్షణనిచ్చు విషయము నాలోచించుటకు ప్రభుత్వమువారు ప్రత్యేక సంఘము (Special Textile Tariff Board) నొకదానిని టుచేసిరి. వారు రక్షణనిచ్చుట అవసరము

సూచించినప్పటికిని ప్రభుత్వమువారు సూచనపై ఏవిధమైన చర్యనుగాని తీసుకొనలేదు. ప్రపంచమందన్ని విషయములలోను చాల ముందడుగు వైచుచున్న అమెరికా సంయుక్త రాష్ట్రములవంటి దేశముకూడ దిగుమతి పన్నులను విధించి ఆ దేశమునకు పర దేశవస్తువులు రాకుండ దారి బంధించుచుండ, ఇంకను పూర్తిగ పరిశ్రమలు వృద్ధికాని మన దేశమందు ఇష్టము ననుసరించి వర్తకము (Free Trade) చేయుపద్ధతిని అనుసరింపజేయుట చాల విపరీతమైన విషయము. ప్రపంచమందంతరసంయుక్త రాజ్యములందన్నిటియందును, అసగా అమెరికా, దక్షిణాఫ్రికా, ఆస్ట్రేలియా, జర్మనీ మొదలగు వాటియంద, ఎగుమతి దిగుమతిపన్నులు కేంద్రప్రభుత్వ ఆదాయమార్గములలోనే చేర్చబడినవి. ఇతర దేశములవారి ఉదాహరణను బట్టి చూచినను, ప్రస్తుత మమలులోనున్న పద్ధతినిబట్టి చూచినను ఈపన్నులను విధించుట, వాటి ఆదాయమును ఖర్చుపెట్టుట మొదలగు పనులన్నియు కేంద్రప్రభుత్వమువారి యాధీనమునందుడుటయే సమంజసము.

భారత ప్రభుత్వము వారికి ఇప్పుడున్న ఆదాయమార్గములలో రెండవది ఆదాయపు పన్ను (Income-tax). ఈ పన్ను మన దేశమందెప్పుడేప్పడే విరివిగా వాడుకలోనికి తీసికొని రాబడుచున్నది. దాని మార్గముగా ప్రతినంపత్నరమును ప్రభుత్వమువారికి 16 కోట్ల రూపాయలు ఆదాయము వచ్చుచున్నది. ఇప్పటి

కాలములో ప్రపంచమందు ప్రభుత్వములన్నిటికిని ఈ ఆదాయపు పన్ను కామధేనువుగా నుండి వారివారి పన్నుల విధానములలో (Tax systems) ప్రధానస్థాన మాక్రమించుచున్నదని చెప్పవచ్చును. దానిని సరియగుమార్గములందుపయోగించుకొనినను, బాగ్ తగను, పరిశీలన గను రేట్లు ఏర్పాటుచేసి విధించినను ఇప్పుడు వచ్చుచున్న దానికన్న ఇంకను చాల ఎక్కువ ఆదాయము వచ్చుట కవకాశములున్నవి. చిన్న ఆదాయములపై తక్కువపన్ను, పెద్ద ఆదాయములపై ఎక్కువపన్ను (Progressive Taxation) ను, ఇతర దేశములందునివసించు హిందూ దేశపు ఫించను, ఉద్యోగస్థుల ఫించను ఆదాయములపై పన్నును, ఆదాయపు పన్నులకు దగ్గర సంబంధము కల్గియుండునట్టి మరణ సుంకములు (Death Duties), ఆదాయపు అదనపు పన్ను (Super Tax)లను ఏర్పాటుచేసి విధించుచుండిన, ఇప్పుడు వచ్చుచున్న దానికన్న 12 కోట్ల రూపాయల ఎక్కువ ఆదాయమును సంపాదించుటకు వీలున్నది. పోయిన రెండవమాడు సంవత్సరములనుండి ప్రభుత్వమువారు ఆదాయపుపన్ను శాఖను బలపర్చి ఆపన్నును విధించుట యందాను, వసూలు చేయుటయందాను క్రొత్త పద్ధతుల నేర్పాటు చేయుచున్నారు. ఆ ఏర్పాట్ల ఫలితము లప్పుడే కొద్దికొద్దిగ కనిపించుచున్నవి. ఈవిషయ మట్లుండ ఆదాయపుపన్నులమూల సూత్రములను విచారించిన ఆపన్ను రాష్ట్ర ప్రభుత్వ ఆదాయమార్గములపట్టికలో చేర్చుట

ఎక్కువనమంజనమని బోధపడును. ఆదాయపు పన్ను ఒకసూటిపన్ను (Direct Tax). అసగా దాని విధించువారి ఉద్దేశ్యము అది ఎవరిపై విధించబడినదో వారే చెల్లించవలెను గాని ఆ బరువును (Incidence) ఇతరుల భుజములపైకి మార్చకూడదు. ఇప్పుడు పైన విచారింపబడిన ఎగుమతి దిగుమతిపన్నులు (Indirect Tax) పద్ధతిలో చేరును. అసగా అవి ఎవరిపై విధింపబడినవో వారు ఆపన్నులబరువును ఇతరులమీదికి మార్చుట కవకాశ మున్నది. ఎగుమతి దిగుమతిపన్నులు మొట్టమొదట వర్తకులు చెల్లించినప్పటికిని వారాపన్నులను వస్తువులకొనువారి (Consumers) పై త్రోసివేయుట కవకాశములున్నవిని చెప్పిన, Indirect Tax అసగా నేమో సుబోధకమగును. సూటిపన్నులన్నియు ఇతర దేశములలో రాష్ట్రప్రభుత్వమువారి ఆధీనములోనే యున్నవి. అట్లు చేయుటవలన పరిపాలనా సౌకర్యద్వైతముండి చాలలాభము లున్నవి. మరియు రాష్ట్రముల కీపన్నును విధించుటకును, వసూలుచేయుటకుండు సౌకర్యములు కేంద్ర ప్రభుత్వమువారి కుండవు. ఈవిషయము లాలోచించిన ఆదాయపుపన్ను రాష్ట్రప్రభుత్వముల యాజమాన్యముక్రిందకు మార్చుటయే మంచి పద్ధతియని చెప్పవచ్చును. దానికి ప్రత్యామ్నాయముగ కేంద్రప్రభుత్వమువారికి వేరుఆదాయ మార్గములను సూచించుట అవసరము. రాష్ట్రములక్రిందనున్న మద్యపానపు సుంకములను వారికి ఇచ్చుటవలన, ఆదాయము పన్నును వదులుకొనుటవలన వారు చేయు స్వార్థత్యాగ

మునకు సరిపోవునట్టివని జరుగును. ఈవిషయమునుగూర్చి విపులముగ మద్యపానసుంకముల విచారణసంవర్ధకులలో ఆలోచించెదము.

ఇండియా ప్రభుత్వమునకు ఆదాయము వచ్చు మార్గములో మూడవది రైల్వేలు. నాలుగుసంవత్సరముల క్రిందటివరకును ఇనుప దారులు ప్రత్యేకయాజమాన్యముక్రింద నుంచబడి వాటివలన వచ్చు ఆదాయము ఇండియా ప్రభుత్వమువారి సాంవత్సరిక ఆదాయవ్యయ పట్టికలో (General Budget) ఇతర విషయములతోపాటు కలిపి చూపబడుచుండెడిది. కాని 1925 సం.లో ఆక్వర్థ్ కమిటీ (Acworth Committee) వారినూచన ప్రకారము వాటి ఆదాయవ్యయపట్టిక వేరుచేయబడినది. ఆసంవత్సరమునందే మన దేశస్థులుచిర కాలమునుండి కోరుచున్న ప్రకారము కొన్ని రైలుమార్గములను ప్రభుత్వమువారు తమస్వంత యాజమాన్యము state (management) క్రిందకు తీసుకొనిరి. హిందూ దేశములో రైలుమార్గముల ప్రాముఖ్యమును, వాటివలన వచ్చు లాభమును, దేశాభివృద్ధికై ఖర్చుపెట్టుటకు ప్రభుత్వమువారి అంగీకారమును, ఈమార్పు చేయుటవలన తేటతెల్లమగుచున్నవి. దాని మూలమున ప్రభుత్వమునకు ఎక్కువ ఆదాయము చేకూరుటయే గాక ప్రజలకు సౌకర్యముగా నుండునట్లు రైలు మార్గములు నడుపబడుటకుకూడ అవకాశము లేర్పడినవి. కంపెనీలయాజమాన్యమునందుండటకన్న ప్రభుత్వయాజమాన్యముక్రిందనుండుట

వలన ప్రజలకు ఏవిధముగ ఎక్కువ లాభము అనువత్తు కొంతమంది వేయవచ్చును. కంపెనీలు ప్రజల కేమియు బాధ్యత వహించని సంస్థలు. వాటి డైరెక్టరులకు వీలైనంత ఎక్కువ లాభము సంపాదించవలెననియే కాని రైల్వేలో ప్రయాణము చేయు ప్రజాసామాన్యమునకు సౌకర్యము లేర్పాటు చేయుట కే బాధ్యతయు లేదు. ప్రభుత్వ యాజమాన్యమన్ననో, ప్రజాబాహుళ్యముయొక్క బాగోగులను విచారించుట ప్రభుత్వమువారి విధియై యున్నది. రైలుప్రయాణీకుల సౌకర్యవిషయములందేమి, రైలుమార్గములలో పనిచేయుచున్న పనివారల మంచిచెడ్డలను విచారించు విషయములోనేమి, దేశాభివృద్ధికి తోడ్పడు క్రొత్తరైలుమార్గములను ఏర్పాటు చేయుట యందేమి, దేశీయులను రైల్వే ఉద్యోగములలో అధిక సంఖ్యాకులుగ చేర్చుకొని విదేశీయుల చేతిలోనుండు అధికారమును తగ్గించుట యందేమి ప్రభుత్వ యాజమాన్యము క్రింద సంస్కారము వచ్చినట్లుగ కంపెనీవారి యాజమాన్యము క్రింద రాదు. రైల్వేమార్గముల నిర్వహణమందేలోటు లున్నను శాసనసభలో నున్న ప్రజాప్రతినిధులు వాటిని తగువిధమున మందలించి కావలసిన మార్పులను కోరుటకు కూడ ప్రభుత్వ యాజమాన్యములో ఎక్కువ అవకాశము లుండును. 1925 సం.లో కేంద్ర శాసనసభ (Legislative Assembly) లో చేయబడిన తీర్మానము ప్రకారము రైల్వే ఆదాయము

నుండి జనరల్ రెవిన్యూ (General Revenues) లకు ఖర్చులన్నియు పోను మిగిలిన సొమ్ములో 1/5 భాగమును, ఇంకను మిగిలిన సొమ్ము 3 కోట్ల రూపాయలకు ఎక్కువగానున్న, దానిలో 1/5 భాగమును ఇచ్చుట కేర్పాటు చేయబడెను. ఇప్పుడు మన దేశము మొత్తముమీద 40,000 మైళ్ళకుమాత్రమే రైలుమార్గము లున్నవి; ఇంకను 10,000 నుండి 20,000 మైళ్ల రైలుమార్గములను వేయుటకు అవసరమును, అవకాశము కూడ నున్నది. దీనికంతకును 50 కోట్ల రూపాయలు మొదట పెట్టుబడి పెట్టవలసినవచ్చుననుమాట నిజమే కాని దానివలన దేశమునకు కలుగులాభము, ప్రభుత్వమునకు వచ్చు ఆదాయము రెండునుకూడ చాల వృద్ధియగును. 1928-29 సంవత్సరపు ఆదాయవ్యయపట్టిక ప్రకారము ఈ మార్గమునుండి ప్రభుత్వమునకు 5 కోట్ల 50 లక్షల రూపాయలు ఆదాయము వచ్చినట్లు కన్పించుచున్నది. పైన సూచించబడిన మార్పు జరిగిన ఆ ఆదాయము ఇంకొక 5 కోట్లవరకు హెచ్చగునని చెప్పవచ్చును. రైలుమార్గములను ఎక్కువ చేయుటతోడను, వాటిని బాగ్రత్తగ ప్రభుత్వమువారే నడుపుటవలసిన ప్రభుత్వాదాయము ఇంతవరకు లాభము పొందుననుటకు సందేహము లేదు. ఇతర దేశముల పరిస్థితులను బట్టి ఆలోచించిన కూడ ఇనుప దారులు కేంద్రప్రభుత్వ ఆదాయమార్గముగానే యున్నవి.

కేంద్రప్రభుత్వమునకున్న ఇతర ఆదాయమార్గములో ఉప్పుపన్ను, నల్లమందు

పన్ను, పోస్టలు రేట్లనుండి వచ్చు ఆదాయము ముఖ్యమైనవి. ఉప్పుపన్ను నుండి ఇప్పుడు ప్రభుత్వమునకు ఏటేట 8 కోట్ల రూపాయలు ఆదాయము వచ్చుచున్నది. ఉప్పుపై పన్ను వేయుట చాల అన్యాయమనియు, ఆపన్నును తగ్గించుటకాని వీలైన తీసివేయుటకాని జరుగ వలెననియు ప్రతిసంవత్సరమును అసెంబ్లీలో అసభికార నభ్యులు తీర్మానములను ప్రవేశ పెట్టుచున్నారు, కాని ప్రభుత్వమువారు మాత్ర మేదో యొక కారణము చెప్పి దానిని ప్రతిఘటించుచున్నారు. ఇక ముందైనను ఈ పన్నును తగ్గించవలసిన అవసరము వచ్చునని దృఢముగ నమ్మవచ్చును. కాని వేరు ఆదాయమార్గ మేమైనను స్పష్టముగ వ్యక్తీకరింపబడిన కాని ఉప్పుపన్నును పూర్తిగ తీసివేయుట తెలివి తక్కువయని మాత్రము గ్రహించవలగును. పన్నుల విచారణ సంఘము (The Taxation Enquiry Committee) లో ఒక నభ్యు డగు డాక్టరు పరంజిపైగారు ఉప్పుపన్ను 8 అణాలకు తగ్గించవలెనని సూచించియుండిరి. ఆ సూచన సమంజసముగ నేయున్నది. ఉప్పుపన్నును అట్లు తగ్గించిన ప్రభుత్వ ఆదాయములో లోటువచ్చునని తలంచుట పొరపాటు; ఎందు వల్ల ననగా, పన్ను తగ్గినకొలదిని దాని ఉపయోగించుట ప్రజలలో ఎక్కువయి అమ్మకము కూడ వృద్ధిచెందును. 1923 సంవత్సరములో ప్రభుత్వమువారు ఉప్పుపన్నును తగ్గించినప్పుడు ఆదాయము 7 కోట్లనుండి 10 కోట్ల ద్వారావరకు హెచ్చాయెను. మరుసటి సం॥ తిరిగి హెచ్చుచే

యుటతో ఆదాయము 7 కోట్ల 85 లక్షలద్వారా లోనికి పడిపోయెను. దీనినిబట్టి పైన చెప్పినవిషయములోని నిజము గ్రహించవలగును. ఇది కాక ప్రభుత్వమువారి దివివరలో చేసిన వాగ్దానము ప్రకారము వారి ఆర్థికస్థితి బాగుపడిన వెంటనే ఉప్పుపన్నును తగ్గించుబాధ్యత వారిపైననే కలదు. 1923 సంవత్సరపు మార్చి నెలలో సర్ బాసిల్ బ్లాకేట్ గారు ప్రవేశపెట్టిన ఆదాయవ్యయపట్టిక ప్రకారము ప్రభుత్వమువారి ఆర్థికస్థితి సంపూర్ణముగ మార్పు చెందుటతో రాష్ట్రీయ కష్టములను (Provincial contributions) పూర్తిగ తొలగించుట కవకాశ మేర్పడినది. ఇటు పైన ఉప్పుపన్నును తగ్గించుట జరుగునని తలంచుటతో అసహజ మేమియు లేదు.

పోస్టలు శాఖనుండి ప్రభుత్వమువారికి వచ్చుచున్న నికరాదాయము 60 లక్షల రూపాయలు. ఈ మార్గమునుండికూడ ఎక్కువ ఆదాయము వచ్చుట కనేక అవకాశములు కలవు. ప్రజలలో పోస్టాఫీసులయొక్క ఉపయోగముల గూర్చి ప్రచారము జరిగినకొలదిని, దేశమందు విద్యాభివృద్ధియై దేశీయులు ఉత్తరప్రత్యుత్తరములను విరివిగ జరుపుకొనుట ఎక్కువయైన కొలదిని ప్రభుత్వమువారికి పోస్టలు శాఖనుండి ఎక్కువ ఆదాయమును సంపాదించుటక మార్గ మేర్పడును. ప్రస్తుతము గవర్న మెంటు వారి శాఖనుండి లాభము తీయుటకు ప్రయత్నించుచున్నారే కాని దానిని ప్రజోపయుక్త శాఖగా పరిగణించుటలేదు. పోస్టలు శాఖలో

ఒక అంతర్భాగమును సేవింగ్సు బ్యాంక్ (Savings Bank) యొక్క గుణగణములను సరియైన విధమున ప్రచురణచేసిన ఇప్పటికన్న అనేకమంది తమతమ సంపాదనను దానియందు గుప్తము చేసుకొందురనుటలో సందేహము లేదు. తరువాత పోస్టలు రేట్లు విషయములో ప్రతిసంవత్సరమును ప్రజాప్రతినిధులు శాసనసభలో వాటిని తగ్గించి పోస్టుకార్డు కి వైనలు, కవరు అర్ధభాగములను ఉద్ధోషించుచున్నప్పటికిని ప్రభుత్వమువారు దానిని పెంచుచు పెట్టుచున్నారు. ప్రభుత్వమువారు ప్రజాప్రతినిధుల కోరికలను మన్నింపకుండుట శోచనీయము! ఎందువల్లనన, ఉప్పుపన్నును తగ్గించిన ఉప్పువాడుక దేశములో ఎక్కువయి ఆదాయము ఎట్లు ఎక్కువయగునో అట్లే పోస్టుకార్డు కవరుల ఖరీదు తగ్గించినచో వాటిని ఎక్కువవిరివిగా ప్రజలు ఉపయోగింతురు. ఇంతకన్నను ముఖ్యమైన మార్పు ఏమన, ఇతర దేశములలో పోస్టు, టెలిగ్రాఫ్ శాఖలు ప్రజోపయుక్త (Public Utility Department) శాఖలుగా గణింపబడుచున్నవి కాని మన దేశములోవలె ఆదాయమును సంపాదించు శాఖలుగా పరిగణింపబడుట లేదు. మన దేశమందు మాత్ర మట్టి అభిప్రాయములతో ప్రభుత్వము వారెందుకీ శాఖలను పరిపాలించుట కిష్టపడకున్నారో తెలియకున్నది. ఈ శాఖనుండి ఖర్చులు పోను అదనముగా నుండు ఆదాయమును కొంతకాలమువరకైనను ముఖ్యముగా పోస్టలు శాఖలను దేశమందంతటను పెట్టుటకును, పోస్టలు బంట్లోతులు

మొదలగు వారి జీతములు వృద్ధిచేయుటకును ఉపయోగించుట అవసరము. కార్డు కవరుల ఖరీదులను తగ్గించుటయు, మనియార్డరు రిజిస్ట్రేషన్ మొదలగు రుసుములు తగ్గించుటయు కూడ అవసరమైన మార్పులై యున్నవి.

ఇంక నల్లమందు శున్నవిషయమై ఆలోచించవలసి యున్నది. ఇప్పటికి రెండు సంవత్సరములనుండి నల్లమందు శున్న వైవచ్చు ఆదాయము క్రమక్రమముగ తగ్గిపోవుచున్నది. అంతకుపూర్వము ప్రభుత్వమువారికి నల్లమందు వ్యాపారమువలన (నల్లమందును మన దేశములో ప్రభుత్వమువారు తప్ప ఇతరు లెవ్వరను తయారుచేయ కూడదు. అనగా ప్రభుత్వమువారికి దానిని తయారుచేయుటకు Monopoly (సంపూర్ణాధికారము) యున్నది. 3, 4 కోట్ల రూపాయల మధ్య ఆదాయము వచ్చుచుండెడిది. జినివా నల్లమందు సభ (Geneva Inter-National Opium Conference) లో అంగీకరింపబడిన తీర్మానము ప్రకారము ఇండియా ప్రభుత్వము వారు నల్లమందును మందుల (medicinal purposes) కు తప్ప ఇతరముగ ఉపయోగించు నిమిత్తము ఎగుమతి దిగుమతులను నిషేధించి యున్నారు. ఈ నిషేధము వలన ఇండియా ప్రభుత్వమున కాదాయములో కొంత నష్టము కలుగుచున్నప్పటికిని ప్రజల ఆరోగ్యము నల్లమందును తినుటవలన చెడిపోవుచున్నదని ప్రభుత్వమువారు గ్రహించి దానిని నిషేధించుటకును, దానివలన ఆదాయ

మును పోనాడుకొనుటకును ఇష్టపడుట అభి సందనియము.

పైన విచారించబడినవి కాక భారతప్రభుత్వము వారికి క్రొత్తగా ఆదాయమార్గములు కొన్ని సూచింపవలసి యున్నది. ఉష్ణ పన్ను నుండి వచ్చు ఆదాయమును, నల్లమందునుండి వచ్చు ఆదాయమును ఇకముందు తగ్గిపోవలసి యుండునని చెప్పియుంటిమి. మరియు ఆదాయ పుష్కలమును రాష్ట్రములకు మార్చి ఆల్కహారి పన్నును కేంద్రప్రభుత్వము వారికింద నుంచ వలెనని కూడ సూచింపబడినది. ఆల్కహారి పన్నుకూడ దేశమందు మద్యపాన నిషేధ సూత్రము అమలునందుండబడు సందర్భములో తగ్గిపోవుననుట నిజము. దానికి బదులు కేంద్ర ప్రభుత్వమువారికి ఆదాయమార్గములుగ రెండు

క్రొత్తపన్నులను సూచించుట కవకాశము లున్నవి. ఒకటి, వర్తక వ్యాపార సంబంధ మగు (commercial stamps) స్టాంపులపై దును ము; రెండు, చావుపన్నులు (Death Duties), దాయభాగపు (Inheritance Tax) పన్నులు. నల్ల మందు పన్ను, ఉష్ణ పన్ను ఏదైన అత్యవశ్యకమగు సమయములలోను, అనివార్యకారణముల వల్ల ఆదాయములో లోటు వచ్చినప్పుడును ఉపయోగములోనికి తీసుకొని వచ్చుటకు వీలగునట్లు ఏర్పాటు చేయవచ్చును. ఈ మార్పులు జరిగిన కేంద్ర ప్రభుత్వము వారి ఆదాయము వారి ఖర్చున కు సరిపోవున ట్లుండుటయే కాక అదనముగ కూడ నుండుట వక కాశము లున్నవి.

అపరిచిత వ్యక్తి*

అయ్యగారి సత్యవారాయణమూర్తి గారు

అధికమై, భీతిగొల్పెడు సంబుదంబు లాకసంబంధ తృటిలోన నలముకొనియె; కాటుచీకట్లు భూస్థలిఁ గ్రమ్ముచుండె; చెంత సమభూమి యొప్పెఁ బ్రశాంత మగుచు. అట్టి నిబిడాంధకారంబునందు వృద్ధుఁ డొకఁడు తెరువుఁ గానక డస్సి యుప్పు రనుచుఁ దుదకు దైవకృప ననతిదూరమందుఁ గడుముదంబున నొక 'దీపకళిక' గాంచె.

దివ్వెనెల్లు చూపట్టిన దిక్కువైపు పోయి, యట నున్న శిబిరముపొంత నిలిచి, కొనయెలుంగున "నాహార"మనుచుఁ బలికె; అంత, లోనుండి 'అబ్రహా'మనెడువృద్ధుఁ డేగుడెంచి, దిగుల్పడి, యించ్చుకైన పటిమ లేక, శల్యములెల్ల బయలువడఁగ వయసు ముదిరి, యాఁకట నున్న బడుగుఁ గాంచి సాదరంబుగఁ దోడ్పొంది చనియె నతని.

*'Stranger' అను అంగ్లపద్యమున కనువాదము.

దివ్యమగు భోజనము గొని తెచ్చి యతిధి
ముందు వడ్డింప, నాతఁడు వందనముల
నాత్ర మొప్ప సూచించెడు నేత్ర యుగ్మ
మలర మిన్నక కూర్చుండె నంతె కాని
త న్నమితవత్సృతతోడఁ గన్నతండ్రి
కరణి, భీకరంబైన యాకాశరాత్రిఁ
జొచ్చి, తల దాచుకొనఁ దావుఁ జూపినట్టి
సర్వవరదునిప్రార్థన ల్గులుపలేదు,
ప్రాజ్ఞులుం దొఁచుఁ బుడమిపై వ్రాలలేదు.
ప్రభవ కొనరించుమిందు తెఱంగు దోష,
వివిధభక్త్యములం దిన వేడ్కఁ గరముఁ
జూడ, 'నబ్రహ్మ' మంతట సత్వరముగ,
తనదు దండ మూతగఁ జేతఁ దనర లేది,
“ఓయి! ప్రార్థన నల్పవో? ఉడిగినావో
దేవపూజ? లేదొకొ నీకు దైవభీతి?”
అని యడుగ మునుసలి యించుకైన సంశ
యింపకయె “లే”దనఁగ నత్కులీనుఁ డంత
ఘన్నుఁ డగుచు, “జాలి వొడమె నిన్నుఁ జూడ;
పామ్మ రయమున, నాకుటీరమ్మ నుండి,
తినకుము మదర్పితాహార”మనుచుఁ బల్కు
సంధికారమున నదృశ్యుఁ డయ్యె నతఁడు.
అభ్రచయ మట్లు కడు దట్ట మగుచునుండె,
అమితముగ వీచుదుండె ధుంధూనిలంబు
కన్ను గానరాకుండఁగ గాఢమయ్యె
తిమిరపటల, మట్లయ్యుఁ జోద్యముగ నక్కు

టీరమంతయు వెల్లె నపారమైన
దివ్యతేజంబుతోడ నాభవ్యచరితఁ
'డబ్రహ్మ' తన్ను సృతించినట్టి దేవుఁ
డచటి కేతెంచెనని నమ్ముడగుచు నిలిచె.

“ఈప్రచండానిలంబునం దేగుదెంచి
నిలువ నీడఁ దిన స్థూడు నిన్ను నేడి
ప్రాపు గోరిన బడు నేడి? రాత్రియందు
పాంథు నొక్కని దయలేక పాటచోలఁ
గలదె, పరికింప, నీ కథికారబలము?”

అంచుఁ బ్రశ్నించు దేవుని యంఘ్రి యుగ్మ
మునకు భయభక్తు లేర్పడ మోకరించి,
కరయుగము మోడ్చి, యొడిలెల్ల కంప మొంద,
నురుతరావమానంబుచే శిరము నంచి,
యిలను జూచుచు, “కుమియింపు మేను వాని
సత్కరించి, యాతిభ్య మొసంగి యుందుఁ
గాని నిన్పూజనేయని కఠన నింద్యుఁ
డయ్యె నతఁడు దేవ!” యనిన నవధరించి,
“ఇంతకాలము వాని భరించినాడఁ
గన్ను దెఱచి యాతండు ముం దెన్నఁడైన
మించు సద్భక్తి నన్నుఁ దలంచునేమొ
యనుచు వేచియుంటి; నకట! తినఁగఁ గూడు,
నిదురపోవఁగ నీపంచ నెలవొసంగ
నేరవైతివే? యొకరాత్రి నీ”వటంచు
దేవదేవుడు పల్కి యదృశ్యుఁ డయ్యె.

ఆరగడాదుర్గమునకు సమీపముననున్న శిలాలిపి

శ్రీ శ్రీ శ్రీ లక్ష్మీనారాయణహరిశ్చందన జగద్దేవు రాజబహదూర్,
పురాతత్వవిశారద-విద్యావాచస్పతి, టెక్నాలి జమిందారువారు M.R.A.S., M.B.D.M.

ఉత్తరగంగాయలో అస్కాసు ౧౧ మైళ్లదూరముననున్న, బొయిరాణికి యాభావ్యమున ౪ మైళ్లదూరముననున్న చారిత్రిక ప్రాముఖ్యము తెందిన ఒక పెద్దశిలాలిపి కలదు. ఈ లిపి భోదితము కాబడినరాయి ౩ అడుగులు పొడవునను, ౨౪ అడుగులు వెడల్పునను కలిగియున్నది. సవరురాయి పుత్తరమునకు దుర్గము వైపువే ముఖము గలిగియున్నది. అరుగ్గముయొక్క పేరు "లాంగ్‌గో" అనియున్నది. అందులో భోదితముకాబడిన లిపి ౨౬ పంక్తులలో నున్నది. సవరు ౨౬ పంక్తులలోను ౧౫ పంక్తులు సంస్కృతశ్లోకములు. తెలుగు లిపిని భోదితము కాబడియున్నవి. ౧౬వ పంక్తి పగముభాగము నుండి ౨౪వ పంక్తి పగము భాగమువరకు సంస్కృత శ్లోకములు ఉత్పలలిపిని భోదితము కాబడియున్నవి. మిగతా ౨౪ పంక్తులు ఉత్పలలిపిలో ఉత్పలలిపిని భోదితము కాబడియున్నవి. ఈ శిలాలిపి ప్రాచీన ఆరగడాదుర్గముయొక్క పొద్దులదిగ్గమున గలదు. ఈ స్థలము మంచి ప్రాకృతిక దృశ్యమున తేజవిల్లుచున్నది. ఈ శాసనమును కలిగియున్న గుట్ట ప్రస్తుతము "నాగిరికిమిర" అని పిలువబడుచున్నది. బహుశః సవరు శాసనము నాగరి భాషలో భోదితమైయున్న కారణముననో, లేక సగరి (దుర్గమునకు) సమీపమున నున్న కారణముననో, నాగరి గుట్ట అని పిలువబడుచున్నది. ఆనేక సంవత్సరముల నుండి ఈ శాసనము ఎండినది ఎండి వర్షమునకు తడిసి శిథిలమయిపోయినను, మిక్కిలి కష్టముతో దీనిలోనున్న అక్షరములన్నియు కనుగొంటిమి. శిలాశాసనముమాత్రము చెడిపోలేదు. అది యెండినది యెండి వర్షమునకు తడియకుండా జాగ్రత్తపెట్టించిన చాలా బాగుగ ముందును.

ఆ శిలాశాసనమున ఒకటితొమ్మిది నోకటి జరిగిన మాడు ప్రత్యేకపుకాలములయొక్క మాడులిపులు గలవు.

౧. 'లాంగ్‌గో' అని దుర్గమునకు పశ్చిముఖముగా ౧౧౦౯ క్రీ. శ. త్రివింశతివడిన సాగరముగురించి గలదు. సవరుసాగరమునకు 'సింహసాగర'మని పేరు పెట్టబడినది.

౨. ఆసంవత్సరములోనే మది ౭౪ మాసములు పొయినవత్సరం చెందవలసి భోదితమైనది. సైనుదాహరించిన సాగరములోని నీరు పంకము తీయించి శుభ్రపరుచుటను గురించి గలదు (బహుశః సవరు సాగరములోని నీరు చెడిపోయివుండును).

౩. క్రీ. శ. ౧౫౧౧లో ఆశిలాలిపినర్త త్రివ్యవడిన సరోవరమును గురించి గలదు. (సవరు సరోవరము యిప్పుడు పూపోయి, ఒక గుంటవలె మన్నది.)

లిపియొక్క పాఠము

౧. శ్రీ గణపతయే నమః శ్రీశ్రీచమత్కారుండు దుర్గేష

౨. నమః శ్రీపాదశాశాసనే ఓడ్రత్తైరింగ్విసుధ్యమే పీఠితలే

౩. తారావిరుద్ధాధిపత్యైర్నగ్నోద్ధరందరః ప్రభు

౪. దోషావైద్యయే వాతః సుకరల్లి మోహన సారేతే

౫. క్రమ్యధాత్రీతలం ౧౧౧౨ త్రైధుతటామూపహ్య జాంగలవర్వతాం

౬. సర్వాక్రాంతాం మహింశై క్రిమినోశిం ధూవతి ॥౨॥ గజపతిహరిపేతే

౭. క్రమ్యతే సార్వభౌమః సమర విజయదత్త కార్ధచంద్రావ్యయేతే

౮. సకలగుణవిశిష్టః సర్వలోకాశ్రయేష్టః (౧) గజపతివరసింహాదేంద

౯. వాచతారః ||౩|| శ్రీమద్భాషామబలేంద్రమంద్ర
మలతో శ్రీశిర్షామూషా

౧౦. లక్ష్మీపూజ్యరాజ మహేంద్రముఖ్యధంజీ
కాశింగపారాష్ఠ్యై

౧౧. సామ్రాజ్యైర్మలభూభుతో గజపతేః సిం
హాసనపాలిత శ్రీశ్రీలంగల

౧౨. వేణీపద్మమ కపేస్థిత్యా తటాకోశ్య ||౪||
సింగనామాయాంతటాకో

౧౩. చంద్రతారకం తటాకో లంగ వేణ్యాంవ
పద్మమాకాశచేష్ఠితః ||౫|| కాలినాహ

౧౪. సభూషణ్య విలిఖ్యం చేకకా స్సమాః సమా
ప్రార్థ్యం పంచశతం శేషద్వయం ౧౧

౧౫. ద్వేష్టమీ శరత్ విరోధిచైత్రబః పక్షే దశ
మ్యాం గురువాసరే చక్రే లంగ

౧౬. లవేణ్యాంవ తటాకం శింహాధూపతిః ||౬||
కాకే చంద్రేంద్రియేనో శే

౧౭. స ముపగతే జాయమానే విరోధి మందవారే
శిరస్మిన

౧౮. కలశుభపదే కార్తీకే మాసి మహా మూహా
మద హరీపాతిపావస

౧౯. రక్తశింహావామక్షిరిపతితిలక-మర్మనిర్మ
లాంభః సరసిజకుము

౨౦. వనోదితానాథ - యోసాలంగల వేణీదుర్గ
సూరసంశో

౨౧. మయవేకర్తమం - భాస్వతిః (౩) శ్లాడి
దుర్గనాభజంక్యాసాపథూమీ

౨౨. పతిం యోగ్యహ్నివికంఠ దుర్గేష్వభిలస్మృ
శింహదు

౨౩. గ్ధంతతో - నిర్వేణంజశేదాతనో విజయలే
కుర్వాత్

౨౪. సాహసాసరః (౦) పాండోదో సాబాహో
పుత్త్రోరోశోరో మహాముదో

౨౫. ఖుద్ధిపాతిసద్ధివో శ భాహుచోశి ఇంద్రం
కా అజ్ఞ రసా ముస్తారయి

౨౬. తోమ (నోంకో) నిమిత్తోకారి సహాముకు
వీరియెనాకో హోహోభుళిర

శులిపియొక్క భావార్థము

శ్రీగణపతయేనమః శ్రీశ్రీమహామదుహరీ బాదుషా
గారి ఆధీనములో ఒకప్రతినిధివేళయగ్యమున ముకరల్లి
మోహనసారేకు చొవురాదేదుర్గములో ఆధిపత్యము
చేయుచుండేవారు, అతడు బాదుషా భుజవరాక్రమమును
జూచి గర్వితుడై యుండెను. ఈయన సయ్యగునంశేష్ఠుడు

సముద్రతీరమున వున్న జలపర్వతారణ్య ప్రదేశ
మునంతయు ఆక్రమించినవాడై వరసింహానామకరాజు
ఒక యుండెను. ఈయన గజపతి సింహాసనాలంకృతుడు,
సమర విజయుడును, సకలసద్గుణవిశిష్టుడును, ప్రకృతిరంజ
కుడును నై యుండెను. ఇతడు చంద్రవంశమున జన్మించిన
వారు. ఇట్టి గజపతివరసింహాదేవుని దుద్రావతారునిగ
భావించి శత్రువర్గము భయపడుచుండేవారు ఇతడు
“బాహుబలేంద్ర” ఉపాధిగ్రహితుడై, రాజమహేంద్ర
వరము, కలింగపారాష్ఠ్యైర్మల సామ్రాజ్యములను
పాలించుచుండేవాడు. ఈశింహరాజు లంగలవేణీ దుర్గ
మునకు పశ్చిమదిశలో నొకతటాకమును స ౧౫౧౧
శతాబ్ది విరోధిసంవత్సర చైత్ర శుక్ల దశమి గురువారమున
ఆచంద్రార్క ముండుటకుగాను శ్రవ్వించెను.

౧౫౧౧ శతాబ్ది విరోధిసంవత్సర కార్తీక శుక్ల
శనివారమున మహామదు హరీబాదుషా వరసింహాదే
మహారాజుగారి ఆదేశక్రమమున మీద చెప్పబడిన తటా
కముయొక్క నీళ్లను శుభ్రపరుచుటకున్న, పద్మకుసుమ
కల్పారములచే వాతటాకము నలంకరించుటకున్న ఆతటా
కముయొక్క వొండుబురద తీయించెను. అందువలన ఈ
తటాకమునకు “మహాశోవరమని” నామాంతరము గలదు.

ఈ రాజ్యమునకు ఒకవైపున శింశుదుర్గములో
వున్న రాజయొక్క రాజ్యమున్ను, మఱియొకప్రక్క
భంజరాజుల రాజ్యములున్ను గలవు. ఈ రెండు
రాజ్యములు వరసింహాదేవు మహారాజుగారి ఆధీనము
క్రింద ఉండెను.

౧౫౧౦ శకాబ్దమున మహమ్మదు ఖల్జీ బాదుషా ఆధీనమున బాహుబలేంద్ర(గజపతివరసింహదేవు) ఆజ్ఞాన పాతము మహమ్మదుఖాల్జీ అనే కీరుగలవాడు ఈ ప్రదేశమున ఒక పోరాటమును నిర్వహించెను.

ఈ ప్రదేశముయొక్క ఆకాలపు చరిత్ర కనుగొనుట అచ్యుతము గనుక యాక్రిందను క్షుప్తముగా వ్రాయవలెను.

ఈకాలమున ఆగడారాజ్యము ఒరిస్సారాజుల ఆధీనమున వుండెను. గోలుకొండనుల్లా వసు ఇబ్రహీము కుట్టుపా ఉరపు మల్క్ ఇబ్రహీము (క్రీ. శ. ౧౫౫౦-౮౦) గంజాముచరకు పున్న అప్పటి ఆంధ్రాధిపతిగమును జయించి, ౧౫౭౧ క్రీ. శకాబ్దమున అప్పటి ఆగడారాజుతో మైత్రిచేసి అతని ఆజ్ఞ బహుని బోయిరాణిపర్తి ఒక దుర్గమును కట్టించెను. ఇబ్రహీము ఖాల్జీ కుట్టుపా మహమ్మదు మహమ్మదు ఖాల్జీకుట్టుపా సింహాసనారూఢుడై క్రీ. శ. ౧౫౮౦-౧౬౧౧వరకు రాజ్యముచేసెను. ఈకాశవములు మహమ్మదు ఖాల్జీకుట్టుపా కాలములో భోదితము కాబడినవి. ఇబ్రహీముకుట్టుపా దండయాత్ర చేసి తనరాజ్యమును గంజాముచరకు ఆక్రమించినప్పుడు, అక్కరు మొగలాయి శక్తివర్తి పుత్తెరమునుండి దండయాత్రను గావించి, తనరాజ్యమును గంజాం జిల్లాలోని టెక్కులివరకు వ్యాపింపజేసెను. గనుక ఇబ్రహీము కుట్టుపా ఆగడారాజులతో స్నేహముచేసెను. ఈ కాలములో ఒరిస్సారాజు గజపతివర్మింగదేవు పురపు రామదండదేవు. ఈయన బోయిసంకీర్ణుడు. ఉత్కల సారాప్తి రాజుపండిరాజ్యములు, అనగా పుత్తిలదేశము నుండి గోదావరీవరకు సమస్తప్రాంతమునగల యాచిత్త ప్రదేశము అతని ఆధీనములో వుండెను. అప్పటినుల్లావసు మహమ్మదుఖాల్జీ కుట్టుపాయొక్క మహమ్మదీయ నాయకుడైన మకల్ల మోహను బోయిరాణిదుర్గములో నుండెను.

క్రీ. శ. ౧౫౬౮లో ముకుందదేవు కాలముచేసి వప్పుడు అక్కరు మొగలాయి శక్తివర్తియొక్క మొగలాయి గవర్నరు టోడరుమారు అనేవాడు ఒరిస్సా యాచిత్త కొల్లచేసి రెండు భాగములుగా విభజించెను. ఉత్తర

ముగ ఇలేశ్వరు, భద్రసు, కటకు కలసికప్రాంతమున్న దక్షిణమున కలింగము, రాజుపహేంద్రవరము-యారెండ ప్రదేశములున్న: ఈ ప్రకారము ఒరిస్సా రెండుభాగములు చేసెను.

క్రీ. శ. ౧౫౭౧లో గోలుకొండ కుట్టుపాకీ పరిశ్రమమున్న, మహమ్మదు ఖాల్జీకుట్టుపా తిండియను అను ఇబ్రహీము కుట్టుపా రాజుపహేంద్రవరమును జయించి క్రమక్రమముగా దక్షిణమునుండి ఒరిస్సావైకి దండెత్తి, తాను దండెత్తిన రాజులవద్దనుండి కప్పము పుచ్చుకొనుచుండేవాడు; ౧౫౯౦ క్రీ. శకాబ్దమున మొగలాయిల క్రిందనున్న ఒరిస్సాకు ముగ్గురిని తర్వాతి గవర్నరు. ఇతను ఒరిస్సాలో ప్రబలియున్న కుట్టుఖాను, యితినికుమాళ్లు సులేమాను, అస్సాను-పీరలను చెండాడు వలసెను. వర్మింగదేవు ఉరపు రామదండదేవుకారికి “మహారాజు” అను బిరు దొసగి, ౩౫౦౦ సుద్రయులకు సేనానినిగాజేసెను. ప్రస్తుత గంజాం మంజులము కలిసి ౧౪,౧౦౦ చదరపుమైళ్లు పరిమితిగల ప్రదేశము నిచ్చెను. ఒరిస్సాలోని ఆ సేకమంది రాజులు పీరి ఆధీనమున ఉండిరి. ఒరిస్సాలో ఆగ్గములు తిరిగి ప్రబలు లగుచుండిరి. మొగలాయిలు తమబలము తక్కువగా నున్నను ౧౬ వ శతాబ్దము అంత్యమునకు దక్షిణమునుండి గంజాంమీదుగా ప్రబలి వెళ్లిరి.

ఈకాలములో రఘునాథహరిశ్చందన జగద్దేవు గారు ఆగడారాలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. వీరు లాంగోళి దేశీదుర్గములో నివసించుచుండేవారు. ఇతడు ౧౫౭౫-౧౬౭౭ వరకు రాజ్యమును పాలించెను. మొగలాయిలు దక్షిణమునుండి వచ్చుచున్నపుడు ఉత్తరమునకు దండవెడలుటకుగాను ఆగడారాజుగారితో స్నేహము చేసినారు. ఇతనితో మైత్రిచేయుటకు కారణ మేమనగా ఒరిస్సాప్రదేశములో ఇతను ఒక్కడే బహుబలపరాక్రమ కారి. ఖాల్జీబాదుషాయొక్క మహమ్మదీయ సేనానుకల్ల మోహను అనేవాడు బోయిరాణి దుర్గములో ఉన్నప్పుడు. వరకింగదేవు ౧౫౮౯ లో లాంగోళి దేశీదుర్గమునవద్ద నౌకసాగరమును త్రవ్వించెను. అరుహ

మూలు పోయినవార్యంత ఒరిస్సాదేశపురాజును నరసింహ దేవుగారి ఆజ్ఞానుసారము మూలీబాదుమీ ఆసాగరమును శుభ్రపరిపించెను.

౧౫౮౯లో క్రవ్యించిన సాగరమునకు సింహ సాగరము లేక రామచంద్రసాగరము అని పేర్లు గలవు. ఇది ఒరిస్సాకు అప్పటిరాజైన విర్వింగదేవు ఉరపు రామచంద్రదేవుగారి పేరిట నిలవబడుచున్నది; అది దుర్గమునకు వెలుపలనుండుటచేత “బహారో సాగరము” అని పేరుమాడా గలదు. బహారో అనుపదమువలన ఉర్షీలములో వెలుపల అని అర్థము.

ఈసాగరమునకు సింహసాగరము అని పేరు ఉండుటచేత రామచంద్రదేవుగారికి విర్వింగదేవు అని పేరు మాడా ఉండియుండవచ్చును. మహమ్మదు మూలీకుట్టుమీ యీసాగరములోని పొందబురద తీయించి బాగు చేయించినందున దీనికి “మహారో” అని పేరుమాడా కలదు.

ఇబ్రహీము కుట్టుమీ ఉరపుమల్క్ ఇబ్రహీముకు భారతీయుల భావలయందు చాలా ఆధీరుని గలదు. అతను గజపతి వరపతికుటుంబములకు చాలా స్నేహితుడు. కవులను చాలా గౌరవించేవాడు. తనయగ్రస్థానమున అనేకమంది కవులను, పండితులను ఉంచేవాడు. అట్టిగి గంగాధరకవి యశేవాడు “తివతీసంసరణము” అను

ప్రబంధమును వ్రాసి ఇబ్రహీము కుట్టుమీకు అంకిత మొసంగెను.

ఇబ్రహీముకుట్టుమీకు మరియొక పేరు మల్క్ ఇబ్రహీము అనివున్నదని యీపుస్తకముద్వారా తెలియుచున్నది. కనుక అతనినుడించి వర్ణించిన పద్యము యీ క్రింద వ్రాయబడవలెను.

సీ. “సకలవేదపురాణశాస్త్రపారగులైన
యొంటివిద్వాంసు లొక్కచోట
అష్టభౌమలయందు శాంధ్యంబు లేకుండు
హోంకారికవింధు లొక్కచోట
గజపతివరపతియ్యెల్ల ర్త లంపిన
యొడికంపురాయణా క్లొక్కచోట
మేరుమందరముల మీదగల్గిన మన్ని
యులుబంధవశాఢు లొక్కొక్కయెడల

గీ. తేరి కొల్వ భద్రాపవాసీను డగును
రమ్యునిఁచోరి మల్క్ భరామకౌరి
భారతక్షీరమయసింధుబంధమగ్న
లలితపుష్పాకథా సుధాలహరి దేవి. ”

ఆగకాచరిత్రయొక్క పురాతనపు వ్రాతపుస్తకములలో ఇబ్రహీము కుట్టుమీకు మల్క్ ఇబ్రహీము అని మరియొక పేరు వున్నట్లు తెలియుచున్నది.

మేలు కొలుపు

(హరిత కృతము)

గీ యము

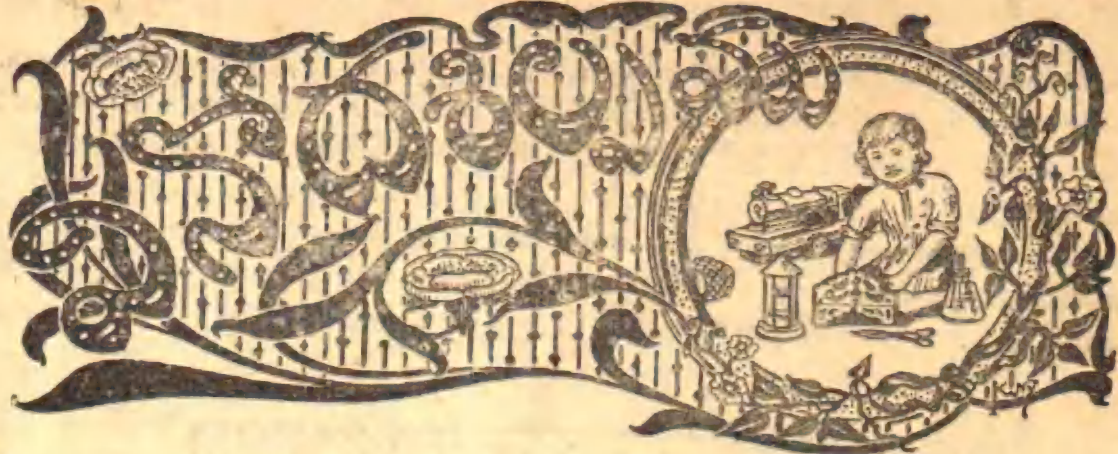
కలవరింతలతోనె కడపిలిచి తనువెల్ల
కలలేని చోటు గని నిలువవే మనసా.

గాలిమేడల నిద్రఁ జాలించి మేల్కొనుము
కాలచోరుఁడు పొంచి కబళించె నున్నాఁడు.

గట్టిగా తొమ్మిది గవనులను గట్టెపు
నట్టింటిభూతాల నెట్టలేకున్నావు.

నాదీకలు రెండు చెఱలాడు నప్పుడె లోని
దాడి యాకట్టి నావాఁడిఁ జూపఁగ లేమ్ము.

దిక్కుదిక్కులుచూచి చిక్క మొగ మేసేపు
చుక్క తూర్పున మొలిచెఁ జూడ లేకున్నావు.

వీరువా

కొ. సరసింహాచారి గారు

వీరువాలను వ్యవస్థలు సాధారణముగా జాతి, ఊరు నూరునూ మొదలగు కలపసామానులతో చేయుదురు. కొయ్యపనికి రంపము, ఉలిమొదలగు పనిముట్లు కావలెను. పాకకాలండు చదువు పనిచాలాదు చేపకొకటకు ఆట్టి పనులను అట్టతో చేయవచ్చును. ఇందులకు ఏరంపముగాని, ఉలిగాని, నీలంగాని యక్కరలేదు. ఒక వాడియగు కత్తియు, నూది, దారము, అట్ట, రంగు కాగితములు మొదలయిన సులభముగా దాడదగు వస్తువులందైన జాలవు.

వీరువాలోని భాగములు

వీరువాలో సాధారణముగా మూడు భాగములు కలవు. (౧) వీరువాపెట్టె (body) (౨) రెలుపులు (౩) అల మార్లు. వీటిలో వీరువాపెట్టె, రెలుపులు ఒకే అట్ట ముక్కలో చేయవచ్చును.

అలమార్లును మాత్రము వేర్వేరు ముక్కలతో చేయవలెను.

కొలతలు:

ఇచ్చట నేనిచ్చియుండు కొలతలనే తీసికొనవలె నను నిర్బంధము లేదు. వారివారి తెలివిశీలుల నుపయోగించినయెడల వాకొలతలను మార్చుకొని వచ్చును. కాని ప్రథమ ప్రయత్నమున నేనిచ్చిన కొలతలనే యను

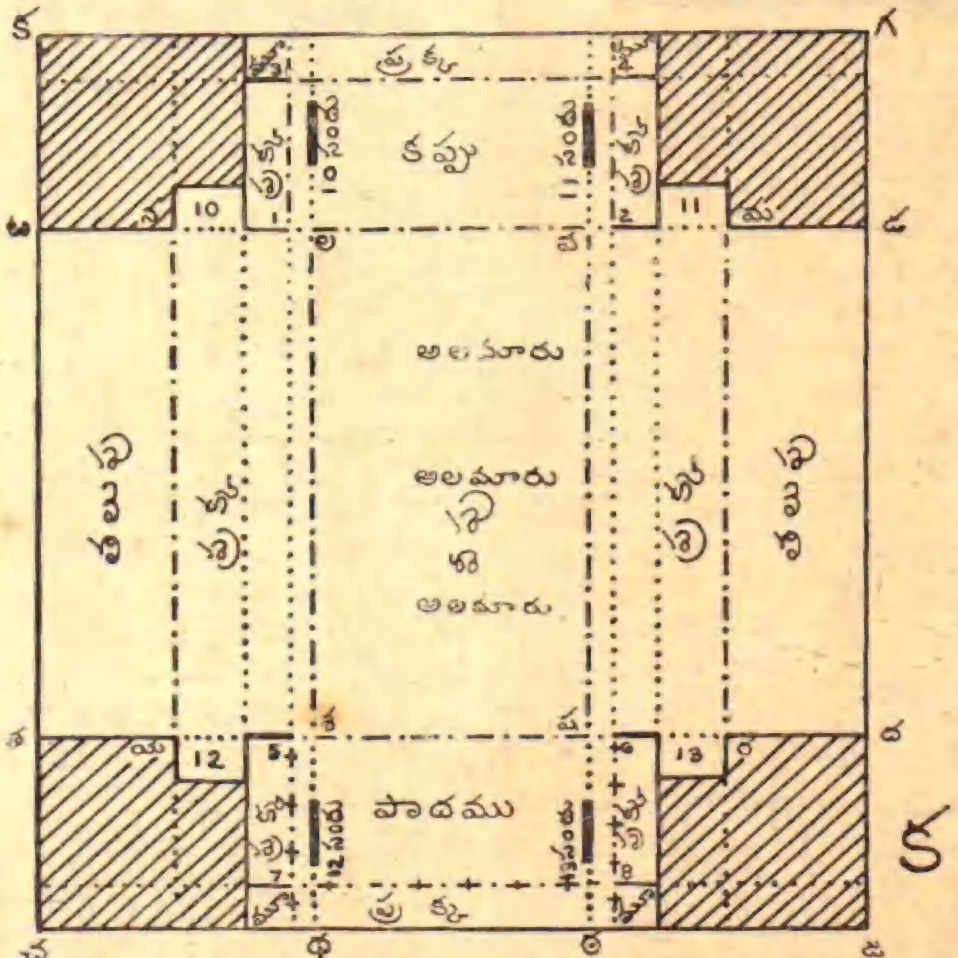
సరించుట మంచిది. పద్దతి రక్కగా తెలిసిన తర్వాత సొంతముగా కొలతల నేర్పాటుచేసికొన చేయవచ్చును. కొలతలీదియైనను ముఖ్యముగా గమనించవలసిన పామాన్యంశములు కొన్ని కలవు. ౧. రెలుపులు చెటియొక్క వెడల్పుకొలతల దీరుబీవు కొలతకు సమానముగా నుండవలెను. ౨. చిత్రము క్ష యందుగల ౧౧, ౧౧, ౧౨, ౧౩ అను అక్షరముక్కులను (flaps) వాటిని చూర్చుటకు గాను చేపియుండు పందులను ఒకే పొడవుగలిగియుండవలెను. మఱియు శ్ ఆమ మూలముండి అక్షరముక్కుయొద్దమారముననుచుచో దానికిగాను చేయు పండు నూడ శ్ నుండి యంతియమారమున నుండవలెను. అట్లు సమానమారమున లేకున్నయెడల వాముక్కుల (flaps) ను పండులలో చూర్చుటకు నీలులేకపోవును. ౩. పొడమునందుగాని, కష్టపండుగాని యుండు ప్రక్కలనూడు వైపులను ఒకేవెడల్పు గలిగియుండవలెను. ఇట్టి ముఖ్యవిషయములను గమనించుచు తక్కిన కొలతలను యిష్టము వచ్చినట్లు మార్చవచ్చును.

వీరువా కొలతలు:

౧౪౪ ఆంగుళముల పొడవును, ౧౨ అంగుళముల వెడల్పును గల క, X, చ, బ అను అట్టముక్కును తీసికొనవలసినది. దానిమీద పెనపంతుతో క, చ అను నిడివి ప్రక్కకు సమాంతరము (parallel) గా ౨, ౧, ౪, ౧, ర, ౪, ౧, ౧, అంగుళముల దూరమున వరుసగా గీత

లను వేయవలసినది. మఱు ౫, చ అను చెడల్పుప్రక్కకు
 సమాంతరముగా ౪౪ ౨౪, ౮, ౨౪, అంగుళముల దూర
 మున వరుసగా గీరలను వేయవలసినది, (చిత్రము ౫.)
 ఈ గీరలవలన వేర్పడిన భాగములలో ట, డ, త, ద అను
 దీర్ఘచతురము (Rectangle)న నుండు భాగము దీరువా
 యొక్క చీపు, తలుపులుగా, వేర్పడును. దీనికి క్రింద
 నుండు త, ద, చ, డ భాగమున దీరువా యొక్క పాదము లేక

చీటయు, పైనుండు ట, డ, త, గ భాగమున కప్పును,
 వచ్చును. పాదమును కప్పును ఒకేకొలతతో జూపబడి
 యున్నది. ట, డ గీరిట్లపైనను త, ద రేఖకు క్రిందను
 ౧, ౧౧, ౧౨, ౧౩ అను భాగములను అరయంగుళము
 చెడల్పున నుత్తించవలెను. ఇందు ౧౧, ౧౧ ముక్కలు
 న, య, రేఖకు లోవైపునను, ౧౩, ౧౩ ముక్కలు మ, ర
 రేఖకు లోవైపునను ఒక్కొక్క యంగుళము పొడవు

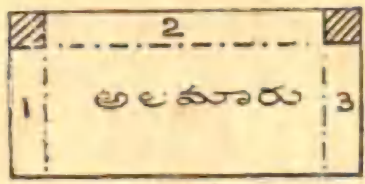

అదుగంట (గాయవలసిన భాగము.
 సగము లోయినకు (గాయవలసిన భాగము.
 వెనుకేత్తక్క సగము లోయినకు గాయవలసిన భాగము
 ఆధార రేఖలు
 కోసి తీసివేయవలసిన భాగము.

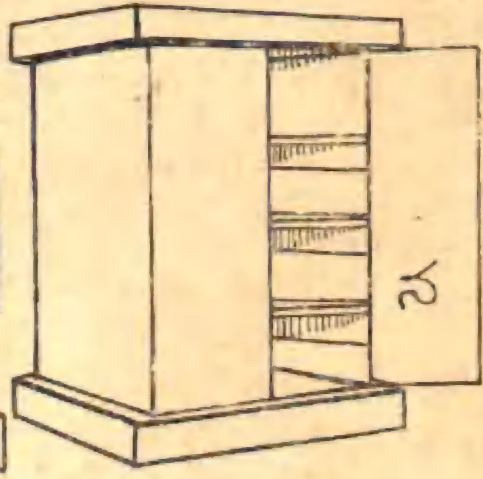
గలిగియుండువలెను. మఱియు నిది నిరుపయోగము నుండి రక్షించు ప్రక్కలను న,ల,య,శ, — వ,మ,న,ర, అను భాగములయందు నుండవలెను. నిరుప ప్రక్కలను మడిచి వప్పుడు వాటి స్థానమునందలి నిటవుగా విలిచియుండుటకై యీ యాముక్కుల నేదేసంఖ్యలతో గుర్తించబడిన పండు లలో దూర్చుటలసియున్నదిగాన నా పండులనుగూడ జాగ్రత్తగా కోయవలెను. శ,న, రేఖపై నుండు ౧౨ ముక్కల శ నుండి రోంతిమార్గమున నున్ననో ఆముక్కులను దూర్చుటలసివ పండును శ,న, అనురేఖపై శ నుండి యదే

కోయవలసినరీతి:

పైవిధముగ చిత్రమువలెను తాపీనమార్గము ననుసరించి వివిధ భాగములను గుర్తించుకొన్న తర్వాతి ఆయా భాగములను క్రిందచెప్పినరీతిగ కోయవలెను. అట్టమువలె వలెనన్న పండులపైన భాగమున గల రేఖపై పడయుమునోకగీర్తనీది దానివలెబడి వాటిగల క త్రిమొనతో నోకల రెండు మారులు, గీచినయెడల అట్ట యొక్క పండుమున పగము లోతునకు దెరును. అట్టపైవైపునకు పండులనెని యెంచెదలతో దానికి వెనుక ప్రక్క కోరవలెను.

త

నిరుపయందు, పీపు, ప్రక్కలు, పాదము, కప్పు, వీటినిన్నిటి నోకేవై నపుడు మడువవలెనుగాన వీటికిగాన వేయవలసిన కోతలన్నియు నోకే ప్రక్క నుండవలెను. పాదమునకును, కప్పునకును గల ప్రక్కలుమాత్రము వేరొ ప్రక్కను మడువవలసియున్నదిగాన వీటికోతలు, పీపు మొదలగు వాటికోతకు కోరవలసిన ప్రక్కగాక రెండ ప్రక్క వేయవలెను. ఈభేదమును ముఖముగా గుర్తించుటకు చిత్రమున నోతచేయవలసిన ప్రవేశములను గుర్తించుచున్నరేఖలురెండురకములుగాజూపబడియున్నవి. (న చిత్రమచూచుడు). తేదలయొక్క చుక్కలమూలమున గుర్తించుచుండు తేఖడు ప్రగమమున వెనకలతో వేయవలయుధారరేఖలను నూచించును. వీటిపైవ, నేకోతయేయరాదు. సాధారణరేఖలు (Continuous line) అడుగుండు గోనువలసిన ప్రవేశముల నూచించు; గొలుగు (Chain lines) రేఖలు పగము లోతు; గోయవలెనని నూచించును. గొలుగురేఖలలో రెం రకము వెనుక ప్రక్క పగములోతునకు గోయవలె నూచించును. ఈవిషయములను చెక్కగా గమని చిత్రమును పరిశీలించుచు కోతలువేయుట మంచిది. పరపడి రేఖోరైవవేసిన నాయట్టముక్క పనికి

దూరమున చేయవలెను. పండుయొక్క పొడవు నునుక యొక్క పొడవునకు సమానముగా నుండవలెను. పండు యొక్క వెడల్పు, అట్టయొక్క పండుమునకు పరియగు వట్టుండవలెను. పాదముయొక్క పొడవు ౫, ౬, ౭, ౮, ౯, ౧౦, ౧౧, ౧౨, ౧౩, ౧౪, ౧౫, ౧౬, ౧౭, ౧౮, ౧౯, ౨౦, ౨౧, ౨౨, ౨౩, ౨౪, ౨౫, ౨౬, ౨౭, ౨౮, ౨౯, ౩౦, అనుభాగము పాదముయొక్క పరిమితియగును. దానికి మూడుప్రక్కలకు ముప్పాతిక యంగుళము వెడల్పుగల ప్రక్కలను గుర్తించియుండుటను గమనింపవలసి వది. ఇదేరీతిగ ౧, ౨, ౩, ౪ అనుభాగము కప్పు యొక్క పరిమితియగును. దాని చుట్టునుగూడ మూడు ప్రక్కలయందు ముప్పాతిక యంగుళము వెడల్పుగల ప్రక్కలగుంపు.

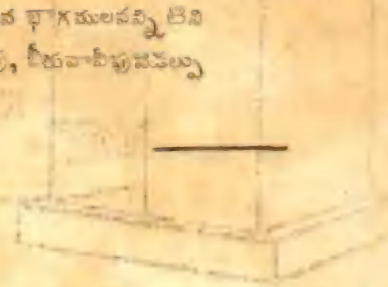
టకు చిత్రమున నోతచేయవలసిన ప్రవేశములను గుర్తించుచున్నరేఖలురెండురకములుగాజూపబడియున్నవి. (న చిత్రమచూచుడు). తేదలయొక్క చుక్కలమూలమున గుర్తించుచుండు తేఖడు ప్రగమమున వెనకలతో వేయవలయుధారరేఖలను నూచించును. వీటిపైవ, నేకోతయేయరాదు. సాధారణరేఖలు (Continuous line) అడుగుండు గోనువలసిన ప్రవేశముల నూచించు; గొలుగు (Chain lines) రేఖలు పగము లోతు; గోయవలెనని నూచించును. గొలుగురేఖలలో రెం రకము వెనుక ప్రక్క పగములోతునకు గోయవలె నూచించును. ఈవిషయములను చెక్కగా గమని చిత్రమును పరిశీలించుచు కోతలువేయుట మంచిది. పరపడి రేఖోరైవవేసిన నాయట్టముక్క పనికి

పోవును. లోపలనుండి బాగ్‌దోగావేసిన తర్వాత
 లావ—వ, మ అను కేళులపై క్రమముగా ప్రక్కలను
 వలచుట. అవి లావ—క, మ అను కేళులపై క్రమముగా
 కప్పవలెను. పాదమును వలచుట. అట్లు మడుచుచున్నప్పుడు
 ఆయాపండులలో నాయాముక్కలను (flaps) మార్చు
 వలెను. పిమ్మట స్త, య—మ, ర అను కేళులపై కేళువులను
 మడుచుట. పాదముయొక్క ప్రక్కలను ౫, ౬—
 ౭, ౮, —౯, ౧౦ కేళులపై వెనుకకుంచి మూ అని గుర్తిం
 చుండు భాగములను ప్రక్కలలోనికి వంచి యతుక
 వలెను. ఈరీతిగ కప్పవలెనది ప్రక్కలను ౧, ౩—
 ౨, ౪, —౪, ౬ అను కేళులపై వెనుకకుంచి మూ అని
 గుర్తించుచుండు భాగములను పూర్వము పాదమును
 గురించి చెప్పిన రీతిగ వదిలివలెను.

అలమారులు:

దీరువాలోవంచి యదుకలసిన భాగములను పిమ్మట
 యదిగిన తర్వాత వలచుచుండవు, దీరువాచీపువెట్టు

వలెను, వెట్టు దీరువాచీపు ప్రక్కల చెట్టువలె
 నుమాచుక నుండువలెను. అట్లుండేవనె అలమారు దీరు
 వాలో నియుడగలగుకాననునముచేయుదీరువాచీపు అలమారు
 లగొడవు. అంగుళములు వెట్టు ౩ అంగుళములు
 నుండువలెను. దీరువా, లోభాగమున వదిలిండుటకు గాను
 పైపరిమాణమునకు బట్టును. మూడుప్రక్కల మాత్రము
 అరయంగుళము వెట్టువ చిత్రము ప్రయోగించిన
 రీతిని గుర్తించుట. పిమ్మట నీ గొత్త, ౩ అను భాగ
 ములను చిత్రము ప్రయోగించుట వలెను. ఇటువంటి
 యలమారులను చూపించినచేసి దీరువాచీపు మూడు
 ప్రదేశములందు నుమాచుక వలెను వలచుట. పిమ్మట
 అంగుళములందును, మూలలందును నన్న విరగని కాగిత
 ములవంటిని దీరువాచీపు పూర్తిచేయవలెను. పూర్తిచేయ
 బడిన దీరువాచీపును న యందు జూపబడియున్నది.

గీ. పు

శ్రీ శ్రీనివాసరావు గారు (కవిత్వ సమితి)

మొయలుకదుపులను మేలిముసుగువెడలి
 గగనసీమంతి నీ కటాక్షములు మెరసె
 నమలిపురి నీలిమేలి వన్నెలవికాస
 ముల వలె వెలింగి నాభావములు నటించె!

‘తల్లి యింటలేనపుడు’

శ్రీ యం. కె. రంగస్వామి అయ్యంగారి ఛాయాచిత్రమ

౪. ‘రెడీ’ (Ready)

శ్రీ అల్లూరి వారాయణరాజుగారి ఛాయాచిత్రమ

కట్ట పెండ్లాట
శ్రీ జె. వీరప్ప స్వర్ణగారి ఛాయాచిత్రము.

దర్శి, దర్శి

శ్రీ జె. వీ. రంగమన్న స్వర్ణగారి ఛాయాచిత్రము.

అర్ధశతాబ్దం.....

బువ్వలూట

శ్రీ జె. వెంకటాద్రిగారి ఛాయాచిత్రము.

(కర్నూలు వద్ద సాంద్రీనదిపై గంటకు ౧౫ మైళ్ళవేగమున
ప్రయాణించుచున్న రైలుబండి)
శ్రీ యం. యస్. కపూర్స్వామి అయ్యగారి ఛాయాచిత్రము.

సూక్తినుధార్ణవ విమర్శనమునకుఁ బ్రత్యుత్తరము

శ్రీ శుక్లవర్ణకార్తికమాసమున వెలువడిన 'భా' రతియందు శ్రీమూతులు అంధ్ర శేషగిరిరావు, వి. వీ. గారు వ్రాసిన ప్రకటించిరిన విమర్శనమును జూచితిని. ఆందులకు నా యభిప్రాయమును విన్నవించికొనుచు న్నాను.

ధర్మవ్యాఖ్య పాపిశ్రుతపాఖ్యానములు ప్రాకరణంబులైన గ్రంథమునకు గొప్ప సేరలు. అట్లుయిన ఈ ప్రాత్ర వర్ణ పాపిశ్రుతపాఖ్యానమునే నేటికిని ననేకులు చిత్ర విచిత్రములుగ రచించి వాటకములఁ బ్రవర్తించుచుండుటకుఁ గారణమేమి? కాళిదాస మహాకవి విరచితమైన యా కాళిదాసమునే పలువురల వ్రాసిరి? మన ప్రాచీన భారతీయవాగ్దేశికాది సకలధర్మములకుఁ గుదుర్చిన రామాయణాదుల గతియేమి? ఇతఁ గ్రంథవాదులు యొక్క యాచిత నియమ విచారితము. గ్రంథవాదులు విషయముచేరి సార్థకమున నేకాది, పుటలసంఖ్యచేతఁ గాదు. కాలికొలెండు, ధేవరువెయిలుకేపరు, ఎక్కువ పుటలు, గిట్టచేరు, మున్నగు నలంకారములు గల్గి, వెనుదెములనంటి సమాసములతోడను, అంశ్యగ్రంథాభిప్రాయబాతీయముల తోడను గూడి వాక్యములు సాంకములుగా లేక, చెట్టి మాటల మాటలైన సాత్త్విక లగ్నియుఁ గ్రోధనియు, గొప్పవనియు, మన విమర్శకుల భావము కాబోలు. వీరి యభిప్రాయము వొప్పున శ్రీవాధాది మహాకవుల గతియేమి కాలంబును? ఇతఁ తైరి ప్రముఖ ప్రాధమ్య అందులకు వీరు నిదర్శనమును జూపకపోయిరి. పోనిండు. కాని, వీరు గ్రంథ పీఠికయందలి నా యాశయములను ద్రోసిపుచ్చి, ముఖపత్ర

మునందలి 'ఉన్న రహస్యకాలము' వాక్యమును బట్టుకొని కసితీర విమర్శించిరి. వీరి యీ పుంతులు నాకు వింతలై తోచెడివి. మఱియు వీరి యభిప్రాయమువొప్పున గద్య లిక్కన దిద్దవలసినదే నీ వీ. వనవర వనముఁ జేయలేదు. ఇక వీరాశేషించిన వాక్యముల మార్పులను గూర్చి యిందుక విత్తరింపుడు.

గ. 1. అపభ్రాతా విప్రేషణ స్వపతి ద్ధరణీతకే,
బలాకాం పతితాం దృష్ట్వా గతపత్న్యై మచేతనామ్
సం. భా. వనపర్యయ.

2. అగ్నిదూతులయు నది యప్పుడ నిశ్చేతనంబై నేలంబడిన. ఆ. భార. ఆరణ్య. పుట. ౧౭౭.

౩. చుండులఁజూచిన నది తత్త్వంబు నిశ్చేతనంబై నేలంబడియె. మా. కు. ౫.

౪. 1. ధర్మంకు ప్రాప్త్యా ప్యాహు స్సాన్య ధ్యాన పదుమార్గము.

* * * *

శ్రుతిప్రమాణధర్మస్సాన్యరితి వృద్ధామశాసనమ్,
సం. భారతము

2. అనిశంబుఁ గీర్తింకు రమరవద్యు లార్జవంబుశేమవ
ఆ. భా. ఆరణ్య. పుట ౧౭౮.

౩. శాంత్యర్జవంబులు గూగురులకు శ్రుతిప్రమ నిర్ధారణమైన ధర్మంబులని పెద్దలు చెప్పుదురు.
మా. కుధా.

3. 1. భగవాన్మహర్షయః స్వాస్థ్యాధ్యాయనిరతశ్చుచిః.

నకు తత్త్వేన భగవత్ ధర్మం వేత్సీతి మమతః
సం. భారతము

2. నీవు కేవలస్వాధ్యాయపరుండవుగాని ధర్మమాత్ముడ
యెఱుంగవు. ఆ. భా. ౧౭౮.

3. నీవు కేవలస్వాధ్యాయపరుండవుగాని ధర్మమాత్ము
డయెఱుంగవు. నూ. సు.

౪. 1. ఉపాలంభ స్వయాత్మ్యక్తో మమనిశ్చేయసం పరమ
సం. భారతము.

2. వీహితోపదేశంబున నాశ్రేయస్సాగ్రసం బయ్యె.
నూ. సు. ౮.

ఆంధ్ర పద్య భారతమువందును శ్రీకృష్ణులవారి
భారతమువందును గల వాక్యసజాతీయతై యొందు
నిదర్శనముగ నుండును.

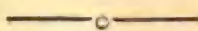
హీనయోని జానుఁడైన పురుషుం డేమి తెఱంగు
వడవడిం బరమధార్మికులలోకంబులు విడయు.

ఆంధ్ర భార. పుట. ౧౭౬. ఆరణ్య.

హీనకుఁజనితుండునవాఁ డేవడవడిధర్మంబుఁ
గాంచునేర్పు శాస్త్రులవారిభారతము, ఆరణ్య. పుట ౬౩౫.

ఇట్టివి చెప్పుటకలవు. విస్తరభీతిచే నే నుదాహరింపలేదు. వలయునని నన్నయ నలవరిత్రముమంచికొని శ్రీకృష్ణులవారి నలవరిత్రమును జూడవలెను. ఇంతకంటె మునెక్కిడుగ శ్రీ శేషునిరొవుపంతులవారికి నే నివరింపవలసియొండదని తలంచి యింతటితో విరమించితిని. శ్రీరావుగారు నెలపు దయచేసిపట్టు రెండు గ్రంథములకును మూలగ్రంథము సంస్కృత భారతమగుటంబట్టి యుగవిశ్రేయమువారి భారతమునుండి నేను గ్రహించిన సజాతీయములను గొన్నిటిని వీరు శ్రీకృష్ణులవారి భారతమునఁ జూచుటచేతను, తెలుగు భారతము వీరి కంటఁ బడకపోవుటచేతను, నాగ్రహణాతిశయై విమర్శనము నకుఁ దొడంగి నాగ్రంథమును విచిత్ర విమర్శనమునకుఁ బాత్రముగఁజేసికొనఁజూచిరి 'యతి విటుఁడుగాకపోవు' టెట్లు అమ్మచుపానీయుఁడే మఱు 'పురాణవకాశ్వతు లే' గని విశ్లేషించు అని చెప్పియున్నాడు. గనుక, శ్రీ శాస్త్రులవారును, నేనును, గవిశ్రేయమువారి నాశ్రయింతుమనిలేని సర్వమూలము కాఁజాలను. విమర్శనమునలెఁగాక, గ్రంథరచయ మిక్కిలి కష్టతరమున కార్యమని మన విమర్శకు లేఁలంగి భాషానేన వేయదురు గాక!

తూర్థా విశ్వనాథశాస్త్రి

మా చందాదారులకు

మా కార్యాలయమునకు వ్రాయు ఉత్తరములు మొదలయినవానియందు తమ 'చందాదారు' సంఖ్య వ్రాయవలెను. లేకున్న ప్రత్యుత్తరములు మొదలయిన వనులను జనువజాలము. చందాదారుల సంఖ్య భారతి కవరుకాగితముపై తమ పిలూనిమునకు ముందున్నది. చందాదారులకు భారతి ౧౦-వ తేది లోపల అందకపోయిన యెడల వెంటనే తపాలావారికిని, మా కార్యాలయమునకును తెలుప గోరెదము.

మేనేజరు, 'భా ర తి'

రూపాన్ని లక్ష్మీబాయి (1835-1857) ప్రతివాది భయంకరం రంగాచార్యులు గారు

అసాధారణమగు సౌందర్యము, పరాక్రమము, ఆత్మగౌరవముగల వీరవానిమణి రూపాన్నిలక్ష్మీబాయి. ఆసౌందర్యము, పరాక్రమము, ఆత్మగౌరవము, అన్నియు సోక భారతమున నవ్యాయునునకు బలియైనవి. బ్రిటిషు పరిపాలనమున భారతీయుల యాత్మగౌరవమునకు స్థానము లేదని యీ యాత్మపరుషురము, ఈబలి, స్పష్టముగ జాటివది. లక్ష్మీబాయి భారతీయస్వాతంత్ర్యయోధులకు నూర్వదిని యైనది.

లక్ష్మీబాయి బాల్యము; వివాహము.

లక్ష్మీబాయి శ్రీ. కే. ౧౮౩౫ సం. నవంబరు ౧౬న తేదీనాడు కాశీనగరమున జన్మించినది. ఆమె చిన్నవాటిపేరు మనుబాయి. తండ్రి మోరోపంత్ అను సోక మహారాష్ట్ర ప్రామాణ్యుడు. ఇతడు కడపటి పీష్వాకును బాతీరావు కొలువులో నుండువాడు. మనుబాయి మాడునాలుగేండ్ల ప్రాయమున నేతల్లిని గోల్పోయెను. వాటినుండియు తండ్రియే యామెను ప్యయముగ పెంచి పెద్దితే పెను. మనుబాయి దివదినము విడువక తండ్రితోపాటు దర్బారునకు బోవుచు నచ్చురుండిన దనుటచే కత్తిపట్టుట మొదలు కలముపట్టుటవరకు గల రాజకార్యముల నన్నిటిని పురుషులతోపాటు బాగుగ నభ్యసించినది.

ఇట్లుండ రూపాన్నిదేశపుకడపటి రాజగు గంగాధర రావు భార్య మరణించుటచే నతడు ద్వితీయ వివాహము నై ప్రయత్నించుచుండెను. మోరోపంత్, బాతీరావు పీష్వా మున్నగువారి ప్రయత్నములన ౧౮౪౨ సం॥ న వివాహము-గంగాధర రావులకు వివాహముయినది. అత్రు వారింటికివచ్చిన తరువాత మనుబాయి లక్ష్మీబాయియైనది

రూపాన్నికగాదాకు కారణము

౧౮౪౬ సం॥న లక్ష్మీబాయికి పుత్రసంతానము కలిగెను. కాని మూడు నెలలు మాత్రమే జీవించి

యా శిశువు మరణించినది. గంగాధరరా వీరులును సహింపజాలక, వ్యాధిగ్రస్తుడైపోయి, తుదకు ౧౮౪౩ సం॥ నవంబరు ౨౧న తేదీనాడు ప్రాణముల వీడెను.

గంగాధర రావుఇంక రెండు శోకాలకు తాను మరణించుననగ, ఆనందరావము సోకచిన్నవానిని పెంచుకొని ఆ సంగతిని తాను తెలియపరచవలసిన బ్రిటిషు అధికారుల కందరకును తెలియపరచెను. తన భార్యను, దత్తపుత్రుని బ్రిటిషు ప్రభుత్వము వారి కప్పజెప్పెను. సంతానము లేనివారు దత్తత గావించుకొనుటయు; ఆనత్తపుత్రుడు దత్తతచేసికొన్న వారి ఆస్తికంఠకు నధికారి యగుటయు హిందూవ్యాయశాస్త్ర సమ్మతములు; చిరామధూతములు నగు భారతీయుల యధికారములై యున్నవి. కాని యావాటి గర్వం జనరలుగా రగు దెల్లానీ ప్రభువుగారికి ప్రేవద్ధతి యవ్యాధ్యముగ దోచినది. సాధ్యమైనంతవరకు, వ్యాధ్యముగనో యవ్యాధ్యముగనో, బ్రిటిషురాజ్యమును వర్ధిల్ల జేయుటయే భారతదేశమున తన పదవి తనకు విధించిన కర్తవ్యమని ఆయన యభిప్రాయమై యుండెను. ఇట్టి యీ బ్రిటిషు రాజనీతికి బలియైన భారతీయస్వాతంత్రరాజ్యములలో, భారతదేశమునందలి ఆంగ్ల పరిపాలన విజస్వరూపమును విస్పష్టముగ బ్రకటిం చు ప్రబలసాక్ష్యములలో రూపాన్ని యొకటి.

దెల్లానీ ప్రభువు వాదము

భారతదేశమున, దత్తతచేసికొను పద్ధతి సామాన్యమైన సుసారులు మొదలొచ్చిని సామ్రాజ్యాధిపతులవరకు నెట్లు వ్యాప్తిగాంచియున్నదో, ఎట్టిపరిస్థితులు దాని కాధారములుగ నంగీకరింపవలయునో భారతీయులను మనకందరకు తెలిపినదిమయమే. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వము గాని, ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము గాని యాచారమునకు వైరుధ్యము జూపలేదు. దెల్లానీ ప్రభువైనను బహిరంగముగ నెట్లు చేయుటకు సాహసించ

వివవాడు కాదు. కాని మొత్తమువీడ ఆయన చర్య మాత్రము నిరంకుశమును ఆయన తిరస్కారభావమును విస్పష్ట మొనర్చుచున్నది. ఝాన్సీరాజ్యము, ఇందూర్ బకోదా మున్నగువానివలె స్వతంత్రరాజ్యము కాదనియు, ఒకజాగీరుమాత్రమే యనియు ఆయనవాదము. జాగీరు అనగా బహుమతిరూపమున అండ్లాయల కడనుండి సరిపా దింపబడిన భూభాగమని ఆయనయభిప్రాయము; అట్టి జాగీరుల వసుభవించువారు సంతానము లేనివారై నప్పుడు వారికి ఔరసులగు ఉత్తరాధికారుల లెక్కను లేకపోవు దురు కాబట్టి, వానిని స్వాధీనపరచుకొనుటకు బ్రిటి షుప్రభుత్వమున కధికారము కలదనియు ఆయన తలంపు. ఇంతేకాక, 1835 సం.లోనే ఝాన్సీ రాజుసంత మున నిట్టి దత్తతయొకటి తిరస్కరింపబడినదనియు, వంశు చే నది తన యిప్పటి (1858 సం. నాటి) దత్తత తిరస్కారమున కుదాహరణముగ నుండవలసనియు గూడ ఆయన వాదించెను.

పై రెండువాదములును నిరాధారములే.

కాని నిజమలోచించినచో డెల్టాసీవాదములు రెండును నిరాధారములేయని లేలను. ఝాన్సీరాజ్యము ఆయన తలచినట్లు జాగీరు కాదు. అది పీష్వాలయధికారము నకు లోబడియుండిన సామంత రాజ్యములలో నొకటి. 1817 సం.న బాతీరావు పీష్వాలయ అండ్లాయలకును జరిగిన ఒడంబడిక ననుసరించి పీష్వాకొంక్షప్రదేశము నాండ్ల యలల ఇతమొనర్చెను. అందు ఝాన్సీరాజ్య మొకటి. ఇట్లా ప్రదేశము తమచేతమైనప్పుడు ఇంగ్లీషువారు ఝాన్సీ మున్నగు సామంతరాజ్యములలో చెంబునే యొడంబడి కల గావించుకొనిరి. ఈయొడంబడికలలోగూడ నెందును దత్తతవిషయము ఎర్పింపబడియుండ లేదు; ఝాన్సీకేవల మొకజాగీరుగ నెన్నడును నుండలేదని దీనివల్ల తేలియు చున్నది. లేరువాటి యొడంబడికలలోగూడ నెన్నడు నది జాగీరుగ నిర్వచించబడలేదు. ఇంక ఆయన రెండవవాదము విషయమున: 1835 సం.న దత్తత జరిగిన సంగతియే సందేహస్పదమని ఝాన్సీయందలి బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారి రెసిడెంట్ తేలిపియున్నాడు. అట్టిచో

వాటిదత్తతను బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు తిరస్కరించి రనియు, ఆతిరస్కారమునే తో నిష్పక్షాదీక యుదాహరణముగ గొనుచున్నాననియు డెల్టాసీప్రభువు వాదించిన నది యెట్టి న్యాయము?

ఝాన్సీ బ్రిటిషువారికి విరోధియూ?

తమయెడఁ ఝాన్సీ ద్వేషము బూనియుండెననియు, నందుచే దానిని నశిపరచుకొనుటకు తమ కధికారముగల దనియు నొకవాదము కలదు. ఇట్టియధికారము ప్రభుత్వ మున కుండవచ్చు. ఏలయు, ఝాన్సీ బ్రిటిషుప్రభుత్వము నకు సామంతరాజ్యముగనుండెను. కాని దీనికి సాక్ష్య మేమి యులేదు. రాణి లక్ష్మీబాయి 1857 సం. నాటి “తిరుగుబాటు”లో చేరుకరకు ఝాన్సీ అంగ్లప్రభుత్వమునకు విరోధిగ నుండిన యుదాహరణ మొక్కటియు గానరాదు. పైన జెప్పిన రాణితిరుగుబాటు దత్తతతిరస్కారమునకు తరువాతి సంఘటనయే. ఇట్టిచో నీ తిరుగుబాటుకు కారణ మెవ్వరు? ఝాన్సీ అవిధేయత వాని నాండ్లాయలు నశి పరచుకొనుటకు కారణ మెట్లు కాగలదు?

“సిపాయిలగు బాటు”; లక్ష్మీబాయి

ఎట్లయినచేమి, ఝాన్సీ రాజ్యమును విశిషరచు కొనుగించుమున డెల్టాసీ దృఢనిశ్చయముడై యుండెను. ఈ సందర్భమున రాణి లక్ష్మీబాయి దత్తత చెల్లదగునని బ్రిటిషుప్రభుత్వమునకు చుంపుకొనిన విజ్ఞప్తులన్నియు నిష్ఫలమౌచుచున్నవని తేలివచ్చింది. ప్రత్యేకముగ తమరే తమ ఈయనాయమును ప్రతిఘటించి నిలచుటకుదగు సామర్థ్యము ఝాన్సీకే లేదు. ఒక్క ఝాన్సీకే కాదు, భారతదేశమందలి మరియే రాజ్యమునకును లేదు. ఇంక డెల్టాసీ ఆత కడమేమి?

ఇట్టి బలవదాక్రమణములు — “దత్తతచెల్లదు” చే ముగిగాక, మరియేకారణమున ననుగత—ఆ కాలమున ఎన్నియో జరిగెను. ఇవియే భారతీయరాజ్యము లనేకములు ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమునకు ద్వేషము పూనుటకు కారణమైనవి; 1857 సం. నాటి “సిపాయిల కలహము”నకు ప్రధానకారణ మైనవి. ఝాన్సీలక్ష్మీబాయి మొదట నీ

“కలహము”లో తీర లేదు. కాని, కుదకు సంపూర్ణ ముగిసిరాక
 జెందవలసి వచ్చినప్పుడు దాయభీమానవతి, మార్కండేయమం
 పని సామ్రాజ్యమే యగుగాక, దాని యన్యాయమునకు
 తలపంది ప్రణమిల్లుచాలక పోయినది. అక్కగౌరవమే
 యా సమయమున లక్ష్మీబాయి చూర్తియై నిల్చినది.
 భారతస్వాతంత్ర్యయుద్ధమున లక్ష్మీబాయిహృదయము

తెను. యుద్ధరంగమున నామె పరాక్రమము, మైత్ర్య
 చాలనము విషయమున నామె ప్రకటించిన చాకలికము
 శ్రేణువుల ప్రశంసలకు గూడ పాత్రయై నది. ఆమె
 రాజ్యమును పాలించిననాటి పరిపాలనామర్మమును
 అంగీకరింపక తప్పలేదు. కాని వారికి రఘాస్నీ
 రాజ్యము నవపారింపకయు తప్పలేదు!

రఘాస్నీ లక్ష్మీబాయి వార్షికోత్సవములు

యగు గాకిచ్చ శేషబామమ్మ లక్ష్మీబాయి పాత్రధారిని ప్రశంసాపాత్రముగ వర్ణించెను. ఆమె రఘాస్నీ
 జోలను సంగక్షిండువృత్తమున, బంగారుపతాకమును బహుమతిగా స్వీకరించుటయు నిందు గానవస్తు.

అంగ్రజాధీశమునందు పెక్కు-వార్లు కీరనాదీమణి, లక్ష్మీబాయి వర్ణించి జయప్రదముగ జరుపబడెను. రాజు
 మహేంద్రవరమున దీ యుత్సవమున భాగ్యవంశీ లక్ష్మీబాయి నాటక మొకటి యాచించిరి. 12 రోజుల కన్న

౧

ఆ మెరుపుకన్నె నా ప్రియురాలు, ఆమె
చంచల దృగంచలముల ఛాయలందె
నే విహరింతు, నామె కెమ్మోవి గాయు
లేత వెన్నెలకొరకె యర్పింతు నా స-
మస్త జీవితమును ఆమె మధురమధుర
భావణములకొరకె నే పలవరింతు.

ఒక్కచుక్కేని లేని యాయుగరాత్రి
నీమహానీరవాంఘికారామనస్య
వాటికల భయంకర వజ్రపాత నిలిక
నిస్వనముల నున్నత్త నియతినోడ
నామె కొరకె యస్తేపింతు నామెకొరకె.

౨

ఆమె నీలాంబుదాల ద్యోయూనమునకె
ఈపిపాసార్తు నన్ను కేలెత్తి పిలుచు
కలలనేని అందని ఆమెకరమె కోరి
యుగయుగాలెల్ల చెయి చాతునూర్ధ్వమునకు.

మరణ దేవినిశ్వాసభూమ్యమ్ము లలుల
క్రమ్ముకొని వచ్చు నీతిమిరాల తెరల
జీల్చుకొని వచ్చి నా దేవి చిరవియోగ

భార మేనాటి కేనియు బాపుననుచు
ఎన్ని నిశలేని యిట్లే కృశించిపోదు.

౩

ఆమె ప్రోజ్వలాంబరవీధులందె నిలిచి
ఎదురుకని నాకొరకె విలాపించు నేమొ
శ్యామికాప్రవర్తనుడ స్వేచ్ఛాదర్శి
తేవితుడ నెట్లు జలదాల చేరగలనా?

౪

శశికళాతూన్య మానాటి శరవీర
మః. ఫాల నాసఖిత్రపామధురమూర్తి
నాపరిష్కర్త మెడలి యనంతవీధి
మొయిలు తెరలలో మాయమై పోయె డా
అదియె మొదల ఆమె ఈవిషాదార్ద్రజనుని
తృణకుటీరమ్ము చేర నేతేర దచట
ఏతెగని శృంఖలాల బంధించినారొ
ప్రేమరాహస్యమేని గుర్తింపలేక.

౫

ఇరుల ఛాయల మిణుగురే మెరయనిను
హృదయరాజ్ఞిగా యని పగువెత్తిపోదు
విరతిలేని ఈచీకటి వెదుకులాట
ముగియ దేమొ కల్పాంతాలె ముగియుదా?

హిందూ విశ్వవిద్యాలయము వారి
స్త్రీలకళాశాల

నెలకు పేయియాపాయింట్లు తక్కువ. ఈ కళాశాలకు
మరి వేరు రాబడి లేదు.

(రామానుజ చాటర్జీగారి ఆంగ్లమునుండి)

జాంబాయి వివాహియగు పేర్మూర్ రాజ్ భా
టేగారును, అతని తోబుట్టువునుపూర్ణ పేర్మూర్తికామ
దాసున్న పేర్మగోపాల్ దాసున్న కాశీలోని హిందూ
విశ్వవిద్యాలయమున స్త్రీలకళాశాల యొక్క స్థాపించు
టకు గాను రెండులక్షల యేబదివేల రూపాయల మహా
దానము చేసిరి. వారికోరికలు కార్యరూపము దాల్చు
టకు మధ్య కొంత ఆలస్యమయ్యెను. ఇందునలన అనిధికి
పడ్డి ముప్పదినాలుగువేల రూపాయలు చేరెను. ఈ ధర్మ
ముయొక్క మరలు లిది:—

౧. పాఠశాల గదులు, విద్యార్థినుల వసతిగృహము
మొదలగు కట్టడములకై ఎనుబదినాలుగువేల రూపాయలు
ఖర్చు పెట్టబడెను. మిగిలిన రెండులక్షలు నల్లైదుంచి దాని
నుండి వచ్చుచున్నవలన కళాశాల నడుపవలెను.

౨. కళాశాలలో విద్య నుచితముగ చేప్పవలెను.
వసతిగృహమున విద్యార్థిను లాండంగదులకు అడ్డపుచ్చు
కొనరాదు.

౩. ఈకళాశాలను స్త్రీలే నడుపవలెను. ఇందు
పురుషుల ప్రవేశమున కేమియు నవకాశ మండరాదు.

ఈ కట్టడములకు లక్షరూపాయలకు పైగా వ్యయ
మయినది. మిగిలిన మొత్తమునుండి వచ్చు పడ్డితన కళా
శాల, వసతిగృహము సాగుచున్నవి. ఈ పడ్డిసొమ్ము

స్త్రీల కళాశాలాధివనము

విశ్వవిద్యాలయము వారినెలకు నిరుపది యేకర
ముల మేర ప్రాకార మున్నది, ఆం దీకళాశాలను కట్టించి
రి. ఈ కట్టడము రెండవేళ్ళు గలది. శ్రీమతి భాగ
మున విద్యార్థినుల గదులున్నవి; మేవమీద భద్రగను
లేర్చువలసివరి. నేల బాగుగా యెత్తుచేసి కట్టినవగు
వలన విద్యార్థినుల గదులు తేలికైనవి, విశాలముగను
నందిగాలియు వెలుగును వచ్చుచున్నవి.

ప్రస్తుతము కళాశాలలో నలుబదిమంది విద్యార్థి
నులు కలరు. అందు ముప్పదియేడమంద్రు కళల
(Arts) ఇద్దరు శాస్త్రములను (Science) ఐదువును
న్నారు. శాస్త్రములను చదువువారిలో నొకరు యం. ఏ.
సీనియరుగాను, నొకొకరు బి. ఏ. జూనియరుగా
ఉన్నారు. కళలు నేర్చుచున్న ముప్పదియేడమంద్రు
విద్యార్థినులు నీదినగీతీని విధింపబడి యున్నారు:—

యం. ఏ. జూనియరు 12
,, ,, సీనియరు 10

లి. ఏ. జూనియరు	5
,, ,, సీనియరు	4
యస్. ఏ. జూనియరు	4
,, ,, సీనియరు	1

వ్యాయాసాదిపరీక్ష (మొదటియేడు) ।

పీరిలో నంగ రాష్ట్రమునకు 18 గురు, సంయుక్త పరగణాలు చీహనునకు 12 గురు, పంజాబునకు 3 గురు, బొంబాయిరాజధానికి 6 గురు, మద్రాసురాష్ట్రమునకు ఇద్దరు, అస్సామునకు ఇద్దరును చెందినవారు.

ఈ విద్యార్థిమండలం ఏడుగురు వివాహిణులు, ఆరుగురు వికలమృతులు, లిక్కిన ఇరువదియేడుగురును కన్యలు. అందుకు పదునాల్గేండు దాతినవారే. ముగ్గురు విద్యార్థిమండలం పిల్లలరెల్లులు. వారిలో నిద్దరు తమ చిన్ని కుమార్తెలతోపాడ విడిటి పసితిగ్గుకాయననే యున్నారు. ప్రస్తుతము విద్యాలయములో కళలకు యథ. ఏ. జూనియరు సీనియరు లెక్కలు మాత్రము నడుపబడుచున్నవి. ఆ పైతరగతులవారును, శాస్త్రవిద్యార్థిమండలము, పురుషుల లెక్కలకులే పోయి వదువుచున్నారు. ఈవిధముగ ప్రస్తుతమునకు విద్యాబోధనముమాత్రము చాలసరకు మిశ్రముగ నేయున్నది.

కళాశాల ప్రాకారము లోపలనే విద్యార్థిమండలం పెన్నిమ, బాదోమింటను, బాస్కెట్ బాలు అను బంతి యాటలు ఆడు కొందురు ఇదికాక, వారు రెండుమైళ్ల పొడవును ఒకమైలు వెడల్పునుగల యీ విశ్వవిద్యాలయ విశాలస్థలమున నెచ్చటికైనను సీకారుగా నడచిపోయి రావచ్చును. వారికి బాణకర తిప్పట, మల్లయుద్ధము నేర్పిన బాధ్యతయుగ నుండును. బోలోగా సంకాసమున వామకలోనున్న చేతియందును కొన్ని స్త్రీల ఆటలు కూడ వీరికి నేర్పిన వాగున నుండును.

పట్టామునకు కొంతదూరమున నుండుట వలన వీధిలము పొగ, దుమ్ము, ముట్టి, కళ్ళలములేక కుర్రముగ నున్నది. ప్రశ్నకుమహాలపవనపును విద్యార్థిమండలం ఈత, నువ్వుపుస్వారి, నుపాకులు మొదలగునవికాల్పుట ఇత్యాది విద్యలను నేర్పుటకేర్పాటులను చేయవలయునని, విశ్వ విద్యాలయోపాధ్యక్షులుం పంశిత మననమోహనమహావీరు గారు లెలంచుచున్నారు. ఆటస్థలమునం దీయన్నివ్యా యామములకును వలయునంత బాగా యున్నది.

ఈ సంస్థయొక్క కొన్ని ముఖ్యమైన బాధ్యములు, లక్షణములును గుర్తింపబడినవి.

కళాశాల, పట్టామునంశీ దూరముగను, విశాలమై ఆకొంగ్గు కరమైన స్థలమునను వెర్సింపబడుటవలన విద్యార్థిమండలం స్వేచ్ఛగ విహారింపవచ్చును. ఇది కరీర మన స్వాస్థ్యముల కెంతో తోడ్పడును.

ఇప్పటి విద్యార్థిమండలం భారతదేశములోని వివిధ ప్రాంతముల నుండియు వచ్చినవా రగుటచేత వారి యందు సంబంధిత రాష్ట్రీయ భిక్షానములు, సత్కారాద్యములు తోలనిపోవును. వారివారి దేశములందరి నుంచి సంస్కారములను ఆచారములను వారు కోలుపోషకయే విశాల బాతీయ

ఉపాధ్యాయులు-విద్యార్థిమండలం

బెంగాలు కెమికల్స్ వారి 3 దివ్యోపధములు

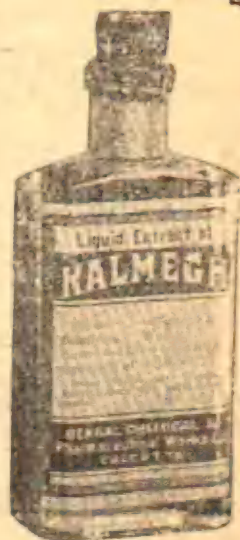
ఆక్స్ ఫోస్ ఫోస్ కాంక్

ఆక్స్ ఫోస్, మంచునీ
మొదలైన ఉదర సంబంధ
మైన వ్యాధులకు దివ్యోప
ధము. నిత్యము భోజనానంత
రం నేవించిన కలరా లా
నీయగుచు కాపాడుగలదు.

వికోటిస్ బిల్లులు

ఆక్స్ ఫోస్ కాంక్ వలన బరులు
తయారైనది. ఒకటి నేవించినచేతనే
బాధ నివారణమును.

లిక్విడ్

ఏక్స్ ట్రాక్ ఆఫ్

కాల్ మెగ్

లివిర్ సంబంధమైన వా
ధులకు నుణమివ్వగలదు.
దీనిమాడ నేవించుదగినది.

బెంగాల్ కెమికల్ అండ్

ఫార్మాక్యూటికల్ వర్క్స్ లిమిటెడ్, కలకత్తా.

శుభ మైన ఆ భ రణ ము లు

రాజోపు వివాహముతువునందు స్వంత ఉపయోగమునకు లేక బహుమతి నొనగుటకు మిక్కిలి తగిన ఆభరణములు. మేము హిందువు లగుటచే మిక్కిలి మేరుకము ముఖ్యతలో మచ్చలులేనివే మిక్కిలి జాగ్రత్తతో యుపయోగించుచున్నాము. అందుచే దీనిని ధరించుటచే గలుగు ఫలితములను పొందుటయు, వృద్ధిగాను, పౌఖ్యముగాను, భాగ్యవంతులుగాను నుండురు.

మేము దీనిని నిష్కపటమైన నేవయందు గ్రహించుచున్నాము. మేము మా తాతా దారుల కొనగు తృప్తియందే మా వ్యాపారముయొక్క విజయము గలదు.

ప్రతి అమృతప్రేమతోను మా మణుల శ్రేష్ఠతకు పూచీనిచ్చుచున్నాము.

మా కంపెనీ కిస్ సంవత్సరములనుండి నిలుకడగా పనిచేయుచున్నది. ఇండియా, బర్మా మున్నగు స్థలములందు సమృద్ధిమునకు సుప్రసిద్ధమైనది.

సురాజ్ మల్ లల్లూభా య్ అండు కో.,

బంగారు, వెండివస్తువులు తయారొనర్చెడినారు,

313, ఎస్ప్లనేడ్, మద్రాసు

మా యితర ఆఫీసులు:

బొంబాయి, కలకత్తా, రంగూన్, తిరిచినాపల్లి.

859, కలకత్తా

12, లాల్ బహాదుర్

184, మొగల్

185, బిగ్ బహారు

ఆవడి ఆరోగ్యశ్రమము

మరద గలయెత్తును, చిక్కనిపీడిలును, పచ్చనిబయళ్లును, నిర్మలమైనవీరును, ఇసుక చేలయును గల్గి ప్రప్రదేశే మెలను నివాసయోగ్యమై ఋష్యాశ్రమముతోలు వీరదేశము మిక్కిలి ఆరోగ్యవంక మైయున్నదని డాక్టరు ముగ్గు మొదలగు ప్రకృతిశాస్త్రవేత్తలు హెచ్చుగా తనియాడియున్నారు.

డాక్టరు ఆ. లక్ష్మీవతి,

బి.ఏ., ఎం.బి., పి.ఎం. భిషగ్రంథు, మేనేజింగ్ డైరెక్టరు,
19, హోనుకోడు, మదరాసు అని ప్రాయచలెను.

బసవపురాణము వెలరు. -౩-౦

గ్రంథకర్త:—పాల్కురికి సోమనాథకవి పరిష్కర్త:—వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు.

పండ్రెండవశతాబ్దమున వెలసిన శైవమత ప్రతిపాదకమగు ద్విపదకావ్యము. ఇందు శైలి మతోద్ధారకు డగు బసవేశ్వరునియు; తత్పూర్వులు, తత్సమకాలీనులు నగు శివభక్తులయు చరిత్రములను సరసముగను, పాఠకులు మనసుకరగి తన్మయులగునట్లుగను కవి వర్ణించినాడు. గ్రంథమున మృదుమధురము లగు జానుచెనుగు పలుకుల జాలువార్చి రచనమున ముద్దులు గురిపించినాడు. గ్రంథము భిన్నభిన్నరాష్ట్రములకుకెందిన పెక్కు తాళపత్రమాతృకలతో సరిచూచి పరిష్కరింపబడినది. పాఠాంతరములు సూచింపబడినవి. పరిష్కర్త రచియించిన అమూల్యమగు పీఠిక (129 పు.) యిందుగలదు. ఆకాలపు టపూర్వసారస్వతచారిత్రకవిశేషముల లెక్కను మిక్కిలిగ నందు పరిష్కర్త యేర్చికూర్చినారు. ఆధునిక కవికుమారుల కిది యత్యంతోపకారకము. విలాసము:— ఆంధ్రగ్రంథమాల, 7, తంబు శెట్టిపీఠి, మద్రాసు

దోమలబాధను తప్పించుకొనుట కుపాయము
హాయిగా ముఖ్యము పొందుడు, మంచిఆరోగ్యము
గలుగును. ప్రపంచమునకు వచ్చి కల్గిన దా

దోమ తెరలను

కొనుడు. గట్టి అద్దకములచే తయారొవర్చబడినది.
అందుగా తయారొవర్చబడినది.

వైద్యులు:—

పాదుగు, బెడల్యు, ఎక్కు, యెర్రుగడ్డు, నల్లచెరుగు, 6 అ. 8 అ. 4 1/2 అ. దు. 5. 8-0 దు. 6-8-0
6 ,, 4 ,, 4 1/2 ,, ,, 6-8-0 ,, 7-2-0
7 ,, 8 1/2 ,, 5 ,, ,, 7-10-0 ,, 8-6-0
7 ,, 5 ,, 5 ,, ,, 8-4-0 ,, 9-8-0

వ్యాధిని ఉచితం. పోస్టల్ ప్రశ్నకం.
పత్రికాపత్రములకు అందరిచ్చిన 24 గంటలలో
తయారొవర్చి పంపగలము.

Sole Agents:—The Union Trading Co.,
166, Harrison Road, 5, Calcutta.

ఇలాంటి అన్నియు మీకే బాం !!
తత్వ త్రిమిత్యము-త్వరవడుడు

ఇందులో
తొందరచేసిన
అంగారు రిప్టు
వానిది 8-8-0
అటు కొద్దిగా
రికీలక తయారే
యోరము, ఒక
త్రైవిధము ఇ
వాయుగా పం
పబడును. అ
న్నియు చిత్ర
కాలమునున్న
టకు, సరియైన
కాలమునాపు

టకు పూచీసివ్వబడును. ఆకాశంగము గలగకుండుటకై
త్వరపడుడు. బహుమతులు మిత్రముగానే యివ్వబడి.
దీని పూర్తివివరములు ఇంగ్లీషులోనే వ్రాసి ఆర్డరును
తీసివదిలొనరునకు పంపుడు.

THE LONDON WATCH Co.,
Dept. No. 8. 2, Armenian St., Calcutta.

మలేరియావల్ల గలుగు నివృత్తున

మలేరియా వచ్చిపోయినపిమ్మట, రక్త
మంతయు మలేరియా క్రిములచే ధ్వంసమై
బలహీనత ఏర్పడును. మరల క్రొత్తరక్తము
చేకూరినగాని బలారోగ్యములు చేకూరవు.

సేనటోజను నేమిదు లేద నారంభించ
కూడదు ?

సేనటోజను జగద్విఖ్యాతిగాంచినటానికే.
శరీరబలమును చేకూర్చుటకు, రక్తస్ఫుర్ణని గలి
గించుటకు వలసిన పదార్థము అన్నియు యిందు
చేరియున్నవి.

కొద్దిరోజులు సేనటోజను నేమించినపిదప
బలహీనత, నివృత్తున యివి అన్నియు తొలగి
పోవును. నరములపుష్టి, శండపుష్టి చేకూరును.

SANATOGEN

మంచి టానిక్ ఆహారము
తేమిస్తు లందరివద్దను బజారు లన్నిటియందును
దొరుకును

సేనటోజను చేతులతో తాకబడదు (3)

శ్రీమతి సలిసీ తూర్ ఖుడ్ కన్య

[జి. వెంకటచలం గారు 'హిందూ' ఆంగ్ల

సచిత్ర వారపత్రిక (౨౪-౧౧-౧౯౨౯) లో

[వాసినదానినుండి]

'ఈమె ఒక అభివృద్ధి కళాపాఠశాలకు, బొంబాయివాసియును శ్రీమతేంద్రవాణ్ తూర్ ఖుడ్ గారి వీరైక పుత్రి. ఈమె తాతగారు ప్రసిద్ధిచెందిన పంపు సంస్కృతయు బొంబాయికి మొదటి హిందూ షిఫ్ట్ వన దా. ఆత్మారామ్ పాండురంగ తూర్ ఖుడ్ గారు. ఈమె తల్లి వంక వారు పూవాకు చెందిన చిట్టాంగర్ వంశీయువారు. వారు విద్యావంతులు, భవిష్యులు. ఈమె పూవాయందు ౧౯౧౧లో జన్మించినందున ఇప్పటికి పదునెనిమిదేండ్ల వయస్సుగలది. ఈమె చిన్నతనమున తాతగారి యంక మున పెరుగుటచలన యతని చైవధర్మీయు నీతినియును ములు నలపడినదయ్యెను. పౌరదర్శిపాఠశాల లగుట చలన కట్టుబొట్టుజాట్టు-పీనియందు అందముకొఱుట ప్రయత్నించును, బాహ్యరూపమున ప్రాపంచిక విషయముల యం దాదర్శమున్నట్లు కనబడుచున్నను, ఈమె 'నీటియం దలి కమలము' వలెపెరిగి 'కాశ్యపము నిత్యముననరాని కొఱుకు' జీవితమును గడపవలెననుచుండును, మంచితకపు కళాభిలాషులకుండుదను కోరికలు, నగనములు నీమెయం

దున్నది. 'మంచి నాట్యకత్తెను, ఉత్తమ తరగతి చిత్ర కారిణిని, అద్భుతమగు నాయకురాలను, జయప్రదమును నట కురాలనుకావలెను అని నా ఆశయిని యామె చెప్పును.

'మృచ్ఛకటిక'మును తూద్రకరాజకృత-ప్రాచీన సంస్కృతనాటకమును నీనీమా బొమ్మలరూపమున తెంప గూడునందు శ్రీ యమ్. భవానీగారు రాయారుచేయించిరి. ఇం దీకన్య తొలిసారి సినిమాకొఱుట వేషముదార్చి నటించినది. 'షిరాజ్'అను తాజ్ మహల్ సంబంధమును కథను తెల్పు ఫిల్మ్ కందు పాల్గొన్న నీజాషీ రామా రావుకన్య ఇందు ముక్తిపాత్రయను వసంకేసే భూమికను దార్చినది. ఈమె చెలికత్తెయను మదనికభూమికను నలిసీకన్య దార్చినది. ఇం దీమె చక్కని రూపముచలనను, లాలిత్యముచలనను జయప్రదముగ నెగ్గినది. సామూహ్యము లజ్జయు నీమె పామ్ములు. మనోహరమును రూపలాహర్య మీమెకు గలదు. విరాడంబరమును నామె భక్తిభావమును భగ్యప్రకృతియు నిండుకు తోడై యామె నాకర్షణీయ ముగ చేయును. రాజపుత్రస్థావమునకు చెందిన యశోక్తి విారాబాయి గావమాధుని నీమె యారాధించును. ఆమె కీర్తనల పాడుచుండును. తాను చుర్రాష్ట్రీదేశీయవను చెందిరిదాన వను స్వాధీనమన మీమె కుండుట ఉచితమే. పిదువను శివాజీయం దీమెకు భక్తిగౌరవములు గలవు. భారతీయ బుషిమామల యం దీమెకు సవలేని భక్తి. ఈమె భగవద్గీతను నిరంతరము చదువుచుండును. ఈమె చే సిన రూపచిత్రములును, ప్రకృతిచిత్రములును యింతరరకు సరళర లాలిత్యము సామూహ్యము లేక మోటురూపమున నున్నను, అవి ఈమె ప్రకృతిని భగవో పరికిరించి యానం దించునదని చెప్పింపగలవు. అన్నిటికం టెను ఆరాధనం ప్రదాయ గౌరవములు గల హిందూ కుటుంబమునకు చెందిన యామె తన న్యబంధుమిత్రుల యువ్వములకు న్యతిలే కముగ, వారిసందర్శన కాదని వైర్యముగ నీనీమా నటన యందు ప్రవేశించుట యా ఘనును కోమల సన్నిభగాత్ర యగు సుకుమారవతియం చెన్నుకొనవలసిన నగుము.'

శ్రీ పరంజిపైకన్య శ్రీ మాలతీకేల్కరునది

విదేశములకే ఆధునిక విద్యాబోధన విధానముల పర్యవేంది మాంటిస్సోరీ డిస్టామాల వండికొని భారతదేశమున కీమధ్యనే తిరిగి వచ్చిన అనమాయ పరంజిపైకన్యయు, శ్రీమతి మాలతీకేల్కరునదియు.

నీతాబాగూమల్ నర్ సియాన్ కన్య

వి.వి (కలకత్తా), డి.టి.సి. (గ్లాస్కో), యు.ఎస్.సి. (లండన్), యు.ఎస్.ఆర్. ఏ.యస్ (లండన్) ఈమె యూనివర్సిటీ ప్రొవెరాబాదునందు పురపాలకసంఘమువారి విద్యాలయముల కార్యవిర్యహాతాభోద్యోగ నియమింపబడెను.

శ్రీమతి వి. ఐ. పార్వతిగారు

శ్రీ యన్. బి. తంవిగారి నది

మనమోహినీ జుట్టికన్య

ఈమె ప్రొవెరాబాదురగకులను చదివి ముగించినది. చెన్నపురమున కళాశాలాధికరగకులయందు యుక్తుట కీమె కీమధ్యనే కొచ్చిన్ ప్రభుత్వమువారు సంస్థానములెరప్తన ఒక ఉచిత విద్యార్థివేతనము నిచ్చిరి. కొచ్చిను సంస్థానమునుండి కళాశాలలో చదువునచ్చిన మొదటి ప్రొవెరాబాదురగకులైనది ఈమెయే.

ఈమె మధ్యరాష్ట్రములకు గవర్నరుగా నున్న శ్రీహేద బలవంత్ తంవిగారి ఛార్జమునకి, మోహామల్ వం దీమధ్య జరిగిన మధ్యరాష్ట్రముల మహిళా మహాసభాధ్యక్షురాలుగ నుండెను.

ఈమె లాహోరులోని ప్రకళాశాలకు చెందినది. అచ్చట గిన సకలవంతులు విద్యార్థి సభకు ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షురాలు నుండెను.

ఆంధ్రాభ్యుదయము

డి. వెంకటస్వామి గారు

వీరు రంగూన్ ఆంధ్రమహాజన సంఘమున గౌరవ్యులు. బర్మా కాసనసభ యందు కార్మిక ప్రతినిధిగా మన్నారు.

శ్రీ జే. వే. నారాయణ్ మూర్తి గారు

నవంబరు 23 వ తేదీనాడు రంగూన్ పత్రికామున జరిగిన ప్రథమ బర్మా ఆంధ్రమహాసభకు కా. నాగేశ్వరరావు పంతులుగా రథ్యక్షుర వహించి యుండిరి. వీరికి గొప్ప సన్మానము జరిగెను. బర్మా జే. వే. నారాయణ్ మూర్తి ములను సేకరించుటకు వీరికి కానుకలుగ నిచ్చిరి. వీరు నవంబరు 15వ తేదీనాడు చెన్న పురమున స్త్రీ మరక్క-పెల్లి 20వ తేదీనాడు మరలివచ్చి చేరిరి.

మానె పాసకాలురు

వీరు నంటూరు జిల్లా చీరాలలో వర్తమాలు పురపాలక సంఘాధ్యక్షులు. ఆపురమున ముగ్గురితో హైస్కూలు నిర్మించుటపగాను 20 వ రూపాయలు దానముచేసిరి.

శ్రీ మేజరు శంకరకాశ్రిగారు శ్రీ సి. వి. చలపతిరావు

అస్సీయోడేకేపు ముఖ్యపట్టామగు వియన్నాలో ఉన్న ర వైద్యరిద్య వర్ధిలంప వెడలిన ఆంధ్రులు: మేజర్.టి. శంకరకాశ్రి గారు, వి.యస్.యస్. శ్రీ వి. చలపతిరావుగారు, యల్.యస్.పి. చెండవవారిది రాజమహేంద్రవరము. శంకరకాశ్రిగా రీరుద్యనే భారతదేశమునకు తిరిగి వచ్చిరి.

కలగూర గంప

ప్రతిరాష్ట్రము

సులువుగా తొందరగా పన్ను నూలు పడుతున్న రాష్ట్రము; (Automatic Charkha) దానిని తయారుచేసిన శ్రీ ఇబ్న్ బిన్ కర్నూన్ దాస్ సలాత్ గారు

డా॥ యస్. వి. తంబియ్య

పూర్వ మొకప్పుడు వ్యర్థాజ్యవాదాదిగ మండిన నీ రిపుడు మధ్యరాష్ట్రములను తాత్కాలికముగ గవర్నరు పదవి ఇధిష్ఠించియున్నారు. దీహరు, ఒరిస్సానులకు గవర్నరుగ మండిన కీ. శ్రీ. సిన్హాగారు మొదటి భారతీయుడు. రెండవది నీరికే యట్టిపదవి లభించినది. నీరి పూర్తికేరు శ్రీపాద బలమంత తంబి యందురు.

నర్ జాన్ ప్రసాద్

చెన్నరాజధాని కొత్తగవర్నరు

వసంబరు ౧౨వ తేదీన చెన్నపురి విచ్చేసి గ్రౌర్ గవర్నరు పదవిని స్వీకరించినారు.

ANDHRA PATRIKA

వి. యస్. తిమ్మ

మార్గశీర్షలోని కళాశాలలో పాఠ్యము లగు తమ్మ వెంకట సాంబయ్య గారు. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము

నందు ఏప్రిల్ పరీక్షలలో బి. యస్. డి. తరగతియందు పదార్థవిజ్ఞానకాస్త్రమునందు ప్రథమస్థానమున నుత్తీర్ణులగువారికి 60 రూపాయల బిల్డింగ్ బంగారు పతకము నొసంగుచుండుటకై 1,500 రూ. దానము చేసిరి.

డా॥ కిర్లా

రాజ్ పు లాహోరుకాంగ్రెసున కావ్యవసంఘా ధ్యక్షులుగ నెన్నుకొనబడిరి.

ప్రాచీనకాలపు క్రూర శిక్షా విధానములు

మహా దాదాశివమహర్షిలు గల పంచమబ్రహ్మవిద్వాంసుల సేవీరీంద్రులను తీరమన "తైత్తిరీయ" యొక బంధరాత్రినై నొక కోట గలరు. ఏ కల్పితకథారచయితయను నింకవరకు నూహించజాలవంగటి ధర్మోరమగు చిత్రాధాయంబ్రమిం దమరీయున్నది. దుర్యోధనుగల యుద్ధలము చేరు "హోర్స్" అమాయకముగా నా చుట్టుపట్ల పశువులను కాచుకొన గొల్ల వానిముం దీకేరునెత్తిన, నాచుభయమున గతుక్కు మని రక్షణకొరకు చేవుని కొక దండముపెట్టును.

ఇట్టి భయోత్పాదకములగు హురకీయంత్రములను ఎక్కువగా నిర్మించినది పదిహేనవ శతాబ్దిలోకే ఇంగ్లీషీయు తెక్కరేనన్ని పక్షములుగ వీరి తగవు

పాలయమున్న గోలాలలో, ఈ వివరీకయంత్ర-అధికారి క్రమశ్చయమునకు గురియైన ఒకవర్తకని కొందఱు దుష్టులు బండికృతునిచేసి వికృతమున నీ 'హోర్స్'లోబడు మోచికొ వివచ్చిరి. వారు ఈ ఏకశిబిద్యమున నుపాదయెనున్న ఒక చీకటికోగములోనుండి పెద్ద యినుప మడతలలుపులుదాటి లోనికిపోయిరి. ఈ ఘటపులకు మాకు తాళములతో చేసినగాని పడవి యొక బరువైన పెద్ద కప్పతాళముచేసి యుండెను. అది తెరిచి వాతొక యినుపపంజరము చొచ్చిరి. ఈ యినుపలలుపుల గదిలో నిమగ్నమైనవారి పరియంతే. మతే వాడు తిరిగిపైకిరాడు. వాడు ఆపాద మస్తకము యినుపపంజరములో చిక్కుకొన్న సంగతి తెలుగుకొన్నాడు. విశాలమగు నీచదరపుగడియొక్క యెత్తయిన యినుపగోడలయందు అవతరతకగ నక్కడక్కడ యేడు కిటికీలుండుట వరకు చూచెను. ఒరు వైన పెద్ద యినుపకడ్డీలు గల యీ కిటికీలు గాలి వెలుగులు నిచ్చుటకే యని తోచును. మాట నొక యినుపమందిముపై నింత యెండుగడ్డి జవల్లుబడి యుండెను ఒక జలపాత్రమును, ముగ్గుక అన్నము గల యొక మోటురకపు పల్లెరము నా గదియందుండెను.

ఆ బండి నిదివించెను. వాడు మేల్కొనునది కా గదియందు వేరొకపాత్రతో నిరును, మందియన్నమును కనిపించెను. కాని ఎవ్వరి యవగుల సవ్యకియు వానికి వినరా లేదే! మరునాటిరాత్రియు నిట్లే జరిగెను. ఈనింత యేమిటో బోధపడని యాబండి మరు నాటిఉదయమున విశ్రాంతముతో మువ్వైపుల పరికించుచు నా యినుపగోడలలో నిప్పు డైదు కిటికీలు మాత్రమే యుండుట గాంచెను. ఆ గది మడత యినుపలలుపుల కడముగ నరిజొక గడ్డిపోయె పెట్టియొం చెను, లోనికివచ్చునా డెవడైన నా గడ్డిపోయె తొల గింతమనియొందునని. తా మేల్కొలు యొంచెనో అచటి నుండి యొగడ్డిపోయ కొంచెమైనను కదల్చుటలేదు. తా నందు ప్రవేశించినప్పటికంటె నిప్పు డీచీకటిగది ముడు చుకున్నట్లు చిన్నచైతానిన దని నా దూహించుకొన్నాడు.

ఈ యినుప పంజరము, యింతకు రెండింతలు గల మరియొక పంజరములో నకర్చి కట్టబడినది. ఈ రెండును మాడ నొక్కొకటి సమానమగు వెడల్పు, పొడవు, వెత్తు మగలవి. ఈ విధముగ గోడలు రెండేసి యన్నమాట. త్రిం దివైపునకును, లోపలివైపునకును రెండు విధములగు చుల నములుండెను. ఒక జలపాత్రములన లోకప్పుడు గోడ లును ఇరువదివారు గంటలలో ఆగోలముగా నొక భాగ మువరకు త్రిందకి జరిగి యీ యినుపగోడలలో నున్న యేడు కిటికీలలోను ఒక్కొక్క కిటికీని చూచినేయును. అధిశ్చలనము ముగిసిన వెంటనే లోపలివైపునకు చలన మారంభమయ్యెను. ఇందు లోకప్పుడు, నేలయు లోపలి గోడలను వానివెడల్పులలో నేడవరకు భాగమును లోప లికి లాగెను. లోకప్పు యొక్కయు నేలయొక్కయు పైకి మిగిలిన భాగములు జలుపలి గోడలను తాడునట్టి బండి చచ్చిపోయెను.

అంతకొ సగరమునం తొకవారు ప్రూవబరీ ద్యాయగాదు అదృశమున చిత్రాధవరకముల ప్రదర్శనము చేసియొండెరి. అతడు వానిని జర్మనీలోని న్యూరెం బర్గ్ లోబలో కొనెనట. వానిలో నొకటి అతి ధవం కరమగు 'Iron Maiden' (స్త్రీభూకారము గల యిను పయంత్రము.) ఇది యినుపగోలుగులతో కలిపి కట్టిన కొయ్యగోరీ. దీని పైభాగమున నొక స్త్రీయభూకారము కనబడుచుండును. ఈ యంత్రపుగోడలయందు రెండు

తలుపులు అమర్చబడి యున్నవి. ఇవి తెరిచి కైదీనిండు ప్రవేశపెట్టుదురు. గోడల లోపలిభాగముండును పొడు కైన వాడిగల యిరువ యాటె అమర్చబడి యున్నవి. కైదీని లోపల పెట్టి తలుపులు తిగించి మాపిన యెడల వాని కరీరచుండుట నీ ముట్ల నుచ్చికొని విపరీతమును బాధ తో సురక్షా మాపన్న చును.

1-2 ఐరకామె యిడెకాయొక్క రెండు దృశ్యములు. దిల్లంగివిద్య ప్రబలముగా నుండిన కాలమున పుషయో గములో నుండిన శిక్షావిధానములు:

3. మాటిమాటికి నీటముంచి లేర్చి బాధించుట కనుపను కుర్చీయంత్రము.

4. 300 రేండ్ల క్రిందటి 'అరకూకు' (మాడరస్ రివ్యూ, వంబరు సంచిక.)

క్రావణతెగ్గోళ (జైవశీత్రము)

క్రావణతెగ్గోళ మైశూరురాజ్యమునందలి పొన్న నుమండలమున నొక పట్టణము. ఇది దక్షిణాగిందూడో మున నొక ముద్రసిద్ధ జైవశీత్రము. ఈ పట్టణమునకు చేరు వనున్న 'కొడ్డతెట్ట' అను నుట్టుపై గోమకేశ్వరుని ఆ ప్రమాణ విగ్రహముకట్టి గలదు. దీనివలన నీపట్టణమునకు గోమకేశ్వరము, చేపర తెగ్గోళ అను పేరులును గలిగినవి.

తెంతుకూరునుండి పూవాకు పోవు రైలుమార్గ ముననున్న 'అర్వికర' అను స్టేషనునకు దిగి 'రోడ్డు' ప్రోవము ఇక్కడకు పోవచ్చును. తెంతుకూరునుండి చామరాయ నగర మార్గమున రోడ్డుపై పోవచ్చును కూడ. ఈ ప్రోవ నూరు మైళ్ళపొడవు గలది.

జైవమత ప్రతిష్ఠాపకుడగు మహా కీరుని ఆశ్రయశిష్యు లాగ్గరికి కన్నీ పిండులగు క్రుతశీయులలో నొకడగు భద్ర చామరపు శ్రీ. పూ. వాల్మీకితెట్టమున రాష్ట్రపతియై డొరుము రానున్న దని తెలిసికొని దానినిదమ్మించుకొనుటకై యుజ్జయినినుండి దక్షిణమునకుబోవుచు నిక్కడ విరాగ్ధామును జెందెననియు, ఆపుడితనిజెంట్ల సకలసామ్రాజ్యమును బరిక్రమించి జైవమతము నవలంబించిన మార్గచంద్రగుప్తు డుండెననియు నెరుచున్న శాసనములవలన తెలియవచ్చుచున్నది.

తెరువాత నీచంద్రగుప్తుని మమమడు సేనతోగూడ వచ్చుటికి పోయెనట. అతనిసేన ఆవాడు విడిచిన చోట ననే నేటి క్రావణతెగ్గోళ చెలసినది.

'కొడ్డతెట్ట' (పెద్దనట్ట)కు వింధ్యగిరి, ఇంద్రా అనుపేరులు గలవు. దీనిచెంతనే 'చిక్కతెట్ట' (చిన నట్ట) అను చంద్రగిరి వామాంతరముగల ఇంకొక ను యున్నది. దీనిపైన జైనబ స్తీల పెక్కుగలవు. ఇచ్చు కిని జైన యాత్రికులు వచ్చు చుండురు. వన్నూటజెబు అడుగుల గొత్తుగల కొడ్డతెట్టకుయునున్న గోమకేశ విగ్రహముపెత్తు పెక్కు అడుగులు. నట్టపయికి బోవు

పెట్టున్నది. ఈ అతిమాత్రవిగ్రహ మొక్కరాలి నుండి చెక్కబడినది ఇది నగ్నమై యున్నది మొగమునవిలిచి యున్నది. చుట్టుపట్టుల పెట్టుపెట్లవలె కిది కానవచ్చుచుండును. విగ్రహముయొక్క ముఖమున కాంతిరసముట్టి పడుచుండును. తలవెండ్రుకలుంగరములవలె చుట్టులుచుట్టు కొనియున్నవి. తల వైభాగమునుండి చెవి క్రింది అంచు వకు సరిగా ౬౪ అడుగులపొడవున నున్నది. భుజములు పెడలుపుగలిగి యున్నవి. చేతు లిరుప్రక్కల తిన్నగ వ్రేలాడుచున్నవి. చాటునకేళ్లు ముపలికి తిరిగియున్నవి. వక్షము సన్నగ నున్నది. మోకాళ్లు కుటుంగ నుండును. విగ్రహమున కుభయపార్శ్వములపెరిగిన పుట్టుయు, దానినుండి పుట్టి తొడలకు, చేతులకు నెగద్రాకుచున్న లతలు నిశ్చలతపోనిరతి లక్షణములు. తొడలనుండి విగ్రహము నిరాధారముగ నున్నది. ఇట్టి గంభీరవిగ్రహము ఈకట్టనదప్ప నికక్కడను లేదనియు, అప్పట గూడ వింత యొప్పుత్యముగలది లేదనియు శిల్పిసముగారు పేర్కొనిరి.

మహాప్రమాద మగు నీ విగ్రహ మప్పటనే యుండిన యొక గండలనుండియో, కొండ కొనకొమ్మనుండియో చెక్కబడి యుండవలెను. దీని సీతముపయ మున్న బహుభావల కాననముల వలన దీనిని చాముండరాదును

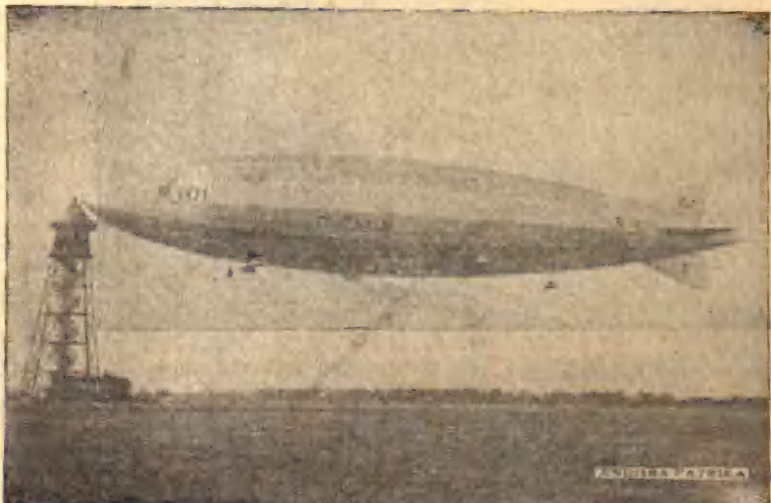
నిర్మింపజేసెనని తెలియవచ్చుచున్నది. గాంగరాజును రాచమల్లునికడ సీతను మంత్రిగ నుండెను. కాబట్టి దీనినిర్మాణకాలము క్రీ. శ. ౧౮౩ కాదనదు. తల్పి పేరు 'అర్జిట్'నేమి యయి యుండును.

విగ్రహముచుట్టు ప్రావరణము, పంచపాలి కలవు. పంచపాలియందు, ఇట్టినే అల్పప్రమాదములగు విగ్రహ హములు 72 గలవు. వీనిని హాయివల విష్ణువర్ధనుని దండ వాధుడగు గాంగరాజు నిర్మింపజేసెను. ఈతనికాలము క్రీ. శ. ౧౧౧౬ ప్రాంతము కావచ్చును.

వేయియేండ్లు గడచినను ఇది యీనాటిదింటికి వర్షావృషములచేవింతయైనను చెడక అభినవరూపముననున్నది.

“ఈ విగ్రహము ముఖము విశేషలక్షణలక్షితము. అతిమాత్రమున వామముప్రమాదము, కష్టములవగుల్కాది పెవనూడుచున్న ప్రపంచముపై బరపునున్న గులలిత మందహాసంధికతోహడిన ధ్యానముద్ర శిల్పియొక్క అత్యద్భుత శిల్పకళాకాశలమునకు నిదర్శనములు.

సట్టపయి నొకయంచున నుండుచేత, అతిమాత్ర ప్రమాదము గలిగియుండుటచేత నీ యేకకలానిర్మిత గోప తీర్థేర విగ్రహము మిగుల మహోజ్జముగ నుండును.” అని ఒక ఆంగ్లేయకథావేత్త చెప్పియున్నాడు.

బిట్టమవారి పెద్దచిహ్నము ఆ 5, 101. 21 దినములలో ప్రపంచము ప్రాచీనమైన జర్మనీ వారి గ్రాఫ్ తెల్లినను పోటీగా ఇంగ్లీషువారు నిర్మించిన గ్రాఫ్ తెల్లినమీద మిది. ఇందు రెండు ప్రయాణికులకు తగు భోజనవసతి, సౌకర్యములు గలవు. ఇది తియారు చేయబడిన కార్టింగ్ టుక్ పుగమున ప్రభుప్రయాణము చేయబోవుటకుమందు మారింగ్ మాన్వేనకు తగిలించబడి గాలిలో నూనూలాడుచుండుట యిందు కావసనను. రైలు బండికి స్టీవను, స్టీమరునకు హార్బరు యెట్లో తెల్లకాకు మారింగ్ మాన్వే అట్లు.

గ్రంథ ప్రచురణము

పాశ్చాత్యదేశములయందు ప్రచురింపబడు గ్రంథములసంఖ్య మహాసముద్రమువలె పెరిగిపోవుచున్నది. ఐరోపా ఖండమునందును, ఆఫ్రికా ఖండమునందును సంవత్సరమునకు అనేకవేలకలబడిని ప్రచురింపబడుచున్న గ్రంథములను గాంచినచో మన కాశ్చర్యముగలుగును. ఆదేశములలో గ్రంథరచన గూడ నిపుణులగు పారిశ్రామికులచే కొనపొగింపబడు పరిశ్రమలగుంటిదైనది. ఒక్కవిషయమునుగురించి గ్రంథకర్త అనేక గ్రంథములను వ్రాయుటచేతను, గ్రంథబాహుళ్య ప్రచురణపద్ధతుల నవలంబించుటచేతను, గ్రంథములసంఖ్య అపరిమితముగా పెరిగిపోయినను ఉపయోగమున ఉత్తమ పాఠస్యతము నృద్ధియగుటకు బదులు ఎందుకును కొరగాని చెత్త విస్తారముగా పెరుగు దురవస్థ యేర్పడినది. ఒక్కవిషయమును తానుగా పరీక్షించి అనవరమగుచో గ్రంథకర్త ఆ విషయమై కొన్ని గ్రంథములను వ్రాయుట శ్రేయోదాయక మే యగును. కాని, ద్రవ్యపేక్షచేతను, కేవలము వర్తకము కొరకును ఒక్కొక్క డిన్ని గ్రంథములను వ్రాయుటలపెట్టుట అనర్థహేతువగును. ప్రచురణకర్తలు గ్రంథకర్తలచే పుస్తకములను వ్రాయించుట వలన మధ్యస్థర్థులు చాల హెచ్చుగా పెరిగిపోయినారు, గ్రంథములోని పుటలు పెరుగుచున్నవి. పుస్తకము దళముగాను బరువుగాను ఉండును. కాని, గ్రంథముయొక్క ఉపయోగ మేమియు నృద్ధియగుట లేదు.

ఈ స్థితిగతులను నివారించుట కులభమే. కాని, ధైర్యము, స్వాస్థత్యాగము అవసరము. ఎంత అమాల్వమగు వస్తువునైనను సరే, దీనిని డెంత అని యడుగు ఈ రోజులలోగూడ గ్రంథప్రచురణకర్తయొక్క అవసరమేమియు కనబడదు. గోధుమలు, వియ్యము, కాయధాన్యములు మొదలగు వర్తకపు విషయములను గ్రంథరచనకు సంబంధ మేమియు లేని గ్రంథవ్యాపారములోని! గ్రంథప్రచురణకర్తను నించి లాభము లాపించువారినిగా చేసితిమి. నిర్జీతకాలములో విన్ని పుటలు గల నవలను వ్రాసెదనని యొప్పుకొని ఆకాల

ములో గ్రంథకర్త ప్రచురణకర్తకు పుస్తకము నొప్పగించుచున్నాడు. గ్రంథములోని విషయముల ప్రాశస్త్యమునుగురించి చాలి అమృతము ఆధారపడియుండునాలేదు. విషయము చూచిన గ్రంథము సెవ్వరును కొనరు. గ్రంథమును ప్రకటించి, ప్రజలచే విస్తారముగా కొనిపించు నిపుణులగు ప్రచురణకర్తల తెలివిలేటలపై గ్రంథముయొక్క అమృతము ఆధారపడియుండును. గ్రంథములోని విషయములు సత్యమారములు. గ్రంథరచనయందును, ప్రచురణయందును అవలంబింపబడు పద్ధతుల గూడ కేవలము లాభము నపేక్షించి యవలంబింపబడినవే. ఫలితములుగూడ యాదృచ్ఛికములును, మిశ్రములును యున్నవి. ఇట్టి గ్రంథరచనలన నేమి యుపయోగము చేపారినది? ఉపయోగ మేమియు లేకపోగా కదలించుచుగా యేదైన మంచిపుస్తకము లుత్పన్నములైతే, అవియు నీ చెత్తపుస్తకముల జెల్లులోబడి కొట్టికొపోవుచున్నవి.

ఈ దురవస్థను మాన్పుటకు స్వల్పసంస్కరణలేమియు నుపయోగకరములు కావు. పాధారణముగా నిష్కృతు వ్యాపారములో నాణెయగునరకు అమృతముగా యెందుకు పనికిరానినరుకు విస్తారముగా ఖర్చుగుచుండుచూచుచునే యున్నాము. గ్రంథముల వ్యాపారముగూడ నీ ఉప్పు పప్పు వ్యాపారమువలెనే యున్న ఇట్టిస్థితి సంపూర్ణముగా మారవలెను. తాము ఖర్చుపెట్టినైకమునైనను రాబట్టుకొనుటకై సంవత్సరమునకును గ్రంథములను ప్రచురింపవలసిన కంపెనీ గ్రంథయొక్క ప్రాశస్త్యప్రాశస్త్యములను పరిగణించుచు జాలదు. ఒక్కదేశములో నిట్టి కంపెనీ ఒక్కటే కాదు. లక్షలక్షలు. పనిలేని ప్రతివాడును గ్రంథకర్తల ఈ గ్రంథములను యువుటకు మూక లెగబడుచున్నా గ్రంథరచనయు ముద్రణ, తైండింగు మొదలగు వ్యాపారములవలె నొక వృత్తియైనది.

ప్రస్తుతస్థితిగతులను మార్చి ప్రశస్తయగు : నేర్పరుపవలసినవో? నేమిచేయవలెను? గ్రంథకముద్రాపకుడును, పుస్తకములకు అట్టులకట్టువా

ప్రచురణకర్తయు నై యుండవలెను. ఇట్లయినచో నీవుటి పత్ర ద్రవ్యకాంక్షగలిగి, అలోచన లేక గ్రంథములపైని గ్రంథములను వ్రాయుటకు గ్రంథకర్తలు పూనుకొనరు. ఇతిరీతి గ్రంథమును ప్రచురించుట కవ్యయు ద్రవ్యమును పెట్టుబడిపెట్టరాదు. గ్రంథకర్త మేధాకీర్తి లెట్టిచో, ఉత్తములైనవో, నీడములైనవో? వానివలన గ్రంథకర్తకు లాభమువచ్చునో, నష్టమువచ్చునో? ఇట్టిసందర్భములలో నింకొకడు గ్రంథకర్తకు పెట్టుబడిపెట్టి యెంచుకు నష్టపడవలెను? తన గ్రంథప్రచురణకు తగినంత ధనమును సంపాదించియుండని వాడు జీవితమున నేమో, దానికష్టములు లెట్టివో యెరుంగగలదా? అనితిగతులను తగిన పరిజ్ఞానముతో, తగిన సానుభూతితో పట్టించగలదా?

ఇప్పుడు ప్రతివిషయము ఒకవృత్తి వ్యాపారము క్రిందికి దిగినది. మఱిచోధవలె పారస్వతముకూడ ఒక వృత్తి కాబాలదు. సంగీతము వృత్తిగా నవలంబించు వాని పీడవలన పాటలు వ్రాయువానికి ఉపేరి నలుపుటలేదు. పారస్వతమునగా నేమి? ప్రకృతితో నైక్యమునొంది, గ్రంథకర్త సంతోష సమయములయందు, ఉత్సాహసమయములయందు తన యనుభవములను వెల్లించుచుంటున్నాడు. ఇట్టి ఉత్సాహ సమయములు ప్రతికోణ రావు. ఎప్పుడో ఒక్కసారి పరివేశముకలిగి వ్రాయవలెనను ఉద్దేశ్యము వానికి గలగును. అట్టిసమయములయందు వ్రాసిన విషయమే మిక్కిలి ప్రశస్తమైనదిగా నుండును కాని ప్రచురణకర్త ద్రవ్యకాంక్షచేసి పరించుచు, అనేక గ్రంథములను వ్రాయించెనని త్రాళ్లు పేసుటలో గంట కిన్ని గజములని నిర్ణయించినట్లు యిన్నికోణలలో నిన్ని పుటలని నిర్ణయించుచున్నాడు.

తైండింగు మొదలగు వృత్తులకంటె గ్రంథరచనను చాల ఉన్నతస్థానమునకు దుంచుటకు హృదయపూర్వకమైన ప్రయత్నములను మనము చేయవలెను. కాగితపు పత్రములు, ముద్రాపకులు, ప్రచురణకర్తలు ఇత్యాది వారల బారినండి పారస్వతమును మనము రక్షించవలెను. ఈ పత్రకులందరు ద్రవ్యకాంక్షులు. కాని ఉత్తము

గ్రంథరచనకు తోందరపనికిరాదు. కావలినంత విరాము కావలెను. శాంతికావలెను. ఈశ్వర ప్రేరితజ్ఞానముండవలెను. స్థితిగతు లిప్పుడున్నట్లే యున్నచో సముద్రమునం దొకతెప్పపై తేలుచున్న వాడు అచారమును బలరాజీ నడుచుచున్నను దాహమువలన ప్రాణమును విడుచునట్లు అసంఖ్యాగ్రంథములను గ్రంథములు ప్రతికోణ ప్రచురింపబడుచున్నను ప్రపంచము అజ్ఞానమువలన సకలమును భ్రష్టము.

(త్రివేణీపత్రిక రెండవసంపుటము అయినదవ సంచికలోని కె. యస్. వెంకటరమణిగారి వ్యాసమునుండి భాషాంతరీకరింపబడినది.)

చకోడ

మహాపద్ధ రమ్యక గ్రంథకర్త ఏప్రిల్ పబ్లికేషన్ చకోడ పబ్లికేషన్స్ లో నన్ను 'లెగిస్ట్రార్' అను నగరమున శ్రీ. కె. గూడగ సంవత్సరం జనవరి ౧౭ వ తేదీని జన్మించెను. అతనితండ్రి చిల్లరసముకులు విక్రయించుచుండెడివాడు. గూడగ వ సంవత్సరంలో చకోడ మాస్కో-విశ్వవిద్యాలయమునందు డాక్టరు పట్టాను తీసికొనెను. కాని ప్రాజెక్ట్ పెట్టలేదు. గూడగ వ సంవత్సరములో 'స్టూడెంట్స్' అను నాట్యస్ట్రీమ్ పెండ్లాడెను. తుయికోగముచే బాధపడుచు, కుదుర్చుకొనుటకు గూడగ సంవత్సరమున 'బేడెన్ బిల్లర్' అను నగరమున కేగి యా సంవత్సరముననే జూలై ౨వ తేదీని గతించెను.

అతడు మొట్టమొదట హాస్యమైనకథలను వ్రాయుచుండెను; కాని గూడగ వ సంవత్సరమునుండియు ఇతర విధములగు చిన్నకథలను మాసపత్రికలలో వ్రాయుచుండెను. ఆతడొ చిన్నకథలను పనుకూర్చి గూడగ వ సంవత్సరమున పుస్తకరూపమున ప్రచురించెను. అప్పటి నుండియు నాతనికి ద్వివృద్ధియై కొలదికాలములో చిన్నకథలు వ్రాయువారిలో నగ్రగణ్యుడని ప్రపంచమంతయు వెల్లడియ్యెను. అతడు కొన్ని నాటకములనుకూడ వ్రాసెను. అందు, 'మగ్గురు అప్పచెల్లెండు' అను నదియు, 'చెర్రీతోట' అనునదియు చాలా ప్రసిద్ధి

కేక్లను. నాటకములు వ్రాయువారిలో కూడ నాతని కీర్తి వ్యాపించెను. కాని చిన్నకథలు వ్రాయుటయం దతనికి సమాను లేదేకనుందును లేరనియే చెప్పవచ్చును. చకోర్ వ్రాసిన చిన్నకథలలో 'నాటివితము,' 'తా' చేసిన తప్పు,' 'వేళ్ళు,' 'మంత్రకత్తె,' 'ప్రేయసి,' 'చిత్రకారుని చరిత్ర' అనునవి చాల ప్రసిద్ధి కెక్కినవి.

కూర్మా వేణుగోపాలస్వామి,
శేషుబాయి గోపాలస్వామి.

యుద్ధవిరామ దినము!

గంగ సంతర్పరమున ప్రపంచ మహాసంగ్రా మము ముగిసెను. గంగ సంతర్పరములుగ ప్రతియేడును గంగ మాసమున గంగ లేడినాడు పగలు గంగంటలకు కొంతసేపు ప్రపంచమున నందఱును అన్ని కార్యములను కట్టిపెట్టి యుద్ధవిరామమును స్మరించి ప్రపంచకాంతి కొలుకు ప్రార్థించుచున్నారు. అంగ్లేయ పాపప్రాజ్ఞము నను వెలుపలను గూడ యీ ప్రపంచకాంతిదీపము జరుప బడవలెనని వాంఛింపబడుచున్నది. నాటిదినమున అనేక విధములగు మత్సరములు ప్రదర్శనములు జరుగుచున్నవి. మృతయోధుల స్మారకచిహ్నములపయి పువ్వుమాలలర్పిం పబడుచున్నది.

ఆర్. సి. షెరీఫ్ ఆను వాంగ్లేయుడు 'Journey's End' ప్రయాణాంతము అను నొక అంగ్ల నాటకమును వ్రాసెను. యుద్ధము-కాంతిని గుఱించి యింతవరకును వ్రాయబడిన చిటిమనాటకములకెల్ల గొప్పది యని యీ నాటకము సంగత్య గాంచెను. ఇంగ్లాండు, అమె రికా ఇండియాలయం దీనాటకము ప్రదర్శింపబడెను. చక్ర

ఆర్. సి. షెరీఫ్.

నర్తకిగారు పడుటయందుగా దీనాటకమును చూచి యా నందించితట. గ్రంథకర్తను పార్వభౌమును స్వయముగ ప్రశంసించెనట. యుద్ధవిరామదినమునా దీనాటకగ్రంథ

విషయము అన్ని దూర శ్రమా యంత్రములవ్యాఘా వినిపించ బడి విశాల ప్రకటనము నొందునట్లేర్పాటుచేసిరి. ఈ దూర శ్రవణము 1 క్లి ఫుంటులకాలము పట్టును.

ప్రపంచమున మఱియుద్ధములు జరుగకుండ వాటి వేయుటకు నిర్ణయించుకొని జాతిసమితివారు కల్లను కాంతిసంధిపత్రమున సంతకములుచేసిరి.

శేష్, సంతోషము!

కాని జర్మనీవారును, ఇంగ్లీషువారును, అమెరికా వారును పందెములుచేసికొని ఒకరికంటె నొకరు యెక్కువగా మరణిరంగులు, యుద్ధనాటకం, వాయువిమానములు, విషవాయువులు-వీనిని విపరీతముగ తయారుచేయుచు నే యున్నారు. పరుగుపందెములు, మోటారువేగము పందె ములుచేసుకొని క్రీస్తుగమనదేవుని వాగధించుచున్నారు. బలము-శక్తి రాజ్యముల నేలుచున్నది. విశ్వమానవసహజ భావమును, పరశ్రేయోధిలాషయు, నిజమగు ప్రపంచ కాంతియు నెప్పటికి నెలకొనునో!!! రాజ్యత్వద్వ, హింస యంగు విశ్వాసము, తొలగిపోయిన దినమె కాశ్వరే యుద్ధ విరామదినమని భారతీయుని హృదయము స్పందించి తోధించుచున్నది.

జ. బి.

జి. శే. బార్జెస్ క్లెమెంకోగారు

పూర్వము ప్రాంసుదేశపు ప్రధానమాత్యులు నుండి, ఫ్రెంచివ్యాఘ్రముని ప్రసిద్ధిచొంది, సాటిలే

వైద్యసాహసోత్సాహములు చేతనే తా రాజకీయవర్జితములు గలిగియుండిన కెమెంకో గారు తమ 89 వ యేట ప్యారిస్ నగరమునందీ నరంబరు ఆరవ తేదీనా మరణము గావించి ఘంటలకు మృతిచొందిరి. వీరి మరణమునకు ముగియఁ ప్రాంసు దేశమంతటనున్న జాతుటాలను పగము క్రిందికి దించియుండిరి. వీరి యింటివద్ద చేరిన ప్రేక్షకులలో మాత్రమ ప్రధానమంత్రియగు బ్రూయ్యిగారు మొదలగునా రుండిరి... నేడీయందలి యొక నవమునందు తన తండ్రిగారి సమధిప్రక్కనే యిరుని శవమును భూస్థాపితముచేసిరి. వీరి ఆంధ్ర్యక్రియలు జరిగినపక్షగతిని వెల్లడించుటకు 191 సంవత్సరప్రేర్పించెను. బ్రిటనుకు ఆర్యుని ప్రుడగు నిరని మరణమునకు ఆంగ్ల ప్రభుత్వమువారు దుఃఖించుచున్నారు.

ఇరవది గౌరవి సం స్వేచ్ఛబరు నెల ౨౦వ తేదీనాడు వేండి యనుస్థలమున జననమొందెను. ఇరవది గౌరవి-౬౯ సంవత్సరములలో ఆమెరికా సంయుక్త రాష్ట్రములయందు నివసించుచుండి యొక ఆమెరికను యువతిని వివాహమాడెను. మొదటి నితడు చైతన్యవృత్తి యందుండెను. పిదప ప్యారిస్ పురపాలక సంఘాధ్యక్షుడయ్యెను. ౧౮౭౧ సం. ఫిబ్రవరి ౧౮వ తేదీని జాతీయ మహాసభాసభ్యుడయ్యెను. అతివాదిగ నుండెను. ౧౮౭౬ లో ఫ్రెంచి పార్లమెంటు సభ్యుడయ్యెను. ౧౮౮౧లో నోకవార్తాపత్రికను స్థాపించెను. రాజకీయనివయములందు విరుక్కాగ్రేసరుడనించుకొనెను. ౧౮౯౦లో మరల పార్లమెంటు సభ్యుడయ్యెను. ౧౯౦౬లో దేశీయ మంత్రియయ్యెను. ఆ సంవత్సరమే అట్టోబరు నెలలో ప్రధానామాత్యుడయ్యెను. ఐకోహా మహాసంగ్రామ ప్రారంభమున విదేశాంగ సభాధ్యక్షుడుగ నుండెను. రెండవ సభయగు సెనెటునందుగూడ నితడు యుద్ధసంఘాధ్యక్షుడుగ నియమింపబడెను. ౧౯౧౭ సం జూలై నెలలో నితడు విక్టరీమంత్రివత్తము నేర్పాటుచేసెను. యుద్ధవిరాళకాలమున కాంతిసభాధ్యక్షతను వహించెను. ౧౯౧౮లో ఫ్రెంచి ఏకాగమి (విక్టర్పిరిమత్సర్గి) సభ్యుడయ్యెను. ౧౯౨౦ వరకును యుద్ధకాళామంత్రిగ నుండెను. ౧౯౨౧ సం జూలై నెలలో ఆక్స్ ఫర్డ్ విశ్వ

విద్యాలయము వారితనికి డాక్టర్ (పండిత, పిరుదమునిచ్చిరి. ఇరవది ఇండియా దేశమునకు వచ్చి గంగానదిని, కలకత్తా కారీ దేవ్యాలయమును చూచి యానందించెను. 1922లో నితడు ఆమెరికా దేశమునకు వెళ్లి ఆంధ్రప్రదేశ్ ను సభ్యును నేర్పాటు చేయించెను. ఇరవదేకరాజకీయ సాంఘిక గ్రంథములను రచించెను. రచయితగ మాడ నితడు పేరొందినవాడే. చివరదినములయందు నితడు రాజకీయ రంగము నుండి తొలగిపోయినను ప్రతివాదిభయంకరుడగు నితని పేరెత్తిన నందరకు భయము కలుగుచుండెను. ఇతనికి దౌర్జన్యము, యుద్ధము వీనియందు విశిష్టవిశ్వాసముండెను. పాత్రాజ్యవాదియగుటచే యువారభుయొక్క షేరుము, ఆంధ్రప్రదేశ్ తియోకమర్త్యము, అన్నిటికంటె పెక్కుచగ ప్రాంసు ప్రాభవము నిరెని మనస్సున వచ్చిన విషయములు.

శ్రీ శ్రీ టి. పి. ఓ'కొన్నర్ గారు

పార్లమెంటునందు ప్రజలసభలో ఏబది యేండ్లకు పైగా సభ్యుడుగా నుండుటకులన 'కొమన్సువభా' జవకుడు' *Father of the House of Commons* అని విఖ్యాతినిబడదిన ఓ'కొన్నర్ గారి నవంబరు ౧౭వ తేదీ నాడు తమ ౮౨వయట లండన్ నగరమున మృతిచొందిరి. వీరు జన్మించినది ఐర్లాండుదేశమున. పార్లమెంటునందు వీరు

విరివి జూరీయవత్తు ప్రతినిధిగనుండి రాజకీయమునను, పత్రికా సంపాదనమునను ఎర్లందుకొనుట పొలుపడి నందుకు, విల్లండు స్వాతంత్ర్యమును బడయుట గాంగెలిగి ధన్యులయిరి వీరనేక రాజకీయ పార్శ్వత వారపత్రికలను స్థాపించి, వానికి సంపాదకులుగనుండి రమ సామర్థ్య కై విధ్యమును ప్రదర్శించిరి అరుచదియేండ్ల క్రిందటనే వీరు పత్రికానిర్వహణమున ప్రవేశించి యుండిరి. వీరు స్థాపించిన తుది వారపత్రిక టి. టీ.ఎన్. వీక్షి చాల ప్రసిద్ధివిగాంచి చాలకాలము నిర్వహింపబడి వీరి మరణమునకు ఒకపక్షము దినములు ముందుగానే ఆగిపోవుటయు వింత సంభావన. ఓకొప్పరుగారు చిరచరణము వ్యాసములవ్రాయుచు, ఉపన్యాసముల నిచ్చుచు నుండిరి. ఒక బ్రిటిషు ఫిల్మింగు పెషెంటి వీరు ౧౨ సంవత్సరములుగ దైర్యతయు యుండిరి. ఒక సంవత్సరము క్రిందటనే బ్రిటనులోని అన్ని రాజకీయ పక్షముల సారము, ఓకొప్పరుగారిపేర ఒక కొప్పనిధి నేర్పాటుచేసిరి. ఇక మిద, సందలి గ్రనము వీరు తలపెట్టిన గుర్తములకై వినియోగింపబడును. వీరి రెరువార నెక్కువకాలము పార్లమెంటుసభ్యులుగ నుండినది, లాయడ్ బార్డిగారగుటనలన విప్పుడు వారే 'కామన్సుసభాజనకుడు'. వారి రెరువార సన్ ఆస్టిన్ ఛెంబర్లెనుగా రావడనికి వత్తురు.

ఓడలు సముద్రములో, — పటంలో కనబడుతూ వున్నవైతను ఓడలవలె — విరిచి పరుకులు ఎగుమతి దిగుమతుల చేస్తూవున్నవి. ఇకముందు ఓడలు సముద్రములో నిల నననర ముండదు, పరుకుల ఎగుమతులు దిగుమతుల ఎక్కువములువు కాగలవు.

విశాఖరట్టణం హార్బరు

౧. హార్బరుముఖద్వారం, ఈ కొండను చాల్చిను ముక్కు (Dolphin's nose) అంటారు. నేటివరకూ

౨. హార్బరు రయారవుతూవున్న పద్ధతి. ఇప్పుడు జలమయంగా కనబడుతూవున్న యీ ప్రదేశమున ౮ మాసాలక్రితం ఖుట్టివేల. పటంచుద్దను కనబడతూవున్న "విశాఖరట్టణం" అనేకీరుగల గ్రేట్ (dredger) ఈవనసంతా చేసినది. ఈ ఓడవారిదు లక్షల రూపాయలు. నాలుగు మాసాలక్రితం మరొక్కప్పుడైతే కీ ఖర్చులు ౬ లక్షలయినవి. ఇప్పుడు విలిచివచ్చాడినుంచి ఎడమప్రక్క మోటారుబోటు బడుతూవున్నచోట వీరు డాకులు (docks) కట్టినవి యత్నము. ఒక్కొక్క డాకులో రెండేసి ఓడలు

రిలవవచ్చును. అనగా ఒకేసారి ౧౪ ఓడలనుంచి
సరుకు జనకూ ఎగుమతి దిగుమతి కావచ్చును.

ఇప్పటికి ఒకదాట పూర్తిగా కట్టడమైనది.
ఇంకా రెండు దాటలు పూర్తికాగానే హార్బరు తెరిచి
ఉపయోగపరుస్తారు.

3. "డ్రైడాక్" (dry dock) చాలావరకూ
కట్టడమైనది. దీనికి తక్కిన ౧౪ దాటలతో సంబంధ
ములేదు. ఓడలు మరమ్మత్తుకు వచ్చినప్పుడు దీనిలో
మరమ్మత్తుచేస్తారు. కాలన లావలలోవలె దీనినిండా
నీరుపట్టి ఓడవచ్చిన తరువాత, భవితీర్తిప్రక్క గురు
కూలీలు నిలిచినచోట కనబడుతూవున్న రంధ్రం
ద్వారా నీరు బయటకు తీసివేసి పాడిడాక్లో మర
మ్మత్తులు చేస్తారు.

౪. ఈ చక్కనిలోయ దోరిలోనుంచి హార్బరు
లోనికి ప్రవేశించడానికి కొండను బ్రద్దలుకొట్టి తయారు
చేసినారు. కాని, వరులుగా సడలిపోయిన పెద్దరాళ్లు,

పట్టి ఉండలు ఒక ఉదుత కదిలినా పడుతూవుండడము

చక్కనిలోయ

కల్ల అపాయకకరమని త్యజించినారు. ఈ అందమైన
వీర్యాలు వృథాగా విడిచిపెట్టవలసి వచ్చినది.

ముద్దుకృష్ణ.

గుడ్డివారికి 'పైపులెటరు'

గుడ్డివారు పనువుకొనుటకు పిలుగునట్లు ఉపయోగపడు
అక్షరముల ముద్రించు ఆచ్చును ఇదివరకు కనిపెట్టి

యంపి. అట్టి అచ్చుపుస్తకములును, పత్రికలును గలవు. స్రస్థివారికి వరువు నేర్చుకు విద్యాలయములు గలవు. దీనివలన పెండ్లిలో లాభము నొందెరి. ఈ అచ్చునకు Braille type అందును. అట్టి అక్షరములనే ముద్రించు మైపురైటరు యంత్రము స్రస్థివారికిఁగల కనిపెట్టబడినది. దానిచిత్ర మిం దున్నది.

వింతకవ!

ఈ చిత్రమునందు మధ్యనున్న పురుషు లిద్దరును కవలలు. ఒకరి పిల్లన కొకరు అంటుకొని యుండును. సమాప్త దేశమున వీరే మగకవ. వీరిపేర్లు ల్యూవీయో, సింప్లి సియో గోడిష్. ఈ సవంత్రులము జూలై నెలలో మణిలా యను ప్రదేశమున వీ రిద్దరును పెండ్లిండ్లు చేసికొనిరి. వారి భార్యలు నిందు గలరు. ఈ కవ వయస్సు 21. వీరు మోటారు సైకిలువెక్కి నవవగలరు. యంత్రాగారములయందు పనిచేయగలరు. కవలల విద్యలను చేయగలరు. జోళ్లకు కీలకమును తొలించుకొని మంచుపై వింతగ జారగలరు. మణిలా బాలభటసంఘమునందు వీరిరువురును స్పాన్ సహాయ ఉపాధ్యాయులగ మహ్నరు.

రెండేండ్ల బిడ్డ యీచుట!

మేకోరీ బెప్త అను 2 రేండ్ల కందుకలల గ్రీన్స్ వైన్సు-ర్ బాత్స్ ఆమచట శమల యీ చిత్రమునందు చూడవగును. ఫ్లోరిడా య ఈత ఉపాధ్యాయులగమన్న యీమె తండ్రి విలియమ్స్ బెప్త యీచుట. ఈ సేర్పియం దెను.

కుటుంబమువారు ఆమెరికానుండి 'బెరెన్ గేరియ

తరుచుకేమునకు తిరిగిచున్నచుండినప్పుడు ఈ విద్య ఆ యోధులలోని జలాశయమున చక్కగనీచులాడి ప్రయాణి కుల కందరమను ఆశ్చర్యము గలిగించెను.

53 యేండ్లు ఛైదులో నుండినవాడు

ఇత డమెరికాదేశస్థుడు. పేరు జెప్స్ మోర్ పోమరాను. ఇప్పటి వయస్సు 71 యేండ్లు. మరణం

తమ శిక్ష విధింపబడినవాడు. మాస్సాచుసెట్స్ ప్రభుత్వ మెరసాలలో 53 యేండ్లు గడచిన తరువాత నిప్పు తీతనిని 'విడ్జ్ వాటర్ ప్లేట్ ఫార్మ్' ప బడలాయించు చేసిరి గా ర్మరును, కార్యనిర్వాహక సభవారును యీ మార్పును చేయించిరి. ఈ 53 యేండ్లకాలములో నితడు 41 యేండ్ల పాటు చీకటిగదిలో ఒక్కడే తక్కిన మనుష్యులందర కును దూరముగా విడిచైదు ననుభవించెను. ఇట్టిది ప్రపం నమున నిం కెవ్వరియెడలను జరుగలేదు. 'విడ్జ్ వాటర్' నకు ఇతనిని మోటారుకారుపై గొంపోయిరి. మోటారు కారులు మొదలగువారి నితడు ఇప్పుడే మొదటిసారి చూచెను! ఇతనికి మొదట శిక్ష విధింపబడినప్పటికి మోటారులు సృష్టింపబడలేదు. ఒక సహవాసగాని హార్వెక్స్, యితనికి 17 యేండ్లు యీదున 1876 సం. న శిక్ష విధింపియుండిరి.

ఫోటో నెంబర్ ౧౨

యం. వి. రత్న ముగారు. శ్రీ జయ్యారీ నారాయణరాజుగారి వారూచిత్రము.

మయినదే. ఈ అంశమునుగూర్చి కొన్ని ఉపన్యాసములుగలవు. వానియందు భీమాపద్ధతి యేవిధమున నవసరమయియున్నదో, గ్రామపునర్నిర్మాణ కార్యముతో భీమాపద్ధతి కెట్టి సంబంధము కలదో చక్కగా విశదపరుపబడినది.

కొన్ని యుపన్యాసములలో, ఆర్థికసంబంధము కలిగిన మరికొన్ని విషయములు చర్చింపబడినవి. దేశ పౌభాగ్యవంతులు గ్రామాభివృద్ధి మూలకము. అట్టి గ్రామాభివృద్ధికి ముఖ్యకారణములలో నొకటి మన గృహ సరిశ్రేణుల పునరుద్ధరించుటయే యని సోదాహరణముగ నొక్క చెప్పబడినది.

మిగిలిన ఉపన్యాసములలో చాలభాగము సాంఘికాభివృద్ధినిగూర్చిన విషయములు చర్చించుచున్నవి. ఇట్లు చర్చింపబడిన విషయములలో ముఖ్యముగా గ్రామ పంచాయతీలు, వాని ఆభివృద్ధి, త్రాగుడు మొదలగు దురభ్యాసములు, అది మానవసంఘము కెట్లు సేల్చి విప్పి చేయుచున్నదో అనునవి వివరింపబడినవి. సంఘభర్తృముల నురికించి ఉపన్యసించుచు మానవునికి, నైసర్గికమయిన సాంఘికభావము (Group instinct) కలదనియు, అందుచేత సంఘాభివృద్ధియే మానవాభివృద్ధికి ముఖ్యకారణమనియు చెప్పబడినది. అస్పృశ్యత యను మహాహాళపాతకమును మనము చేయుచున్నాము. అది తొలగినచే కాని మనము నృద్ధిగాంచజాలము. మానవ కల్యాణమునకు, సర్వసౌభ్రాత్రము ఆవశ్యకము అని నై ఉపన్యాసములలో సారాంశము రేలుచున్నది.

గ్రామ పంచాయతీలను నురించి చెప్పుచు, ముఖ్య విషయములను ఉపన్యాసము విట్లు నిరూపించిరి. స్వామి 'శేష-కా-హెల్తు' (ఆరోగ్యము) విద్య, వీటిపాఠశాల అను నీనాల్గు గ్రామనిర్మాణమున కావశ్యకములు.

మాడవ ముఖ్యవిషయము విద్యకు సంబంధించినది. ఈ సంవత్సరమున మహారు 10 ఉపన్యాసము లాసంగబడినవి. దీనిలో, ప్రధానాంశములుగ బరిగణింపబడినవి విద్యావిధానము, ఉపాధ్యాయుడు, యాచనలకు విద్య నేర్పుట, గ్రంథాలయములు- అనునవి ముఖ్య

ముగా, ఉపాధ్యాయుడు అనుదానిమీద చక్కని సంగతులు తెల్పుబడినవి. నిజమైన ఉపాధ్యాయుడెవరు? అను ప్రశ్నకు సరియైనసమాధాన మొసంగబడినది. నేటి కాలపు ఉపాధ్యాయులగును, ఉపాధ్యాయసాధక నామము నకును భేదము విశేషీకరింపబడినది. ఉపాధ్యాయులగు మూలు, ఉపాధ్యాయుని కావశ్యకములైన విషయములు సంఘమునం దాతనికి గల గౌరవభాగ్యకలు మొదలగు విషయములు చక్కగ విమర్శింపబడినవి.

ఇదియేగాక, సంతాననిరోధము, ఉపన్యాసమైన ఖిరి, మొదలగు ప్రకృతకాలమందు తెలిపికొనవగిన విషయములను గూర్చి చక్కని ఉపన్యాసము లాసంగబడినవి.

మొత్తముమీద, ఈ 75 ఉపన్యాసములలోను యీగ్రంథము తయారయినది. దీనిలో బ్రతి పాదంప బడిన ప్రతివిషయము దేశాభ్యుదయమునకు ముఖ్యసర మయినది గ్రామనిర్మాణము దేశాభ్యుదయమునకు పోతుండును. అట్టి గ్రామపునర్నిర్మాణ కార్యమున కత్యావశ్యకమయినది, ఆర్థికాభివృద్ధి, సాంఘికాభివృద్ధి, విద్యాభివృద్ధి. ఇదియే ఈ ఉపన్యాసముల యొక్క సారాంశమని చెప్పవచ్చును. ఈ వృద్ధిత్రయమునకు సాధనభూతిమయినవాడు ఒక్క గ్రామోపాధ్యాయుడే. ఉపాధ్యాయుడే నిజముగా గ్రామోద్ధారకుడు; తమ్మలయగు దేశోద్ధారకుడు గూడను. భావి పౌరలోకమును దయారుచేయు ఉపాధ్యాయ మహాశయుడే గదా దేశాభ్యుదయమున కేని, దేశావర్థమునకేని ఉత్తరవాది కాగలవాడు! కావున, ఆచర్య భూతులయిన గ్రామోపాధ్యాయుల నేర్పాటుచేయుట మిక్కిలి ఆవశ్యకమయిన పని.

ఈ విషయము లన్నియు నీ పుస్తకములో విపులముగాను విస్తృతముగాను వివరింపబడినవి. ఉపన్యాసములందరు ఆరితేరినవారే. ఐగమెరిన బ్రాహ్మణులే. వీరందరి చిత్రపటములను మునులకట్టచదివేకరించి ఈ పుస్తకములో ముంద్రించినవారు ప్రకాశకులు. ఈ పుస్తకము ప్రతి ఉపాధ్యాయుని పాస్త్ర

మలంకరింపదనియున్నది. దీనిలో వస్తువుచేత అప్పు
రిస్పలున్నను, అది పువర్వుద్రవమందు సవరింపబడ
గలవు. ఉపన్యాసములు ముఖ్యము ఈ ఉపన్యాసములు
వివిధ గ్రామోపాధ్యాయులు కృతార్థులు. అట్టిలాభము
పొందియుండనేరని వాగ్గ్రంథమును దప్పక చదివి తీర
వలయును. వీరలకొర కేర్పడెన ఉపన్యాసములే కావున,
దీనిలో బ్రయోగింపబడిన భాష, నిర్వ్యవహారములలో
బ్రయోగింపబడు నట్టిదే అయియున్నది. స్వేచ్ఛగలిగినది,
గుంభాభివృద్ధి మయినది కావున ఇట్టి ఉపన్యాసముల
శిట్టి భాషను వాడుటయే యుక్తము.

ఈ పుస్తకము ప్రతి గ్రామోపాధ్యాయగ్రంథాల
యములోను ముఖ్యస్థానము వహించవలసి యున్నది.
ప్రతి తాలూకాజ్యోత్సవారికిని ఇది గమనింపదగిన విష
యము. ఈ యుపన్యాసము లన్నిటిని పుస్తకరూపమున
బ్రకటించివేయుటకు, ముఖ్యముగా గ్రామోపాధ్యాయ
ధ్యాయ లోకము శ్రీ కనివారపు సుబ్బారావుగారికి
నిండనము లిప్పించవలసి యున్నది. ఇట్టిహాదిరి వసంత
యుకు విద్యాలయ మేర్పరిచి, ఉపాధ్యాయుల ప్రయో
జనార్థము, ఉపన్యాసముల నిప్పించివేయుటకు, తాడేపల్లి
గూడెం తాలూకాజ్యోత్సవ రెండయు బ్రకటింపవలయును.
వీరినిజూచి తక్కిన తాలూకాజ్యోత్సవ వారుగూడ ఈ
కార్యమునకు గడంపరురు గాక యని కోరుచున్నాము.

అమరవాది హనుమచ్ఛాస్త్రి

విషాదసంపారము

గ్రంథకర్త:—అదిభట్ట తిరియ్య సిద్ధాంతిగారు.
శ్లోక కాలితములు, కాసిరపు తైండు, ౧౮౭౩ ఫుటలు,
ఖం. ౧-౧౨౦౦.

ఇది ఒక చిన్న సాంఘిక విషాదకవచము. సుకేంద్ర
మోహన భట్టారావుని 'హరిబలి' అను బంగారీ నవలకు
కేవలము అనువాదముగాక, ఆంధ్రానుకరణము (Adapta-
tion). అనలు అనుకరణపద్ధతియొక్క తత్వమెట్టిదన:
ఇది ముదేశభాషలకు తెల్లనదిగాని వాగవికాసములను
నలయు విదేశభాషలకు తెలియించలేదు. అవగా
మన మే పరభాషయందలి గ్రంథముననుసరించికొన

దలచినను, గ్రంథశామమును మార్చియు, పాత్రనామము
లకు మన తెలుగుశబ్దము నుచ్చించియు, అందున్న విదేశీ
విషయములను తీసివేసి స్వదేశీవిషయముల జొప్పించియు,
విదేశాచారములకు స్వదేశాచారములనేర్పరచియు, ఇట్లు
పాదము ప్రకమును సంస్కరించి విజాతిరూపమున కొ
న్పజాతిరూపమును గల్పించుచున్నాము. ఈ పద్ధతిలో
ఒక్కముక్కలో రేల్వీవేయవలెనన్న సుగుణముల కంటె
దుర్గుణములే హెచ్చుగలవనలెను. ఈపద్ధతినిహాపద్ధతి మం
దూకపుపద్ధతియని చెప్పవచ్చును. ఏలయనదీనివలనమును
విస్తృతిగాంచక సంకుచితమగుచున్నది. ఇతర దేశీయులను
గూర్చియు, ఇతరజాతులనుగూర్చియు, ఇతర ఆచారము
లనుగూర్చియు తెలివితొనవలెనెడను అభిలాషను రూపు
మాచి ప్రపంచమంతయు 'మనతోసరి' యనునట్టి దుర్మార్గ
వేదాంతమును బుట్టించుచున్నది. జ్ఞాపవిస్తృతి కనవర
మును కాతూహలమును అణగద్రొక్కుచున్నది. మరియొక
లీమన, ఈ అనుకరణానువాదములందు మూలగ్రంథ
విధానమంతయు మూలబడుచున్నది. గ్రంథమందలివిషయ
ములు మూలగ్రంథకర్త లేక అనుకరణానువాదముని స్వంత
కవిత్వమా యను శంకపాదము రసాస్వాదన వాటింకపఱచి
నిరుత్సాహమును గలిగించుచున్నది. ఇక సరియైనపద్ధతియే
దన:—ను పదపృథుండకావ్యవస్తువెల్లనువీమాత్రమునువిడిచి
పెట్టిక లేక మార్పుచేయక యున్నదన్నట్లుగా రసవంత
ముగా తర్జుమా చేసినప్పుడే మనము మూలగ్రంథకర్త
యొక్క పక్షాప్రజ్ఞలను పరామర్శింప గలిగదము. అను
వాదముని నిపుణులయె అందే లేటెల్లమునును. ఇట్టి పద
సర్వన జరిగినగాని అనువాద వాఙ్మయమునకు సంపూర్ణ
గౌరవము గలుగనేరదు.

గ్రంథవిషయము:— ఈ గ్రంథమందు హాదో
హిందూమతములోను, హిందూసంఘములోను గల దుర్మ
తముల కామాతియైన 'వైద్యకాస్త్రీ'కుటుంబ చరిత్ర
వర్ణింపబడినది. హిందూసంఘములో ఆదర్శపుష్టుకపాపవై
పోయినది. బాల్యనివాహములు, వరసుల్కములు, బాం
నములు, పెండ్లిభిర్లు, బుర్రములు, అల్లునకు పండు
కట్టుములు, మామగారి దివాళా, స్త్రీవిద్యులనను
యమోగమువలనను సంఘసమాప్కరణము, తత్ఫలము

మరణములు, కుటుంబవాశనము మొదలగునవి యందు చీల్చింపబడినవి. అనగా యందలివిషాదము మత సంఘ ఆర్థిక కార్యములను గలిగినది. దీనికి నివారణోపాయములేక పోలేదు. ఇట్టి కార్యమున కాలవాలమైన హిందూ ధర్మశాస్త్రములను త్యజించుట, దురాచారము రూపు మాపుట, దేశమును భవవంతముగ తేసికొనుట అత్యవసరము. లోకజ్ఞానము, విమర్శశక్తి పురుషకారము లభివృద్ధియైనచో నిట్టికష్టములు, సులభముగ నిర్మూలములగును.

పాత్రలవిషయము:—ఈ నవలలో ముఖ్యపాత్రలలో నొకడగు రామభద్రనయను డెట్టివాడన : నిలునెల్ల విషముగల ఖిలుడు; పరమవిద్రోహి; అతినీనవరిత్రుడు; స్వార్థముకప్ప వేరెరుగనివాడు; వైద్యశాస్త్రీ కుటుంబమును దుంప వాశనముచేయ కంకణము కట్టుకొన్నవాడు. శంకరసీతాధిపతి ననియు, హిందూధర్మసంరక్షణార్థము వెలసినవియు చాటించికొని, స్త్రీవిషయము స్త్రీయుక్తిగమును పాపములని సిద్ధాంతీకరించి వైద్యశాస్త్రీని, వాని కుమార్తెలను హత్యగావించినవాడు. ఇట్టి వీనిని సతీనముగా దహనముచేసినను, చిల్చికాకులకువేసినను పాపము రాదు.

ఇంకొకపాత్రయగు గోపాలరావు ఆధునిక నాగరికతలోని సుగుణములను విడిచి దుర్గుణములనుమాత్రమే చేపట్టిన మహామభావుడు. వీని చరిత్ర చదివిన బాలిగలగు చున్నది.

తైలి—గ్రాంథికతైలి వాడబడియున్నది. కాని సాంఘికరచనలకు వ్యావహారికముచెట్టినవేరు. ఇది లేకుండుట గ్రంథకర్తలో నొకలోపమే. తైలికులభముగను, పరసముగనున్నది. నవలయందు మనకు గల్గితాతూపాలమునుగూర్చి వేరుగా చెప్పనవసరములేదు.

ఈగ్రంథమును జదివిన పూర్వార్థచారపతులు సంఘ సంస్కర్తలుగా మారుదురనుటకు సందేయములేదు.

నలయువారు:—గ్రంథకర్త, భారతీ ముద్రకాలయము, బరంపురమని వ్రాయవలయును. టి. కా.

గీర్వాణ వాక్ ప్రపంచ చరిత్రము

వైదికకాలము: లౌకికకాలము అని రెండుభాగములు, క్రాను పు. ౧౩౫+౧౨౯=౨౬౪.

సాహిత్యశోమణి పిన్నంరాజు వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు-వాయుసంపదన ముద్రాణంక్రము—కావలి—వెల 1-4-0.

ఇది ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము నుండియు, మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమునుండియు ప్రాచ్యభాషాపరిక్షలకుఁబోవు విద్యార్థుల కత్యంతోపయుక్తమైనది. గ్రంథకర్తగారు ప్రాచ్యప్రతీచ్యవిమర్శనములను సంశోధించి యాచరిత్రమును తేటతెలుగున వ్రాయుటచే నిది విద్యార్థులకానివారిని ఁపకరించును. ఇందలి ప్రథమభాగము వైదికకాలము. రెండవ భాగము లౌకికకాలము. ప్రథమభాగమునందు వేదముల కాలమును గూర్చియు, నందలివిషయములనుగూర్చియు మూత్రములనుగూర్చియు, రామాయణాది పురాణములనుగూర్చియు, చర్మనములనుగూర్చియు ననేకములైన యర్థములవు. రెండవ భాగమున నుపోకావ్యాసములను గూర్చియు, నాటకములనుగూర్చియు, కవులనుగూర్చియు జాలవిషయములు కలవు. ప్రాచ్యభాషాపరిక్షలకుఁ బోవు విద్యార్థులెల్లరును నీగ్రంథమును దప్పక చదువలయునని మాయాశయము.

లేకుమళ్ల - రాజగోపాలరావు.

భీమావ్యాసారము

క్రాను పు. ౯౬. వెల అ. ౧-౪-౦. కర్త: శనివారపు కుల్యారావు గారు, ఆగ్లనైజరు ఆండ్ ఏజెంటు ఆంధ్ర ఇన్ స్ట్రూమెన్సు కంపెనీ లిమిటెడ్, కొల్చూరు, పట్టమ గోదావరి జిల్లా. ఈ పుస్తకములో భీమావ్యాసారమునుగూర్చి తెలిసికొనగోరువారికి, కావలసిన విషయములన్నియు శేర్చుపడియున్నవి. త్రియుక్త కుల్యారావుగారు, ఎంతటి ప్రయాణమునకైనను సహించి, శ్రమపడి, దేశీయ నాయకులు, రాష్ట్రీయ నాయకులు, అర్థశాస్త్రరాజకీయాదిశాస్త్రవేత్తలు మున్నగునుప్రసిద్ధ మహాశయులను గలిసికొని, భీమాపర్వతమై వారి వారి

అభిప్రాయములగునొంది పాఠకుని ఉపయోగార్థమై ఈ గ్రంథమున ముద్రింపించి యున్నాము.

ముఖ్యముగా, ఆంధ్రదేశములో భీమాపద్ధతి అన నేమో ఎరుగనివారేమియున్నారు. ఎరిగినవారున్నను, వారికి, ఈపద్ధతిపై నిరసనభావము ప్రబలియుండుటచే, మన ఆంధ్రరాష్ట్రమున భీమావ్యాపారము చాల వెనుక బడియున్నది. చెండు కోట్ల ఆంగ్లలగుగాను, గిరిజార మంది మాత్రమే జీవితములను భీమాచేసిరన్నచో, ఈ విషయమున, మన మెంత వెనుకబడి యున్నామో విశద మగుచున్నదిగదా!

ఇతర దేశములతోఁ జోల్చిచూచిన, మన భారత దేశమే, ఈవిషయమున నెంతయో వెనుకబడియున్నది. శ్రీఘట్రుమలో రగ్గ భీమాకంపెనీలును, అమెరికా దేశమందు గూడ కంపెనీలునుగలవు. ఆదేశములకంటె పెద్దదయిన మన భారతదేశమందు ౮౬ భీమాకంపెనీలు మాత్రమే కలదును మిక్కిలి విచారకరము. ప్రపంచ మందున్న దేశములన్నిటిలోను మొత్తము మీద ౫౨౩ భీమాకంపెనీలున్నవి. మనము నిజముగా, మన దేశముగూడ ప్రపంచమందు ముఖ్యస్థానము నాక్రమించ నలయునని, అభిలషించుచో, ఈభీమాపద్ధతి విషయమై మన మెంత శ్రద్ధచేయవలయునో వేరుగ చెప్పనవసరము లేదు.

ఇట్లుండ, ౩౩కోట్ల జనులకు నివాసధామమయిన భారతవర్షమందు ౮౬ భీమాకంపెనీలు మాత్రమే కలవు. ఇందులో ౨౬ కంపెనీలు విదేశీయులచే. ఈ కంపెనీల మూలమున, మనదేశమందున్న ధనము విదేశములలోని కట్లు ప్రవహించుచున్నచో వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు. ఇన్నిటికి మనదేశమున మనభారతీయ సోదరులేగదా ఏదెట్లు! ఈపైవిషయమును వారు గమనించిన పిమ్మట గూడ, ఏదెన్నీల వింకను పడుచున్నా శనుటకంటె విచారకరమైన విషయము మఱియొకటి యుండఁజోదు. మనదేశములో మొట్టమొదటి స్వదేశీభీమాకంపెనీ నేర్పాటుకావించినవారు కీర్తిశేషులగులాలజపతిరాయగారు. వీరు స్థాపించిన లక్ష్మీఇక్ష్వాకురమ్మకంపెనీని గాంచియే,

స్వదేశీ భీమాపద్ధతి అభివృద్ధిగాంచినది. నేటి కా కంపెనీలసంఖ్య ౬౨వరకు పెరిగినది. ఇదిచాలదు. ప్రతిభారతీయుఁడును తన జీవితమును భీమాచేయుచువలయును. ఇందుచే, స్వాధ్యమునకేగాక, దేశమునకుగూడ మహాకారము గావించినవా నగుచున్నాడు.

ఈ గ్రంథములో, ఆంధ్రభీమాకంపెనీలో భీమాచేయుపద్ధతిని నూచించు అనుబంధములు గూడ చేర్చబడియున్నవి. ఇది గాంచిన ఆంధ్రభీమాకంపెనీ లోభదాయకమయిన దనియు, అందులోని పరమలు పౌలభ్యము గలిగినవనియు తోపకమానదు.

అప్పుడప్పుడు, కృష్ణ, ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాసందికలలో వ్రాసిన వ్యాసములలోని అంశములనే యెత్తి ఈ పుస్తకరూపమున రచించివారు. ఈ భీమావ్యాపారము అనుగ్రంథము సుబ్బారావుగారికి దేశసేయందు గల అనురక్తిని జూచుచున్నది. పుస్తకము షుమారు 100 పేజీల గ్రంథమే అయినను, విషయభాసాశక్తివకలదియే యగుచున్నది.

ఈ గ్రంథమును రచించి శ్రీనివారపు సుబ్బారావుగారు, ఆంగ్లల కుపకారము సలిపివారు. ఈ గ్రంథమున ప్రతి ఆంగ్లమును జదివి, భీమాపన తన సొంతమునకును దేశమునకును, ఎట్టి మహాపకారము కలుగునున్నది గ్రహించి, ఈ యోద్యమమును ప్రోత్సహింపరుప గోరుచున్నాము. శ్రీసుబ్బారావుగారు ఇట్టి ఉపయోకరములైన గ్రంథములను దెక్కిటిని ఆంధ్రభాషల రచించి దేశవేషయొనర్తురు గాక యని కోరుచున్నామ.

అమరవాది హనుమచ్ఛాస్త్రి

దశావతారదండకము

గ్రంథకర్త: కలవసుంబ శేషచార్యులు, ఉంజిరము మునిషిపర్ వ్రామ్మాయి ఉపాధ్యాయులు. చి. పుస్తకము. పుటలు ౨౧. వల ౦-౦-౬.

పేరునుబట్టి పుస్తకమునందలి విషయము యును. దండకరచనాసామర్థ్యము వీరికుండుట తుట తప్ప దీనివలన సక సెట్టి ప్రయోజనము కావరా

ఇందు వీరి విచిత్రవదనప్రయోగములు చూడవలెను:

- “వామ్మ కలారంబు శ్రేయంబుతోదార్పి”
- “ధూమ్రాంధరిశంకులకొ”
- “యూయూత్వ పాదంబుచే”
- “క్షుద్రియశ్చేదోగొకాట్టి”
- “శ్రీమైశిలీ పట్టణంబుకొ”
- “రక్కపానీకముకొ”
- “శీర్షంబుతో చేతచారుకొ”

ఇట్టివి ఎందుకు ఉన్నవి.

చిప్పగిరిమాహాత్మ్యము, వచనము

(చూడవలెను)

గ్రంథకర్త: ప్రాచ్యుటూరి నరసింగరావు గారు, డి. ఏ. సుబ్రహ్మణ్య (అర్చిరాజుపిది) వర్షాదాపునెటె, కాకినాడ, ఫుల్. స్కే. ౨౦ పుటలు. వెలరు. ౧-౩-౦.

ఈ పుస్తకమునకు విజయవాసుల చరిత్ర అని నామాంతరము. ఈవిజయవాసు పురందరాది మాధ్వ మహానుభావులలో నొకరు. వీరిచరిత్ర, మాహాత్మ్యము ఇందు వివరింపబడినది. చిప్పగిరి గుంటకల్లు జంక్షను నకు ౩ మైళ్ళదూరమున నున్నది. మధ్యపాతమునారి గ్రంథము జన్మించినదరు.

బ్రహ్మచర్యము: వచనము

గ్రంథకర్త: కొమాండూరి సంపత్కుమారాచార్యులుగారు. క్రా. పుటలు ౫౭. వెలరు. ౦-౫-౦.

విలాసము: బ్రహ్మచర్యాశ్రమము, పొన్నూరు, గంటూరుజిల్లా. బ్రహ్మచర్యమును ప్రతిమానవుడును అవలంబింపవలెను, అందుచున మహాకీరతుల కాకోగ్యము పొవకును, బుద్ధిశీలమగును. ఆవుడు మానవుడు ఆర్మ కల్యాణమునకును, లోకకల్యాణమునకును ఉపకరింపగలడు. కావున బ్రహ్మచర్యమున నేమియో, దాని నెట్లు లాచరింపవలెనో తెలుసుకొనుటావశ్యకము. అందుకీ గ్రంథము కొంత యుపయోగించును. కాస్త్రమును; అనుభవమును పురస్కరించుకొని పుట్టిన దీపుస్తకము.

My Master. (నాగురువు)

దివాకబహుమార్ చాక్టర్ ఫర్ రఖుపతి వెంకట రత్న మునాయకు (కటి, ఎం. ఏ. ఎఫ్. టి, డి. లి. టి) గారి ఓరిజినల్ జ్యూనియర్ స్కూలు ఉపదర్శకున ఆరవ నిమిష్య దేశము ౧౧-౧౧-౨౦ నాడు లేవ మిశ్రుబంధరమును పంపిపెట్టటమగాను ఇంగ్లీషున ప్రచురించిన క్రాస్ ౧౫ పుటల చిన్న పుస్తకమిది. ఈచిట్టబంధరవనిర్మించి నోబుల్ కళాశాలయందు పాఠ్యాయములుగ నుండి ప్రశంసను బడసి, పితాపుత్రము రాజాచారి కళాశాలాధ్యక్షులుగ నుండి ప్రసిద్ధిచెంది, చెన్న పుర విశ్వవిద్యాలయమునకు మొదట నెమ్మకొనబడిన ఉపాధ్యక్షులుగ నుండి కీర్తిగాంచిన శ్రీనాయకుగారి పెరుగనివా రుండరు. మఱియు ఆదర్శ బ్రహ్మ శిష్యమును గడపుచు, సత్కలినరతికి, భర్మకాంక్షకు, ఔదార్యమునకు, దానమునకు, భిక్షభావమునకు, భవయమునకు, సంఘసంస్కర్తనాయకత్వమునకు వీరి నందరును గుర్తించి కీర్తింతురు. వీరి ఉపన్యాసములు, ఉపాసనలు, భర్మప్రసంగములును ఎక్కడనో ఎప్పుడో అందరును వినియుండాలెను. అట్టి వీరి వ్యక్తిత్వము లోని కొన్ని ముఖ్యాంశములను, జనసామాన్యమునకు అల్పాంశములుగ కనబడువానిని కొన్నిటి నీ చిన్ని పుస్తకమునందు వివరించి వాని వలన వీరి కొప్పునగాములను గ్రంథకర్త మరియు పుష్టికరించెను. సాధారణముగ నంద రెరుంగని చిన్ని చిన్ని విషయములు, వారి దుస్తుల మాదిరి, గృహశివమున సాదుపు యెదలగు సంగతులు తెలుసుకొనుటకు శ్రద్ధయు, ఆశురమును కలుగుచుండును. ఈ సాక్షియు చిన్న జైనను దానియం దిమిడియుండు భావములు గొప్పవి. ఆధర్మపురుషుల జీవితవి శేషములు అనశ్వరకవీయములు గదా!

జ. బ.

The Next Rung (నైమెట్టు)

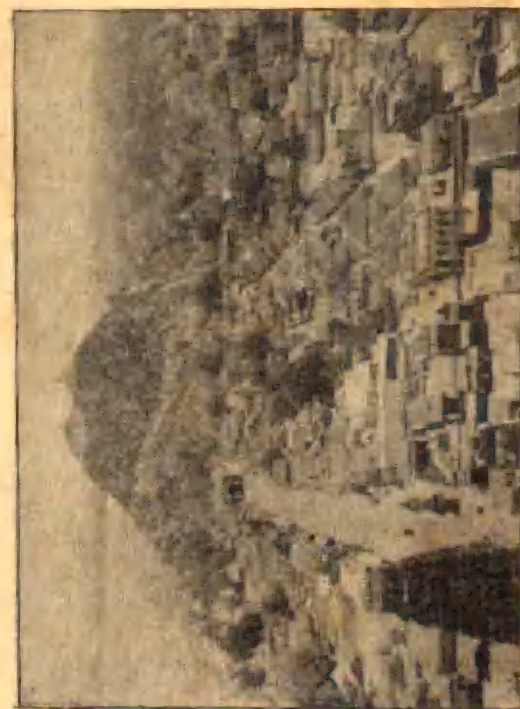
గ్రంథకర్త: కే. యస్. వెంకటరమణిగారు, శ్వేతారణ్యాశ్రమము, మైలాపూర్, మద్రాస్. క్రాస్ 15 రేపుటల గ్రంథము, ఫెడర్ వెయిట్ కాగితములుపై చక్కని యిచ్చు అందమైన గుట్టితెండు, రేఖరకవర్లు, వెల రూ. 1-8-0.

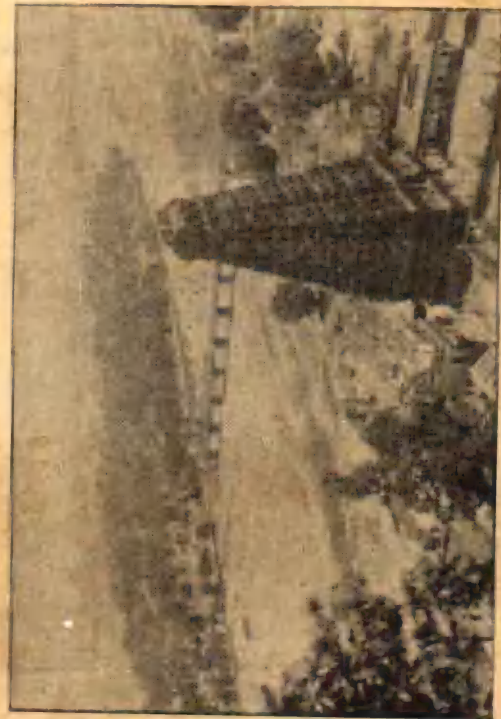
(క్రి) కాళహస్తిశ్వరదేవాలయము

జనపరిలో నోదానది అనకటమిదిగి నీకారు

(క్రి) కాళహస్తినగర దృశ్యము

ప్రకృతి చిత్రములు

ఉదకమండలమున 'బొట్టానికలో' తోట (Botanical Gardens) - చెరువు

బ్రహ్మరా 'బేము' (Dam)

మహాకవిగారి చిత్రము

వెంకటరమణిగారు మంచి యోధువా, పటిమయు, నవీనభావములును, చక్కని రచనాశక్తియు, ఇంగ్లీషునందధికారమును గలవారు. వీరి పుస్తకములు ప్రపంచములోని జ్ఞానముదాయమునకును, ఉన్నతాదర్శములకును తోడై మానవుని అభ్యున్నతికి మార్గదర్శకములగును.

ఈ 'పైమెట్టు' అను పుస్తకమున నిలిచి మానవ జీవితము క్రొత్త నిచ్చనయందలి పైమెట్టు నుద్దేశించి వ్రాసెను. ఇప్పటి ప్రపంచ నాగరకత నితడు అడుగుమెట్టు నాగరకత యని నీరూపించును. ఇందుకు మీదిమెట్టును, ఆపైమెట్టును, ఎక్కి చివరకు దేవునిపదకలమునకు చేరు మార్గము నిత డేపుస్తకమున చూపి, మానవునియందున్న శక్తులకు నవ జీవనమును పోసెను.

మొదటి 76 పుటలును, 12 అధ్యాయములుగ విభజింపబడి మానవుని మొదటి విజయములు, ప్రభుత్వము, ఆస్తి, మతదర్శనము, యుద్ధము-కాంతి, విజ్ఞానశాస్త్రము యొక్క సరమావధి, వంట-వస్త్రములు, వ్యవసాయము-వలసపోషణము, విద్య, మన అడ్డంకులు, తరువాతిమెట్టు, నానృజాన్యామికరాజ్యము అను కిరీ కలక్రింద మానవుని నాగరికతాపరిణామమును గూర్చి విర్చింపబడెను. ఆరణ్యములోని మూర్ఖజీవనపద్ధతినుండి పౌరజీవనమునకు మానవుడు చురలిననాటికఁగఁ-ఆందలి యున్నత ఆశయములును వివరించిరి. నేటి మన మట్లు నాగరికత ప్రభుత్వము, ఆస్తి, వివాహము అను ముక్క-లిపట్లపై నమరియున్న దనరి. ఆచారపునము వివాహమున కారంభ మనియు, వివాహము ఆస్తికి మూలమనియు, ఆస్తి ప్రభుత్వమునకు ఆరంభకారణ మనియు మూర్ఖముగ నిర్వచించి పాశ్చాత్యులము వ్రాసిరి. ప్రపంచ కాంతి సంతృప్తిమునకు యుద్ధ మనసర మననది వట్టి దురభిప్రాయమని వక్కాణించిరి. శాస్త్రజ్ఞాన పరికోసనముల పరమావధి నిర్వ్యసత్వ విస్తృత పెరుగునై యున్నదనియు ఉపయోగకరమును, నిర్మాణముయ్యి-మును-నగువాని కనిపెట్టడము శాంతి నీయముగను విధ్వంసకమున మృదవశక్తినినాశకము-కను పరికరసంపాదనము కాదనియు వ్యక్తపరచిరి. ప్రధాన

ఉద్యోగముగ వ్యవసాయమును ప్రపంచమంతటను ఆక్రమేయింపబలన నిపుడు ప్రపంచకాంతిముఖములకు భంగమకల్గి తూగుచెడినదనియు బోధించిరి. ఋణము చేయుయను ఋణము నిచ్చుటయు దానిపై చడ్డెటను వసూలు చేయుటయు మానవులకు గొప్పనష్టమును కలగజేసినవిరి. పాశ్చాత్యుల విద్యయు, దేహపుచ్చుకొను ఉపధ్యాయనకు విడ్డెటను ఒప్పుగించుటయు రిపుమార్గ మతిస్వగృహమే నిజమైనవిద్యాలయ మనియు, తలిదండ్రులు ఉత్తమోపాధ్యాయులనియు, ప్రకృతియు, పరిసరము జీవనమునే విద్యార్థికి జ్ఞానము నిచ్చుననియు వీరి దృఢాప్రాయము. వైవాహికజీవనమును, సంతతిని కనుగొను యు మానవుడు గ్రుడ్డిగా సాగిండుచున్నాడేగాని అంద పవిత్రతను, బేస్త్యమును గ్రహింపలేదనియు ఉచ్చుష్టమైన సంతతి ప్రబలుటకు ఉత్తమ భావనప్రకరము కావలెననియు వ్యక్తీకరించిరి. శాస్త్రము, సుతము కవిత్వము, రేవేదారము, ధ్యానము, సంగీతము-నియొక్క శేంద్రప్రయత్నముయొక్క-గలము అట్టి నూతనమానవసంతతిని సృష్టించుట యగుననుచున్నారు. అయిన నేమాదిరి ప్రభుత్వమైనను వర్చించియే పోవలెననియు ఉండవేమాడదనియు వీరి వాదన. ఫలకాశీయ పునరిర్మాణమునకును మూలము పునాది గ్రామమే అయియుం వలె నందురు. రాజ్యమంతయు గ్రామములుగనే యుం వలెను. పౌలములయొపమైన సిరాస్తి యందరకును సమముగ నుండవలెను. చిన్న ధూమలకు వన్ను లుండరాదనర్థకమునకు దినుసులిపన్ను లుండరాదు. ప్రపంచవట్టి నోకశ్యావృత్తికభాషయు, దేశమంతటికి నోకషయు నుండవలెను. అవి ఇంగ్లీషు, హిందీ, వైభాషలు కావచ్చును. ముఖమునకు-అనగా నిర్వ్యమునకు ప్రధానముకాని-విలాసవస్తువులును వస్త్రము నిరుత్సహింపబడవలెను; నిరసంపదవలెను. ఆవప్రధానముగాని, వస్త్రాలంకారము ప్రధానము పరిశ్రమలన్నియు జాతీయమునర్వబుధవలెను. యము వ్యక్తిపరము చేయవలెను. మన సెంసలకే పరిశ్రమకొండము, పరామర్శియకొండము. నేపాస్యధయుతమైన నానావిరోధికితము, పురాతనవై

వశేనవానిని విడిచివుత్తము. శేవనముయొక్క భావ్యా ఆధి
 కారమునుగాక అంతర్మేలుపై యధికారమును సంపా
 దించుకొనవలెను; తుల్యభంగుర మగువానిని విడిచి కాత్వత
 మగువానిని, గ్రహింపవలెను. ఆచరణాభ్యాసములలోనికి
 నన్యమును దానిని, ఆత్మయుతమగుదానిని, స్వార్థదూ
 రమగుదానిని, మహానీయమగు దానిని శీర్షించుకొనుదు-
 ఈ మొదలగునవి గ్రంథకర్త మొదటిభాగములో వ్రాసిన
 కొన్ని అభిప్రాయములు మాత్రము.

84 పుటలుగల రెండవభాగమున అధ్యాయ
 భారతదేశముయొక్క ప్రబోధమునుగూర్చి వ్రాయబడి
 నది. భారతవర్షముయొక్క స్థానము-కర్తవ్యము, భారత
 దేశమున కిష్టమున్న లోప పీడి, సాంఘాతికాధిపత్యమా,
 ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యమా, భారతీయసంస్థానములు-చీటిఘ
 ణింబియా, భారతీయగ్రామము, స్వరాజ్యభరతవర్షము
 యొక్క కొన్ని సమస్యలు, ఆశీయసాఫల్యము, భారతదేశ
 మునకు స్వరాజ్యవిధానము అనుశీలికలకింద 8 అధ్యాయ
 ములుకలవు. నేటి ప్రపంచమంతయు రాజకీయైక్యమే పర
 మావధిగ ప్రాపించుటకు వాంఛించుటలేదు. శేవనమంతటి
 యొక్క జ్ఞాననిషయమైన-ఆధ్యాత్మికవిషయమైన విశ్వ
 ము ఏకీభావము - అద్వైతము - నెఱుంగుటకు ఆశించు
 చున్నది యని ఈభాగము తొలుత ప్రస్తావించబడినది.
 భారతదేశసంప్రదాయమున నెప్పుడును రాజకీయప్రాధ
 నముకంటె వేదాంతతత్త్వజ్ఞానమునందలి వాంఛయే
 ఎక్కువగుండుట యొక్క మహత్తమగుచ్చి వివరింపబడి
 నది. ప్రపంచమున నెప్పుడును ఏకన్యైక
 పాలనము, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యమును మేలుచేయజాలి
 యుండలేదనియు భారతీయతత్త్వమున కది యసలేవరేప
 డదనియు సాంఘాతికపద్ధతిచే రాజ్యము జరుగవలె
 ననియు బోధింపబడినది. మొత్తము భారతదేశలాభము
 కొఱకు సంస్థానాధిపతులు కొంతత్యాగముచేసి చైత్ర
 రాపలెవనియు ఆంగ్లప్రభుత్వమువారి చేలి కీలుబొమ్మలు
 గాక దేశసాభాగ్యమునెంచి జాతీయతను పెంపొందింపు
 గొందుగాక యనియు కోరబడినది. భారతీయగ్రామ
 మలోని కార్యదక్షతను, భారతదేశమున మొత్తము
 కి ప్రభుత్వమునకు సాదర్యప్రాయముగి సంపదించినది

చెప్పబడినది. గ్రామమే దేశమున కాయువుపట్టు, పంటల
 గాదియని మరల మరల పేర్కొనబడినది. వ్యయసాయ
 సంబంధమైన ఋణములను వదలించుట, జనసామాన్యము
 నకు విద్య, నైతికదక్షిణ్యములు బాగుగా తగ్గించుట లేక
 మామట, ప్రభుత్వ నిర్వహణ వ్యయమును పెక్కు-రెట్లు
 తగ్గించుట, అత్యంత-ఉన్నతోద్యోగికి నెలకు వేయిరూ
 పాయలకంటె నధికమీయవండుట-ముఖ్యమని తెలుప
 బడినది. గ్రామసంఘము, పంచాయతీ, జిల్లాకార్య
 నిర్వాహకసంఘము, రాష్ట్రీయసంఘములు, కార్యనిర్వ
 హణము, భారతీయ సమాఖ్యసభ-ఇవి ఒకటిపై
 నొకటిమెట్లుగా ప్రభుత్వము జరుగవలెననియు, క్రమ
 ముగ మధ్యమెట్లు నెమ్మదిగ తొలగిపోయి గ్రామపంచా
 యతీ గ్రామమును నిర్వహించుచు నానారాజ్యముల
 రాజ్యములను నిర్వహించుచు మండువలెనని-ఒకరిపై
 నొకరు రాజ్యమేలు పద్ధతి బోవనే చుయుననియు పేర్కొ-
 డెప్పబడినది. స్వతంత్రభావము అందరు వ్యక్తులలోను
 అన్ని గ్రామములలోను కలిగి ఉన్న రక్షాస్త్రిపరికోధనల
 చలన పేర్పడిన పరికరములను సమచానుములను పౌఖ్య
 మున కుపయోగించుకొనుచుండియు యంత్రసాధనల
 నాగరికతయంద్రు వ్యాపారము తొల్లి బ్రహ్మానందము
 నిచ్చు పరమకార్యతనప్రతును గూర్చిన వాంఛను సృష్టిచేసి
 కొను నరకాశేసులను గూర్చి చెప్పబోనీ నీగ్రంథము
 ముగింపబడినది. అనుబంధముగ చేర్చిన ప్రపంచములోని
 42 ముఖ్యదేశముల పై కాల్యమును, జనసంఖ్యయు, ప్రభు
 త్వదాయమును తెలుపు పట్టిక రాజకీయలోకజ్ఞానమున
 కంతయు తోడ్పడును. దేశమునకు తలకొకటికి 6
 అకౌలభంతున ప్రపంచమంతటను నకు మానవశక్తి దుర్విని
 యోగమును పట్టి ప్రభుత్వముల నలనినప్రము మాహించు
 కొనుడు అని యీ అనుబంధము కుదిని హెచ్చరింప
 బడినది.

మొత్తమున ప్రపంచముయొక్కయు, భారతదేశము
 యొక్కయు ఆది చరిత్రమునకుండి ఆధునిక నాగరికతా
 చరిత్రమువరకు ముండు పరిస్థితుల పరిణామముల వర్ణించుచు
 నవీననాగరికతను గూర్చిన నిర్మాణాయోచనయన ఆహ్వా
 ననకు కొనించు నీగ్రంథము ఆద్యక సాంఘిక, ఆర్థికరచ

ఆధ్యాత్మిక విషయములయొక్క ఆదర్శ పరిస్థితుల నూ
 ఁటకుతో వృక్షమున్నది. ఋషులును, దీర్ఘ చర్యులును
 తీయ సంప్రదాయములపై నిర్మించిన విధానమునుపుర
 రించుకొని ప్రపంచకాంతికిని, అంతర్జాతీయ సామ
 గ్రిత్యమునకును దారిమార్పునీ 'పై మెట్టు' నందికొని బుద్ధి
 యు లందరును మీదికి పోగలరు. జ. బ్ర.

ముత్యాల సరములు—చిన్న కథలు

గ్రంథకర్త: (శ్రీ. శే.) గురజాడ వెంకటాపా
 గారు, బి. ఏ., ఎఫ్. ఎమ్. యు; ప్రకాశకులు:
 గురజాడ వెంకట రామదాసుగారు, విజయనగరము.
 గ్రామ ౧౬ పైజా. ౧౧౧ పుటలు. వెల రెలియదు.

చాలకాలము క్రిందటే ప్రకటితములైన ఈసంపుట
 లలోని కొన్ని ఖండకావ్యాలద్వారా శ్రీఆపార్వరావు
 లుగారు తమసంస్కార ప్రయత్నకు ఒకవంక కొంత
 వాదరాలను, వేటొకవంక కొంతనిరసనను సంపా
 దించుకొన్నారు. శేటి రెలుగువాణ్ణయ్యపు క్రొత్తపా
 లకు దీక్షలు, నూనెలు వీరికవిత ధరించి ఉన్నది. శేటి
 రస్యత పరివర్తనానికి వీరికాంక్ష వీరికవితలో
 పుట్టము.

యాదృచ్ఛికమైన స్వప్నోల్లేఖనముచేత గాక,
 ఆవేగిస్ఫోటనముచేత గాక, బుద్ధిపూర్వకముగా విప్ల
 వము, పరివర్తనము అవలంబిస్తుంది వీరి సారస్వత
 రచనోద్యమము. కనుకనే కాబోలు, ఈకావ్యాలలో
 లేజము, సారము అపూర్ణములు.

శక్తిచేతగాని, పరిమాణముచేతగాని ఈకావ్య
 యాల—అన్ని కావ్యాలూ తొలుతనే ప్రకటింప బడి
 కన్నా— ఆధునికవాద్యులూనికి ఆధివాదకత్వము
 సహింపలేదు. అయితే ప్రకటితములైన 'లహరీ'కల
 మొదలైనకావ్యాలు తమ ప్రాద్దులముచేత ఒకనూత
 నమైన ఆధిభువి వాద్యములలో శేకత్రింపక పోలేదు.
 మూర్ఖకవిత్వ పథప్రచర్యనమే చేసినవి. వీరి లేజస్వి
 అయిన ప్రతిభ 'ముత్యాలసరము' అనే క్రొత్త
 గ్రంథమును ప్రవర్తింపజేసి కాళ్యణితి గడించుకొన్నది.
 ఈగ్రంథమునందు శేర్మతో—ముఖ్యముగా కథనకావ్య

లకు— వినియోగించి నీనితందమునూ, ఆమహాత్మ్యమునూ
 ప్రదర్శించినారు. తరువాతి యువకవులచేత సాంపులు
 దీక్షన-ఈ 'ముత్యాలసరము' తొలుత వీరిచేతమాత్రము
 నియమాగతసౌందర్యము కొంత కొలువడినమాట నిజము.
 అయితే చిరకాలమునుండి వాద్యములలో అమలంబన
 ము సాంది ఉన్న ఉల్కాటనయినూల నిరంకుశతన ఎదు
 రొడ్డి నిలిచి వీరు తమనుడికి ఒక విప్లవిదితయినన,
 మున్నితమైన గ్రంథము లలితసంగీతములో చెలయించు
 కొనలేనని పూనిన సంకల్పమే ఈమనియతికి బాధ్యము
 కావలెను. ఇంక, 'పాటివా లో'వాచ్చి' వంటి వాక్య
 దోషాలుమాధారచయిత లక్ష్యపెట్టలేదు. శైలిలో అసం
 స్కృతి వీరి సంస్కారలాలనకు ఒప్పినది— బాతీయత
 తీసి విలసిల్లి సంకవళు—ఉత్సుకలో కొంత ఆతిక్ర
 మించిమాడా. ఈ ఉల్లంఘనానికి ఆతిగా ప్రేరేదిన ఒక
 స్వారంధ్ర్యము వీరికి సహజమై, పులకించే కవితలో
 కనపటిమలోని కొంతల వాక్రమించి, ఇంచుమించు నీకా
 వ్యానికి సమగ్రత హర్షకొనేనివ్వు కుదురనియలేదు
 కాబోలు.

అయినా, 'లహరీ'కల, 'కవ్యక', 'దామనీ
 పీఠియన' మొదలైన కథన కావ్యాలలో స్వల్పమై
 భాషానియమాలచేత సహజమగునరమైనవీరి శైలి మధు
 ర్రమయినది తరును. దీనికి తోడు, వాడుకభాష
 అన్నం దులకు, చక్కని నుడికారము, బా
 యతి, స్వాభావికత ఒప్పిఉన్నవి. సంభాషణ భా
 లలో వాటకాదిత్య సౌందర్యాలు కులకిస్తవి. వాడు
 పట్టు సహజముగా, సమృద్ధముగా విలసిల్లుతుంది. క
 ములో లేవము పొంగుతూ ఉంటుంది. 'పూర్ణమృ'కి
 అడవిల్ల పాట మన మధురకవితల పోకడలలో తీక్
 చిరికి, సందర్భ మెరిగిన నుడితో, కన్నవలె పవిత్ర
 జాతికథలో పాశకుల సానుభూతిని చూడకొంటున

క్రొత్తభావాలలో సుకుమారముగా సత్య
 త్యనిరూపణచేసే భాగాలు రచయిత కళారహస్య
 ర్యానుభవము వెల్లడిస్తూ ఉన్నవి.

దీని భావములలో కావచ్చు, తేలిక, చుట్ట
 పంపునందును మెలకెడివిషయములు కావచ్చును. తీరి
 తీరరాదువలనను కొంత నిర్వృత్తములో మెలికెడి. ఇట్టి
 విషయము కలిగినలో అంతరికృష్ణమూలము ఉన్నా,
 అంతరికృష్టి అంతగా కన్పిస్తును. అయినా కొన్ని రోజుల
 లు కలిగినా ఉన్నది. కర్మవశానలో నివసించునందు వారి
 కేవలము దీని నిర్వృత్తి.

గర్భకర్మావశమలలోను దీని కుదాగువలన
 విచ్ఛిన్నము. కర్మావశమలందు ఉన్నవీరిని వృద్ధులను
 గలదీరి దివ్య కర్మల కుదాగునందున దీనిని కొలవలేరని
 యితగా నిర్ణయించగలిగి ఉన్నది. ఈసంపుటము పకాల
 మలో ప్రకటితము కావలసినది ఈ ప్రాముఖ్యము
 కొంత స్పష్టమిది. ఈసంపుటములోని రెండు దివ్య కర్మ
 లలో మొదటిది అనేది వాస్తవమునకు ఒకభాగము.

'దేవుడు లేడని నునుపెల్లారా
 మనుషులు లేడని చెప్పెల్లారా!
 మీరే కరుణి!'

ఈసంపుటములో కర్మావశమలందు చక్కగా గూడిన
 మైదు. ఏరవారి ను దీని వలన కర్మము ప్రకటించి
 యేమనగా ఉన్నది. ప్రధాన కర్మాభాగము ఉపాధార
 ప్రాముఖ్యముగా నిర్వచించి కర్మాభాగములో ఒకపాక్షము
 విచ్ఛిన్నమిది. ఈ సందర్భానికి సమంజసమైన సంక్రమణము
 'మేల్పు' మార్పుచేయి. అంతగా పోషణము కలిగి
 యున్నది విరిచిఉన్నది. ఉన్నవలననుకూలము పాపభావి
 కర మంటుందని కరుణించి అనేయలను పంపుకముగా,
 మమత్కారముగా ప్రవర్తిస్తూ ఉన్నది. గర్భకర్మలో,
 ముఖ్యముగా పోషణముగలకలలో, దీని నిర్వహిస్తులు.

దీని వాస్తవము లోకములో కరుణించునందు
 ఏమనక నివసి నిర్వహించునందు ఉన్నవలన ఉం
 టుంది. లోకమునందు తమలో అలెరించుకొని, వారి
 మేల కరుణ గ్రహము మెలకెట్టునుంది. 'మమకారావళి'
 ని పాపభావమునందు, కలిత్యావళియందు నిర్వృత్తి
 మిదియూ, కలిత్యావళియందు భరించి, వాస్తవమునకు

దీనివలనాదిన ప్రయోజనము ఒకవిధము
 నీంది అర్పిస్తూఉన్నది.

పునఃప్రయోగముగా క్రమముగలము తో
 అర్పించిన మనుషు అమలము. తేలిక ప్రాప్త
 ఈ ప్రతిభ ప్రవృత్తి మయితే ఆ మనమునాన
 పరిణామము ఇంకాగొప్పగా ఉండేది.
 ప్రాప్తలయ ప్రాప్తలయ దీని వలన.

దీనివలనాదిన కొంతవలనము
 వృద్ధి కావించుకొనదు కొంతవలన. దీని
 వలనములు, ఇతర రంగా కలములు ప్రక
 మార్చి వ్యవలో ప్రకటించునానము.

దీనివలనాదిన నిర్వహణము అంత స్ప
 యుగాలేదు.

క మ ల వా ధ క ము లు

౧-వ తరగతి	క్రాంతి ఫ. క.గ.	కం. తి. ౦-౨.
౨-వ " "	ఫ. ౨౦.	" ౦-౩-౦
౩-వ " "	ఫ. ౨౨.	" ౦-౪-
౪-వ " "	ఫ. ౧౨౦.	" ౦-౫-౦

గ్రంథకర్త : పత్తికాళ కావ్యకర్తగా ప్రపంచమున
 రి. ఏ., యల్. టి. పర్వతేశ్వర గారన్న మెంటు ప్ర
 నిండుముగల ప్రధానోపాధ్యాయులు.

ప్రకాశము : కేంబ్రీజ్ అండ్ కో., ఏం
 ప్రకటించు సందర్భానికి వాస్తవమునానము
 ర్పించునది:

ఈ ఫుల్లము ౨ రోజు ౨ ఏండ్లు ౨౦ వారి
 ఉన్నవలనాదిన కారణమును, ఇట్టి ఫుల్లమున ప్ర
 విద్యావిభాగమునందలి చిన్ని వానిలు యెప్పు ని
 ములు వారి మనస్సున వాటుకొని వారిమధ్యిని నిక
 తేలి, వారిభావములను మెలపించుటకు వినియో
 మించునది; ఇట్లుంచుటకు వారియొనవలన మనము
 మారను కైకొని, వానిని మృదువునములుగల తిన్నని
 మన వినియోచునది. వాక్యములు కలిగినతోదలి